ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

SARCINILE CERCETĂRII ȘI PREDĂRII ISTORIEI ÎN LUMINA DOCUMENTELOR CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN
Gh. I. Ioniță

35 DE ANI DE LA INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC

INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC ÎN ROMÂNIA
Traian Udrea

RECUNOAȘTEREA ȘI CONSOLIDAREA PE PLAN INTERNAȚIONAL A GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC CONDUS DE Dr. PETRU GROZA
Alexandru Bolintineanu

PRINCIPIUL NAȚIONALITĂȚILOR ÎN NOUA ORDINE INTERNAȚIONALĂ DE DUPĂ 1918 ȘI CHESTIUNEA REVIZIONISMULUI
Viorica Moisuc

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

ROMÂNIA ȘI ȚĂRILE BALCANICE ÎN PERIOADA 1878—1900
Nicolae Ciachir

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
REVISTA REVISTELOR
ÎNSEMNĂRI

2

TOMUL 33 1980

FEBRUARIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC *(redactor responsabil)*; ION APOSTOL *(redactor responsabil adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR *(membri)*.

Prețul unui abonament este de 120 lei.
În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacției:
B-dul Aviatorilor, nr. 1
71261 București, tel. 50.72.41.
www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 33, NR. 2,
FEBRUARIE 1980

GH. I. IONIȚĂ, Sarcinile cercetării și predării istoriei în lumina documentelor celui de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român 229
VASILE BOZGA, Raportul dintre industrie și agricultură în lumina documentelor Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român 237

35 DE ANI DE LA INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC

TRAIAN UDREA, Instaurarea guvernului revoluționar-democratic în România. 255
ALEXANDRU BOLINTINEANU, Recunoașterea și consolidarea pe plan internațional a guvernului revoluționar-democratic condus de dr. Petru Groza 271

★

VIORICA MOISUC, Principiul naționalităților în noua ordine internațională de după 1918 și chestiunea revizionismului 285
IOSIF I. ADAM, Contribuții privind capitalul străin în industria Transilvaniei în preajma primului război mondial 299

★

DAMASCHIN MIOC, Prețurile din Țara Românească în secolele XV — XVI și dinamica lor 317

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

NICOLAE CIACHIR, România și țările balcanice în perioada 1878—1900 327

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
(STUDII DOCUMENTARE)

Istoria Dobrogei în unele lucrări străine recente (III) *(Petre Diaconu)* 353

www.dacoromanica.ro

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea generală de rapoarte dedicată congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român organizată de Academia de Științe Sociale și Politice ; Sesiunea științifică organizată în întîmpinarea Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român de Universitatea din București ; Sesiunea științifică „Lupta de veacuri a poporului român pentru unitate, independență națională și progres social" *(Constantin Șerban)* ; Călătorie de documentare în R. S. Cehoslovacă *(Ștefana Simionescu-Dăscălescu)* ; Cronica 363

RECENZII

Prof. dr. ELENA A. BĂRBULESCU, *Lupta maselor populare în revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. Județele Olt și Romanați 1944—1947*, Edit. politică, București, 1979, 208 p. *(Mihail Rusenescu)* 369

DOSOFTEI, *Opere*, vol. I, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Edit. Minerva, București, 1978, CI + 544 p. *(Aurora Ilieș)* 372

MIRCEA N. POPA, *Primul război mondial 1914—1918*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 555 p., 24 schițe de acțiuni militare, 45 fotografii *(Victor Atanasiu)* 377

JACQUES LE GOFF, *Pour un autre Moyen-Âge. Temps, travail et culture en Occident*, Editions Gallimard, Paris, 1978, 422 p. *(Constantin Șerban)* 382

REVISTA REVISTELOR

* * * „Revista Comisiei naționale române pentru UNESCO", București, anul 21 (1979) nr. 3 — 4, 142 p., 16 pl. *(Marian Stroia)* 387

ÎNSEMNĂRI

ISTORIA ROMÂNIEI. — DAMASCHIN BOJINCĂ, *Scrieri*, studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Edit. Facla, Timișoara,1978, 155 + LXII p. *(Victor Neumann)* ; NICOLAE STOICESCU, *Vlad Țepeș*, Edit. militara, București, 1979, 198 p. *(Paraschiv Marcu)* ; DAN GH. TEODOR, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Edit. Junimea, Iași, 1978, 159 p. + 62 p. cu ilustrații *(Vasile Păsăila)* ; RADU CONSTANTINESCU, KLAUS HENNING SCHROEDER, ed., *Die rumanische Version der Historia destructionis Trojae des Guido delle Colonne*, Kritische Edition und Kommentar, T B L Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1977, 427 p. *(Constantin Vlad)* ; **ISTORIA UNIVERSALĂ.** — *** „Cyrillomethodianum", IV (1977), Thessalonique, 158 p. + XLV p. cu reproduceri *(Tr. Ionescu-Nișcov)* ; *** *Atti del Secondo Convegno su Mazzini e i mazziniani, dedicato a Maurizio Quadrio*, Pisa, 1978, 380 p.+XVII *(Ștefan Delureanu)* ; GAZMEND SHPUZA, *Kryengritja fshatare e Haxhi Qamilit (1914—1915)* (Răscoala țărănească a lui Hadji Qamil, 1914—1915), Edit. „8 Nëntori", Tirana, 1979, 172 p. *(Gelcu Maksutovici, Marius Dobrescu)* 391

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 33, N° 2
FEVRIER 1980

GH. I. IONIȚĂ, Les tâches de la recherche et de l'enseignement de l'histoire à la lumière des documents du XII^e Congrès du Parti Communist Roumain 229
VASILE BOZGA, Le rapport entre l'industrie et l'agriculture à la lumière des documents du XII^e Congrès du Parti Communist Roumain 237

35 ANS DEPUIS L'INSTAURATION DU GOUVERNEMENT RÉVOLUTIONNAIRE-DÉMOCRATIQUE

TRAIAN UDREA, L'instauration du gouvernement révolutionnaire-démocratique en Roumanie. 255
ALEXANDRU BOLINTINEANU, La reconnaissance et la consolidation sur le plan international du gouvernement révolutionnaire-démocratique presidé par le dr. Petru Groza 271

★

VIORICA MOISUC, Le principe des nationalités dans le nouvel ordre international après 1918 et la question du revisionisme 285
IOSIF I. ADAM, Contributions concernant le capital étranger dans l'industrie de Transylvanie à la veille de la première guerre mondiale. 299

★

DAMASCHIN MIOC, Les prix de Valachie aux XV^e — XVI^e siècles et leur dynamique 317

EN L'HONNEUR DU XV^e CONGRÈS INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

NICOLAE CIACHIR, La Roumanie et les pays balkaniques pendant la période 1878—1900 327

PROBLEMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

L'histoire de Dobroudja dans certains ouvrages étrangers de récente date (III) *(Petre Diaconu)* 353

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session générale de rapports dédiés au XII^e Congrès du Parti Communiste Roumain organisée par l'Académie des Sciences Sociales et Politiques ; La session scientifique organisée en l'honneur du XII^e Congrès du Parti Communiste Roumain

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p. 225—404, 1980.

www.dacoromanica.ro

par l'Université de Bucarest ; La session scientifique « La lutte séculaire du peuple roumain pour l'unité, l'indépendance nationale et le progrès social » *(Constantin Şerban)* ; Voyage de documentation en R. S. Cehoslovaque *(Ştefana Simionescu-Dăscălescu)* Chronique 363

COMPTES RENDUS

Prof. dr. ELENA A. BĂRBULESCU, *Lupta maselor populare în revoluţia de eliberare socială şi naţională antifascistă şi antiimperialistă. Judeţele Olt şi Romanaţi 1944—1947* (La lutte des masses populaires dans la révolution de libération sociale et nationale antifasciste et antiimpérialiste. Les départements d'Olt et de Romanaţi. 1944—1947). Editions politiques, Bucarest, 1979, 208 p. *(Mihail Rusenescu)* 369

DOSOFTEI, *Opere* (Œuvres), vol. I, édition critique parue par les soins de N.A. Ursu, étude introductive de Al. Andriescu. Editions Minerva. Bucarest. 1978, CI + + 544 p. *(Aurora Ilieş)* 372

MIRCEA N. POPA, *Primul război mondial 1914—1918* (La première guerre mondiale 1914—1918), Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1979, 24 esquises d'actions militaires, 45 photographies 555 p., *(Victor Atanasiu)* 377

JACQUES LE GOFF, *Pour un autre Moyen Âge. Temps, travail et culture en Occident.* Editions Gallimard, Paris, 1978, 422 p. *(Constantin Şerban)* 382

REVUE DES REVUS

* * * „Revista Comisiei naţionale române pentru UNESCO" (La revue de la Commission nationale roumaine pour l'U.N.E.S.CO) Bucarest, 21(1979), nos 3 — 4, 142 p., 16 ill. *(Marian Stroia)* 387

NOTES

L'HISTOIRE DE ROUMANIE. — DAMASCHIN BOJINCĂ, Scrieri (Ecrits), Etude introductive, sélection de textes et notes de Nicolae Bocşan, Editions Facla, Timişoara, 1978, 155 + LXII p. *(Victor Neumann)* ; NICOLAE STOICESCU, *Vlad Tepeş* (Vlad l'Empaleur), Editions militaires, Bucarest, 1979, 198 p. *(Paraschiv Marcu)* ; DAN GH. TEODOR, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V — XI e.n. Contribuţii arheologice şi istorice la problema formării poporului român* (Le territoire est-carpatique aux Ve—XIe siècles de n.è. Contributions archéologiques et historiques concernant le problème de la constitution du peuple roumain), Editions Junimea, Jassy, 1978, 159 p. + 62 il. *(Vasile Păsăilă)* ; RADU CONSTANTINESCU, KLAUS-HENNING SCHROEDER, ed., *Die rumänische Version der Historia destructionis Trojae des Guido delle Colonne.* Kritische Edition und Kommentar, T B L Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1977, 427 p. (Constantin Vlad) ; **HISTOIRE UNIVERSELLE.** — *** „Cyrillomenthodianum", IV (1977), Thessalonique, 158 p. + XLV p. avec reproductions *(Tr. Ionescu-Nişcov)* ; *** *Atti del Secondo Convegno su Mazzini e i Mazziniani. Dedicato a Maurizio Quadrio*, Pisa, 1978, 380 p. + XVII *(Ştefan Delureanu)* ; GAZMEND SHPUZA, *Kryengritja fshatare e Haxhi Qamilit* (1914—1915) (La révolte paysanne de Hadji Qamil, 1914—1915), Editions « 8 Nëntori », Tirana, 1979, 172 p. *(Gelcu Maksutovici, Marius Dobrescu)* 391

www.dacoromanica.ro

SARCINILE CERCETĂRII ŞI PREDĂRII ISTORIEI ÎN LUMINA DOCUMENTELOR CELUI DE-AL XII-LEA CONGRES AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

DE

GH. I. IONIŢĂ

Congresul al XII-lea al P.C.R. — moment de covîrşitoare însemnătate în viaţa partidului, a ţării şi întregului nostru popor ne oferă tuturor — prin hotărîrile sale de excepţională actualitate teoretică şi practică — posibilităţi largi de analiză şi autoanaliză, de evaluare şi reevaluare, de scrutare a viitorului, de angajare şi mai puternică pentru traducerea în viaţă a politicii generale — interne şi externe — a partidului şi statului nostru.

A fost acest Congres un înalt forum al partidului nostru — desfăşurat la un deosebit nivel ideologic şi politic — care a exprimat unitatea indestructibilă a partidului cu poporul şi a stabilit hotărîri de excepţională însemnătate, privind dezvoltarea mai apropiată şi într-o perspectivă mai largă a construcţiei socialiste a ţării.

Analizele întreprinse în Congres, ca şi hotărîrile adoptate, au fost realiste, obiective, au evitat înfrumuseţările forţate, practică dealtfel adînc inplantată în modul de a se manifesta partidul nostru de la istoricul Congres al IX-lea încoace.

Potrivit cu modul deschis de prezentare a realităţii, Congresul a apreciat —începînd cu magistralul Raport al Comitetului Central, prezentat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu—că există în prezent o evidentă rămînere în urmă a activităţii politico-ideologice faţă de dezvoltarea generală a tuturor celorlalte domenii de activitate şi în special faţă de construcţia economică a ţării, faţă de dezvoltarea generală a României socialiste [1].

În acest context, Congresul a apreciat că nu este de domeniul evidentului faptul că dezvoltării economice i-ar premerge la noi, în prezent, nivelul superior al conştiinţei socialiste.

După cum se ştie, încă în septembrie 1979, la Consfătuirea de lucru de la C.C. al P.C.R., tovarăşul Nicolae Ceauşescu ne atrăsese atenţia tuturor asupra acestei realităţi, pentru corectarea căreia avem cu toţii datoria să ne mobilizăm mai mult şi continuu.

Sarcina primordială este astăzi în domeniul politico-ideologic ridicarea întregii activităţi la nivelul marilor realizări economice obţinute de poporul nostru pe frontul construcţiei societăţii socialiste multilateral dezvoltate în România.

---

[1] Nicolae Ceauşescu : *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, Bucureşti, 1979, p. 82.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p. 229—236, 1980.

www.dacoromanica.ro

Cu alte cuvinte este necesar a se realiza o nouă calitate în domeniul muncii politico-ideologice în general [2] și, ca istorici, trebuie s-o spunem deschis, trebuie să determinăm această nouă calitate și pe planul cercetării și predării istoriei, spre a spori contribuția lor la rezolvarea marilor probleme ale construcției noii societăți pe pămîntul României.

Pentru noi, slujitorii frontului istoric, este cu atît mai necesar acest lucru, cu cît ne aflăm în preajma marii confruntări de la București a istoricilor lumii, în preajma aniversării epocii lui Burebista și în momentele în care trebuie să începem a ne achita de datoriile pe care le avem în privința tipăririi marilor sinteze ale istoriei României, istoriei universale și a tuturor celorlalte lucrări fundamentale la care ne-am angajat.

În Raportul la Congres, tovarășul Nicolae Ceaușescu ne-a cerut să transformăm într-o măsură și mai mare tot ceea ce facem pe frontul științelor sociale în general — deci și al istoriei — într-o puternică forță de mobilizare și dinamizare a energiilor creatoare ale întregului popor, într-o reală armă de educare revoluționară, patriotică, comunistă a maselor.

În această optică să încercăm mai întîi să stabilim cu exactitate ce trebuie să înțelegem prin noua calitate a cercetării și predării istoriei și cum trebuie să o determinăm.

Încă de pe acum, la început de asemenea căutări, putem spune cu deplină siguranță că prin tot ceea ce vom face va trebui să determinăm întărirea sentimentului patriotic al tuturor oamenilor muncii, în primul rînd al tinerei generații, întărirea respectului pentru realizările noastre. Pe acest teren trebuie să căutăm căile cele mai bune de a sădi convingeri tuturor în legătură cu faptul că toate marile noastre realizări nu au venit din cer, nu le-am primit și nu le primim de nicăieri în mod gratuit[3]. Ele au avut și au la bază munca eroică a întregului nostru popor. A fost aceasta una dintre cele mai valoroase sublinieri din întreaga dezbatere realizată în Congres.

Și pornind tocmai de aici se cuvine să fim cu toții mai combativi împotriva ponegririi ce vine de aiurea asupra istoriei noastre mai vechi și mai noi, a realităților socialiste în care trăim. Este necesar să ripostăm atît împotriva celor ce neagă realizările noastre, cît și a acelora care pun sub semnul întrebării esența socialismului, oriunde se va fi instaurat el.

În acest context am dori să subliniem că istoricii noștri vor trebui să dezvăluie mai activ eșafodajul unor teze, concepții și idei întîlnite în lucrările de istorie provenite din școli și de la autori situați peste hotare pe poziții neștiințifice, uneori chiar răuvoitoare. Se știe că, în ultima vreme, istoria constituie peste hotare terenul pentru promovarea unor falsificări, adesea grosolane, falsificări ce se fac prin speculareа interesului mereu crescînd al cititorilor pentru genul istoric. Răspunsuri argumentate vor trebui, de asemenea, formulate în mai mare măsură și în legătură cu prezentarea deformată a unor probleme ale istoriei noastre naționale în creația chiar a unor istorici și cercetători din unele țări socialiste, insuficient documentați și informați asupra istoriei noastre.

Firește, răspunsul cel mai bun ce se poate da unor asemenea teze și concepții greșite îl constituie publicarea de către istoricii români a unor

[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, p. 14.

www.dacoromanica.ro

monografii și sinteze istorice, în primul rînd pe problemele care formează obiectul unor asemenea comentarii eronate sau insidioase prezente în istoriografia din alte țări. Acest lucru s-a făcut și se face — fără îndoială — din ce în ce mai sistematic și mai bine. Dar cu aceasta nu putem spune că s-a făcut totul. Tezelor greșite sau injurioase trebuie să li se dea răspunsuri argumentate, de pe pozițiile obiectivității, oferite de caracterul științific al materialismului dialectic și istoric.

Este necesar să facem acest lucru permanent — și în planul publicistic și în desfășurarea lecțiilor, a dezbaterilor și în discuțiile de la om la om — , în întreaga muncă instructiv-educativă pe care o desfășurăm.

În abordarea problemelor de istorie a României este necesar să se practice un sistem foarte concret de prezentare, inspirîndu-se totul din maniera în care operează Raportul și celelalte documente ale Congresului cu date, fapte și cifre concrete, convingătoare. Nu cu fraze generale, cu tratări lipsite de miez vom putea face eficient procesul instructiv-educativ, ci cu o solicitare mai mare a priceperilor autorilor de manuale și ale profesorilor de istorie în vederea prezentării unei istorii concrete, dinamice, convingătoare. Chiar atunci cînd prezentăm anumite lipsuri, slăbiciuni și greșeli, criticînd anumite lucruri în trecut va trebui să realizăm acest lucru cu mijloace capabile să ne mobilizeze pe toți mai mult spre lichidarea unor ultime eventuale consecințe ale acestor fenomene, pentru a face pe viitor imposibilă reeditarea lor. De aci să rămînem cu ideea că nu de o istorie prezentată în culori trandafirii avem nevoie, astăzi și mîine, ci de una reală, obiectivă, așa cum a fost ea. În această optică sînt formulate adeseori — inclusiv la Congresul al XII-lea, de tovarășul Nicolae Ceaușescu — anumite critici. Esența explicației dezvăluirii lor se află în dorința de a determina un curs hotărît spre lichidarea lor neîntîrziată.

Cel de-al XII-lea Congres nu a abordat — după cum se știe — într-o amplitudine deosebită probleme ale întregii noastre istorii. Acest lucru s-a făcut la cel de-al XI-lea Congres, care a adoptat și Programul partidului sinteză a înaintării noastre prin vremi și o excepțională punere în evidență a relației dialectice dintre trecut — prezent — viitor.

De această dată, Congresul al XII-lea a insistat la modul general, principial, asupra faptului că în domeniul istoriei și arheologiei — așa cum se arată în Programul-directivă de cercetare științifică pentru perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000, document adoptat de al XII-lea Congres al partidului — , cercetarea științifică va trebui să adîncească în continuare — pe baza materialismului dialectic și istoric — studiile privind evoluția străvechilor civilizații care s-au succedat pe aceste meleaguri, acordînd o atenție prioritară procesului de etnogeneză a poporului român și factorilor interni și externi care au influențat dezvoltarea sa de-a lungul secolelor. Cercetarea trebuie să pună puternic în evidență continuitatea poporului român, procesul de împletire organică a vechii civilizații moștenite de la daci și romani, care a determinat o nouă înflorire economico-socială a acestor meleaguri. Totodată, cercetarea trebuie să pună puternic în lumină bogatele tradiții ale luptei poporului nostru pentru libertate, independență și unitate națională, să înfățișeze, în lumina adevărului științific, locul și rolul românilor în dezvoltarea istoriei din această parte a Europei, contribuția la cauza generală a progresului și civilizației. Din studierea trecutului istoric, cercetarea trebuie să desprindă concluzii

www.dacoromanica.ro

și învățăminte pentru prezent, de care trebuie să ținem seama în dezvoltarea generală a societății, în politica internă și externă a partidului și statului nostru"[4].

În mod cu totul special, cel de-al XII-lea Congres al partidului a dezbătut unele probleme esențiale ale istoriei zilelor noastre și a schițat unele judecăți de valoare privind istoria viitoare a României, pînă în anul 2000 și chiar și după acesta.

Generația actuală se află angajată de peste 35 de ani, sub conducerea P.C.R., într-o luptă eroică, pasionată pentru constituirea celei mai drepte orînduiri cunoscute pînă acum în istorie.

În prezent, cu participarea activă și conștientă a întregului nostru popor parcurgem o nouă treaptă spre socialismul multilateral dezvoltat, spre comunism, căreia va trebui de asemenea să-i scriem istoria. Practica istorică a confirmat în mod strălucit — în intervalul celor 35 de ani pe care-l avem în atenție — justețea opțiunii — totale și irevocabile — a poporului român pentru Partidul Comunist, pentru socialism, pentru comunism, deoarece acesta a deschis larg calea progresului patriei, a bunăstării și fericirii, a înfloririi națiunii noastre socialiste. Din aceste realități izvorăște optimismul robust care animă milioanele de constructori ai noii societăți, convingerea în posibilitatea biruirii oricăror obstacole care se vor mai ivi pe parcurs, încrederea nețărmurită în programele elaborate de comuniști, unitatea de monolit între partid, guvern și popor care chezășuiește realizările de azi și de mîine.

Preocupările generației actuale sînt, desigur, concentrate asupra prezentului, privirile sale sînt ațintite asupra traiectoriei ascendente spre viitor. Dar, în același timp, ea nu s-a dezinteresat și nu se poate dezinteresa de trecut. Aceasta, mai întîi de toate, pentru că generația actuală reprezintă — și are conștiința acestui fapt — moștenitoarea legitimă a patrimoniului material și spiritual făurit prin eforturile generațiilor anterioare, ale forțelor înaintate, revoluționare, patriotice, patrimoniu de la care s-a pornit la construirea noii orînduiri și care este integrat intim în substanța prezentului nostru socialist. Apoi, pentru că generația actuală este continuatoarea operei căreia i s-au dedicat toate forțele înaintate ale trecutului, avînd nu numai datoria de a păstra neatins patrimoniul moștenit, ci și de a-l îmbogăți și de a-l lăsa, la rîndul nostru, moștenire celor ce vor veni. Pe drept cuvînt, generația actuală se consideră — și este, într-adevăr — executorul testamentar al idealurilor și visurilor neîmplinite ale generațiilor de revoluționari și patrioți perindate înaintea ei pe scara timpului, ea însăși făuritoare de noi idealuri și visuri care, prin munca și lupta urmașilor săi, vor deveni prezentul zilei de mîine.

Particularitățile generației actuale — adică națiunea socialistă română, creatoare conștientă și liberă a propriei sale istorii — se reflectă, sub multiple fațete, și în optica sub care se preocupă de trecut. Lumina proiectată de această generație asupra trecutului țintește, înainte de toate, cercetarea mecanismelor care reglează mișcarea istorică, descifrarea și

[4] *Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale pînă în anul 2000*, Proiect, Edit. politică, București, 1979, p. 31.

www.dacoromanica.ro

folosirea conștientă a legilor progresului social, cunoașterea adevărului fără mutilări deformante.

Din sistemul de referință propriu prezentului său socialist, căutînd în istorie mecanismele care reglează progresul, generația actuală este condusă, rațional și afectiv, deopotrivă, spre investigarea cu precădere a trecutului de luptă al forțelor care, din timpuri imemorabile, au împins înainte carul istoriei. Acestea au fost, în fiecare etapă istorică, masele largi de oameni ai muncii dinamizate de mișcările progresiste, naționale și revoluționare înaintate. Pentru prezentul epocii noastre, a învăța din experiența trecutului înseamnă, în esență, a învăța din experiența acestor forțe. „Acest trecut glorios — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea rostită la plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971— stă la baza dezvoltării viitoare a poporului nostru, în centrul politicii educative. Numai dacă vom ști să îmbinăm în mod armonios trecutul glorios cu prezentul vom reuși să trasăm căile făuririi cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate, să creăm premisele necesare făuririi comunismului în România !".

După cum este cunoscut, preocupări constante ale partidului și statului nostru socialist determină, an de an, o grijă deosebită pentru cultivarea tradițiilor revoluționare, patriotice de luptă a poporului român. Printr-o activitate permanentă de aniversare și comemorare a marilor valori istorice din trecut reușim să racordăm prezentului sensurile majore ale eforturilor generațiilor de pînă la noi care, cu pasiune revoluționară, cu dăruire totală, au militat pentru ca vremurile pe care le trăim noi astăzi să vină fie și cu un ceas mai devreme.

Valoarea educativă a istoriei dobîndește din ce în ce mai mult o importanță primordială în munca desfășurată pentru creșterea, pentru instruirea și educarea tinerei generații. Spre deosebire de vîrstnici, care, în majoritatea lor covîrșitoare, au trăit o parte din viață sub vechiul regim, au participat, sub conducerea P.C.R., la lupta grea împotriva fascismului, pentru victoria revoluției, tinerele generații s-au născut și au crescut în anii noștri, înconjurați de dragostea întregii societăți. Ei sînt educați în spiritul eticii comuniste și își aduc, potrivit posibilităților lor, contribuția la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate, dovedindu-se urmași de nădejde ai generației vîrstnice în fabrici și pe ogoare, în instituțiile cultural științifice, unde vădesc toate atributele specifice vîrstei dăruirilor generoase, idealurilor îndrăznețe, elanurilor creatoare și aspirațiilor spre autodepășire. Nu se poate uita că societatea are continue datorii și obligații față de cei mai tineri, pentru a-i ajuta să folosească drumul cel bun, pentru a-i feri de triste rătăciri.

Istoria — experiență umană, densă, rezultată din munca și lupta aspră pentru progres a multor generații — are în acest sens un rol important, la sensurile ei majore trebuind să apelăm cu toții și mai ales cei tineri, pentru a găsi dezlegări complexelor probleme ce ni se ivesc în cale. Tineretul va ajunge cu atît mai repede și mai sigur la satisfacerea deplină a dorințelor sale justificate, cu cît va ști să înțeleagă mai profund tîlcul ascuns al slovelor scrise cu sudoare și sînge în istoria glorioasă a poporului, a Partidului Comunist Român, a întregii omeniri progresiste.

Cititorul de istorie român, asemenea celui din oricare altă țară, manifestă în zilele noastre un interes crescînd pentru cărțile de istorie.

www.dacoromanica.ro

Pe acest fond general se constată totuși că preferințele cititorului cresc dinspre epocile mai îndepărtate spre epocile mai apropiate, devenind foarte pronunțate pentru scrierile privitoare la perioada contemporană și, cu precădere, la ultimele decenii. Firesc. Aceasta este istoria trăită nu de niște strămoși trecuți demult în lumea umbrelor, ci de părinții săi și de el însuși, o istorie care i-a influențat nemijlocit destinul, la care a participat și care, prin mii de imponderabile, se prelungește în timpul prezent. Această istorie se confundă cu viața și cu generația lui. El vrea să-i descifreze, cu atît mai mult, sensurile, să înțeleagă de ce a parcurs această traiectorie și nu alta, să găsească justificarea propriei acțiuni ca parte a unui proces general, să tragă din cele trăite concluzii pentru propria-i viață și pentru urmași. Istoria recentă este, într-un anumit sens, sinonimă cu biografia prezentului. De aceea, valoarea istoriei contemporane, forța ei de pătrundere în masele largi, influența ei moral-volitivă, depășesc, sub toate aspectele, pe acelea ale vechilor epoci. Iată pentru ce activitatea de cercetare istorică trebuie să aibă în vedere faptul că tradițiile revoluționare ale ultimelor decenii găsesc în mintea și inima contemporanilor noștri o rezonanță cu totul particulară. Acestea sînt tradițiile Partidului Comunist Român care conduce astăzi destinele României, a cărui politică animă societatea românească spre culmi inimaginabile în trecut. Sînt faptele — devenite tradiții ale actualilor constructori ai socialismului în frunte cu comuniștii — care, pentru a ajunge aici, au fost nevoiți să plătească un greu tribut în lupta pentru doborîrea regimului bazat pe exploatare, pentru eliberarea de sub dominația fascistă, pentru refacerea unei economii ruinate, pentru acumularea experienței necesare unor transformări sociale și politice atît de radicale.

Aprecierea contemporaneității și a tendințelor dezvoltării ei în conformitate cu evoluția procesului revoluționar neîntrerupt au preocupat și trebuie să preocupe în continuare pe oricare istoric angajat pe frontul larg al luptei pentru progres, pentru socialism și comunism.

O impune mai întîi de toate rolul important și mereu crescînd al istoriei în actuala etapă de făurire a societății multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism.

Este ceea ce ne putem propune, în prim plan, pentru ca — prin istorie — să slujim mai mult și mai bine interesele patriei și partidului, ale întregului popor.

Studiind documentele celui de-al XII-lea Congres al partidului nostru, rămînem — în mod justificat — cu acest sentiment și — odată cu aceasta — înțelegem mai bine apelul ce ni se face de a aprofunda teoretic problemele dezvoltării orînduirii noastre, prefigurarea dezvoltării în perspectivă a societății românești pe direcția situării ei în rîndul țărilor cu nivel mediu de dezvoltare [5]. După cum s-a hotărît la Congres, urmează să fie pregătit spre a fi supus celui de-al XIII-lea Congres un nou program al partidului care să vizeze conținutul trecerii noastre la comunism.

Urmează ca întregul front al științelor sociale să contribuie la elaborarea acestui nou program, cu concluzii noi, cu analize și clarificări ce se cer aduse asupra dezvoltării construcției noastre socialiste.

[5] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 83.

www.dacoromanica.ro

În acest context şi noi istoricii va trebui să participăm mai activ la studierea temeinică a schimbărilor ce au loc în domeniul forţelor de producţie şi al relaţiilor de producţie, în fizionomia şi structura claselor sociale, în raporturile dintre ele, în viaţa social-politică a ţării.

Pe un alt plan, documentele Congresului al XII-lea al partidului au pentru noi istoricii o mare însemnătate pentru felul în care ne-au îndemnat să ne prezentăm în raportul naţional-internaţional, în raporturile noastre cu vecinii, cu întreaga lume.

După cum înseşi documentele Congresului al XII-lea ni se prezintă ca un înalt exemplu, este necesar şi în acest plan să dovedim obiectivitate, măsură, claritate, curaj, spirit deschis, novator, principialitate revoluţionară, comunistă.

În fond avem cu ce ne mîndri, avem ce spune elevilor, studenţilor, tuturor cunoscătorilor şi iubitorilor de istorie. Un imens tezaur istoric ne stă la îndemînă. Trebuie doar să-l folosim cu pricepere şi înaltă eficienţă.

Analiza ce s-a făcut la Congresul al XII-lea problemelor internaţionale trebuie să ne conducă spre o mai consistentă tratare şi a problemelor de istorie universală, a mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale.

Exprimăm — în încheiere — convingerea că, faţă în faţă cu magistrala dezbatere pe care a realizat-o Congresul al XII-lea al P.C.R. asupra problemelor istoriei noastre de ieri, de azi şi de mîine, dispunem de tot ceea ce ne este necesar de orientări clare, de oameni competenţi şi de măiestria profesională, ştiinţifică şi didactică atît de necesare în etapa actuală pentru traducerea în viaţă a hotărîrilor mobilizatoare ale marelui forum al comuniştilor români.

LES TÂCHES DE LA RECHERCHE ET DE L'ENSEIGNEMENT DE L'HISTOIRE À LA LUMIÈRE DES DOCUMENTS DU XII^e CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

RÉSUMÉ

Partant de l'ample et fructueux débat — dans le cadre du XII^e Congrès du Parti Communiste Roumain — des problèmes fondamentaux touchant le développement actuel et de perspective de la Roumanie, l'auteur insiste sur les responsabilités particulières qui reviennent à la recherche scientifique et à la diffusion des connaissances d'histoire.

On y présente et commente amplement les prévisions des documents du XII^e Congrès concernant les principales directions de l'activité historiographique de la Roumanie Socialiste et l'on émet une série d'appréciations sur le stade atteint dans ce domaine à la veille de la réunion des historiens du monde qui se déroulera à Bucarest — le XV^e Congrès international des sciences historiques.

Comme il est ressorti clairement des débats du XII^e Congres du parti, le front historique roumain se voit assigner des tâches importantes qui n'ont pas été encore pleinement accomplies en dépit des succès remarquables remportés dans cette sphère d'activité. Le présent article fait ressortir

www.dacoromanica.ro

certaines insuffisances enregistrées dans ce domaine et relève les principales directions dans lesquelles la recherche historique roumaine devra évoluer.

L'auteur insiste — conformément aux orientations qui ont découlé du déroulement du Congrès — sur la problématique du développement des recherches dans le domaine de l'histoire de plus récente date, sur l'histoire de nos jours, l'époque où la Roumanie Socialiste a connu les transformations révolutionnaires les plus fécondes grâce à la politique clairvoyante appliquée par le parti communiste, aux orientations responsables et réalistes que le secrétaire général du Parti Communiste, Président de la République Socialiste de Roumanie, Nicolae Ceaușescu, a établi dans un esprit de suite, tout en leur assurant les conditions optima de traduction dans les faits.

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL DINTRE INDUSTRIE ŞI AGRICULTURĂ ÎN LUMINA DOCUMENTELOR CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

DE

VASILE BOZGA

În mecanismul complex de vase comunicante ce alcătuiesc economiile naţionale din epoca modernă şi contemporană, în ţesătura multiplă şi diversă a corelaţiilor dintre diferitele activităţi economice, raportul industrie — agricultură apare ca fundamental. El determină, în mare măsură, relaţiile dintre celelalte ramuri economice. Acest raport are o mare însemnătate atît pentru ţările industrializate sau în curs de industrializare, cît şi — mai ales — pentru grupul mult mai numeros de ţări aflate pe diferite trepte ale efortului de depăşire a stării de subdezvoltare. Problema de arzătoare actualitate a lichidării decalajelor, a făuririi unei noi ordini economice şi politice internaţionale, cu numeroasele ei aspecte componente şi adiacente, se află în strînsă interdependenţă cu justa soluţionare, în cadrul strategiilor naţionale pe diverse orizonturi de timp, a raportului dintre industrie şi agricultură. Aşa fiind, preocuparea pentru acest raport străbate, totodată, şi multe elemente ale relaţiilor internaţionale din lumea de azi, se conturează ca una din componentele principale ale „conflictului Nord Sud", ocupă un loc important în dezbaterile şi tratativele legate de transferul de tehnologie, de criza energetică şi căile ei de soluţionare, de proiectarea şi dezvoltarea sistemelor naţionale de învăţămînt etc.

Fără să fie singurul criteriu — dar fiind unul esenţial — raportul industrie—agricultură a jucat şi joacă un rol de prim rang în opera istorică de creare a civilizaţiei socialiste şi de trecere treptată spre comunism. În acest proces, superioritatea socialismului ca *formaţiune socială* — pentru a se afirma în plenitudinea sa — se află într-o strînsă împletire dialectică cu realizarea unui *înalt nivel al dezvoltării forţelor de producţie*, asigurată prioritar printr-o adecvată corelare a celor două ramuri de bază, industria şi agricultura, a căror evoluţie are o influenţă decisivă asupra configuraţiei de ansamblu a complexului economic naţional. Pe această temelie s-au produs şi se produc importante mutaţii în structurile social-economice, în mentalităţi, în conformaţia cultural-spirituală a societăţii, în modul de trai şi în calitatea vieţii. Realizate în etape succesive, aceste transformări ridică complexe probleme de echilibru dinamic, cu luarea în considerare a resurselor şi posibilităţilor interne, a exigenţelor ce decurg din revoluţia ştiinţifico-tehnică contemporană, a contextului internaţional aflat şi el într-o rapidă şi ades oscilantă evoluţie. Nu este de mică importanţă faptul

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p. 237—253, 1980.

www.dacoromanica.ro

că dezvoltarea industrială (și agrară) a unei țări nu se desfășoară izolat, ci în corelație, interferență și competiție cu a multor altor țări, ceea ce obligă — alături de alți factori — la studierea și proiectarea atentă a liniilor dezvoltării viitoare, a conexiunii dintre cele două ramuri, ca și a structurii interne a fiecăreia dintre ele, astfel încît considerentele de eficiență și competitivitate să fie abordate corespunzător.

Toate acestea evidențiază, credem, în măsură suficientă de ce, definind obiectivul principal care se află în fața societății românești în actuala etapă strategică a dezvoltării ei, Programul P.C.R. situează la loc de frunte în cadrul prevederilor sale „asigurarea unui raport just între industrie și agricultură, aflate într-o strînsă interdependență. Dezvoltarea atît a industriei cît și a agriculturii, pe baza cuceririlor științei moderne, constituie factorul determinant al făuririi cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate" [1].

Întemeiat pe acest principiu — ca și pe celelalte linii directoare înscrise în Programul partidului — Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român, desfășurat între 19—23 noiembrie 1979, a definitivat și aprobat documente programatice de excepțională însemnătate pentru mersul înainte al țării noastre pe drumul socialismului și comunismului, pentru atingerea stadiului de țară socialistă mediu dezvoltată[2]. Pentru realizarea acestui stadiu dezvoltarea preconizată, în această fază, a corelației dinamice dintre industrie și agricultură are de jucat în continuare un rol esențial; de aceea, toate documentele adoptate îi acordă, explicit și implicit, o mare atenție, proiectează concret ridicarea ei pe noi trepte, marcate puternic de strădunța generală a națiunii noastre de a realiza și în acest domeniu trecerea la o nouă calitate. Înfățișînd, în cele ce urmează o seamă de probleme sugerate de aceste perspective apropiate, dorim totodată — prin referirea la unele aspecte din trecut ale raportului industrie—agricultură — să subliniem odată în plus amploarea fără precedent a operei transformatoare inițiate și conduse de partid, profunda ei ancorare, deopotrivă, în cerințele teoriei socialismului științific, înțeleasă în mod creator, ca și în realitățile românești, valențele ei exemplare, ca și consonanța ei semnificativă cu cele mai ardente preocupări ale dezvoltării social-economice contemporane.

★

Istoria societății omenești s-a caracterizat, multe secole la rînd, prin preponderența absolută a agriculturii în cadrul vieții economice. Acest adevăr nu este anulat nici de dezvoltarea înfloritoare a comerțului și navigației în unele state antice sau medievale, nici de concentrările meșteșugărești care au imprimat o notă specifică și au dat faimă unor tîrguri și orașe de pe diverse meridiane. Confecționarea mijloacelor de muncă, a vehiculelor și corăbiilor, ridicarea caselor, monumentelor și cetăților, făurirea obiectelor de artă sau de uz personal, extracția minereurilor, a sării sau tăierea și prelucrarea lemnului — toate purtau, în genere, același caracter

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 66.

[2] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1979, p. 26.

www.dacoromanica.ro

artizanal, rareori depăşit din raţiuni dictate de însăşi natura aparte a procesului de producţie, toate se dezvoltau în condiţii în care agricultura rămînea ramura precumpănitoare a economiei. Tehnica, bazată pe munca manuală, se dezvolta lent, dominată de forţa inerţială a tradiţiei şi rutinei, a experienţei transmise din generaţie în generaţie. Ca atare şi schimbările în acest domeniu decurgeau cu încetineală, fapt ce a imprimat unor societăţi un aspect de încremenire multiseculară. Corăbiile feniciene, romane sau cartagineze nu difereau mult de cele olandeze sau engleze din secolul al XVII-lea, iar „Napoleon călătorea cu aceeaşi viteză ca şi Cesar sau Alexandru" [3]. Economiile naturale, baza generală a acestui tip de evoluţie, comunicau puţin sau în proporţii mici cu exteriorul, satisfăcîndu-şi din producţie proprie imensa majoritate a trebuinţelor de consum, schimbînd numai surplusurile unor producţii altminteri autonome, care, prin urmare, se influenţau reciproc prea puţin. Această evoluţie în ritmuri lente va înceta numai odată cu trecerea la capitalism, mai exact, la stadiul său maşinist. Goana nestăvilită şi continuă după profit — care devine legea fundamentală de mişcare a noii orînduiri sociale — imprimă dezvoltării societăţii ritmuri necunoscute anterior, revoluţionează forţele de producţie, restructurează din temelii întregul sistem al relaţiilor de producţie. Revoluţia industrială, adică trecerea sistematică de la manufactură (sau alte forme de producţie bazate pe munca manuală) la maşinism, a devenit punctul de plecare al unor transformări în producţie, la capătul cărora şi raportul tradiţional dintre agricultură şi activităţile de extracţie şi prelucrare a produselor luate din natură, dintre agricultură şi industrie (în sens larg) se răstoarnă. *Industria începe să aibă un rol precumpănitor faţă de agricultură* şi, prin aceasta, în cadrul întregii economii naţionale. Într-un număr restrîns de ţări, începînd cu Anglia (din ultima treime a veacului al XVIII-lea) au fost trecute pe baze maşiniste atît producerea bunurilor de consum (începînd cu cele de primă necesitate : îmbrăcăminte, încălţăminte, hrană), cît şi producţia mijloacelor de producţie. Producţia creşte considerabil ca volum şi varietate, sfera trebuinţelor umane se lărgeşte continuu ; diviziunea socială a muncii duce la apariţia, alături de ramurile tradiţionale, a noi şi noi ramuri de industrie, iar lupta de concurenţă şi goana după profit duc la creşterea productivităţii muncii sociale, dar provoacă şi efectul contrar al risipei de resurse umane şi materiale.

Creşterea considerabilă a producţiei industriale provocată de revoluţia industrială şi, în continuare, de industrializarea capitalistă a unor ţări necesita mari cantităţi de materii prime şi combustibil, ce nu se găseau totdeauna în interiorul ţării, ca şi pieţe de desfacere, întrucît această producţie sporită şi în continuă expansiune nu putea fi în toate cazurile absorbită integral de piaţa naţională. Ambele aspecte, atît aprovizionarea, cît şi desfacerea, au stimulat enorm legăturile dintre ţări, care devin treptat verigi ale economiei mondiale, părţi constitutive ale diviziunii internaţionale a muncii. Piaţa mondială, constituită definitiv spre finele secolului al XIX-lea, le leagă într-un tot funcţional unic, cu întregul şir de consecinţe economice, sociale şi politice care decurgeau de aci.

---

[3] Louis Pomméry, *Aperçu d'histoire économique contemporaine. 1890—1945*, Librairie de Médicis, Paris [1946], p. 7.

www.dacoromanica.ro

Dar transformările provocate de maşinism ating nu numai industria, ci provoacă necesitatea ca toate subsistemele vieţii economice (transport, comunicaţii, comerţ, finanţe, sisteme monetare, etc.) să se „alinieze" la noile exigenţe ale producţiei. Căile ferate, navigaţia cu abur, telegraful, telefonul etc. realizează o mişcare mult mai rapidă şi de mari proporţii a produselor, a informaţiilor şi oamenilor. Ştiinţa şi tehnica joacă un rol crescînd în acest proces. Distanţele se scurtează, legăturile — din interiorul ţărilor şi dintre ţări — se multiplică, „lumea devine mai mică". Omenirea intră în acceleraţie, se creează impresia că viitorul începe să „năvălească" în prezent, provocînd un şoc al adaptării la viteza crescîndă a schimbărilor. Toate aceste transformări dau mereu noi impulsuri dezvoltării industriei, a cărei poziţie dominantă se consolidează. Pe de altă parte, această poziţie preponderentă se întăreşte şi prin faptul că activităţile din celelalte domenii economice (transport, construcţii, comunicaţii etc.) capătă tot mai mult *o factură industrială, se „industrializează"* sau nu se pot lipsi de aportul industriei.

Torentul schimbărilor provocate de maşinism atrage în vîrtejul său şi agricultura, solicitată să producă mai mult şi mai ieftin, atît materii prime cît şi alimente. Impactul maşinismului asupra agriculturii, manifestat ceva mai tîrziu (îndeosebi după 1850 [4]), îmbracă aspectul mecanizării (crearea şi răspîndirea maşinilor agricole), al chimizării, irigaţiilor, îmbunătăţirilor funciare, al realizării mai lesnicioase a construcţiilor ce-i sînt necesare, dar ea trage şi foloase, aşa zicînd implicite, din dezvoltarea căilor ferate, a drumurilor construite, a navigaţiei cu abur, a navelor frigorifice, din dezvoltarea generală a ştiinţei şi tehnicii, care cuprinde în cîmpul său de investigare şi agricultura, tehnicile de cultivare a pămîntului, de păstrare şi conservare a produselor ş.a. Ca urmare, constituind una pentru cealaltă piaţă de desfacere în proporţii şi forme mult mai complexe decît oricînd în trecut, industria şi agricultura sînt legate între ele printr-o paletă infinit mai largă de interdependenţe şi antrenate împreună în dezvoltarea impetuoasă a forţelor de producţie, chiar dacă în această desfăşurare agricultura ţine, în genere, mai greu pasul, reacţia ei de adaptare este mai lentă.

Dezvoltarea maşinismului a atras după sine, în strînsă legătură cu noul raport ce s-a creat între industrie şi agricultură — raport în care aceasta din urmă juca un rol subordonat şi era, în genere, exploatată — o adîncire a diviziunii muncii sociale în muncă industrială şi în muncă agricolă, o mai netă separaţie a lor în profesii distincte. Această diferenţiere a stat şi la baza adîncirii diferenţierilor dintre *urban* şi *rural*, dintre *oraş* şi *sat*. Existentă şi în sclavagism şi feudalism, opoziţia oraş-sat atinge în capitalism apogeul şi îmbracă forme specifice. În această orînduire, conţinutul principal al opoziţiei oraş-sat constă în exploatarea maselor muncitoare ţărăneşti de către burghezie [5].

Dezvoltarea industriei maşiniste a dus, în toate ţările capitaliste unde s-a produs, la creşterea impetuoasă a gradului de urbanizare, la crearea de noi centre urbane şi la sporirea considerabilă a populaţiei în vechile

[4] Cf. Georges Renard, Albert Dulac, *L'évolution industrielle et agricole depuis cent cinquante ans*, Librairie Félix Alcan, Paris, 1912, p. 354, 362 şi urm.

[5] Vezi, pe larg, problema la Savel Davicu, *Dinamica satului românesc contemporan*, Edit. Junimea, 1972, p. 101 şi urm.

www.dacoromanica.ro

oraşe. În unele ţări capitaliste dezvoltate s-a ajuns chiar la înlăturarea deosebirilor dintre sat şi oraş [6]. Fenomen progresist în esenţă, urbanizarea în capitalism nu a fost şi nu este scutită de numeroase neajunsuri şi contradicţii. „Oraşele tentaculare", cum le-a numit Emile Verhaeren, au devenit oglinda şi punctul de concentrare a contradicţiilor societăţii capitaliste în ansamblu. Iar actuala „explozie urbană", caracteristică oraşului-gigant, megalopolisului, ridică noi şi numeroase probleme [7].

Se ştie însă că revoluţia industrială (şi continuarea ei în cadrul industrializării capitaliste) s-au realizat plenar numai în cîteva ţări capitaliste. Acestea s-au bazat nu numai pe resurse proprii, ci, „beneficiind de condiţii privilegiate şi folosind metoda cuceririlor şi jafului colonial, au atins un grad înalt de industrializare şi bogăţie, în timp ce restul lumii a rămas în urmă pe ambele planuri" [8].

Majoritatea ţărilor au rămas agrare sau predominant agrare, subdezvoltarea acoperind vaste zone din Africa, Asia şi America Latină. Dar nici în Europa vechile contraste în dezvoltarea dintre Vestul industrializat şi Estul predominant agrar n-au putut fi încă şterse. Aşa se face că — după cum se arată într-un studiu al O.N.U. — produsul naţional brut pe locuitor în anul 1970 era, în medie, în Europa occidentală de 2 574 dolari, în timp ce în Europa răsăriteană era de 1 564 dolari [9].

Pentru numeroase ţări ale lumii contemporane dezvoltarea industrială, într-o justă corelaţie cu cea agricolă, rămîne încă în stare de deziderat iar decalajele, în loc să se reducă, se adîncesc. „Modelul" capitalist al dezvoltării, caracteristic pentru vechea ordine economică şi politică internaţională, condamnă încă majoritatea omenirii la înapoiere şi exploatare, iar în unele zone — la foamete în sensul cel mai real al cuvîntului. Înlăturarea acestor stări de lucruri este sarcina istorică a sfîrşitului de secol XX şi a începutului mileniului al III-lea.

★

Problema raportului dintre industrie şi agricultură s-a pus şi pentru România încă din zorii epocii moderne. Timp de aproape un secol s-a desfăşurat, pe această temă, disputa dintre adepţii menţinerii structurilor economico-sociale tradiţionale — poziţie concretizată în variatele ipostaze pe care le-a îmbrăcat faimoasa teorie cu privire la „România, ţară eminamente agricolă" — şi susţinătorii, într-o formă sau alta, a necesităţii ca România să se dezvolte din punct de vedere industrial, fără ca prin aceasta să-şi neglijeze agricultura [10]. Disputa era acerbă deoarece, la fel ca în multe alte cazuri similare, nu avea un caracter pur teoretic, de factură exclusiv academică. De opţiunea pentru o poziţie sau alta, pentru preponderenţa agriculturii sau industriei era legată nu numai evoluţia viitoare a economiei româneşti, ci şi poziţia prezentă şi de perspectivă a respectivelor clase şi

[6] *Ibidem*, p. 105.

[7] Vezi Arnold Toynbee, *Oraşele în mişcare*, Edit. politică, Bucureşti, 1979, p. 19 şi urm.

[8] Silviu Brucan, *Revoluţia ştiinţifică—tehnică şi dialectica structurilor social economice*, în vol. *Corelaţia dintre infrastructura, structura şi suprastructura societăţii socialiste din România în condiţiile revoluţiei ştiinţifice şi tehnice*, Edit. politică, Bucureşti, 1978, p. 358.

[9] Anne P. Carter, Wassily Leontief, Peter Petri, *Viitorul economiei mondiale. Studiu al Organizaţiei Naţiunilor Unite*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 58.

[10] Vezi, pe larg, expunerea acestei dispute la Olga Constantinescu, *Critica teoriei „România — ţară eminamente agricolă"*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1973.

www.dacoromanica.ro

categorii sociale în mecanismul economico-social, destinul lor politic. Aşa se face că, în genere, susţinătorii profilului agrar al ţării erau, de regulă, şi adepţi ai liberului schimb, ca şi a penetraţiei capitalului străin, în timp ce adepţii dezvoltării industriei militau şi pentru o politică protecţionistă, cu ajutorul căreia acumularea capitalurilor necesare şi fondarea diverselor industrii să se poată desfăşura mai rapid, iar ţara să înainteze mai repede pe drumul progresului şi civilizaţiei. În rîndurile partizanilor industrializării se detaşa distinct poziţia socialiştilor români, care legau de acest proces şi perspectivele eliberării sociale, ale lichidării exploatării omului de către om şi construirii noii orînduiri în România.

Răspunsul definitiv la disputa menţionată avea să-l dea numai dezvoltarea ulterioară, mersul evoluţiei istorice. Pînă atunci însă, în profilul economiei româneşti a precumpănit agricultura, în pofida progreselor înregistrate de industrie, cu deosebire în perioada dintre cele două războaie mondiale, în condiţiile favorabile create prin făurirea statului naţional unitar român în 1918.

Astfel, după relatările lui Ion Ghica, întemeiate pe notiţele oficiale publicate pînă atunci, în 1873 valoarea producţiei agricole se ridica la 404 milioane de franci, în timp ce producţia industrială, inclusiv a meseriilor, atingea abia 40 milioane franci [11]. Prin urmare, din totalul lor cumulat, producţia industrială reprezenta 9% iar cea agricolă 91%. Peste aproape patru decenii, în 1910, conform datelor prezentate de Nicolae D. Xenopol în lucrarea sa *La richesse de la Roumanie* (Bucureşti, 1916), din valoarea totală a producţiei industriale şi agricole industriei îi revenea circa o cincime, restul de 80% revenind agriculturii [12]. Accentuarea dezvoltării industriale a ţării noastre după 1918 a făcut ca ponderea agriculturii să scadă în continuare, fără însă ca precumpănirea ei să înceteze. Astfel, în totalul veniturilor brute obţinute din producţia materială agricultura (şi silvicultura) a reprezentat: 58% în 1927, aproape 62% în 1929, 51% în 1935 şi 54% în 1938 [13], restul pînă la 100% fiind reprezentat de industrie (inclusiv meseriile). În 1938, anul cu cea mai înaltă dezvoltare economică din România capitalistă, privite în ansamblul ramurilor, ponderea industriei a fost de 39,0% în produsul social şi de 30,8% în venitul naţional, iar ponderea agriculturii de 30,1% şi, respectiv, de 38,1% [14].

Creşterea înregistrată de industrie, ca şi de celelalte ramuri neagricole, a avut o influenţă relativ însemnată pe linia procesului de urbanizare. Ponderea populaţiei urbane şi — mai mult decît ea — a populaţiei din marile oraşe a sporit continuu. La recensămîntul din 1859—1860 populaţia

---

[11] Ion Ghica, *Scrieri economice*, vol. II, Bucureşti, 1937, p. 126. Vezi şi *Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din România* (sub red. lui N.N. Constantinescu), Edit. politică, Bucureşti, 1959, p. 172; M.A. Lupu, N. Marcu, P. Tudor, I. Puia, V. Bozga, A. Cherciu, *Istoria economiei naţionale a României*, Edit. didactică şi pedagogică, [Bucureşti, 1974], p. 205.

[12] După calcule efectuate de Olga Constantinescu, N.N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluţiei industriale în România*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 194.

[13] Vezi cifrele de bază în *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 964. Procente calculate de N.N. Constantinescu, V. Axenciuc în *Capitalismul monopolist în România*, Edit. politică, Bucureşti, 1962, p. 89. Vezi şi comentariile mai ample făcute de Marcela Felicia Iovanelli în *Industria românească. 1934—1938*. Edit. Academiei, Bucureşti, 1975, p. 188—192.

[14] *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România, 1979*. D.C.S., p. 92.

www.dacoromanica.ro

urbană reprezenta 10,1%, iar în 1899 a ajuns la 18,8%[15]. În continuare însă creşterea ei procentuală a fost mai lentă, greutatea ei specifică ajungînd în 1930 la 21,4% iar în ianuarie 1948 — cînd marile procese transformatoare din anii socialismului nu fuseseră încă declanşate — la 23,4%. În aceiaşi ani ponderea populaţiei rurale a fost de 78,6% şi, respectiv, de 76,6%[16].

Această evoluţie lentă şi ponderea încă foarte mare a populaţiei rurale denotă slaba capacitate de absorbţie a industriei româneşti în ce priveşte forţa de muncă — deşi la sate se resimţea fenomenul de suprapopulaţie relativă latentă — , ritmul lent de creştere a industriei fiind una din cauzele principale ale fenomenului. Constatarea este confirmată şi de evoluţia ponderii populaţiei active (ocupate) din industrie. Astfel, în preajma primului război mondial cei ce lucrau în industrie şi transporturi reprezentau 6,4% din totalul populaţiei active[17]. În 1929 ponderea celor cu ocupaţii industriale a crescut la 10,2%[18], în 1938 la 11,2%[19], pentru ca în 1950 populaţia ocupată în industrie să reprezinte 12,0% (iar împreună cu cea din construcţii, transporturi şi telecomunicaţii — 16,4%[20].

În ansamblu, deci, România capitalistă a rămas o ţară slab dezvoltată din punct de vedere economic, o ţară în curs de dezvoltare, în a cărei structură agricultura — cu toate progresele înregistrate de industrie — continua să joace un rol precumpănitor. Ca urmare, decalaje importante se menţineau faţă de ţările avansate la o serie de indicatori cum sînt : venitul naţional pe locuitor, productivitatea muncii, producţia pe locuitor a unor produse industriale[21] ş.a. Ritmul dezvoltării vechii Românii era lent, iar repartizarea teritorială nerațională, anarhică a forţelor de producţie accentua efectele slabei dezvoltări, alături de cîteva regiuni de oarecare concentrare industrială aflîndu-se numeroase zone şi centre în care nu a existat o bază industrială[22].

Particularităţile raportului industrie—agricultură în România capitalistă ies însă şi mai grăitor în evidenţă dacă ne referim, fie şi succint, la cîteva trăsături ale fiecăruia din cei doi termeni ai raportului susmenţionat.

În ce priveşte industria, o trăsătură izbitoare a constat în aceea că dezvoltarea ei — atîta cît s-a putut înfăptui — se *baza aproape exclusiv pe*

---

[15] L. Colescu, *Recensămîntul general al populaţiei României*, Bucureşti, 1905, p. 5 şi urm.

[16] *Anuarul statistic... 1979*, p. 45.

[17] Victor Axenciuc, *Nivelul şi structura economiei româneşti în prima fază a dezvoltării sale capitaliste*, în *Progresul economic în România. 1877—1977* (coordonator Ioan V. Totu), Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 165.

[18] Mihai Todosia, Gheorghe Dobre, *Dezvoltarea industriei româneşti în perioada 1918—1944*, în *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a ţării* (coordonator Ioan V. Totu), Edit. Academiei, Bucureşti, 1978, p. 95.

[19] *Ibidem*, p. 107.

[20] *Anuarul statistic... 1979*, p. 111.

[21] *Economia României socialiste în opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu*, Edit. politică, Bucureşti, 1978, p. 68.

[22] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, Edit. politică, Bucureşti, 1968, p. 519—520. În anul 1940 V. Madgearu scria că „în aşezarea geografică a industriei româneşti, se pot *descoperi* (subl. ns.— V.B) 8 regiuni şi 9 centre industriale" (*Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial*, Bucureşti, 1940, p. 128), pe care le şi enumera (*op. cit.*, p. 128—130). Vezi şi V. Bozga, *La trei decenii de la naţionalizarea principalelor mijloace de producţie*, în „Revista de istorie", tom. 31, iunie 1978, nr. 6, p. 958.

www.dacoromanica.ro

o tehnică şi tehnologie de import. Acest fapt făcea ca România să se afle, în mare măsură, la discreţia monopolului tehnic şi tehnologic al marilor puteri industriale. De aci a decurs imposibilitatea înfăptuirii unei dezvoltări industriale *sistematice*, în care toate ramurile necesare să fie adecvat reprezentate. Ca urmare, în anul 1938, ponderea ramurilor de bază ale industriei — energia electrică şi termică, metalurgia (feroasă şi neferoasă, inclusiv extracţia respectivelor minereuri), construcţia de maşini şi chimia — totaliza la un loc abia 20,7% din producţia globală industrială [23]. În aceste condiţii acoperirea necesarului de maşini şi utilaje din producţia internă era extrem de redusă, procurarea lor din străinătate implica mari eforturi valutare, iar ţara era mereu expusă la presiuni economice (şi politice) din partea puterilor industriale, cu implicaţii asupra independenţei şi suveranităţii naţionale. În ce priveşte structura pe cele două grupe mari, industria producătoare de mijloace de producţie (grupa A) reprezenta în 1938 45,5%, iar industria producătoare de bunuri de consum (grupa B) — 54,5% [24].

Slabul coeficient de diversificare a producţiei industriale — reflectat de structura ei pe ramuri — făcea ca gradul de valorificare a resurselor naturale şi a potenţialului uman să fie insuficiente. Contribuţia industriei naţionale la dotarea tehnică a celorlalte ramuri ale economiei, îndeosebi a agriculturii, rămînea, de asemenea, slabă. Se poate spune că în timp ce — cu destule inegalităţi — industria se afla în stadiul maşinist, agricultura rămăsese încă, în cea mai mare măsură, în stadiul meşteşugăresc.

Caracterul ciclic al dezvoltării economice — afectată de crize periodice — , consumul parazitar al claselor dominante şi exploatarea celor ce muncesc, ca şi poziţiile deţinute în economie de monopolurile străine constituiau tot atîtea stavile în calea progresului industrial al ţării [25].

Menţionăm, în fine, că drept urmare a cauzelor amintite, România ocupa nu loc modest şi avea o slabă participare la circuitul mondial de valori. În ajunul celui de-al doilea război mondial ea dădea abia 0,3% din producţia industrială mondială, iar producţia ei industrială pe locuitor era (în 1934) de aproape 14 ori mai mică decît în S.U.A., de aproape 12 ori decît în Anglia, de peste 8 ori decît în Germania, de peste 7 ori decît în Franţa, de 1,7 ori decît în Japonia [26]. Exportul ei se baza aproape integral pe produse agricole şi materii prime (petrol şi derivate, lemn etc.), în timp ce la import aveau o preponderenţă netă produsele industriale finite, constînd nu numai în maşini, vehicole, metale etc. ci şi în bunuri de consum (în special textile)[27].

Cît priveşte celălalt termen al raportului pe care îl examinăm, agricultura, aceasta se caracteriza, între altele, printr-o slabă înzestrare tehnică, nu numai sub aspectul mecanizării, ci, mai ales, sub acela al chimizării, irigaţiilor şi îmbunătăţirilor funciare, domenii în care s-a făcut extrem de puţin. Mica proprietate, devenită preponderentă după reforma agrară din 1921, nu dispunea de mijloacele economice şi financiare pentru a le realiza,

[23] *Anuarul statistic... 1979*, p. 154.

[24] *Ibidem.*

[25] Vezi şi V. Bozga, *România socialistă pe spirala dezvoltării industriale*, în „Revista de istorie", tom. 32, noiembrie 1979, nr. 11, p. 2062.

[26] Cf. N. P. Arcadian, *Utilajul industrial*, în *Enciclopedia României*, vol. III, p. 830. Vezi şi Mihai Todosia, Gheorghe Dobre, *op. cit.*, p. 108.

[27] Vezi *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 1 007.

www.dacoromanica.ro

iar marea proprietate — simţitor redusă faţă de proporţiile ei antebelice — nu manifesta decît sporadic şi insular interes pentru intensificarea producţiei agricole. La slaba dotare tehnică a agriculturii au concurat şi factorii de conjunctură de pe piaţa mondială, între care criza agrară desfăşurată cu intensităţi variabile, dar puternic simţite, între 1928 — 1939 a avut un rol de prim ordin [28]. Această criză, ducînd la scăderea considerabilă a preţurilor la produsele agricole, a accentuat şi decalajul dintre aceste preţuri şi cele ale produselor industriale, decalaj în care contradicţiile dintre agricultură şi industrie îşi găseau o expresie convergentă, în dauna şi pe seama exploatării celei dintîi.

Randamentele scăzute erau o consecinţă inevitabilă a slabei dotări tehnice, conjugate amîndouă cu factori de ordin social-politic, iar preponderenţa culturilor cerealiere era un indiciu pregnant al unei structuri de ramură cu numeroase carenţe, în cadrul căreia zootehnia şi cultura plantelor industriale erau slab reprezentate.

Influenţa factorilor naturali nefavorabili (secetă, inundaţii etc.) era resimţită, într-o astfel de agricultură, cu grave consecinţe pentru masele largi ţărăneşti, cu mari dificultăţi pentru economia naţională în ansamblu.

Legătura dintre reaua stare economică a maselor ţărăneşti şi frecvenţa neştiinţei de carte nu mai trebuie demonstrată. Procentul ridicat de analfabeţi în mediul rural era un fapt notoriu [29]. Dar fenomenul avea şi implicaţii economice, care luau un caracter de cerc vicios : generat şi întreţinut de reaua stare economică în care erau ţinute masele muncitoare de la ţară, analfabetismul frîna, la rîndul său, schimbarea metodelor de lucru din agricultură, întreţinea tradiţionalismul retrograd şi rezistenţa faţă de procedeele tehnice noi [30].

Dezvoltarea capitalistă a agriculturii — împreună cu persistenţa marii proprietăţi şi a unor rămăşiţe feudale, care făceau din această ramură „domeniul cel mai slab al economiei româneşti" [31] — genera în mediul rural, în afară de un şomaj vizibil şi o suprapopulaţie relativă latentă, sau cum se exprima un autor din epocă, „un şomaj specific şi ascuns" [32], pe care nici industria nu era în stare să-l absoarbă, dar a cărui existenţă obliga la căutarea de soluţii.

Fără a mai insista asupra altor aspecte — larg abordate în literatura sociologică a epocii şi în presa legală şi ilegală aflată sub influenţa P.C.R. — rezultă, credem, limpede, că raportul dintre industrie şi agricultură în România capitalistă prezenta toate caracteristicile tipice pentru o ţară slab dezvoltată din punct de vedere economic, cu numeroase şi simptomatice iradieri pe planul mentalităţilor, ca şi pe plan politic şi doctrinar. Înfaţişarea pe care o avea menţionatul raport era indisolubil legată şi strîns determinată de cadrul social-politic al dominaţiei de clasă a burgheziei şi moşierimii, ca şi de poziţia României în contextul lumii capitaliste.

Nu era uşor ca această stare de lucruri să fie schimbată. Existau şi voci care susţineau că o astfel de schimbare era imposibil de înfăptuit sau

---

[28] Vezi, pe larg, problema la V. Bozga, *Criza agrară în România dintre cele două războaie mondiale*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1975.

[29] Vezi, de exemplu, V. Madgearu, *op. cit.*, p. 90.

[30] *Ibidem*, p. 89 90.

[31] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste*, vol. 1, p. 368.

[32] A. Frunzănescu, *Evoluţia chestiunii agrare în România*, Bucureşti, 1939, p. 128.

www.dacoromanica.ro

că ar fi contravenit „tradiției". Evoluția ulterioară avea însă să le infirme deopotrivă.

★

Promovat de masele largi populare la cîrma destinelor patriei, Partidul Comunist Român și-a asumat misiunea istorică de a schimba din temelii vechile structuri social-economice, moștenite de la capitalism, între care și raportul dintre industrie și agricultură — esențial pentru ansamblul schimbărilor preconizate — , de a duce România pe magistrala progresului și civilizației, în rîndul țărilor înaintate ale lumii contemporane.

Experiența drumului parcurs arată limpede că rolul primordial în procesul acestor transformări — a căror anvergură, complexitate, dar și dificultate erau greu de intuit integral în punctul de pornire — l-a avut schimbarea radicală în caracterul puterii politice, cucerirea ei de către clasa muncitoare, împreună cu ceilalți oameni ai muncii, sub conducerea Partidului Comunist Român. Atît în etapa revoluției popular-democratice, cît și în etapa revoluției socialiste, noua putere populară s-a dovedit a fi inițiatorul, organizatorul, „fermentul" neobosit al prefacerilor proiectate și realizate pas cu pas, într-o dialectică și permanentă îmbinare a numeroaselor transformări din fiecare moment dat și pe diverse planuri, ca și a sarcinilor curente cu liniile de perspectivă. Crescînd odată cu țara, cu mersul procesului revoluționar, forțele democratice ale societății românești, avînd în frunte partidul clasei muncitoare, au trecut peste piedici, inerții, dogme, au supus criticii și evaluării fiecare etapă parcursă, s-au avîntat cu elan și luciditate spre noi orizonturi. Așa se explică în primul rînd și mutația înregistrată în anii noștri de raportul dintre industrie și agricultură.

Încă în intervalul istoric dintre 23 august 1944 și 30 decembrie 1947, în condițiile extrem de grele ale epocii finale a războiului și imediat postbelice, revoluția populară a realizat două acte de mare însemnătate pentru configurația viitoare a raportului industrie—agricultură : (1) a legiferat și înfăptuit reforma agrară din martie 1945, prin care moșierimea a fost desființată ca clasă iar 918 000 de țărani au fost împroprietăriți și (2) odată cu preocuparea imperioasă, prioritară, pentru refacerea industriei și a întregii economii, a *reafirmat hotărît și deschis* — la Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945 — *posibilitatea și necesitatea industrializării țării*, ca și a electrificării ei, combătînd energic teoria reacționară despre „România, țară eminamente agricolă". După cum se știe, reforma agrară a fost înfăptuită într-o dublă perspectivă : pe de o parte, ea reprezenta o soluționare a problemei agrare *pentru etapa respectivă* ; pe de altă parte, prin crearea fermelor de stat și a stațiunilor de închiriat mașini agricole (și, în parte, prin exceptarea de la expropriere a unor moșii cu agricultură intensivă, intrate ulterior în proprietate de stat) se aruncau, încă de atunci, „punți" spre viitoarele transformări structurale din agricultură. În ceea ce privește industrializarea, rezoluția Conferinței Naționale expunea o doctrină închegată, susținînd că : a) „numai prin dezvoltarea industriei grele se pot pune în valoare toate bogățiile țării, bogății valorificate pînă atunci doar într-o mică măsură ; b) în jurul industriei grele, de pe urma dezvoltării ei și în legătură cu ea puteau lua dezvoltare industriile existente și să fie create noi ramuri industriale ; c) fără industria grea nu se poate asigura activitatea și dezvoltarea transporturilor ; d) dezvoltînd industria

www.dacoromanica.ro

grea, agricultura poate fi înzestrată cu toate maşinile, uneltele, produsele chimice etc. necesare ridicării productivităţii muncii ; e) dezvoltarea industriei grele deschide largi posibilităţi pentru utilizarea întregii energii creatoare a poporului în scopul refacerii şi dezvoltării ţării, al ridicării nivelului de trai al oamenilor muncii de la oraşe şi sate, al îndeplinirii de către România a acelui rol important pe care ţara poate şi trebuie să-l joace în această parte a Europei" [33].

În virulentă opoziţie cu această concepţie, partizanii falimentari ai menţinerii vechilor structuri social-economice îşi susţineau în continuare opiniile retrograde. „Industria grea, mai cu seamă astăzi ... — scria în 1947 oficiosul P.N.Ţ. — apare mai nelegitimă ca oricînd. Primatul industriei grele, fiind sinonim cu izolarea noastră de restul continentului, înseamnă pauperizare şi evoluţie retrogradă ... Industrializarea este sinonimă cu răsturnarea premiselor existenţei noastre. Este îmbrăţişarea unui crez cu desăvîrşire opus structurii social-economice româneşti. Este sacrificarea tuturor realităţilor pe altarul unor interese străine de factura şi putinţele poporului român" [34]. Demascînd esenţa reacţionară a unor asemenea sumbre profeţii, P.C.R. a mobilizat forţele democratice, masele largi populare la traducerea în viaţă a liniei sale politice.

În perspectivă istorică îndelungată, trei momente ne apar ca avînd o însemnătate proeminentă în procesul de schimbare din temelii a raportului tradiţional dintre industrie şi agricultură în România : (1) Naţionalizarea principalelor mijloace de producţie, din 11 iunie 1948, care a dus „la crearea în economie a proprietăţii socialiste a întregului popor, marcînd de fapt începutul făuririi societăţii socialiste în România" [35]. Crearea unui larg sector de stat a permis trecerea la dezvoltarea planificată a economiei naţionale şi declanşarea industrializării socialiste şi a electrificării ţării ; (2) Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 martie 1949, care a stabilit principiile şi a dat semnalul trecerii la transformarea socialistă a agriculturii, adică la „organizarea sectorului de stat în agricultură şi trecerea la cooperativizarea agriculturii" [36] ; (3) Congresul al IX-lea al P.C.R., care făcînd bilanţul marilor înfăptuiri din anii 1948—1965 le-a supus, totodată, unei riguroase evaluări critice [37], continuată în anii următori, iar pe această bază a orientat economia ţării spre o nouă etapă istorică de dezvoltare, în care devin preponderenţi nu factorii extensivi, ci cei intensivi ai creşterii, în care industria, agricultura şi celelalte ramuri de activitate se conectează din plin la cerinţele revoluţiei ştiinţifico-tehnice (RST) contemporane, în care introducerea largă a rezultatelor RST devine o premisă fundamentală pentru făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Abordînd simultan şi corelat atît problema industrializării, cît şi pe cea a cooperativizării agriculturii, P.C.R. îşi propunea — aşa cum prevedea rezoluţia celui de-al VI-lea Congres al partidului (1948) — „lichidarea mapoierii economice a României şi transformarea ei într-o ţară industrial-

[33] Cf. Olga Constantinescu, *op. cit.*, p. 254—255.
[34] „Dreptatea", 18 iulie 1947.
[35] *Programul P.C.R....*, 1975, p. 55.
[36] *Ibidem*, p. 56.
[37] Vezi Ion Blaga, Gheorghe Ciulbea, *Congresul al IX-lea al P.C.R. şi hotărîrile sale programatice privind dezvoltarea economiei româneşti*, în *Progresul economic în România. 1877—1977* (coordonator Ioan V. Totu), Edit. politică, Bucureşti, 1977, p. 463 şi urm.

www.dacoromanica.ro

agrară" [38]. Dezvoltarea pe baze socialiste și modernizarea atît a industriei, cît și a agriculturii nu erau văzute ca acțiuni izolate, ci erau destășurate într-o concepție unitară [39], avînd ca obiectiv modificarea vechilor structuri social-economice și crearea unui organism economic național în cadrul căruia toate ramurile să se îmbine în mod armonios.

În centrul politicii sale Partidul Comunist a pus „industrializarea țării ca bază a progresului economiei și culturii, ridicării nivelului de viață al poporului, dezvoltării multilaterale a societății, asigurării independenței și suveranității naționale" [40].

Procesul de industrializare socialistă a țării a determinat importante schimbări de structură și volum în cadrul industriei însăși, constituind, în același timp, factorul declanșator și suportul principal al schimbărilor petrecute în toate celelalte domenii ale activității economice și sociale, inclusiv în domeniul agriculturii. Deplasările structurale din cadrul industriei se află în strînsă legătură cu rolul și locul agriculturii, ca și cu structura ei internă pe subramuri, aceste deplasări implicînd, ca o condiție sine qua non, atragerea unei mari părți din populația agricolă în activități industriale; pe de altă parte, procesul de modernizare a agriculturii înseamnă — în afara de acțiunea unor factori situați în lăuntrul acestei ramuri — în primul rînd o solicitare sporită a diverse sectoare de industrie pentru crearea mijloacelor de producție necesare în vederea asigurării energiei, mecanizării, chimizării, irigațiilor, îmbunătățirilor funciare în genere, materialelor de construcție etc. precum și industrializarea unor activități din agricultură, preluarea lor de către industrie. În interacțiunea dialectică dintre industrie și agricultură industria socialistă a îndeplinit și va îndeplini în continuare un rol conducător.

Transformările interne din industrie și agricultură, ca și modificarea radicală a raportului dintre aceste două ramuri, în sensul trecerii industriei pe poziția de ramură conducătoare în economia națională și a scăderii ponderii agriculturii — concomitent cu creșterea ei absolută — au jucat un rol esențial în realizarea economiei socialiste unitare în cursul cincinalului 1961—1965, fapt ce a marcat victoria deplină a socialismului în toate sectoarele [41]. Totodată, pe planul forțelor de producție, la sfîrșitul cincinalului 1961 1965 România *lichidase stadiul de țară slab dezvoltată*, prezentîndu-se ca un stat industrial-agrar în continuă dezvoltare, cu o industrie și agricultură în plin avînt, cu un notabil dinamism al întregii sale economii. Aceste rezultate au fost consolidate în cincinalul 1966 1970, pregătindu-se premisele pentru trecerea la o nouă etapă a construcției socialiste.

Modificările radicale ale raportului industrie-agricultură se oglindesc în faptul că între 1948 și 1970 populația urbană a crescut de la 23,4% la 40,8% iar cea rurală a scăzut de la 76,6% la 59,2% [42]; populația ocupată în industrie a crescut, între 1950 și 1970, de la 12,0% la 23,0% (considerînd și construcțiile, creșterea a fost de la 14,2% la 30,8%) iar cea ocupată

---

[38] *Rezoluții și hotărîri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, Edit. P.M.R. [București], 1951, p. 8.

[39] *Programul P.C.R.*..., 1975, p. 57.

[40] *Ibidem*.

[41] *Ibidem*, p. 58.

[42] *Anuarul statistic* ... *1979*, p. 45.

www.dacoromanica.ro

în agricultură a scăzut de la 74,1% la 49,1% (adăugînd şi silvicultura, cifrele sînt 74,3% şi, respectiv, 51,1%) [43]; greutatea specifică a industriei şi agriculturii în produsul social şi în venitul naţional a evoluat astfel [44]:

Anul	Industria		Agricultura	
	în produsul social	în venitul naţional	în produsul social	în venitul naţional
1938	39,0	30,8	30,1	38,1
1950	46,6	44,0	25,7	27,8
1970	64,1	60,3	16,0	19,5

Rolul determinant, forţa propulsivă a industriei, îndeosebi a industriei grele, în obţinerea acestor transformări se vede clar din faptul că, faţă de 1938, producţia ei globală a sporit în total pînă în 1970 de 17 ori, iar în cadrul ei grupa B a crescut de aproape 9,5 ori, în timp ce grupa A a crescut de 25 de ori [45].

Prin trecerea la făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate, inaugurată odată cu cincinalul 1971–1975, raportul industrie–agricultură – în condiţiile continuării în ritm susţinut a industrializării socialiste — s-a ridi at pe noi trepte calitative, modificîndu-se mai departe şi cantitativ. Preocuparea P.C.R. pentru optimizarea continuă a acestui raport se înfăptuieşte, ca şi în anii precedenţi, în cadrul orientării generale de dezvoltare proporţională, echilibrată a întregii economii prin planul naţional unic.

Obiectivul fundamental pe care şi l-a propus România, de a depăşi într un termen istoric scurt stadiul de ţară în curs de dezvoltare, de a atinge în 1985 stadiul de ţară cu un grad mediu de dezvoltare şi de a intra apoi în rîndul ţărilor dezvoltate impune, în primul rînd, o puternică dezvoltare a forţelor de producţie, pe baza utilizării plenare a cuceririlor revoluţiei ştiinţifico-tehnice. Însuşi acest fapt ridică noi exigenţe în faţa celor două ramuri de bază ale economiei. În corelaţia lor complexă rolul conducător al industriei se întăreşte, numai aşa putînd fi realizată atît propria ei creştere şi modernizare, cît şi dezvoltarea intensivă, modernizarea şi ridicarea la un înalt nivel de productivitate a agriculturii. Această orientare este valabilă, evident, şi pentru deceniul 1971—1980, urmînd să se amplifice încă mai mult în deceniul viitor cînd RST se va afirma în toate domeniile de activitate, „astfel încît deceniul următor să devină cu adevărat deceniul ştiinţei, tehnicii, calităţii şi eficienţei" [46].

Stadiul atins de raportul industrie-agricultură după primele două cincinale ale făuririi societaţii socialiste multilateral dezvoltate (1971—1975 şi 1976 — 1980) denotă, cum spuneam, nu numai o continuare a unor orientări de durată, ci şi noi valenţe calitative, reflectate (deşi nu integral)

[43] *Ibidem*, p. 111

[44] *Ibidem*, p. 92. Pentru 1970 s-a luat prima cifra din cele două indicate de sursă.

[45] *Ibidem*, p. 138 139.

[46] Nicolae Ceauşescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, 1979, p. 44.

www.dacoromanica.ro

și de datele cifrice. Astfel, ponderea populației urbane va atinge în 1980, conform prevederilor, 52,2% [47] depășind-o pentru prima oară în istoria țării pe cea rurală, a cărei pondere se va reduce la 47,8%. O altă schimbare cu semnificații identice este aceea că populația activă din industrie va ajunge, în 1980, la 35,9% (46,1% inclusiv construcțiile), în timp ce populația activă din agricultură va scădea la 27,7% din totalul pe țară [48]. În fine, ponderea industriei în venitul național va reprezenta 63,0% (împreună cu construcțiile — 71,1%), iar a agriculturii se va reduce la 11% [49]. Rolul conducător al industriei se afirmă în continuare cu o forță sporită, producția ei globală în anul 1980 urmînd să fie de 53 ori mai mare decît cea obținută în 1938 [50].

Schimbările calitative importante din lăuntrul industriei și agriculturii (înzestrare energetică, structură pe subramuri, dotare cu mașini, utilaje, aplicarea unor procese tehnologice moderne etc.) continuă în ritm alert, susținute de un mare efort investițional al statului. Ca urmare, a crescut și eficiența muncii sociale din aceste ramuri, oglindit sintetic în creșterea productivității muncii. S-a ajuns în stadiul în care, datorită acumulărilor cantitative anterioare, indicatorul „productivitate", mai ales în agricultură, înregistrează un veritabil salt. Între 1970 și 1980 creșterea lui va fi de circa 5 ori [51]. Cu toate acestea, productivitatea muncii în agricultură este încă de 3—4 ori mai mică decît în industrie [52]. Intensificarea și modernizarea agriculturii va reduce în continuare acest decalaj, pînă la înlăturarea lui.

Raportul industrie-agricultură comportă nu numai o corelare a lor pe ansamblul economiei, ci și în profil teritorial. Repartizarea rațională, echilibrată, a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării a fost, după cum se știe, o constantă a politicii economice a P.C.R., urmată neabătut de la începuturile industrializării și a transformării socialiste a agriculturii. Cu toate acestea, se poate spune că numai după Congresul al IX-lea al P.C.R. și pe baza mult mai adecvată a reorganizării administrativ-teritoriale a țării din anul 1968 (în 39 de județe) s-a acordat o atenție sporită repartizării pe teritoriu a forțelor de producție, accelerînd procesul de îmbunătățire a ei. Preocuparea pe această linie a căpătat o expresie sistematică în *Programul P.C.R.*, unde se subliniază că ea constituie un aspect fundamental al echității socialiste, o cale principală pentru „ștergerea treptata a deosebirilor esențiale dintre oraș și sat prin ridicarea satului la nivelul de dezvoltare a orașului" [53]. După cum a subliniat secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „numai pe această cale se va ajunge ridicarea gradului de civilizație a tuturor localităților, lichidarea mizeriei

---

[47] *Programul-directivă de dezvoltare economico socială a României în profil teritorial în perioada 1981—1985* (proiect), în „Scînteia", 4 octombrie 1979.

[48] Vezi Aurel Iancu, *Prefaceri structurale ale economiei naționale*, în *Progresul economic ...* p. 539. Vezi și Costache Sandu, Constatin Popescu, *Politica Partidului Comunist Român de dezvoltare optima a economiei naționale*, Edit. politică, București, 1976, p. 62.

[49] „Revista economică", nr. 1, 1977.

[50] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 10.

[51] Cf. Dumitru Dumitru, *Industrializarea — baza dezvoltării și modernizarii agriculturii*, în *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării*, 1978, p. 229.

[52] *Ibidem*, p. 234. Vezi și Ion Blaga, *Populația activă a României*, Edit. politică, București, 1979, p. 208.

[53] *Programul P.C.R. ...* 1975, p. 85.

www.dacoromanica.ro

populaţiei spre oraşele mari, transformarea armonioasă a întregii structuri şi vieţi sociale, făurirea deplinei egalităţi în ce priveşte condiţiile de viaţă, exercitarea drepturilor şi afirmarea în cîmpul vieţii sociale a tuturor cetăţenilor ţării" [54].

Uriaşele investiţii făcute de stat au permis pătrunderea industriei în noi şi noi zone rurale şi localităţi, iar aplicarea unor ritmuri diferenţiate de dezvoltare regională a antrenat pe calea progresului şi regiunile în trecut înapoiate, localităţile unde, după expresia lui Mihail Sadoveanu, „nu se întîmpla nimic", dinamizînd întreaga lor viaţă economico-socială, modificîndu-le rapid structurile sociale moştenite [55]. Este reprezentativ, de pildă, faptul că numai în cincinalul 1971—1975 s-au construit noi obiective industriale de interes republican în circa 180 oraşe şi în alte peste 120 localităţi rurale [56], ca şi faptul că în 1980 toate judeţele ţării vor avea o producţie industrială de cel puţin 10 miliarde lei, faţă de numai 3 judeţe (4, împreună cu municipiul Bucureşti), aflate în această situaţie în anul 1965 [57]. Contribuţia agriculturii la repartizarea judicioasă a forţelor de producţie în teritoriu se vede, între altele, din faptul că între 1966 şi 1978 numărul judeţelor care dădeau o producţie globală agricolă de pînă la 3 miliarde lei a scăzut de la 35 la 21, iar al celor ce realizau un nivel superior a crescut de la 4 la 18 [58].

Influenţa raportului industrie-agricultură asupra corelaţiei dintre urban şi rural, dintre oraş şi sat este decisivă. Mai exact, impactul industrializării asupra procesului de urbanizare este hotărîtor. Pe această linie este grăitor faptul că numărul oraşelor din România, care între 1938 şi 1965 a crescut de la 172 la 184, va ajunge în 1980 la 365. Numai în cincinalul 1976—1980 se ridică la condiţia de centre urbane circa 120 de localităţi [59]. Notăm, de asemenea, pentru caracterul său reprezentativ, faptul că numărul judeţelor în care ponderea populaţiei urbane trecea de 40% a crescut între 1965 şi 1980 de la 11 la 26, iar al celor în care gradul de urbanizare depăşea 50% a crescut, în acelaşi interval, de la 5 la 14 [60].

Aceste modificări, care exprimă profunde mutaţii calitative, sînt intim legate cu creşterea veniturilor populaţiei, cu dezvoltarea condiţiilor de locuit, a construcţiei edilitare şi urbanistice în genere, a variatelor dotări social-culturale etc. care toate concură la dezvoltarea oraşelor şi la apariţia altora noi, la apropierea condiţiilor de viaţă din mediul rural de cele din mediul urban. Imaginea „idilică" a unui „rural" încremenit în imobilism economic şi social, în mizerie şi subdezvoltare este, definitiv, de domeniul trecutului.

[54] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 12, Edit. politică, Bucureşti, 1976, p. 400 401.

[55] Vezi Ionel Desmircanu, *Industrializarea şi repartizarea forţelor de producţie pe teritoriul întregii ţări*, în *Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a ţării*, p. 247.

[56] *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la îndeplinirea planului cincinal 1971 1975..., 3 februarie 1976*, Edit. politică, Bucureşti, 1976, p. 62.

[57] *Programul-directivă de dezvoltare economico-socială a României în profil teritorial în perioada 1981 1985* (proiect), „Scînteia", 4 octombrie 1979.

[58] *Ibidem*.

[59] *Ibidem*. Vezi şi *Economia României socialiste în opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu*, p. 373.

[60] *Economia României socialiste în opera preşedintelui Nicolae Ceauşescu*, p. 263.

www.dacoromanica.ro

Revoluționarea din temelii a industriei și agriculturii, a raportului conex dintre urban-rural, sat-oraș, n-ar fi fost cu putință fără o paralelă și tot atît de profundă revoluționare a condițiilor culturale. Lichidarea analfabetismului și — pe baza științei de carte a întregului popor — dezvoltarea largă a învățămîntului, științei și culturii, asigurarea cadrelor necesare tuturor domeniilor de activitate au constituit, în fapt, nu numai o consecință, dar și o condiție a evoluției prezentate mai sus. Această evoluție, în care industria a avut și are rolul conducător și dinamizator, a pus pe temelii tot mai solide și mai complexe alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, a sporit numărul și rolul clasei muncitoare în societate, a contribuit și contribuie substanțial la omogenizarea crescîndă a societății românești.

Pe aceste baze, create prin desfășurarea istorică de pînă acum a raportului dintre industrie și agricultură, documentele Congresului al XII-lea al P.C.R. proiectează o nouă etapă, superioară, de evoluție, de impetuoasă creștere a forțelor de producție pe fundamentul revoluției științifico-tehnice, de ridicare pe noi trepte a calității vieții întregului popor.

La capătul ei, adică la finele deceniului al IX-lea al secolului nostru, „vom asigura realizarea în linii mari a sarcinilor făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate" [61], trecînd apoi la consolidarea ei și la construirea societății comuniste.

LE RAPPORT ENTRE L'INDUSTRIE ET L'AGRICULTURE À LA LUMIÈRE DES DOCUMENTS DU XII[e] CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

RÉSUMÉ

Soulignant que le rapport entre l'industrie et l'agriculture constitue un axe autour duquel gravite le développement de toute l'économie nationale, en fonction de son stade pouvant être apprécié le niveau économique de chaque pays, l'étude se propose d'examiner ce rapport à la lumière des documents à caractère de programme du XII[e] Congrès du Parti Communiste Roumain (19—23 novembre 1979).

L'auteur se réfère d'abord a l'importance de ce rapport dans le monde contemporain et à son évolution sur le plan international. On releve qu'après une prédominance millénaire de l'agriculture, en même temps avec la première révolution industrielle, ce rapport a commencé à s'inverser dans un nombre restreint de pays, qui ont obtenu de la sorte une avance de développement. Actuellement, des pays toujours plus nombreux fournissent des efforts visant à développer leur propre industrie, afin de dépasser le stade de sous-développement.

[61] Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, 1979, p. 55.

www.dacoromanica.ro

On fait ensuite une incursion dans l'évolution de ce rapport en Roumanie pendant la période capitaliste. On précise que, en dépit de certains progrès enregistrés, l'ancienne Roumanie a fondé son développement industriel sur une technique et une technologie d'importation. Ce fait affectait non seulement l'unité du développement de l'industrie, mais aussi l'indépendance économique et politique du pays. La Roumanie capitaliste est demeurée un pays possédant une agriculture retardataire et une industrie insuffisamment développée. La prépondérence de l'agriculture, aux côtés d'autres facteurs, la définissait comme un pays faiblement développé au point de vue économique.

L'auteur examine ensuite les mutations radicales intervenues dans le rapport industrie-agriculture pendant les années du socialisme. Dans la partie finale de l'étude, on présente les prévisions des documents à caractère de programme du XII[e] Congrès du Parti Communiste Roumain relativement au rapport industrie-agriculture et on souligne qu'en 1985 la Roumanie deviendra un pays possédant un niveau moyen de développement, pour se situer ensuite parmi les pays économiquement développés.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

35 DE ANI DE LA INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC

INSTAURAREA GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC ÎN ROMÂNIA

DE

TRAIAN UDREA

Revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă din August 1944 a deschis calea desfășurării ascendente a unui amplu și ireversibil proces de transformări radicale și înnoiri revoluționare democratice în România.

Obiectivul strategic fundamental al forțelor revoluționare, avînd în frunte Partidul Comunist Român în noua etapă istorică, era cucerirea puterii politice, instaurarea unui nou regim politic de stat, democrat-popular. Necesitatea mobilizării tuturor forțelor vitale ale națiunii, inclusiv a claselor dominante, (România era o țară capitalistă, iar aparatul de stat era de formație burgheză) la războiul antihitlerist, la îndeplinirea obligațiilor asumate prin convenția de armistițiu, la opera de refacere economică a țării, a determinat adoptarea de către forțele revoluționare în lupta pentru realizarea țelului lor suprem în prima etapă a procesului transformărilor revoluționar-democratice — cucerirea puterii politice — a unor tactici corespunzătoare condițiilor istorice politice concrete, evoluției raportului de forțe pe plan intern și internațional după 23 August 1944.

În zilele insurecției, care prin obiectivele sale prioritar antifasciste a îmbrăcat caracterul unei revoluții de eliberare socială și națională de sub dominația fascistă[1], și în săptămînile următoare ceea ce a prevalat cu deosebire au fost sarcinile legate de întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor, înlăturarea regimului și a legislației fasciste antonesciene și restabilirea cadrului de activitate a unui regim democratic, perfectarea colaborării militare româno-sovietice în războiul antihitlerist și încheierea unei convenții de armistițiu cu Națiunile Unite.

Aceasta a determinat constituirea primului guvern prezidat de generalul C. Sănătescu într-o componență majoritar militară, dar care, prin girul politic al principalelor partide politice ale țării (P.C.R., P.S.D., P.N.Ț. și P.N.L.) și prin obiectivele și orientarea sa era un guvern pro-

[1] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea festivă din Capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, 22 august 1979*, Edit. politică, 1979, București, p. 11.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p. 255—270, 1980.

www.dacoromanica.ro

vizoriu de uniune națională antifascistă (interesele de clasă sau partizane fiind subordonate luptei pentru eliberarea întregului teritoriu al țării de sub dominația fascistă).

După încheierea convenției de armistițiu și în preajma eliberării complete a nordului Transilvaniei de sub ocupația hitleristo-horthystă, în perspectiva transformării României în zona de spate a frontului antihitlerist, fără a se slăbi contribuția României la războiul antihitlerist, pe primul plan al vieții politice interne se impun tot mai acut și devin prioritare probleme legate de defascizarea și democratizarea aparatului de stat, de repunere în funcțiune a numeroase întreprinderi dispersate sau parțial distruse și asigurarea unei producții economice cît mai apropiate de exigențele aprovizionării frontului, îndeplinirii obligațiilor asumate prin armistițiu precum și aprovizionării populației etc.

În aceste noi condiții, locul unui guvern, format în majoritate de generali și doar girat de principalele partide muncitorești ale țării, urma să fie luat de un cabinet de largă coaliție democratică antifascistă [2], care, în concepția P.C.R. și aliaților săi, trebuia să depășească cadrul celor 4 partide din B.N.D. și să cuprindă totalitatea partidelor, grupărilor și organizațiilor democratice antifasciste reunite într-un amplu și unic front național democratic.

Refuzul principalelor partide burgheze P.N.Ț. —Maniu și P.N.L.— Brătianu de a adera la Frontul Național Democratic, la formarea unui guvern F.N.D. larg reprezentativ a impus, la capătul unei relativ prelungite crize guvernamentale (15 octombrie—3 noiembrie 1944), o soluție de compromis. Principial, fruntașii partidelor burgheze și cercurile palatului au fost nevoiți, în cele din urmă, să accepte propunerea forțelor revoluționare de constituire a unui guvern de coaliție democratică antifascistă în care membrii partidelor și grupărilor participante își asumau conducerea efectivă și responsabilitatea directă a unor departamente guvernamentale. Conducerea celor două partide burgheze nu a acceptat însă participarea reprezentanților lor într-un guvern omogen de F.N.D., ci soluția reprezentării proporționale a principalelor grupări, cîte o treime din portofoliile guvernamentale pentru P.N.Ț., P.N.L. și F.N.D. (care putea și a desemnat în lotul său reprezentanți ai unor partide și grupări politice cu care P.N.Ț. și P.N.L. refuzaseră anterior să colaboreze în B.N.D. [3]); în plus, președinte al Consiliului de Miniștri rămînea, în continuare, generalul C. Sănătescu, iar ca vicepreședinte era desemnat dr. Petru Groza, președintele Frontului Plugarilor care avusese un rol hotărîtor în medierea și adoptarea soluției și alcătuirea formației guvernamentale Sănătescu II.

Prezența și activitatea desfășurată în noul cabinet de miniștrii aparținînd unor partide sau grupări de partide avînd poziții și orientări diferite a lipsit de la început, cel de-al doilea guvern Sănătescu, de unitatea de acțiune necesară rezolvării problemelor curente de guvernare, acțiunii de defascizare și democratizare a țării, ceea ce a provocat

---

[2] I. Scurtu, *Poziția P.C.R. față de partidele „istorice" în timpul primului guvern Sănătescu*, în „Analele Univ. București", seria științe social-istorice, t. 14, 1965, passim,

[3] Este vorba de reprezentanți ai Uniunii Patrioților, sindicatelor, Frontului Plugarilor etc.

www.dacoromanica.ro

unele tensiuni în raporturile guvernului cu comandamentul sovietic [4], pe de o parte, și în raporturile dintre membrii burghezi ai guvernului și masele populare care desfășurau acțiuni energice în direcția obținerii unor revendicări social-economice și politice la ordinea zilei, de cealaltă parte [5].

Totuși, în ciuda pozițiilor în anumite direcții antagonice, adoptate de miniștrii aparținînd celor două tabere — cea democrat-revoluționară (F.N.D.) pe de o parte, și cea a reprezentanților celor două partide politice burgheze — pentru întreaga perioadă a războiului, în interesul refacerii economice, a reprezentării unitare a punctului de vedere românesc față de Națiunile Unite în perspectiva încheierii viitorului tratat de pace [6], singura formulă viabilă de guvern era cea a unui cabinet de coaliție democratică antifascistă cît mai larg reprezentativă. De aceea, Frontul Național Democratic dinăuntrul guvernului și prin presiunea revoluționară a maselor radicalizate care traversau perioada unei intense organizări politice, (este perioada generalizării organizării muncitorimii în sindicate revoluționare, a constituirii a mii de comitete țărănești, organizații locale ale Frontului Plugarilor etc.,), a adoptat inițial poziția principială a menținerii în funcții pe toată durata războiului a celui de-al doilea guvern Sănătescu sau a unui guvern cu componență similară. Dimpotrivă, principalele partide burgheze împiedicate în activitatea lor antipopulară de prezența membrilor F.N.D. în guvern, de preluarea sub controlul F.N.D. a unui număr crescînd de prefecturi, primarii, se manifestă tot mai deschis pentru provocarea unei noi crize guvernamentale în speranța alcătuirii unui așa-zis guvern apolitic „de tehnicieni", ceea ce ar fi dus practic la eliminarea reprezentanților forțelor revoluționar democratice de la guvernare.

Din îndemnul și sub presiunea partidelor burgheze, generalul C. Sănătescu, fără a avea asentimentul miniștrilor F.N.D., înaintează regelui demisia cabinetului său provocînd o a doua criză de guvern.

Tentativa forțelor conservatoare, al căror mentor și lider necontestat devenise Iuliu Maniu, președintele P.N.Ț., de a înlătura de la guvern reprezentanții F.N.D. a eșuat lamentabil. Ca și în perioada primei crize de guvern, la sfîrșitul lunii noiembrie și începutul lunii decembrie 1944, masele populare preiau sub controlul lor un număr însemnat de noi prefecturi și primării; țăranii ocupă și preiau în folosință bunurile agricole abandonate, dintr-o serie de întreprinderi și instituții sînt înlăturate elementele legionare și reacționare [7].

Fruntașii partidelor burgheze își dau seama că în perioada de avînt revoluționar, crizele de guvern lucrează în favoarea forțelor progresiste

---

[4] Vezi, în acest sens, notele de protest ale Comisiei aliate de control, privind neîndeplinirea unor obligații asumate prin convenția de armistițiu, măsurile luate de această comisie de reducere a unor efective militare, polițienești și de jandarmerie, evacuarea administrației românești din nordul Transilvaniei, etc.

[5] Avem în vedere, încercările ministrului de interne reacționar N. Penescu, de înlăturare a reprezentanților maselor populare aleși de populație ca prefecți sau primari în Moldova sau în alte zone ale țării. De asemenea, refuzul partidelor burgheze de a subscrie la realizarea unei defascizări energice și totale a aparatului de stat, la tărăgănarea măsurilor de internare a elementelor fostelor organizații fasciste și profasciste etc.

[6] Despre aceasta, pe larg, la Șt. Lache, Gh. Țuțui, *România și conferința de pace de la Paris din 1946*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 122 — 124.

[7] D. Turcuș. *Pogini din lupta pentru instaurarea puterii populare în România. Contribuții la studiul democratizării aparatului de stat*, Edit. științifică, București, 1974, p. 96 și urm.

www.dacoromanica.ro

și în defavoarea regimului existent, a forțelor conservatoare. După ce devenise evidentă imposibilitatea în noul raport de forțe a excluderii reprezentanților F.N.D. de la guvernare, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. acceptă negocierea formării unui nou cabinet în aceeași formulă neschimbată și în aceleași proporții ca în precedentul guvern [8].

Pentru a se preîntîmpina apariția acelorași asperități și stări conflictuale care diminuaseră rezultatele activității celui de-al doilea guvern Sănătescu, în cursul tratativelor s-a ajuns la un acord privind o serie de măsuri și reforme minimale pe care noul guvern urma să le abordeze.

Astfel, în problema defascizării și democratizării aparatului de stat, s-a convenit ca forțele revoluționare democratice să lase guvernului un răgaz de cîteva săptămîni în care acesta să ia măsurile administrativ-politice necesare îndepărtării pe cale legală a ultimelor elemente antonesciene și profasciste din aparatul de stat din întreprinderi și instituții centrale etc.; în cazul în care noul guvern [9] nu respecta acest angajament, forțele revoluționar-democratice — în speță F.N.D. — își reluau libertatea de acțiune.

Referitor la asigurarea unei depline egalități de tratament pentru toți locuitorii țării, indiferent de naționalitate, se preconiza elaborarea și legiferarea unui statut al naționalităților, ceea ce ar fi ușurat preluarea cu un ceas mai de vreme sub autoritatea guvernului de la București a teritoriului eliberat al nordului Transilvaniei.

Referitor la problema agrară, sub presiunea ocupării moșiilor părăsite și de teama trecerii în masă ulterior a țărănimii la înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare, fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. sfîrșesc prin a renunța la poziția lor inițiată de repudiere a angajării oricărei discuții privind eventualitatea unei reforme agrare înainte de încheierea războiului. Se ajunge la un acord în sensul constituirii pe lîngă Ministerul Agriculturii și Domeniilor a unei comisii guvernamentale de studiere a reformei agrare, ceea ce reprezenta o recunoaștere, chiar dacă numai formală — a justeței punctului de vedere F.N.D. privind urgența realizării unei astfel de reforme.

★

Intrarea în activitate, la 6 decembrie 1944, a guvernului prezidat de generalul N. Rădescu oglindea un echilibru vremelnic în raportul de forțe. Forțele revoluționar-democratice nu-și încheiaseră activitatea de structurare internă și de elaborare a unor programe specifice de acțiune pe termen lung ce urmau a fi adoptate în cadrul unor congrese și conferințe naționale; pe de altă parte, F.N.D. nu era interesat să înlesnească trecerea prea rapidă a partidelor burgheze „în opoziție" într-un moment în care se aflau multiple probleme de mare gravitate și urgență social-economică și politică la ordinea zilei pentru rezolvarea cărora era con-

[8] În legătură cu aceasta, ținem să precizăm, că afirmația prezentă în numeroase lucrări, studii și articole despre o „îmbunătățire" sau „sporire" a numărului reprezentanților F.N.D. în noul guvern Rădescu în raport cu cel precedent, nu-și are nici un temei real. Era vorba doar de o creștere a influenței F.N.D. în întreaga viață politică a țării, în ceea ce privește aparatul de stat local etc.

[9] Generalul N. Rădescu, noul președinte al Consiliului de miniștri prelua și conducerea Ministerului de Interne, minister care pînă atunci fusese în lotul P.N.Ț.

www.dacoromanica.ro

venabil să participe și să-și asume responsabilități toate partidele și grupările democratice ale țării, inclusiv exponenții politici ai claselor dominante deținătoare a principalelor pîrghii financiar-economice ale țării.

Pe de altă parte, forțele conservatoare și reacționare se convinseseră cu prilejul perioadelor crizelor guvernamentale din octombrie și noiembrie—decembrie 1944 că în raportul de forțe existent în acel moment în țară nu era posibil și era riscant să încerce reprimarea cu forța a valului revoluționar al maselor populare. Rămînea, în așteptarea unei conjuncturi interne (după război, se spera) și internaționale (își puseseră mari speranțe în proiectata întrunire a reprezentanților marilor puteri, care va avea loc, ulterior, la Ialta), unica soluție de a „tempera" zelul forțelor revoluționare prin menținerea acestora, oarecum sub control [10], în cadrul unui guvern în care majoritatea titularilor inclusiv președintele guvernului aparțineau și apărau interesele claselor dominante. Sub aceste auspicii și perspective și-a început activitatea noul guvern N. Rădescu.

În ciuda diferențelor antagonice de clasă, existau totuși premisele activității normale — eventual pînă la încheierea războiului antihitlerist — a unui guvern de coaliție ce își propunea adoptarea unui șir de măsuri și legi, dezbaterea și rezolvarea unor revendicări legitime ale maselor populare.

Primele săptămîni de activitate, în ciuda asperităților inerente unor componenți cu orientări ideologico-politice diferite, păreau să asigure totuși climatul necesar activității relativ de mai lungă durată a noului cabinet de coaliție democratică prezidat de generalul N. Rădescu. Conform programului minimal de guvernare comună, la 7 decembrie se înființează pe lîngă Ministerul Agriculturii și Domeniilor o comisie pentru studierea oportunității și modalităților de realizare a unei noi reforme agrare [11]. În componența comisiei, prezidată de ministrul Agriculturii [12], intrau reprezentanți (cîte patru) ai P.N.Ț., P.N.L., F.N.D., precum și cîte un delegat al unor instituții centrale cu specific agrar (uniunea sindicatelor agricole, sindicatul agricultorilor, I.C.A.R., I.N.C.O.O.P. etc.). Secretar al comisiei era un director din Ministerul Agriculturii. Majoritatea componenților comisiei — moșieri sau reprezentanți ai intereselor moșierești — erau ostili unor reforme agrare radicale [13].

---

[10] Sînt semnificative, în acest sens, declarațiile făcute de N. Rădescu, reprezentanților presei în momentul instalării lui. „Nu înțeleg — ținea el să precizeze — să se mai vadă în fabrici ca lucrătorii, atunci cînd au o nemulțumire — pe care eu o înțeleg, căci poate să fie reală, dar care se poate satisface pe căi legale — să înlăture deci din proprie inițiativă ei singuri conducerea prin acte ca acelea la care s-au dedat ... Deasemeni nu înțeleg să se instaleze prefecți și primari tot prin intervenția acelora cari se consideră că au dreptul să se substituie autorității legale, înlocuind pe reprezentanții acesteia cu oameni aleși de ei" („Dreptatea", 9 decembrie 1944).

[11] Arh. C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 8 838 944, f. 23 — 24.

[12] Titular al acestui minister, era fruntașul P.N.Ț., Ion Hudiță.

[13] Foarte curînd a reieșit intenția reprezentanților P.N.Ț., P.N.L. și a asociațiilor (sindicatelor) marilor agricultori de a prelungi discuțiile „teoretice" privind oportunitatea aplicării unei eventuale reforme agricole multe luni de zile (mai precis pînă tîrziu în primăvara anului 1945). Dealtfel, însuși președintele Comisiei, ministrul național-țărănist Hudiță a convocat prima ședință de „constituire" abia pe 16 decembrie 1944; după încă o ședință (la 22 decembrie) dezbaterile s-au suspendat datorită „sărbătorilor" pînă după Anul nou 1945.

www.dacoromanica.ro

Ca răspuns al declarațiilor generalului N. Rădescu făcute presei cu prilejul instalării sale în funcția de prim-ministru al țării, că pentru realizarea programului de guvernare, inclusiv a prevederii defascizării aparatului de stat, a întreprinderilor și instituțiilor particulare avea nevoie de liniște, Comisia de organizare a mișcării sindicale a dat pe 12 decembrie 1944 un comunicat prin care se arăta că față de angajamentele luate, organizațiile muncitorești se vor abține de a mai proceda în răstimpul următoarelor săptămîni la epurarea de jos în sus a întreprinderilor, dînd „întîietate guvernului să epureze întreprinderile industriale și comerciale de hitlerişti" [14]. Comitetele de fabrică erau îndemnate să întocmească liste cu elementele fasciste pe care să le înainteze comisiilor de epurare [15].

În ședința consiliului de miniștri din 14 decembrie 1944 s-au dezbătut o serie de probleme importante pe linia reglementării unor aspecte privind defascizarea și democratizarea vieții politice. S-a decis arestarea tuturor demnitarilor ce serviseră regimurilor de dictatură în anii 1940—1944 (între aceștia și membri ai guvernului Gigurtu), s-a aprobat textul proiectului de lege privind abrogarea tuturor dispozițiilor cu caracter rasial rămase în vigoare. De asemenea s-a decis constituirea unei comisii guvernamentale (cu reprezentanți din partea principalelor grupări politice) care urmau să se deplaseze pe teren în 11 județe din Moldova (unde în lipsa autorităților antonesciene evacuate, fuseseră desemnate și activau pe plan local, fără avizul guvernului de la București, organe locale ale puterii de stat), pentru a stabili, de comun acord fie menținerea în funcție a acestor autorități, fie desemnarea unor alți prefecți sau consilii comunale; se avea în vedere reintegrarea în posturi a unei părți a vechiului aparat, firește dintre funcționarii care nu cădeau sub incidența comisiilor de epurare antifascistă [16]. În ultimele zile ale anului 1944, comisia a confirmat sau a decis numirea unor noi prefecți sau primari. Prin aceasta, se restabilea controlul deplin al guvernului asupra activității organelor locale ale puterii de stat, eliminîndu-se unul din factorii de încordare între partidele și grupările ce participau în guvernul de coaliție democratică. În următoarele consilii de miniștri au fost dezbătute alte cîteva proiecte de legi pe linia defascizării și democratizării vieții politice (referitor la pedepsirea criminalilor de război, elaborării unui statut al naționalității lor și la o nouă lege de organizare, pe baze democratice, a sindicatelor etc. [17].

Consensul principial realizat în cadrul guvernului, care a permis elaborarea și adoptarea, chiar cu întîrziere, a unor legi și măsuri cu caracter democratic nu era în majoritatea cazurilor urmat de o aplicare corespunzătoare, de o transpunere în practică a acestora.

---

[14] „România liberă", 13 decembrie 1944.

[15] Ibidem.

[16] Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8486 944, passim.

[17] După 23 August 1944, în perioada primului guvern Sănătescu fusese autorizată organizarea muncitorilor în sindicate pe baza fostei legi Trancu-Iași, repusă în vigoare. În fapt, însă, la chemarea F.U.M., muncitorimea s-a organizat în sindicate revoluționare, contrar acestei legi detestate de muncitori. Pentru organizarea la scară națională a mișcării sindicale și ținerea congresului sindical era necesar ca guvernul să adopte un proiect de lege care să abroge legea Trancu-Iași și să consfințească forma de organizare pe baze revoluționare democratice a sindicatelor. În jurul adoptării acestui proiect s-au purtat numeroase discuții în cadrul guvernului.

www.dacoromanica.ro

Oglindind interesele forțelor conservatoare și reacționare, conducerile P.N.Ț. și P.N.L., ostile oricăror înnoiri democratice făcute „sub presiunea străzii și încurajate, pe de altă parte, de represiunea contrarevoluționară ce avea loc în acea perioadă în Grecia împotriva forțelor revoluționare, își declară tot mai frecvent intenția de a determina o înghețare *sine die* a adoptării oricăror legi sau măsuri menite să consfințească noile cuceriri revoluționare democratice obținute de masele populare pînă atunci. Desprinderea a numeroși membri P.N.Ț. și P.N.L. din organizațiile lor și trecerea acestora la F.N.D., cristalizarea treptată în jurul fostului președinte al tineretului P.N.Ț., Anton Alexandrescu, a unei grupări cu orientare de stînga, dar mai ales constituirea la mijlocul lunii decembrie 1944, cu prilejul unei reuniuni organizate la Giurgiu a noii grupări liberale tătărești[18] au provocat o profundă iritare în rîndul conducerii P.N.Ț. (Maniu) și P.N.L. (Brătianu).

Conștienți că orice pas pe calea adîncirii democratizării țării slujea progresului social-politic, implicit favoriza forțele revoluționar democratice, fruntașii P.N.Ț., Maniu și P.N.L., Brătianu, de comun acord cu generalul N. Rădescu, se decid să facă publică opoziția lor față de adoptarea unor legi sau măsuri menite să înlesnească procesul transformărilor democratice dincolo de limitele democrației parlamentare burgheze din perioada interbelică.

La 27 decembrie 1944, miniștrii P.N.Ț. prezintă celorlalți membri ai guvernului o declarație a partidului lor în care țineau să precizeze că „scopul pentru care a fost constituit acest guvern nu a putut fi atins, întrucît: 1) „principalul obiectiv al colaborării partidelor participante la guvern și anume reîntronarea ordinei publice a fost zădărnicit prin acțiunea unora din reprezentanții partidelor din coaliția guvernamentală"[19]. Se cerea dezarmarea formațiunilor de luptă patriotice, sancționarea celor care procedaseră la îndepartarea elementelor antonesciene și profasciste din unele întreprinderi (la societatea „Unirea" — Tîrgoviște, uzinele „Malaxa" — București etc.). De asemenea se protesta împotriva organizării în sindicate a salariaților din întreprinderile și instituțiile de stat[20].

Cerînd într-o formă categorică încetarea oricărei activități de organizare sindicală pe baze revoluționare și a oricărei mișcări revendicative, fără a preciza în compensație intenția de a sprijini adoptarea de urgență a legilor și măsurilor democratice reclamate de masele populare, conducerea P.N.Ț. se situa deliberat pe poziții, în fond, contrarevoluționare, evident în contradicție vădită cu spiritul reciproc concesiv al programului minimal ce statea pînă atunci la temelia funcționării corespunzătoare a guvernului Rădescu.

N. Rădescu, în declarațiile făcute presei străine și celei interne la sfîrșitul anului 1944 critica „inițiativele și improvizațiile unei epoci turburi" care trebuiau să lase locul autorității guvernului central[21].

---

[18] Vezi „Drapelul" nr. 1, 16 decembrie 1944; cf. „Drapelul", 20 decembrie 1944 (expozeul lui Gh. Tătărescu la Giurgiu).

[19] Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 40/1944, f. 17 și urm.

[20] Muncitorii și personalul tehnico-administrativ de la C.F.R., C.A.M., cadrele didactice universitare din București și din alte centre, funcționarii instituțiilor publice se organizaseră în sindicate revoluționare.

[21] Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 40, f. 28.

www.dacoromanica.ro

Consiliul F.N.D. întrunit în ziua de 30 decembrie luînd cunoştinţă de declaraţiile făcute presei straine şi române de generalul N. Rădescu ţinea să precizeze că miniştrii F.N.D. nu au fost consultaţi asupra conţinutului acestor declaraţii şi nu şi-au dat asentimentul lor, sub nici o formă, pentru publicarea lor [22].

Retras încă înainte de sărbători la Sibiu, I. Maniu într-o declaraţie făcută presei sibiene de Anul nou 1945, luînd atitudine împotriva tuturor celorlalte partide politice, inclusiv împotriva liberalilor, afişa o atitudine net ostilă faţă de ideile de progres social-politic ale forţelor revoluţionare democratice a căror activitate o eticheta drept „experienţe degradante". El lăsa să se înţeleagă că singurul partid care merită să joace un rol hotărîtor în viitorul politic al ţării era P.N.Ţ. [23].

Comunicatul F.N.D. difuzat în ziua de 1 ianuarie 1945 referindu-se la condiţiile concrete care duseseră şi făcuseră necesare constituirea şi activitatea guvernului de coaliţie prezidat de generalul N. Rădescu arăta că participarea F.N.D. la acest guvern exprimase dorinţa realizării în interesul superior al poporului a unei apropieri „între partide, pentru a da posibilitate guvernului să lucreze şi pentru a lichida ruptura ce exista între autoritatea (centrală — n.n.) de stat şi masele populare, ruptură ce a fost provocată de elementele antidemocratice din cele două guverne şi de clica reacţionară din afara guvernelor [24].

Referindu-se la o serie de provocări antidemocratice [25] în acest comunicat cu caracter de manifest se arata „Duşmanii poporului încearcă să împiedice ca România să păşească *în mod unitar* (subl. ns. — T.U.) şi hotărît pe drumul trasat la 23 August" [26].

Chemînd „pe toţi democraţii cinstiţi fără deosebire de clasă şi naţionalitate să facă front în jurul F.N.D.-ului pentru a putea scoate ţara din greaua încercare prin care trece, pentru a o feri de o nouă catastrofă şi a deschide drumurile democraţiei progresiste, drumul refacerii, înfloririi economice, culturale şi sociale pentru întregul popor" [27], apelul nu preconiza o ruptură imediată şi definitivă cu majoritatea burgheză din guvern.

Dealtfel, în legătură cu o serie de noi dificultăţi survenite în aplicarea şi mai ales în interpretarea unor clauze ale convenţiei de armistiţiu, în ultima zi a anului 1944, o delegaţie guvernamentală condusă de liderul comunist Gh. Gheorghiu-Dej a plecat la Moscova; efortul de război (care ar fi fost impietat de izbucnirea unei noi crize de guvern) şi perspectivele

[22] Ibidem, f. 33.

[23] Ibidem, dosar 39 f. 5 6 (vezi şi discursul ţinut de I. Maniu la Sibiu în 8 ianuarie 194 .

[24] Ibidem, dosar 40, f. 41; cf. „Scînteia", 1 ianuarie 1945.

[25] În seara zilei de 19 decembrie 1944, dr. Petru Groza, vicepreşedintele Consiliului de Miniştri a fost victima unei provocări huliganice din partea a doi moşieri. Ca o ilustrare a faptului că tărăgănarea aplicării de sancţiuni foştilor colaboraţionişti şi profitori ai fostului r gim antonescian îi încuraja pe calea sabotării revenirii depline a României la o viaţa democratică, în ziua de 30 decembrie 1944, în sala de sedinţe a Camerei de industrie şi comerţ Bucureşti s-au pus bazele „Asociaţiei întreprinzătorilor români" care mărturiseau deschis că vor acţiona pentru „apărarea drepturilor şi intereselor faţa de noile proiecte de lege prin care se caută a se lovi în munca şi energia românească depuse pe ogorul economiei naţionale în ultimii 4 ani de zile" (era vorba de deţinătorii bunurilor de provenienţă evreiască obţinute în anii 1940—44 prin C.N.R.).

[26] Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 40, f. 44; „Scînteia", 1 ianuarie 1945

[27] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

revenirii nordului Transilvaniei sub controlul guvernului de la București vor constitui în primele zile ale anului 1945 obiectul unor convorbiri între R. Malinovski, N. Radescu și dr. Petru Groza.

În aceste condiții, în ciuda încordării create de divergențele și polemicile din presă, activitatea guvernamentală pe deasupra deosebirilor ideologice și politice, trebuia continuată.

★

Deși rațiuni superioare de stat, precum și considerente tactice vor duce la amînarea pentru un timp a izbucnirii unei noi crize guvernamentale, devenise clar că forțele reacționare bizuindu-se pe majoritatea deținută în guvern, în instituțiile centrale de stat, în viața economică, nu înțelegeau să subscrie și să colaboreze loial la înfăptuirea unui program de reforme și măsuri democratice [28], că erau pregătite ca la primul moment prielnic să reprime forțele revoluționare și mișcarea de revendicări social-economice a maselor largi.

Legat de problemele dezvoltării economiei naționale, de interesele marii burghezii, majoritatea burgheză din guvern, în cap cu generalul N. Rădescu, manifestă unele atitudini și poziții ce determină o neîncredere crescîndă a guvernului sovietic și comandamentului sovietic în dorința sinceră a guvernului Rădescu de a colabora cu Uniunea Sovietică [29]. Poziția sovietică e exprimată fără echivoc în cursul tratativelor economice duse cu delegații guvernamentali români la Moscova precum și în convorbirile mareșalului R. Malinovski cu N. Rădescu și dr. Petru Groza [30].

În aceste condiții interne și internaționale, F.N.D. ia în considerare la mijlocul lunii ianuarie 1945 eventualitatea declanșării într-un viitor apropiat a luptei pentru un guvern F.N.D., omogen sau în colaborare cu grupări desprinse din sînul principalelor partide politice burgheze. În vederea constituirii unui viitor guvern F.N.D., s-a trecut la elaborarea unui program de guvernare F.N.D.

Are loc, în paralel, o activizare a organizațiilor politice de masă. Adunările muncitorești din întreaga țară trec la alegerea delegaților pentru viitorul congres general al sindicatelor, sute de delegații muncitorești depun la Președinția Consiliului de Miniștri și la Ministerul de Interne

---

[28] În ședința Consiliului de Miniștri din 16 ianuarie 1945, N. Rădescu, dorindu-se conciliant, le cerea reprezentanților F.N.D. în guvern să nu facă apel la mase întrucît „toți sîntem români". În replică, Lothar Rădăceanu arătînd că prezența lor în guvern era o dovadă de bunăvoință și colaborare condiționa menținerea colaborării de „nevoia de a merge înainte pe linia democratică".

[29] Vezi în acest sens, intervențiile repetate ale ministrului de externe român în guvernul Rădescu, C. Vișoianu în favoarea bunurilor unor firme occidentale (în speță, societățile petrolifere din Valea Prahovei) pe care partea sovietică le-a ridicat pentru a face față unor necesități de război stringente — depozite de țevi, de piese de schimb etc. — achiziționate în anii 1940—1944 de aceste societăți de la firme germane, bunuri apreciate de partea sovietică drept „inamice". De asemeni, declarațiile făcute de N. Rădescu presei străine și române la 30 decembrie 1944, în sensul cererilor sporite ale comisiei aliate de control, cereri ce depășeau capacitatea de producție și duceau la epuizarea rapidă a rezervelor de materii prime, a unor utilaje etc.

[30] Vezi, îndeosebi stenograma Consiliului de Miniștri din 18 ianuarie 1945 (Arh. C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8 493.

www.dacoromanica.ro

moţiuni prin care cer urgentarea adoptării noii legi a sindicatelor [31]. La sate, au loc conferinţe judeţene şi regionale ale delegaţiilor ţărăneşti în perspectiva convocării pentru a doua jumătate a lunii februarie 1945 — a unui congres general al Frontului Plugarilor.

Între 15—24 ianuarie 1945, consiliul naţional F.N.D. ia în dezbatere şi adoptă proiectul programului de guvernare F.N.D. [32]. Acest proiect va fi prezentat pentru eventuale propuneri şi sugestii delegaţiilor la congresul sindical, fiind dat publicităţii în cursul zilelor de 27 şi 28 ianuarie 1945 [33].

„Frontul naţional democrat — se arată în introducerea Programului de guvernare F.N.D. — a făcut toate sforţările şi a dus o luptă dîrză pentru ca România — după ce a scuturat jugul hitlerist şi a declarat război Germaniei fasciste — să ducă în mod hotărît şi definitiv o politică democratică atît internă cît şi externă... datorită politicii antipopulare duse atît în guvern, cît şi în afară de guvern, de elementele reacţionare din cercurile conducătoare ale partidelor naţional ţărănesc şi naţional liberal, prin împiedicarea democratizării, prin politica lor de duplicitate faţă de U.R.S.S., prin sabotarea şi tergiversarea împlinirii condiţiunilor de armistiţiu [34], prin împiedicarea reformelor economico-sociale neapărat necesare — ţara noastră se găseşte şi astăzi într-o gravă situaţie şi este ameninţată cu prăbuşirea economică şi naţională" [35].

Manifestul-program de guvernare F.N.D. arăta că din cauza politicii antidemocratice duse de cercurile reacţionare se produsese, în ciuda eforturilor deosebite depuse de poporul şi armata română pe frontul antihitlerist „o neîncredere crescîndă din partea U.R.S.S. faţa de guvernele române în care domină elementul reacţionar", care între altele dusese la situaţia că nordul Ardealului se găsea şi în acel moment despărţit de restul ţării [36].

Discreditarea formulei unui guvern de coaliţie în care majoritatea portofoliilor erau deţinute de P.N.Ţ. — Maniu şi P.N.L. — Brătianu atît pe plan intern cît şi extern, făceau necesară constituirea unui nou guvern care — oglindind schimbările intervenite în raportul de forţe — trebuia

---

[31] „Scînteia", 18 ianuarie 1945.

[32] Arh. C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9 269 (vezi, în special, şedinţa Consiliului B.N.D. din 24 ianuarie 1945).

[33] „Scînteia", din 29 ianuarie 1945.

[34] Din luările de poziţii sovietice, îndeosebi din notele adresate de reprezentanţii Comisiei aliate de control reieşea că, în afara unor clauze economice şi militare în genere îndeplinite de partea română, se reproşa guvernelor române mai cu seamă nerespectarea unor clauze de natură politică (neinternarea tuturor legionarilor şi criminalilor de război, tendinţa unor cercuri şi organe de presă burgheze de a semăna încordare în relaţiile româno-sovietice etc.).

[35] „Scînteia", 29 ianuarie 1945.

[36] N. Rădescu, în declaraţiile sale din 30 decembrie 1944, emisese deziderateul „Trebuie, deci, să încetăm în 1945 de a mai fi învinşii din 1944, spre a deveni, de drept, aceia ce sîntem de fapt de la 23 August: partizanii victoriei comune". În şedinţa Consiliului de Miniştri din 18 ianuarie 1945 în care Gh. Gheorghiu Dej a expus rezultatele economice şi politice ale delegaţiei române la Moscova, el a arătat că întregul efort militar şi economic al României la războiul antihitlerist era anulat în faţa oficialităţilor sovietice de manifestările antidemocratice şi luările de poziţii antisovietice a unor cercuri politice româneşti. Gheorghiu-Dej a precizat că tocmai cînd intenţiona să ridice problema recunoaşterii cobeligeranţei României, a intervenit discursul d-lui Maniu, ţinut cu ocazia Anului nou. Acest discurs a venit ca o bombă, care a impresionat foarte puternic cercurile oficiale sovietice şi a determinat chiar guvernul sovietic să ia poziţie" (Arh. C.C. al P.C.R. fond, 103, dosar 8 493).

www.dacoromanica.ro

să se formeze pe osatura F.N.D. și care să guverneze pe baza unui program unitar de rezolvare a problemelor stringente, la ordinea zilei. „Numai un guvern al Frontului Național Democrat, al tuturor forțelor democratice putea asigura o ameliorare a situației internaționale a României, o dezvoltare democratică progresistă a țării în toate domeniile de activitate socială, economică, politică".

Ca soluții imediate „de salvarea și progresarea națiunii române" se preconizau : participarea cu maximum de efort la război alături de Națiunile Unite, îndeplinirea riguroasă și completă a condițiilor convenției de armistițiu, stabilirea unor legături de prietenie sinceră și durabilă cu toate țările democratice și îndeosebi cu Uniunea Sovietică, înfăptuirea unei politici democratice și de înfrățire cu naționalitățile conlocuitoare, care să asigure revenirea nordului Transilvaniei la România etc.

În ceea ce privește refacerea și dezvoltarea economică a țării ea nu se putea realiza temeinic decît printr-o serie de reforme democratice între care pe primul plan al urgenței se înscria realizarea imediată a reformei agrare. Programul de guvernare F.N.D. se angaja să acorde tot sprijinul tuturor factorilor economici (industriași, comercianți, meseriași etc.) „care vor să colaboreze cinstit la refacerea întreprinderilor, reorganizarea și ridicarea producției, pentru dezvoltarea economiei țării".

Pe linia democratizării aparatului de stat, programul de guvernare F.N.D. își propunea reorganizarea în spirit democrat a armatei și îndeosebi a corpului de comandă.

În condițiile unor bune relații prietenești ale noului guvern F.N.D. cu U.R.S.S. se avea în vedere „grabnica reîntoarcere a prizonierilor de război aflați în U.R.S.S.".

Duminică 28 ianuarie 1945, la chemarea F.N.D. se organizează în numeroase localități din țară întruniri și demonstrații în favoarea noului Program de guvernare F.N.D., pentru guvern F.N.D. [37].

În zilele următoare, în special pe 4 și 11 februarie se desfășoară demonstrații populare în favoarea unui guvern F.N.D., pentru transpunerea în viață a punctelor programului de guvernare F.N.D. [38].

Pentru a contracara valul demonstrațiilor revoluționare, majoritatea reacționara din guvern se grăbește, pe de o parte, să alcătuiască lista primului lot de criminali de război și vinovați de dezastrul țării (65 persoane) [39] și să aprobe textul decretului lege privind statutul naționalităților conlocuitoare [40], iar pe de altă parte să protesteze vehement și să amenințe cu represaliile împotriva demonstranților și „turburătorilor ordinei".

La începutul lunii februarie 1945, conducerea celor două partide (național țărănesc Maniu și național liberal Brătianu) au elaborat comunicate prin care au luat atitudine vehement critică față de Programul de guvernare F.N.D. [41]. Încercarea publicării în presă a acestor comunicate pline de invective antidemocratice și anticomuniste a fost blocată

[37] *Din cronica unor zile istorice*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1971, p. 207 — 208.
[38] *Ibidem*, p. 209 216.
[39] „Universul", 3 februarie 1945.
[40] „Monitorul oficial", nr. 30 din 7 februarie 1945.
[41] Arh. C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 39, f. 23 — 25.

www.dacoromanica.ro

de muncitorii tipografi care instituie o adevărată cenzură roşie a articolelor publicate în „Dreptatea", „Viitorul" şi alte oficioase burgheze.

În şedinţa Consiliului de Miniştri din 16 februarie 1945, la care din partea F.N.D. nu participă decît Lucreţiu Pătrăşcanu (pentru a prezenta textul definitiv al decretului lege privind statutul naţionalităţilor), Virgil Solomon şi Bebe Brătianu în numele partidelor lor protestează împotriva refuzului muncitorilor tipografi de a publica materiale ostile F.N.D. Ei difuzează printre membrii Consiliului de Miniştri textele cenzurate ale P.N.Ţ. şi P.N.L. prin care se lua atitudine împotriva Programului de guvernare F.N.D. În comunicatul P.N.Ţ., între altele, se contesta pentru F.N.D. dreptul de a se considera singura grupare politică care putea asigura revenirea grabnică a nordului Transilvaniei sub autoritatea guvernului de la Bucureşti şi reîntoarcerea prizonierilor de război. Luînd atitudine împotriva reformei agrare comunicatul Delegaţiei permanente a P.N.L. (Brătianu) arăta : „Programul F.N.D. anunţă confiscarea marii proprietăţi... P.N.L. infierează aceste metode revoluţionare care pot compromite încrederea în principiile de proprietate şi de muncă ordonată inerente unui regim de libertate şi democraţie".

Rădescu, la rîndul său, comunica : „am convocat pe lucrători (tipografi — T.U.) cărora le-am cerut să fie cuminţi, că, altfel, voi fi nevoit să iau unele măsuri mai aspre". Şi mai departe : „... dacă lucrătorii nu se vor cuminţi îi voi mobiliza".

Ghiţă Pop ţinea şi el să afirme că îndată ce guvernul a aprobat legea sindicatelor, muncitorii „... s-au întrunit în congres şi chiar de la primul congres în loc să discute apărarea intereselor lor profesionale n-au făcut decît politică şi aceasta împotriva noastră şi a d-lui Iuliu Maniu".

Rădescu reluînd cele spuse de Ghiţă Pop conchidea : „În consecinţă, lucrătorii nu au să se amestece în chestiunile politice ale diferitelor partide".

Declaraţiile ameninţătoare la adresa forţelor revoluţionare în general şi a muncitorimii organizate în special, ale primului ministru N. Rădescu şi a miniştrilor P.N.Ţ. şi P.N.L. coincideau cu desfăşurarea conferinţei de la Ialta în rezultatele căreia cercurile reacţionare din România îşi puneau speranţe, desmînţite ulterior de hotărîrile finale ale acestei Conferinţe care recomanda, între altele, constituirea în fostele state satelite ale Axei a unor „autorităţi guvernamentale provizorii în mod larg reprezentative ale tuturor elementelor democratice" [42].

În speranţa că la Ialta, marile puteri occidentale vor impune guvernului sovietic salvgardarea intereselor de clasă ale burgheziei şi moşierimii româneşti, pentru a oferi marilor aliaţi pretextul intervenţiei în afacerile interne ale României, cercurile reacţionare din România s-au decis să treacă la adoptarea unei poziţii de forţă împotriva revendicărilor şi luptei revoluţionare a maselor, îndeosebi împotriva preconizatei înfăptuiri grabnice a reformei agrare, prevăzută în Programul de guvernare F.N.D.

În articolul *Frontul naţional democratic şi conferinţa din Crimeea* [43] era salutată „această declaraţie (care) arată limpede poporului român

[42] Apud Ştefan Lache, Gh. Ţuţui, *România şi conferinţa de pace de la Paris din 1946*, p. 320 (anexe).

[43] „Scînteia", 20 februarie 1945.

www.dacoromanica.ro

calea pe care trebuie să meargă... calea aceasta corespunzînd în întregime propriilor dorințe, străduinței și intereselor naționale ale poporului român este aceea a nimicirii ultimelor urme ale nazismului și fascismului și a creării instituțiilor democratice după propria alegere".

La 9 februarie 1945, dînd curs dorinței fierbinți a maselor țărănești de a trece deîndată la înfăptuirea reformei agrare, C.C. al Frontului Plugarilor, în consens cu consiliul național F.N.D. a lansat lozinca declanșării imediate a luptei pentru reformă agrară, fără a se mai aștepta încheierea lucrărilor Comisiei de studiere a reformei agrare [44].

În condițiile în care majoritatea reacționară din guvern nu procedase decît parțial la arestarea criminalilor de război și a elementelor legionare, în urma refuzului aceleiași majorități de a trece la epurarea completă a aparatului de stat local de fostele elemente antonesciene, consiliul F.N.D. decide să se reia lupta pentru defascizarea și democratizarea de jos în sus, pe cale revoluționară, a aparatului de stat local. La Turnu Măgurele, încă în ziua de 11 februarie, are loc instalarea unui nou prefect al F.N.D., în ciuda opoziției și amenințărilor proferate în zilele următoare de însuși titularul Ministerului de Interne generalul N. Rădescu. În săptămîna următoare în numeroase județe au loc demonstrații care se încheie cu instalarea unor noi prefecți democrați. Autoritățile locale din ordinul primului ministru reacționar N. Rădescu încearcă să reprime valul luptei revoluționare. Cad victime la Caracal, Craiova [45] și în alte localități.

După discursul cu tentă contrarevoluționară ținut de generalul N. Rădescu în sala ARO la 11 februarie 1945 și după tentativa din 20 februarie 1945 a generalului Rădescu de a înlătura din guvern o serie de reprezentanți ai F.N.D. (între care pe subsecretarul de stat de la Interne, T. Georgescu), devenise limpede că ultimele punți ale colaborării F.N.D. cu cele două partide burgheze P.N.Ț. (Maniu) și P.N.L. (Brătianu) erau de acum rupte [46].

Încercarea de forță a generalului N. Rădescu de a reprima sîngeros, demonstrațiile din 24 februarie 1945 a dus la discreditarea completă a majorității reacționare din guvern, care de fapt pierduse controlul efectiv asupra județelor țării în care erau instalați și activau conform programului de guvernare F.N.D., ca prefecți și primari, reprezentanți ai forțelor revoluționare democratice.

În plină criză guvernamentală, F.N.D. realizează acorduri de colaborare cu gruparea P.N.Ț. Anton Alexandrescu și cu puternica grupare

---

[44] Pînă la data retragerii reprezentanților F.N.D. în comisie (9 februarie 1945 dimineața), P.N.Ț. (Maniu) nu prezentase încă propriul proiect și propriile propuneri de reformă agrară, ceea ce dovedea intenția cercurilor reacționare de a amîna pînă după război realizarea reformei agrare.

[45] Traian Udrea, *Date noi privind cucerirea prefecturilor Dolj și Romanați, la sfîrșitul lunii februarie 1945*, în vol. „Oltenia. Studii și comunicări", Craiova, Muzeul Olteniei, 1974, p. 200 204.

[46] Ruptura în cadrul guvernului, se produce în urma ședinței Consiliului de Miniștri din 16 februarie 1945, în care față de amenințările generalului N. Rădescu că va recurge la război civil, „ca în Grecia", reprezentanții F.N.D. l-au avertizat că sînt pregătiți să facă față oricăror împrejurări.

www.dacoromanica.ro

liberală tătărescianā [47]. Semnatarii memoriului universitarilor adresat lui I. Antonescu înainte de 23 August 1944 condamnă încă la 16 februarie ieşirile contrarevoluţionare ale generalului N. Rădescu [48]. La 26 februarie, un grup de generali şi ofiţeri superiori dau o declaraţie publică prin care se desolidarizează de acţiunile generalului N. Rădescu şi-şi manifestă ataşamentul faţă de cauza democraţiei şi progresului [49].

În 27 februarie, reprezentanţii F.N.D. în guvern depun un memoriu regelui prin care denunţă activitatea generalului Rădescu, cer demiterea acestuia şi încredinţarea misiunii formării unui nou guvern Frontului Naţional Democratic [50].

Incapabil să mai facă faţă situaţiei, la 28 februarie 1945, sub presiunea valului de protest al maselor largi, generalul N. Rădescu îşi prezintă demisia.

Tentativa cercurilor palatului şi a fruntaşilor P.N.Ţ. (Maniu) şi P.N.L. (Brătianu) de a constitui un guvern de „tehnicieni" sub preşedinţia mai întîi a prinţului Barbu Ştirbei, iar apoi a lui Savel Rădulescu vor eşua. În aceste împrejurări regele se vede nevoit să ofere la 3 martie 1945 sarcina de formator a unui nou cabinet de coaliţie doctorului Petru Groza, dar cu un mandat condiţionat(restrictiv) de a alcătui noul guvern în general în aceeaşi componenţă ca şi precedentul guvern demisionat (se subînţelegea menţinerea unei majorităţi de departamente sub controlul P.N.Ţ.-Maniu şi P.N.L.-Brătianu).

În atmosfera creată de puternicele demonstraţii la care participă zilnic sute de mii de cetăţeni, care cereau guvern F.N.D., dr. Petru Groza a căutat zadarnic, în zilele de 3—5 martie 1945, să ajungă la un acord cu fruntaşii P.N.Ţ. şi P.N.L. care sperau că prin refuzul partidelor lor de a-şi trimite reprezentanţi într-un cabinet prezidat de dr. Petru Groza vor determina factorul monarhic să-i retragă dr. P. Groza sarcina de formare a guvernului.

În cursul tratativelor, dr. Petru Groza oferise celor două partide burgheze un număr de portofolii ministeriale, majoritatea ministerelor urmînd, firește, să intre în lotul F.N.D.; fruntaşii celor două partide au refuzat însă, să participe în minoritate în noul guvern [51].

În aceste împrejurări, dr. Petru Groza a anunţat Palatul asupra imposibilităţii formării unui guvern cu reprezentanţi ai P.N.Ţ.-Maniu şi P.N.L.-Brătianu şi a intenţiei de a prezenta o listă cuprinzînd membri ai organizaţiilor F.N.D., ai grupării liberale Gh. Tătărescu şi ai grupării P.N.Ţ., Anton Alexandrescu. Iniţial, regele, sfătuit de consilierii săi intimi (D. Negel şi Savel Rădulescu în special) şi la îndemnul lui I. Maniu şi Dinu Brătianu, s-a opus.

---

[47] Pe larg, despre negocierile reprezentanţilor F.N.D. cu gruparea Anton Alexandrescu şi cu Gh. Tătărescu în şedinţa consiliului F.N.D. din 26 februarie 1945 (Arh. C.C. al P.C.R., F. 49, dosar 9 269, passim).

[48] „Scînteia", 18 februarie 1945.

[49] Ibidem, 1 martie 1945.

[50] Ibidem.

[51] Informaţii ample asupra discuţiilor purtate de dr. Petru Groza, Mihail Ralea, Lothar Rădăceanu cu diferiţi fruntaşi politici burghezi în vederea formării unui guvern de largă coaliţie democratică se găsesc în stenograma şedinţei consiliului naţional F.N.D. din 5 martie 1945 (Arh. C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9 269).

www.dacoromanica.ro

În fața acestei atitudini, consiliul național F.N.D. în ședința din 5 martie 1945 decide organizarea, pentru a doua zi, a unor mari demonstrații în favoarea unui guvern Groza ; în cazul în care regele s-ar fi solidarizat cu cercurile reacționare în încercarea de barare a constituirii unui guvern cu majoritate muncitorească-țărănească, s-ar fi trecut la instalarea pe cale revoluționară a guvernului cerut de mase, din necesitățile imperioase ale desfășurării în continuare a procesului transformărilor revoluționar democratice în România [52].

Neprimind sprijinul scontat din partea cercurilor politice occidentale, pus în situația de a risca detronarea, regele se vede nevoit să accepte în cursul dimineții de 6 martie 1945 lista guvernului, propusă în numele F.N.D. și al aliaților acestuia, de către dr. Petru Groza. În după-amiaza zilei de 6 martie 1945 (la orele 19), noii membri ai guvernului depuneau jurământul în fața regelui.

În acest fel, noul guvern se instala legal, cu avizul factorului constituțional suprem. După cum declara dr. Petru Groza în fața reprezentanților presei : „Este foarte important că pornim la drum sub auspicii fericite, voința populară a fost înregistrată de factorul constituțional" [53].

6 martie 1945 n-a însemnat o simplă schimbare de guvern, ci a marcat instaurarea puterii revoluționar democratice în România. Noul guvern de largă coaliție democratică va avea prin componența și orientarea sa un caracter preponderent muncitoresc-țărănesc.

„Victoria de la 6 martie — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu la a 25-a aniversare a instaurării guvernului democratic — nu a venit de la sine și nici nu a fost adusă din afară ; ea a fost cîștigată prin lupte prin jertfe grele date de forțele revoluționare și democratice din România" [54].

L'INSTAURATION DU GOUVERNEMENT RÉVOLUTIONNAIRE-DÉMOCRATIQUE EN ROUMANIE.

RÉSUMÉ

Par suite de la victoire de l'insurrection nationale armée antifasciste et anti-impérialiste du mois d'août 1944, les forces révolutionnaires en tête avec les communistes ont obtenu des conditions propices au déroulement d'un ample et continuel processus de profondes transformations révolutionnaires-démocratiques.

L'objet stratégique fondamental de la révolution démocratique-populaire consistait dans la liquidation du régime politique bourgeois au sein duquel était née et avait déployé son activité la dictature fasciste

[52] Cu privire la atitudinea forțelor revoluționare față de monarhie în timpul crizei ce a premers formării guvernului dr. Petru Groza, vezi lucrarea lui Gh. Tuțui și Gh. I. Ioniță, *Anii tumultuoși ai luptei pentru republică*, Edit. militară, București, 1978, p. 32.

[53] Dr. Petru Groza, *Articole, cuvîntări, interviuri. Texte alese*, Edit. politică, București, 1973, p. 220.

[54] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte. Cuvîntări, articole*, aprilie 1969 — iunie 1970, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 642.

www.dacoromanica.ro

antonescienne, dans la conquête du pouvoir politique par la classe ouvrière et ses alliés et la création d'un nouveau régime politique démocratique-populaire.

Dans les circonstances complexes de la participation de la Roumanie à la guerre antihitlérienne, de la nécessité de la mobilisation de toutes les ressources nationales à l'œuvre de refonte économique et de redressement politico-diplomatique, la conquête du pouvoir ne pouvait être réalisée que progressivement, au long de plusieurs étapes correspondant à l'évolution du rapport de force existant sur le plan intérieur et international.

Après le 23 Août 1944, l'on vit succéder au premier gouvernement d'union nationale, antifasciste, présidé par le général Sănătescu, deux autres gouvernements de coalition démocratique antifasciste (Sănătescu II et Rădescu) la majorité des portefeuilles y étant détenue par les représentants des principaux partis bourgeois.

Le refus de ces partis d'adhérer au programme de transformations révolutionnaires-démocratiques, proposé par le Parti Communiste Roumain et les autres partis et groupements réunis dans le Front National Democratique, détermina finalement la cristallisation de deux groupements de forces politiques se situant sur des positions irréconciliables. La constitution d'un gouvernement susceptible d'agir d'une manière unitaire sur le plan du développement progressiste-démocratique de la Roumanie était devenu un impératif. La crise gouvernementale de février 1945 s'est soldée par l'écartement du dernier gouvernement à majorité bourgeoise de l'histoire du pays et l'instauration, sous la pression révolutionnaire des masses, le 6 mars 1945, premier du gouvernement révolutionnaire démocratique présidé par le dr. Petru Groza. De par sa composition et son orientation, le nouveau gouvernement avait un caractère ouvrier paysan marqué, ce qui a permis l'accomplissement successif d'une suite de réformes socio-économiques et politiques lesquelles allaient préparer la voie du passage à l'accomplissement des tâches de la révolution socialiste.

www.dacoromanica.ro

RECUNOAȘTEREA ȘI CONSOLIDAREA PE PLAN INTERNAȚIONAL A GUVERNULUI REVOLUȚIONAR-DEMOCRATIC CONDUS DE DR. PETRU GROZA

DE

ALEXANDRU BOLINTINEANU

1. **Considerații preliminare.** Instaurarea, la 6 martie 1945 a guvernului revoluționar-democratic dr. Petru Groza, în care clasa muncitoare și țărănimea dețineau poziții precumpănitoare, a fost rezultatul luptei maselor populare, dinamizate și conduse de Partidul Comunist Român, al unirii forțelor înaintate progresiste. Guvernul odată instaurat era confruntat cu dificile și complexe sarcini, atît pe plan intern cît și pe plan internațional. Lupta împotriva forțelor reacționare interne, pentru realizarea unor transformări economice și sociale, avea să continue, cu o deosebită vigoare. Tot astfel, noul guvern era chemat să militeze, în condiții internaționale grele, pentru consolidarea poziției sale pe plan internațional și, în general, pentru îmbunătățirea situației României în viața internațională, pentru realizarea bazelor independenței și suveranității sale.

Acțiunea politică clarvăzătoare a Partidului Comunist Român, lupta clasei muncitoare, a celorlalte forțe progresiste și a maselor populare, activitatea de patriot înflăcărat a dr. Petru Groza, marcantă personalitate politică, chemat în fruntea unui *guvern adus la putere prin voința poporului* — au asigurat înlăturarea piedicilor interne și externe care stăteau în calea procesului revoluționar ce va duce la edificarea societății noi, socialiste, în țara noastră.

Fără a ne propune să schițăm aici condițiile în care s-a constituit și instaurat guvernul revoluționar-democratic, reamintim următoarea subliniere a tovarășului Nicolae Ceaușescu : „Instaurarea puterii populare, a guvernului prezidat de dr. Petru Groza este rodul luptei duse de masele largi populare, sub conducerea Partidului Comunist Român. Victoria de la 6 martie 1945 nu a venit de la sine și nici nu a fost adusă dinafară ; ea a fost cîștigată prin luptă, prin jertfe grele, date de forțele revoluționare și democratice din România" [1]. În același context, Secretarul general al partidului pune în lumină meritul Partidului Comunist Român de a fi știut să folosească împrejurările externe favorabile pentru organizarea și

[1] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă cu prilejul celei de-a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945*, 5 martie 1970, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 642 643.

REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p 271—284, 1980.

www.dacoromanica.ro

conducerea luptei maselor populare în vederea cuceririi puterii politice şi transformării revoluţionare a societăţii româneşti.

Încercînd o sinteză — fără a urma deci o ordine strict cronologică — a aspectelor esenţiale ale luptei, după 6 martie 1945 şi pînă la începutul anului 1946, pentru consolidarea poziţiei guvernului democrat-revoluţionar pe plan internaţional, şi prin aceasta a poziţiei României înseşi, pentru recunoaşterea sa de către marile puteri aliate, pentru crearea cadrului noii politici externe a României, accentul va cădea aici asupra aspectelor de ordin internaţional. Aceasta nu înseamnă izolarea condiţiilor internaţionale de cele interne, ci numai proiectarea, cu precădere, a investigaţiei asupra celor dintîi. Dealtfel, în perioada la care ne referim, cînd ţările mici şi mijlocii nu aveau posibilitatea pe care o au în prezent de a se afirma activ pe arena internaţională, politica marilor puteri faţă de aceste ţări — şi îndeosebi faţă de o ţară care se smulsese din alianţa cu Germania nazistă — exercita o influenţă deosebită asupra evoluţiei lor interne.

Constatăm în sfîrşit, că perioada de care ne ocupăm a fost cercetată în amănunt în lucrări recente ale istoriografiei noastre pe baza unei ample documentări, inclusiv prin utilizarea substanţială a documentelor din arhive [2]. Cercetarea de faţă nu şi-a propus de aceea să adauge noi piese la dosarul istoriei, ci numai să desprindă punctele nodale, cu caracter internaţional, ale perioadei examinate.

2. **Documente definitorii pentru statutul României.** Aprecierea poziţiei internaţionale a României în momentul instaurării guvernului revoluţionar-democratic implică examinarea, în primul rînd, a Convenţiei de armistiţiu cu U.R.S.S., S.U.A. şi Anglia, semnată la 12 septembrie 1944 la Moscova. Convenţia cuprindea o largă reglementare a statutului juridic internaţional al României şi a relaţiilor ei cu cele trei mari puteri din coaliţia antihitleristă, depăşind astfel limitele unei convenţii de armistiţiu propriu-zise, conţinînd unele clauze caracteristice unui tratat de pace [3].

O analiză a Convenţiei de armistiţiu, fie ea cît de sumară [4], înlesneşte considerarea României ca pe un stat inamic învins, nu ca pe o ţară care a ieşit din războiul hitlerist prin voinţa sa proprie, nu în urma unei înfrîngeri sau capitulări. Faptul că armata română se angajase, alături de Naţiunile Unite, în războiul împotriva Germaniei şi Ungariei „cu scopul de a restaura independenţa şi suveranitatea României" — consemnat în primul articol al Convenţiei [5] — ar fi trebuit să-i confere un statut de cobeligerant. Or, cu toate eforturile delegaţiei române care a negociat Convenţia de armistiţiu, acest statut a fost refuzat României.

Tratamentul de ţară învinsă aplicat României se reflectă atît în clauzele armistiţiului prin care s-au stabilit obligaţii cu caracter militar şi economic (despăgubirile) deosebit de împovărătoare, ca şi în clauzele cu caracter administrativ. Acestea, deşi nu instituiau un statut de ocupaţie,

---

[2] Vezi, de exemplu, Şt. Lache, Gh. Ţuţui, *România şi Conferinţa de pace de la Paris din 1946*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978; Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—1947*, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1979.

[3] Vezi Şt. Lache, Gh. Ţuţui, *op. cit.*, p. 103.

[4] Pentru o analiză amănunţită a se vedea îndeosebi Şt. Lache, Gh. Ţuţui, *op. cit.*, p. 101—116; Ion Enescu, *op. cit.*, p. 61 — 78.

[5] Vezi textul Convenţiei în Şt. Lache, Gh. Ţuţui, *op. cit.*, Anexe, p. 315 — 322.

www.dacoromanica.ro

limitau capacitatea de acțiune a României pe plan internațional. Astfel, corespondența telegrafică, poștală și cifrată, precum și comunicațiile cu oficiile diplomatice și consulare existente în România erau dirijate, potrivit modului stabilit de Înaltul Comandament aliat (sovietic) [6].

O prevedere importantă a Convenției de armistițiu, corespunzătoare intereselor naționale ale României a recunoscut nulitatea hotărîrilor arbitrajului de la Viena cu privire la Transilvania de nord-vest. Restituirea acestui teritoriu României era însă pusă „sub condiția confirmării prin Tratatul de pace", precizare inutilă, la care s-au opus negociatorii români, întrucît din momentul în care se recunoștea nevalabilitatea dictatului de la Viena, situația de provizorat nu era justificată [7].

Pentru reglementarea și controlul executării condițiilor de armistițiu, Convenția instituia o Comisie aliată de control cu sediul la București. Comisia urma să-și desfășoare activitatea potrivit directivelor și ordinelor Înaltului Comandament aliat, în numele puterilor aliate, pînă la încheierea tratatului de pace. Guvernul român și organele sale urmau să îndeplinească toate instrucțiunile acestei Comisii.

Un alt document definitoriu pentru contextul internațional în care puterea a fost preluată de guvernul revoluționar-democratic îl constituie „Declarația asupra Europei eliberate" adoptată la 11 februarie 1945 de Conferința de la Ialta a conducătorilor U.R.S.S., S.U.A. și Angliei. Potrivit Declarației, „stabilirea ordinei în Europa și reconstrucția economiei naționale trebuie să fie realizată prin mijloace care să permită popoarelor eliberate să lichideze ultimele vestigii ale nazismului și fascismului și să stabilească instituții democratice alese de ele. Acestea corespund principiilor Cartei Atlantice [8] dreptul tuturor popoarelor de a-și alege forma de guvernămînt în care doresc să trăiască — restaurarea drepturilor suverane și de autoguvernare în profitul popoarelor care au fost private de aceste drepturi prin acte de agresiune" [9]. În acest spirit, cele trei guverne au convenit ca vor colabora în sprijinirea popoarelor oricărui stat eliberat al Europei sau ale oricărui stat european fost satelit al Axei de fiecare dată cînd ele vor crede că situația o impune în scopul de a crea, printre altele, organe provizorii de guvernare, care să reprezinte în mod larg toate forțele democratice ale populației [10].

Declarația de la Ialta privitoare la Europa eliberată este semnificativă pentru pozițiile adoptate de cele trei mari puteri ale coaliției antihitleriste față de guvernul dr. Petru Groza. Recunoașterea dreptului de a-și alege forma de guvernămînt la care face trimitere declarația ar fi trebuit să excludă orice opoziție din partea puterilor occidentale față de acest guvern. Dar expresiile „instituții democratice", „organe provizorii în mod larg reprezentative ale tuturor forțelor democratice" au fost inter-

[6] Anexa la art. 16 din Convenție. Art. 16 prevedea : „Tipărirea, importul și răspîndirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiunilor de T.F.F., Poștă, Telegraf și Telefon vor fi executate în acord cu Înaltul comandament aliat (sovietic)".

[7] Ion Enescu, *op. cit.*, p. 70.

[8] Carta Atlanticului semnată de W. Churchill și F. Roosevelt la 14 august 1941 a fost confirmată de Declarația Națiunilor Unite din 1 ianuarie 1942, purtînd semnăturile Angliei, S.U.A., U.R.S.S. și a încă 23 de state din toate continentele.

[9] Vezi textul Declarației în Șt. Lache și Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 320.

[10] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

pretate de S.U.A. şi Anglia ca vizînd menţinerea democraţiei de tip burghez, singura pe care în fond o recunoşteau. Ca „forţe democratice" erau considerate partidele „istorice", deşi acestea — cum procedase şi P.N.Ţ. în trecut — recurgeau la elemente fasciste, aşa cum a dovedit-o şi activitatea lor complotistă, antistatală, iniţiată imediat după 6 martie, cu sprijinul mişcării legionare [11].

Evident, o asemenea interpretare era dictată de dorinţa S.U.A. şi Angliei de a sprijini clasele exploatatoare din România [12], pentru menţinerea rînduielilor burgheze, care să asigure în continuare, interesele monopolurilor americane şi engleze în ţara noastră [13].

Trebuie avut de asemenea în vedere că guvernele S.U.A. şi Angliei au adoptat o poziţie ostilă faţă de instaurarea guvernului revoluţionar-democrat din România şi în contextul unor interese economice şi politice mai largi în legătură cu regimurile politice ale ţărilor din sud-estul Europei, al confruntării lor în această problemă cu Uniunea Sovietica, care şi-a manifestat dintr-un început atitudinea sa pozitivă faţă de eforturile de democratizare a vieţii politice din aceste tări, de voinţa popoarelor de a-şi alege forma de guvernămînt corespunzătoare aspiraţiilor lor.

3. **Coordonate generale, obiective şi primele acţiuni de politică externă ale guvernului dr. Petru Groza.** În cadrul procesului de transformări revoluţionare a întregii vieţi economice, politice şi sociale, instaurarea puterii revoluţionar-democratice a marcat fireşte şi o schimbare fundamentală a politicii externe româneşti, imprimarea acestei politici a unor noi orientări imediate şi de perspectivă, promovarea unei politici internaţionale calitativ diferită de cea din trecut, înfeudată intereselor capitalului străin. Noua politică corespunde aspiraţiilor poporului român şi urmăreşte apărarea intereselor sale, realizarea unei reale şi depline independenţe a ţării. Instaurarea puterii revoluţionar-democratice a constituit astfel începutul unei etape noi în lupta pentru scoaterea „definitivă a ţării de sub orice dominaţie imperialistă, a pus bazele dezvoltării libere şi independente a României, ale consolidării independenţei naţionale, ale manifestării suverane a patriei noastre atît pe plan intern cît şi internaţional" [14]. *România liberă, independentă şi democratică*, iată ţelul urmărit, în vederea realizării căruia era necesară mobilizarea tuturor energiilor [15].

[11] Vezi pentru detalii, M. Fătu, *Sfîrşit fără glorie*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 236, 254, 273.

[12] Sînt relevante în această privinţă, observaţiile unui profesor universitar american, în sensul că guvernanţii americani şi englezi „nu puteau admite ca gentlemenii lustruiţi şi rafinaţi, care stăpîneau moşiile şi casele ... să-şi piardă rangul şi averea ..." (D. F. Fleming, *The Cold War and its Origins. 1917 1960*, George Alen and Unwin LTD, Londra, 1961, p. 259, citat după *România în anii revoluţiei democrat populare, 1944 1947*, coordonator dr. Gh. Zaharia, Edit. politică, Bucureşti, 1971, p. 134).

[13] Într-un instructaj al Departamentului de stat referitor la relaţiile dintre S.U.A. şi U.R.S.S. care figura printre materialele pregătitoare ale Conferinţei de la Potsdam, problema apărării intereselor economice ale Statelor Unite ale Americii în ţările Europei de est erau menţionate *expressis verbis*. De asemenea, într-o notă a secretarului de stat adresată reprezentanţilor S.U.A. din Bulgaria, Ungaria şi România se precizau diferitele domenii industriale în care trusturile americane aveau interese. Vezi *Foreign Relations of the United States; Diplomatic Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference)* 1945, p. 420 426 (culegere citată de Şt. Lache, Gh. Ţuţui, *op. cit.*, p. 157).

[14] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 637.

[15] Vezi dr. Petru Groza, *Reconstrucţia României. Discursuri politice, conferinţe şi interviu-uri 1944—1946*, Bucureşti, 1946, p. 149.

www.dacoromanica.ro

Este, totodată, afirmată o altă trăsătură care devine și ea o constantă a politicii externe românești : promovarea unei largi colaborări și prietenii cu țările vecine, cu celelalte țări, în variate domenii, dorința de participare la „opera de organizare pașnică a lumii de mîine" [16]. Este semnificativă, totodată, precizarea poziției României față de orientările politicii marilor puteri și raporturile dintre ele. În acest sens, primul ministru dr. Petru Groza a arătat că „vrem să asigurăm statului român o certitudine ferită de jocul capricios al politicii internaționale, în care popoarele mici riscă să fie atrase și sfărîmate", subliniind totodată că guvernul susține „din toate puterile statornicirea între marile puteri biruitoare a unor raporturi de strînsă colaborare pașnică..." [17].

O semnificație majoră a avut-o în același context sintetizarea în Raportul politic al C.C. al P.C.R. la Conferința Națională a C.C. al P.C.R. din 16—21 octombrie 1945 a poziției partidului, față de evoluția situației internaționale, în următoarele patru puncte : a) nu o politică de „echilibru al forțelor", nu o împărțire a lumii în „blocuri", ci una de înțelegere și colaborare între popoare și între state ; b) lichidarea tuturor rămășițelor fasciste și izolarea cercurilor reacționare care încearcă să tulbure pacea lumii ; c) instaurarea în fiecare țară a unei democrații consecvente ; d) respectarea voinței fiecărui popor de a-și făuri singur regimul său social, respectarea independenței naționale și neamestecul în treburile interne ale altor popoare [18].

Printre obiectivele noului guvern figurau, pe prim plan, dezvoltarea relațiilor româno-sovietice, intensificarea colaborării și adîncirea raporturilor de prietenie cu marele stat vecin — Uniunea Sovietică — care erau de mare însemnătate pentru consolidarea poziției internaționale a României. Noul guvern condus de dr. Petru Groza își propunea totodată restabilirea relațiilor diplomatice cu cele trei mari puteri aliate, în scopul de a-și asigura un statut internațional corespunzător, de a dobîndi drepturi egale în concertul națiunilor libere și în general dezvoltarea relațiilor sale tradiționale cu țările vecine și cu celelalte țări. Aceste obiective au fost sintetizate de dr. Petru Groza : colaborare integrală cu toate popoarele vecine și consolidarea păcii în această parte a lumii, contribuind „la organizarea păcii generale printr-o astfel de atitudine fermă, lămurind în același timp pe cei care mai sînt dornici de a reactiva vechea practică politică și diplomatică" [19].

În esență eforturile noului guvern se concentrau atît pe plan intern cît și pe plan extern pentru refacerea economică și politică a României, pentru consolidarea situației sale interne și internaționale, în condițiile în care țara noastră își aducea contribuția sa substanțială la înfrîngerea Germaniei naziste și executa cu scrupulozitate prevederile convenției de armistițiu. „Noi sîntem un guvern de refacere a țării ; sîntem un guvern care trebuie să construiască și vom construi o adevărată Românie demo-

[16] Telegramele adresate de dr. Petru Groza președintelui S.U.A. F. Roosevelt și premierului britanic W. Churchill, „Scînteia" nr. 164 din 11 martie 1945.

[17] Dr. Petru Groza, *Articole, cuvîntări, interviuri. Texte alese*, Edit. politică, București, 1973, p. 240.

[18] „Scînteia", nr. 366 din 31 octombrie 1945.

[19] Dr. Petru Groza, *op. cit.*, p. 411 — 415.

www.dacoromanica.ro

cratică, liberă şi independentă" declara dr. Petru Groza cu prilejul primei aniversări a zilei de 6 martie 1945 [20].

Un prim şi important succes în această direcţie l-a constituit restabilirea administraţiei româneşti asupra celor unsprezece judeţe din Transilvania de nord-vest, aflate sub controlul administraţiei militare sovietice după eliberarea lor. Acordul intervenit în acest sens cu guvernul sovietic la 13 martie 1945, în urma schimbului de telegrame între dr. Petru Groza şi I.V. Stalin, realiza prevederile Convenţiei de armistiţiu, care declarau neavenit dictatul de la Viena şi a întărit poziţia României la încheierea în 1946 a tratatului de pace [21].

Totodată, noul guvern, acţionînd în vederea reconstrucţiei economice a ţării, acţionează pentru stabilirea şi dezvoltarea unor schimburi comerciale, în condiţiile în care relaţiile economice cu alte ţări erau foarte reduse [22], încheind la 8 mai 1945, acorduri economice cu Uniunea Sovietică şi unele aranjamente cu Bulgaria şi Turcia, iar în iulie 1945 cu Franţa, Polonia şi Ungaria. Este de reţinut faptul că aceste acorduri afirmau dreptul României de a încheia tratate internaţionale, care este dreptul unui stat suveran, deşi situaţia sa internaţională nu era reglementată, iar, după cum vom vedea mai jos, marile puteri occidentale acţionau pentru răsturnarea guvernului revoluţionar democratic pe diferite căi, inclusiv prin încercarea de a izola România pe plan internaţional [23].

4. **Acţiuni ale guvernelor marilor puteri occidentale în sprijinirea încercărilor forţelor reacţionare interne de a răsturna guvernul revoluţionar democratic; contestarea legitimităţii acestui guvern şi tergiversarea de a-l recunoaşte.** Imediat după instaurarea noului guvern, P.N.Ţ. şi P.N.L. au iniţiat o campanie furibundă împotriva acestuia, pentru a-l înlătura. În acest scop au apelat la mijloacele de luptă, de la cele politice la cele violente, pînă la încercări de răsturnare, pe cale armată, a puterii revoluţionar democratice, şi au antrenat toate forţele vechiului regim, de la rege pînă la elemente profasciste şi prohitleriste [24]. Un loc important printre aceste mijloace l-a ocupat şi recurgerea la sprijinul extern al cercurilor imperialiste, occidentale pe care mizau, bizuindu-se şi pe o intervenţie directă a lor în treburile interne ale României [25].

În acest cadru, P.N.Ţ. şi P.N.L. au început imediat după 6 martie 1945 să lanseze apeluri către guvernele S.U.A. şi Angliei, în care afirmau că instaurarea noului guvern nu ar exprima voinţa poporului şi ar fi contrară principiilor democratice proclamate de guvernele Naţiunilor Unite [26]; ele au elaborat planurile de sabotare a economiei naţionale sub

---

[20] *Ibidem*, p. 350.

[21] Vezi şi I. Enescu, *op. cit.*, p. 98 — 99.

[22] La începutul anului 1945, România avea relaţii comerciale numai cu Turcia, Elveţia, Suedia, Franţa, Bulgaria, volumul de schimburi fiind cu totul nesatisfăcător (vezi *Partidul Comunist Român conducătorul revoluţiei democrat populare (1944—1947)*, „Anale de istorie", 1972, nr. 2, p. 110).

[23] Vezi pentru detalii cu privire la aceste acorduri şi împrejurările încheierii lor Şt. Lache, Gh. Ţuţui, *op. cit.*, p. 160 — 162 şi 177.

[24] Vezi M. Fătu, *op. cit.*, p. 223, care urmăreşte în amănunt acţiunile interne desfăşurate de P.N.Ţ. şi P.N.L. pentru răsturnarea guvernului de la 6 martie (*op. cit.*, p. 224 — 282).

[25] I. Enescu, *op. cit.*, p. 104.

[26] *Ibidem*, p. 103 — 104.

www.dacoromanica.ro

oblăduirea cercurilor imperialiste [27]. Aceste partide au atras misiunile anglo-americane la acțiunile lor complotiste din vara anului 1945, urmărind determinarea unei intervenții directe a S.U.A. și Angliei în afacerile interne ale țării [28].

Vizînd răsturnarea guvernului revoluționar-democratic S.U.A. și Anglia au recurs la o gamă variată de acțiuni diplomatice: notificarea intenției de a nu recunoaște noul guvern, deoarece n-ar fi fost constituit în concordanță cu principiile declarației de la Ialta [29]; cereri pentru convocarea unor întruniri ale reprezentanților guvernelor S.U.A., U.R.S.S. și Angliei care să examineze situația din România și să elaboreze în comun o politică de aplicare a principiilor declarației [30]. Punctul culminant al acestor acțiuni l-a constituit determinarea regelui Mihai de a provoca o criză de guvern, de a impune demisia guvernului revoluționar democratic [31].

Principalul instrument folosit de cercurile imperialiste în uneltirile lor comune cu forțele reacționare din țară încercînd să răstoarne guvernul dr. Petru Groza, a fost tergiversarea restabilirii de relații diplomatice cu noul guvern. O asemenea politică, la care au recurs nu odată guvernele unor state capitaliste în cadrul „războiului rece", împotriva unor țări socialiste, urmărea, în cazul de față, să îngreuneze situația internațională a României, să împiedice restabilirea relațiilor ei diplomatice și cu alte state, și îndeosebi negocierea și semnarea tratatului de pace. Prin aceste presiuni politice, guvernele S.U.A. și Angliei încercau să determine înlocuirea guvernului democrat revoluționar cu un guvern care să le apere interesele, să frîneze transformările revoluționare din țara noastră ce afectau pozițiile economice și politice ale puterilor occidentale în sud-estul Europei.

Refuzul de a restabili relații diplomatice cu România nu avea nici un temei juridic.

Problema recunoașterii guvernelor s-a pus, în general, în practica internațională în cazul cînd acestea ajung la putere pe alte căi decît cele

---

[27] La puțină vreme după 6 martie 1945, la clubul marii finanțe din Calea Victoriei, s-a organizat o masă la care erau prezenți marii capitaliști din România, iar din partea americană Melbourne. Acesta a formulat în linii mari un plan de acțiune împotriva guvernului democratic, care includea și sabotajul producției și circulației mărfurilor (M. Fătu, *op. cit.*, p. 236).

[28] *Ibidem*, p. 259.

[29] M. Fătu, *op. cit.*, p. 231.

[30] Asemenea întruniri au fost cerute în mai multe rînduri în note adresate Uniunii Sovietice de către S.U.A. și Anglia. În nota din 14 martie 1945 se menționa că scopul convocării era de a se conveni asupra unei politici și metode de „ajutorare a românilor în rezolvarea problemelor politice imediate" (*Corespondența Președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. cu președinții Statelor Unite și primii miniștri ai Marii Britanii din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei*, vol. II, E.S.P.L.P., București, 1958, p. 295, 363); Note privind convocarea reprezentanților celor trei puteri spre a discuta „problema României" au mai fost făcute la sfîrșitul lunii martie (*ibidem*, p. 345) și la 7 iunie 1945 (*ibidem*, p. 291).

[31] În urma notelor din august 1945 ale guvernului american și englez prin care se afirma că nu vor recunoaște guvernul român și nu vor semna tratatul de pace cu acesta, regele, la 20 august 1945, invocînd dificultățile astfel ridicate, insistă prin metode ocolite, asupra demisiei guvernului dr. Petru Groza. În urma eșecului acestei încercări, regele Mihai recurge la „greva regală" care a durat pînă la începutul anului 1946 (vezi pentru detalii, I. Enescu, *op. cit.*, p. 131 — 135).

www.dacoromanica.ro

prevăzute în constituție [32]. Dar în cazul guvernului de la 6 martie problema neconstituționalității sale nu se punea. Guvernul a fost instaurat pe cale constituțională obținînd sancțiunea legală din partea regelui, singura investitură necesară în condițiile actului constituțional din 31 august 1944. În acest sens a acționat dealtfel Partidul Comunist Român și celelalte partide și organizații din Frontul Național Democrat, în scopul de a lărgi coaliția politică în jurul P.C.R. și de a obține recunoașterea noului guvern de către puterile occidentale [33].

De aceea, sub singurul aspect relevant din punct de vedere al dreptului internațional, se pune întrebarea dacă ne aflăm sau nu în fața unei probleme de recunoaștere. Recunoașterea statelor și guvernelor este în general confundată în limbaj diplomatic cu stabilirea sau menținerea relațiilor diplomatice [34]. Din momentul în care guvernul de la 6 martie 1945 avea un caracter constituțional era vorba în fond de restabilirea relațiilor diplomatice cu România, care fuseseră rupte ca urmare a intrării acesteia în războiul hitlerist. Este semnificativ în acest sens conținutul comunicării făcute la 6 august 1945 de guvernul sovietic prin care acesta arăta că a luat hotărîrea de a restabili relațiile diplomatice cu România „ținînd seama de participarea activă a României începînd de la 23 August 1944 în lupta de partea Aliaților în contra Germaniei hitleriste, precum și de îndeplinirea loială de către România a obligațiunilor luate prin Convenția de armistițiu" [35].

Astfel puterile occidentale au apelat fără nici un temei juridic la instituția recunoașterii guvernelor ca să poată invoca „criterii" pentru recunoașterea unui guvern ajuns la putere pe căi neconstituționale, precum „legitimitatea democratică" [36] și „independența" [37] folosite deseori în practica lor, în scopuri de presiuni și amestec în treburile interne, după cum le dictau interesele. Aceasta le dădea prilejul de a afirma în mod calomnios că guvernul de la 6 Martie nu ar fi fost „reprezentativ" [38] sau că „a fost impus din afară" [39]. Fără a mai discuta, în cadrul articolului de față, problema dacă asemenea criterii sînt sau nu în general admise de dreptul internațional [40] subliniem totala contradicție cu realitatea a aserțiunilor privind lipsa de legitimitate democratică și independență.

---

[32] Vezi, de pildă, Gh. Moca, *Dreptul internațional public*, vol. I, Tipografia Universității din București, București, 1977, p. 250 ; Joe Verhoeven, *La reconnaissance internationale dans la pratique contemporaine*, Editions A. Pedone, Paris, 1975, p. 85 86.

[33] Vezi V. Liveanu, *Problema Constituției României (23 August 1944 30 Decembrie 1947)*, „Revista de istorie", tom. 32 (nr. 8), 1979, p. 1474.

[34] Vezi Joe Verhoeven, *op. cit.*, p. 362 și urm.

[35] „Scînteia" nr. 295 din 8 august 1945.

[36] J. Verhoeven, *op. cit.*, p. 100 ; H. Blix, *Contemporary Aspects of Recognition*, „Recueil des Cours de l'Académie de droit international de la Haye", 1970, II, vol. 130, p. 613.

[37] H. Blix, *op. cit.*, p. 643.

[38] La caracterul „nereprezentativ" al guvernului s-au referit, de exemplu, nota S.U.A. înmînată la 17 august 1945 Ministerului Afacerilor Externe al României și declarațiile din aceeași perioadă președintelui S.U.A., H. Truman, și ale ministrului afacerilor externe al Angliei, E. Bevin (I. Enescu, *op. cit.*, p. 130 131).

[39] Declarație publică făcută în august 1945 de H. Truman (*ibidem*, p. 148).

[40] S-a arătat astfel că pentru recunoașterea unui guvern „neconstituțional" singurul criteriu este „efectivitatea", adică exercitarea efectivă a competenței sale asupra teritoriului țării (Alfred Verdross, Bruno Simma, *Universelles Völkerrecht, Theorie und Praxis*, Dunker und Humblot, Berlin, 1976, p. 418).

www.dacoromanica.ro

Guvernul revoluționar-democratic dr. Petru Groza a constituit expresia voinței maselor populare, a fost un guvern de largă concentrare democratică, reprezentînd toate clasele și păturile populației. „Noi sîntem aici din voința voastră. Noi sîntem aici executori ai hotărîrilor voastre, ai voinței populare, ai poporului muncitor" declara pe drept cuvînt dr. Petru Groza la 25 iunie 1945 [41].

Dealtfel, însăși trecerea în revistă a principalelor momente ale campaniei internaționale împotriva guvernului revoluționar-democratic dezlănțuite de cercurile imperialiste, pe cale diplomatică, prin declarații ale oamenilor politici, prin presă, demonstrează caracterul ei calomnios, mobilurile ei în totală contradicție nu numai cu interesele poporului român ci și ale instaurării păcii și colaborării pe continentul european. Eșecul acestei campanii este încă o dovadă grăitoare că voința și hotărîrea popoarelor pot înfrînge încercările de a impune din afară rînduieli politice incompatibile cu opțiunile lor fundamentale.

Imediat după 6 martie 1945, guvernele S.U.A. și Angliei și-au manifestat dezaprobarea față de noul guvern prin propunerile la care ne-am referit de a convoca o conferință a reprezentanților lor și ai U.R.S.S. care să examineze situația politică din România [42]. În urma respingerii acestei propuneri, ca și a altora similare, guvernele Puterilor occidentale adoptă o atitudine de expectativă. Mesajele adresate de președintele Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S. I.V. Stalin, la 27 mai 1945 premierului britanic W. Churchill și președintelui S.U.A. H. Truman prin care anunța ca guvernul sovietic consideră oportun să restabilească relații diplomatice cu guvernele român și bulgar au provocat o reacție negativă din partea acestor guverne. Față de atitudinea de tergiversare a guvernelor american și englez, Uniunea Sovietică nu a trecut la o restabilire unilaterală a relațiilor diplomatice cu România, înainte de Conferința de la Potsdam care s-a întrunit la 17 iulie 1945.

În noile condiții create prin victoria asupra Germaniei hitleriste și încetarea războiului în Europa la 9 mai 1945, preocuparea încheierii tratatelor de pace cu statele foste aliate ale Germaniei hitleriste s-a reflectat și în hotărîrea de a se restabili relațiile diplomatice cu România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda încă înainte de încheierea păcii, lăsîndu-se la aprecierea fiecărui guvern adoptarea unei hotărîri în această privință. Dar comunicatul Conferinței a conținut o formulare care a permis S.U.A. și Angliei să o folosească în continuare împotriva guvernelor democrate din România, Bulgaria și Ungaria în sensul că tratatele de pace trebuiau încheiate cu guverne democrate recunoscute și care să se bucure de sprijinul celor trei mari puteri aliate pentru primirea lor în Organizația Națiunilor Unite.

Imediat după încheierea Conferinței de la Potsdam (2 august 1945), Uniunea Sovietică a hotărît — la 6 august 1945 restabilirea relațiilor diplomatice cu România [43]. Acest act al uneia din principalele puteri ale

[41] Dr. Petru Groza, *op. cit.*, p. 258.

[42] Pentru detalii în legătură cu evoluția poziției marilor puteri aliate ale coaliției antihitleriste în privința restabilirii relațiilor diplomatice cu România vezi îndeosebi I. Enescu, *op. cit.*, p. 110 165.

[43] „Scînteia" nr. 295 din 8 august 1945.

www.dacoromanica.ro

coaliției antihitleriste și parte la Convenția de armistițiu cu România au obligat S.U.A. și Marea Britanie să renunțe la încercările de amestec direct în treburile interne ale țării noastre. Continuînd însă să sprijine activ cercurile reacționare interne și externe în acțiunile lor vizînd înlăturarea guvernului democratic din România și restabilirea vechilor rînduieli burghezo-moșierești, cercurile dominante anglo-americane au continuat să tergiverseze luarea unor hotărîri de reluare a relațiilor diplomatice cu guvernul democrat din țara noastră.

Convocarea Conferinței miniștrilor afacerilor externe ai celor trei mari puteri (Londra 11 septembrie — 2 octombrie 1945) a constituit un nou prilej pentru cercurile imperialiste din S.U.A. și Anglia de a-și înteți campania calomnioasă împotriva guvernului revoluționar democratic, repetînd amenințarea că nu vor încheia un tratat de pace cu acest guvern, împotriva căreia guvernul sovietic a luat o atitudine fermă de respingere prin ministrul afacerilor externe V.M. Molotov [44]. În același timp în presa din S.U.A. și Anglia se fac auzite tot mai multe voci împotriva politicii anglo-americane de denigrare a guvernului dr. Petru Groza [45].

Guvernele puterilor occidentale continuă să-și manifeste atitudinea lor de ostilitate față de guvernul dr. Petru Groza. Cu prilejul examinării proiectului de tratat de pace cu România, miniștrii de externe ai S.U.A. și Angliei au cerut reorganizarea acestui guvern și formarea unui guvern provizoriu „reprezentativ" care să fie acceptat și de cercurile dominante din S.U.A. și Anglia. Ca urmare a refuzului reprezentantului sovietic de a accepta reorganizarea guvernului român, miniștrii afacerilor externe ai S.U.A. și Angliei și-au reiterat vechea lor poziție.

Problema reorganizării guvernului român a fost reluată de reprezentanți americani și englezi la Conferința de la Moscova a miniștrilor afacerilor externe ai celor trei mari puteri care și-a început lucrările la 16 decembrie 1945 și le-a încheiat la 26 decembrie 1945. În cele din urmă s-a ajuns la un acord potrivit căruia cele trei guverne au recomandat regelui să includă în guvernul român un reprezentant al Partidului Național Țărănesc și al Partidului Național Liberal.

Acest acord marchează eșecul încercărilor cercurilor dominante din S.U.A. și Anglia de a răsturna guvernul revoluționar democrat, renunțarea la politica lor de „nerecunoaștere" a acestuia și a însemnat o puternică lovitură adusă reacțiunii interne. După completarea, la 7 ianuarie 1946, a guvernului dr. Petru Groza cu un reprezentant al P.N.Ț. (Maniu) și altul al P.N.L. (Brătianu), la 5 februarie 1946, guvernele S.U.A. și Angliei au comunicat că sînt gata să restabilească relațiile diplomatice cu guvernul român.

Restabilirea relațiilor diplomatice cu România de către cele trei mari puteri aliate a reprezentat un succes important al țării noastre în lupta pentru apărarea independenței și suveranității sale, pentru afirmarea ei în relațiile internaționale [46], succes datorat luptei maselor muncitoare din România conduse de Partidul Comunist Român pentru apărarea

[44] „Scînteia" nr. 332 din 21 septembrie 1945.

[45] M. Fătu, *1946 — din istoria politică a României contemporane*, Edit. politică, București, 1968, p. 22.

[46] Șt. Lache, Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 205.

www.dacoromanica.ro

și consolidarea primelor cuceriri democratice după revoluția de eliberare națională și socială, a dorinței lor nestrămutate de a asigura dezvoltarea liberă și independentă a poporului român.

5. **Semnificația instaurării guvernului revoluționar-democratic dr. Petru Groza pentru politica externă a României.** După cum a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu : „... instaurarea, prin lupta maselor populare conduse de partid, a primului guvern cu adevărat democratic din istoria modernă a României — guvernul prezidat de dr. Petru Groza — care reprezenta forțele politice și sociale cele mai înaintate ale societății noastre din acea vreme și în cadrul căruia clasa muncitoare și țărănimea aveau rolul precumpănitor ... a însemnat un moment de cotitură în desfășurarea procesului revoluționar din patria noastră, deschizînd calea înlăturării pentru totdeauna de la conducerea țării a claselor exploatatoare și instaurării depline a puterii poporului, a unor profunde transformări cu caracter democratic, a înfăptuirii victorioase a revoluției socialiste și trecerii la construirea socialismului în România" [47].

În lumina legăturii dialectice dintre politica internă și externă a statelor, 6 martie 1945 a inaugurat o activitate internațională nouă în istoria țarii noastre. Spre deosebire de politica externă din trecut, pusă în serviciul claselor exploatatoare din țara noastră, noua politică este dedicată intereselor poporului, eliberării sale de sub orice dependență sau dominație străină și urmărește scopul de a deschide drumul pentru afirmarea liberă și independentă a poporului român în concertul națiunilor, pentru participarea activă a țării noastre la viața internațională.

Pînă la sfîrșitul anului 1945, și în condițiile internaționale existente, politica externă a noului guvern s-a concentrat în jurul reluării relațiilor diplomatice, comerciale și culturale cu U.R.S.S., S.U.A. și Anglia și cu alte state, în primul rînd relații de colaborare cu țările vecine și mdeosebi cu Uniunea Sovietică, al pregatirilor pentru încheierea tratatului de pace cu țara noastră.

Pe primul plan al politicii externe a României s-a situat dintr-un început dezvoltarea relațiilor cu Uniunea Sovietică și celelalte țări din Europa, în care se produceau transformări revoluționare, pe baza comunității scopurilor lor economice, sociale și politice. În același timp, o dată cu încetarea izolării internaționale a României și restabilirii relațiilor cu S.U.A. și Anglia s-au putut dezvolta și raporturi cu alte țări. Înainte de aceasta au fost reluate schimburi economice mai ales cu statele vecine [48].

Un prim pas în direcția reluării relațiilor cu țările vecine l-a constituit sosirea în București a reprezentantului politic al guvernului cehoslovac, la 26 mai 1945, după ce, la 24 ianuarie 1945 a fost înființată reprezentanța Comitetului Național de Eliberare a Iugoslaviei. La 1 octombrie 1945 România și Cehoslovacia au ridicat relațiile lor diplomatice la nivel de legație. Relațiile diplomatice dintre România și Bulgaria nu au fost întrerupte. În ceea ce privește relațiile cu Polonia, guvernul român a luat inițiativa, la 20 august 1945, prin Comisia Aliată de Control, a

[47] Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la solemnitatea dezvelirii monumentului dr. Petru Groza — 6 martie 1971* în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Edit. politică, București, 1971, p. 689 690.

[48] Vezi pentru detalii I. Enescu, *op. cit.*, p. 169 și urm.

www.dacoromanica.ro

restabilirii relațiilor diplomatice. Guvernul polonez a comunicat, la 18 septembrie 1945, acordul său iar la 11 noiembrie al aceluiași an relațiile dintre România și Polonia au fost ridicate la nivel de ambasadă [49].

În ceea ce privește relațiile economice ale României, scopul urmărit era dublu : pe de o parte, utilizarea acestor relații pentru refacerea și dezvoltarea țării și pe de altă parte, asigurarea prezenței tot mai active a României în circuitul mondial al valorilor materiale și spirituale [50]. Concepția asupra comerțului exterior al țării noastre și asupra finalităților sale a fost astfel formulată în Raportul Comitetului Central la Conferința Națională a P.C.R., subliniindu-se că „prin exportul produselor muncii noastre și importarea bunurilor de care avem nevoie, noi nu vom face un simplu comerț, ci vom contribui la schimburile necesare refacerii economiei și a altor popoare care au suferit de pe urma războiului hitlerist de cotropire" [51]. La aceeași Conferință s-a subliniat că Partidul Comunist aprecia comerțul exterior drept o parte componentă în sistemul general de reglementare a economiei țării[52]. Guvernul român a învederat totodată că înțelege colaborarea internațională în domeniul economic în cadrul strict al unor relații care să nu afecteze independența și suveranitatea țării : „România înțelege să-și păstreze o autonomie completă în ceea ce privește politica sa economică, spre a putea utiliza în modul cel mai potrivit intereselor generale ale țării resursele limitate ce-i rămîn" [53].

În aceste coordonate, în perioada analizată a fost încheiat, la 8 martie 1945, acordul comercial între România și Uniunea Sovietică pe o perioadă de cinci ani, precum și alte acorduri economice, prin care țara noastră și-a asigurat reluarea activității într-o serie de ramuri principale ale economiei. La aceste acorduri s-au adăugat înțelegerile încheiate de delegația guvernamentală română condusă de dr. Petru Groza cu guvernul sovietic, în timpul vizitei sale la Moscova între 4—13 septembrie 1945 [54]. Pînă la sfîrșitul anului 1945, România a încheiat acorduri comerciale cu următoarele state : cu Polonia la 7 iulie 1945 ; cu Bulgaria la 12 octombrie 1945 ; cu Cehoslovacia la 9 noiembrie 1945 și cu Iugoslavia la 15 decembrie 1945.

Prin încheierea acestor acorduri, prin eforturile de dezvoltare a relațiilor economice, deocamdată cu țările vecine, România înțelegea să folosească avantajele colaborării economice cu alte țări în vederea refacerii economiei distruse de război și totodată ca un mijloc pentru întărirea prieteniei cu țările vecine.

★

Analiza aspectelor externe ale activității guvernului revoluționar-democratic prezidat de dr. Petru Groza învederează modul în care, strîns legată de lupta maselor populare pe plan intern pentru prefaceri revoluționare, împotriva forțelor reacțiunii, această activitate a avut un caracter

---

[49] Cristian Popișteanu, *Cronologie politico-diplomatică românească 1944—1974*, Edit. politică, București, 1976, p. 85.

[50] *România în anii revoluției democrat-populare 1944 1947*, p. 224.

[51] „Scînteia" nr. 368 din 2 noiembrie 1945.

[52] *România în anii revoluției democrat populare 1944—1947*, p. 221

[53] *Ibidem*.

[54] Vezi „Scînteia" nr. 327 din 15 septembrie 1945.

www.dacoromanica.ro

deosebit de rodnic, în condiții internaționale grele pentru România. Întreagă această activitate era conjugată cu eforturile întregului popor, în scopul participării armatei române la războiul antihitlerist, îndeplinirii scrupuloase a prevederilor Convenției de armistițiu, refacerii unei economii distruse de război.

Succesele remarcabile obținute sînt rezultatul îmbinării într-o strînsă unire a forțelor progresiste sub conducerea Partidului Comunist Român. În acest context se cuvine să evidențiem activitatea eminentului om politic și de stat, patriotului și militantului progresist — dr. Petru Groza. După cum a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu : „Este cunoscut rolul important pe care dr. Petru Groza l-a jucat, de-a lungul multor decenii, în viața politică a României, atît în anii dinaintea celui de-al doilea război mondial, cît și în perioada postbelică ... O intensă activitate a desfășurat dr. Petru Groza în anii de după 23 August 1944, dedicîndu-se trup și suflet luptei revoluționare pentru lichidarea vechilor orînduieli burghezo-moșierești și transformarea socialistă a țării. Muncind mai bine de 12 ani în fruntea guvernului și statului, dr. Petru Groza a adus o contribuție deosebit de valoroasă la înfăptuirea politicii interne și externe a partidului, la ridicarea la viață nouă, liberă, demnă și prosperă a poporului român, la opera de edificare a societății socialiste în patria noastră. În amintirea poporului nostru, dr. Petru Groza va rămîne ca o luminoasă figură de luptator înflăcărat pentru libertatea, progresul și înflorirea patriei, pentru întărirea prieteniei și alianței cu țările socialiste, pentru pace și colaborare cu toate națiunile lumii" [55].

Dezvoltarea istorică a României în cei 35 de ani care s-au scurs de la instaurarea guvernului de la 6 martie 1945 condus de dr. Petru Groza, a confirmat în chip strălucit semnificația decisivă a transformărilor revoluționare în construirea unui viitor nou, luminos al țării noastre, indisolubil legat de făurirea socialismului și comunismului. Congresul al XII lea al Partidului Comunist Român, documentele adoptate, care marchează o nouă piatră de hotar în ascensiunea continuă a României socialiste pe noi culmi de civilizație și cultură, ilustrează exemplar roadele și perspectivele eforturilor creatoare ale poporului strîns unit în jurul partidului, a secretarului său general tovarășul Nicolae Ceaușescu, pentru asigurarea progresului continuu material și spiritual și dezvoltării libere și independente a patriei noastre.

LA RECONNAISSANCE ET LA CONSOLIDATION SUR LE PLAN INTERNATIONAL DU GOUVERNEMENT RÉVOLUTIONNAIRE-DÉMOCRATIQUE PRÉSIDÉ PAR LE DR. PETRU GROZA

RESUME

Essayant de synthétiser les aspects essentiels des actions déployées pendant la période 6 mars 1945 — 1er janvier 1946 en vue de consolider la position internationale du gouvernement révolutionnaire-démocratique

[55] Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*, p. 680.

www.dacoromanica.ro

et de créer le cadre de la nouvelle politique extérieure de la Roumanie, l'article examine tout d'abord les principales clauses de la Convention d'armistice conclue le 12 septembre 1944 entre la Roumanie et les trois grandes puissances de la coalition antihitlérienne, après quoi l'on étudie les stipulations de la « Déclaration concernant l'Europe libérée » adoptée le 11 février 1945 par la conférence de Yalta et les interprétations divergentes données par l'U.R.S.S. d'un côté, et, de l'autre, par les U.S.A. et l'Angleterre.

L'auteur présente les coordonnées générales, les objectifs et les premières actions de politique extérieure du gouvernement présidé par le dr. Petru Groza visant à jeter les bases du développement libre et indépendant de la Roumanie, pour analyser ensuite les actions déployées par les gouvernements des U.S.A. et de l'Angleterre en vue d'appuyer les essais des forces réactionnaires intérieures de renverser le gouvernement révolutionnaire-démocratique. Dans ce contexte l'on démontre le manque de fondement politique et juridique de la tergiversation du rétablissement des rapports diplomatiques avec la Roumanie par les gouvernements de ces pays et les conditions dans lesquelles leur politique fut contrecarrée par la lutte conjointe des masses populaires et des forces progressistes du pays, sous la direction du Parti Communiste Roumain, ainsi que la ferme position de l'U.R.S.S. sur le plan international.

En conclusion, l'on expose les principales actions de politique extérieure du gouvernement révolutionnaire-démocratique présidé par le dr. Petru Groza qui a inauguré une politique extérieure nouvelle de la Roumanie, mise au service des intérêts du peuple et poursuivant l'affirmation indépendante du pays, le développement d'une large collaboration avec les autres Etats en vue de promouvoir la cause de la paix et de l'entente entre les peuples.

www.dacoromanica.ro

PRINCIPIUL NAȚIONALITĂȚILOR ÎN NOUA ORDINE INTERNAȚIONALĂ DE DUPĂ 1918 ȘI CHESTIUNEA REVIZIONISMULUI

DE

VIORICA MOISUC

În anii ce au urmat primului război mondial, literatura de specialitate istorica și juridică a consacrat un mare număr de studii și lucrări fiecăreia din cele două probleme : *Principiul naționalităților* și *Revizionismul*, în multiplele lor aspecte, numeroase teorii și judecăți de valoare emise fiind confirmate de evoluția evenimentelor internaționale și de rezultatul acestei evoluții în acte și fenomene din anii 1939—1945. După cel de-al doilea război mondial, problemele sînt reluate la o scară, poate, mai redusă, dar literatura istorică consacrată studierii relațiilor internaționale, politicii externe, istoriei diplomației precum și mișcărilor sociale și istoriei ideilor acordă un important spațiu chestiunilor mai sus menționate și e firesc să fie așa, pentru că în timpul celor două decenii scurse între primul și al doilea război mondial, *pacea* și *războiul*, cărora li s-au subordonat corelația între principiul naționalităților și revizionism au constituit probleme centrale în viața comunității internaționale.

Este frapant că, adesea, o serie întreagă de teze infirmate de mersul însuși al evenimentelor, de istorie, sînt revigorate, se reiau sub o formă nouă vechi teorii ale unor apologeți ai ordinii politice și teritoriale dinaintea primului război mondial și este suficient să amintim, din acest punct de vedere, teza după care unele state din centrul și sud-estul Europei ar fi „creații" ale „sistemului tratatelor de pace de la Versailles" teză ce a provocat ample discuții în cadrul recentului Congres de studii sud-est europene de la Ankara *. Este motivul ce m-a determinat să aduc în fața specialiștilor, în cadrul colocviului consacrat Europei de după Versailles ** unele aspecte ale problemei — încă controversate — a raportului dintre principiul naționalităților și revizionism.

★

După înfrîngerea lui Napoleon Bonaparte, marile puteri reunite la Viena au transformat alianța contra corsicanului într-o alianță contra popoarelor. Faimoasa Tetrarhie și-a propus dominația absolută asupra națiunilor, negînd *principiul naționalităților*, principiu care, mai ales după victoria revoluției burgheze franceze din 1789 devenise portdrapelul luptei

* August 1979.
** Geneva, septembrie 1979.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p. 285—298, 1980.

www.dacoromanica.ro

de emancipare politică şi socială a popoarelor oprimate de marile imperii [1]. Naţiunile au fost grupate şi împărţite conform intereselor decurgînd din combinaţiile diplomatice şi principiul echilibrului forţelor. Nu este inutil să amintim că deciziile suveranilor şi plenipotenţiarilor reuniţi la Viena demonstrau, o dată mai mult, temerile în faţa consecinţelor grave ce ar fi rezultat pentru ordinea politică existentă dintr-o victorie a principiului naţionalităţilor.

Perioada următoare a fost dominată de confruntarea deschisă şi violentă între *principiul naţionalităţilor*, ce stătea la baza marilor mişcări de emancipare politică — naţională — socială şi *principiul echilibrului forţelor* ce stătea la baza politicii de dominaţie prin forţă promovată de marile puteri. În acelaşi timp, în cursul dezbaterilor publice, pe plan naţional şi internaţional, principiul naţionalităţilor cunoaşte o mare dezvoltare teoretică. În celebra sa conferinţă ţinută la Torino la 12 ianuarie 1851, profesorul italian Mancini declara că „baza raţională a dreptului internaţional trebuie să fie triumful principiului naţionalităţilor", transpunînd astfel în domeniul internaţional doctrina formulată în *Declaraţia drepturilor omului* act fundamental al revoluţiei de la 1789. Era perioada cînd marile victorii ale principiului naţionalităţilor în 1827 şi 1829, 1830, 1848, 1856, 1859 îl determinau pe Napoleon al III-lea să insiste pe lîngă suveranii Europei pentru abolirea tratatelor de la 1815: „Dacă am analiza atent situaţia din diferite ţări este imposibil să nu recunoaştem, că în aproape toate prevederile lor, tratatele de la Viena sînt atacate, modificate sau ameninţate" — constata împăratul Franţei la 4 noiembrie 1863 în scrisoarea adresată semnatarilor tratatelor de la Viena. Şi el conchidea: „Este un subiect de adînci meditaţii. Să nu aşteptăm ca evenimente spontane, irezistibile să ne tulbure judecata şi să ne împingă, împotriva voinţei noastre, într-o direcţie greşită. Propun deci Majestăţii Voastre să reglementăm situaţia prezentă şi să asigurăm viitorul în cadrul unui congres"[2]. Dacă Victor Emanuel al Italiei — ţară aflată în plin proces de unificare naţională şi statală — sublinia în răspunsul său: „În cea mai mare parte a Europei are loc o luptă permanentă între conştiinţa publică şi starea de lucruri creată de tratatele de la 1815. De aici, o criză care se va accentua mereu atîta vreme cît ordinea europeană nu va fi stabilită pe baza principiului naţionalităţilor şi a libertăţii, care sînt viaţa însăşi" [3], dimpotrivă, ţarul tuturor Rusiilor, care înăbuşise în sînge insurecţia naţională poloneză din 1863, susţinea că „rebeliunea polonezilor a distrus toate angajamentele, iar Rusia, obligată să recurgă la război, îşi asumă de acum toate drepturile pe care i le conferă cucerirea" [4].

În ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, principiul naţionalităţilor înregistra noi victorii: România, Serbia, Muntenegru deveneau state in-

[1] Vezi O. Nippold, *Le développement historique du droit international depuis le Congrès de Vienne* (Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye, 1924), vol. I, p. 5—120; vezi Ovidiu Al. Vlădescu, *Principiul naţionalităţilor*, Bucureşti, 1935, p. 54 59; George Sofronie, *Le principe des nationalités et les traités de paix de 1919 1920*, Bucureşti, 1937, p. 9 46.

[2] Arhiva Ministerului de Externe al Franţei (în continuare Arh. M.A.E. — Franţa), Archives diplomatiques, France, 1863, vol. IV, p. 188.

[3] Ibidem, 1864, vol. I, p. 67.

[4] Ibidem, 1863, vol. IV, p. 260.

www.dacoromanica.ro

dependente, unificarea națională și statală rămînînd obiectivul principal al acțiunii politico-diplomatice și sociale viitoare; autonomia Bulgariei și dependența sa mai mult formală de Imperiul otoman se impunea de asemenea ca un fapt împlinit. Victoria principiului naționalităților apare de altfel cu atît mai elocventă cu cît Congresul de la Berlin, dominat de Germania bismarckiană, nu a putut să nu recunoască noua stare de lucruri din sud-estul Europei [5].

Pe parcursul celor trei decenii care au precedat primul război mondial, contradicția ireconciliabilă între politica de forță și dictat a marilor puteri, de dominație cu orice preț a națiunilor subjugate și lupta acestora din urmă pentru eliberarea națională și politică se manifestă pe multiple planuri; în același timp, centrul de gravitate al contradicțiilor între marile imperii se deplasase în centrul și sud-estul Europei, zonă aspru disputată de cancelariile de la Viena, Berlin și Petersburg. Într-o interpretare „sui-generis" a sensului acestei confruntări între principiul naționalităților și principiul dreptului forței, cancelarul imperiului german, Bernhard von Bülow declara: „În lupta naționalităților o națiune este ciocanul și alta nicovala; una este învingătoare și alta este învinsă... este o lege a vieții și a istoriei — aprecia Bülow — că atunci cînd două civilizații naționale se întîlnesc, ele luptă pentru supremație" [6]. Agresiunea imperiului austro-ungar contra Serbiei independente — Piemontul mișcării de unificare a iugoslavilor — a fost o manifestare elocventă a acestei contradicții ireconciliabile între faimosul „drept de necesitate" invocat pentru a se justifica violarea libertății și independenței popoarelor și legalitatea fondată pe principiile dreptului internațional.

Lupta națională de eliberare intrată în faza sa finală în cursul războiului a grăbit dezintegrarea marilor imperii și constituirea statelor independente și suverane. În octombrie, noiembrie și decembrie 1918, Cehoslovacia, Iugoslavia, România, Polonia erau deja constituite ca state unitare, independente, naționale, ca urmare a *hotărîrilor plebiscitare* ale națiunilor care lichidaseră dominația străină asumîndu-și conducerea politică [7]. *Hotărîrile* prin care națiunile au decis ele însile asupra viitorului lor, autodeterminîndu se și proclamîndu-și independența absolută față de fostele imperii, constituie *actele fundamentale* cu putere de lege ce vor sta la baza statutului politic și teritorial al acestor state în perioada următoare. Era o *realitate de fapt* ireversibilă care a precedat deschiderea Conferinței de pace de la Paris. „Nu s-a spus niciodată destul — afirma cu dreptate publicistul bine cunoscut Hubert Beuve-Méry — că *nu* puterile învingă-

[5] Nicolae Iorga apreciază în felul următor atitudinea marilor puteri la Congresul de la Berlin: „Corectînd mecanic, așa cum se întîmpla pe vremea lui Napoleon I, tăind cu foarfecele diplomației de rutină văi și coline, respingînd legitimitatea drepturilor naționale, Europa își atribuia ea însăși teritorii continentale și insulare pentru a împiedica nu numai prin forța sa materială și morală, ca pînă atunci, ci și prin prezența sa *de facto* realizarea transformărilor organice profunde impuse de realitățile naționale obiective" (Nicolae Iorga, *Histoire des Etats Balkaniques*, București, 1914, p. 367).

[6] După Manley O. Hudson, *La protection des minorités*, în *Ce qui se passa réellement à Paris en 1918—1919.* Histoire de la Conférence de la Paix par les délégués américains, publiée par le col. House, commissaire plénipotentiaire des Etats-Unis et Charles Seymour, professeur d'histoire à l'Université de Yale, Paris, Payot, 1923, p. 165.

[7] Vezi *Afirmarea statelor naționale, independente, unitare din centrul și sud-estul Europei, 1821—1923*, vol. I, Edit. Academiei R.S.R., București, 1979.

www.dacoromanica.ro

toare în război au dezmembrat Austro-Ungaria; ea s-a dezintegrat sub presiunea şi acţiunea forţelor interne pe care evenimentele externe le-au făcut irezistibile. Mozaic de popoare diferite prin limbă, religie, obiceiuri, istorie, şi aspiraţii naţionale, Austro-Ungaria păstra de multă vreme şi cu mare greutate doar o aparentă coeziune. Menţinerea prin forţă a unei ordini care refuza total sau parţial exercitarea libertăţilor esenţiale celor 6 milioane de cehi, 2 milioane de slovaci, 4 milioane de ruteni, 4 milioane de polonezi, 4 milioane de sîrbi şi croaţi, 3 milioane de români, 1 milion de sloveni şi 700 000 de italieni, a fost greşala capitală a acestei monarhii, greşală de care sînt responsabili în faţa istoriei conducătorii de la Budapesta mai mult chiar decît cei de la Viena" [8]. Conferinţa de pace, la care reprezentanţii statelor recent constituite sau desăvîrşite au fost admişi doar cu un statut de reprezentanţi ai unor ţări „cu interese limitate," a fost pusă în situaţia de a recunoaşte *de jure* existenţa Cehoslovaciei, României, Iugoslaviei, Poloniei, — Germania, Austria şi Ungaria *semnînd* Tratatele de pace care consemnau aceste realităţi. „Dacă am încerca să distingem principiile generale şi esenţiale exprimate în Tratatul din 28 iunie, — declara Louis Barthou în şedinţa din 5 august 1919 a Camerei Deputaţilor, referindu-se la Tratatul de pace de la Versailles trebuie spus mai înainte de orice, că el a dat naţionalităţilor dreptul de a dispune de ele însile, a distrus militarismul prusac, a creat o lume solidară prin Societatea Naţiunilor, o nouă ordine internaţională şi un regim omenesc de muncă în virtutea dreptăţii şi păcii sociale" [9].

S-a consumat şi se consumă încă multă cerneală pentru a se arăta cît de grele au fost obligaţiile impuse de tratatele de pace de la Versailles, Saint-Germain şi Trianon statelor învinse în război; nu este inutil poate să amintim în acest context, tratatul impus României în mai 1918 de Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia, tratat ale cărui condiţii — declara acelaşi Louis Barthou — „revoltă conştiinţa prin ipocrizia şi cruzimea lor" [10], o „pace nedreaptă şi intolerabilă", cum a caracterizat-o Lloyd George [11], pace care, de fapt, reducea România la o stare de semicolonie a celui de-al doilea Reich şi a aliaţilor săi, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia; nu este inutil să amintim că Austro-Ungaria elaborase atunci un plan de extindere a teritoriului său pe seama Serbiei, Muntenegrului

---

[8] Hubert-Beuve-Méry, *Réflexions politiques 1932—1952*, Paris, Seuil, 1951, p. 14 (articolul *Echec danubien, échec européen* publicat în „Politique", martie 1932).

[9] *Chambre des Députés, onzième législature, session de 1919.* Rapport général fait au nom de la Commission chargée d'examiner le projet de loi portant approbation du Traité de Paix conclu à Versailles le 28 juin 1919 par M. Louis Barthou, Député, Paris, Imprimerie de la Chambre des Députés, 1919, p. 60.

[10] *Ibidem*, p. 64; vezi şi Arh. M.A.E. — Franţa, Archives diplomatiques, Série : Europe 1918—1929, Roumanie, vol. 146, p. 12—26; Note sur le Traité de Bucarest, du 7 mai 1918, semnată Saint-Aulaire, 20 juillet 1919.

[11] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice, Bucureşti (în continuare : Arh. I.S.I.S.P.), fond XIV, dosar 2719, telegramă a primului ministru al Marii Britanii, Lloyd George, către preşedintele Consiliului de Miniştri al României, Ion I. C. Brătianu, 23 decembrie 1918. Într-o excelentă monografie recent apărută, *România în primul război mondial*, Edit. militară, Bucureşti, 1979, autorii fac o analiză detaliată a modului cum a fost impusă României această „pace" de Puterile Centrale, punînd în lumină pe de o parte situaţia limită în care se găsea România la sfîrşitul anului 1917 şi începutul anului 1918 şi, pe de altă parte, eforturile politice, diplomatice, militare de a se preîntîmpina ocuparea totală a ţării, împărţirea ei între marile puteri interesate (*op. cit.*, p. 328—374).

www.dacoromanica.ro

și României, iar Germania pe seama Poloniei; „renunțarea la Polonia și compensația românească — cu alte cuvinte dependența și mai strînsă a acestei țări foarte bogate de Monarhie prezintă un mare interes, cu atît mai mult cu cît Antanta cu Germania va fi dificilă — consemna procesul-verbal al ședinței din 22 ianuarie 1918 a Consiliului de Miniștri al Imperiului austro-ungar. Din punct de vedere politic, soluția românească oferă avantaje, noi vom domina Dunărea de Jos și vom realiza astfel visul secular al atîtor patrioți austrieci și unguri" [12]; nu este inutil să amintim ce a însemnat regimul de ocupație impus de Puterile Centrale în Iugoslavia, România [13], Polonia, precum și în Belgia și în Franța. Prin urmare nu este greu de imaginat, ținînd cont și de toată documentația de care dispunem astăzi, care ar fi fost condițiile unei „păci" elaborate de o Germanie și o Austro-Ungarie victorioase; o declarau deschis plenipotențiarii Puterilor Centrale în cursul așa-ziselor negocieri ale păcii de la București delegaților României, copleșiți de condițiile tratatului care li se cerea să-l semneze: „Nu plîngeți pentru atît de puțin; toate acestea sînt nimic pe lîngă ceea ce pregătim Franței și Angliei pentru pacea din Vest" [14].

Ca și în cazul mai sus menționat, s-a consumat și se consumă încă multă cerneală pentru a se susține că frontierele statelor constituite pe ruinele fostelor imperii au fost stabilite, ca și statele însăși, de Conferința de pace de la Paris. Nu este inutil, credem, să amintim prevederile în acest sens, ale hotărîrilor de autodeterminare și unire în state unitare independente a provinciilor istorice aflate sub dominația marilor imperii: în aceste acte sînt formulate precis *limitele geografice* ale provinciilor românești, poloneze, cehoslovace sau iugoslave; mai mult, prin intermediul reprezentanților lor, noile state, care existau *de facto* înainte de sfîrșitul războiului și de semnarea convențiilor de armistițiu cu Puterile Centrale, au reglementat între ele importante chestiuni de frontieră: „Examinînd atent situația actuală — se spunea, de pildă, în nota adresată ministrului francez de externe, Pichon, la 27 noiembrie 1918 de primul ministru al Serbiei, Pasić, de delegatul oficial al Greciei, Romanos, și de președintele Comitetului Național Român, Take Ionescu — noi am ajuns o dată mai mult la concluzia că Grecia, România și Serbia trebuie să trăiască într-o unire strînsă, nu numai pentru binele lor, dar și în interesul general. Cele trei țări își bazează politica pe *principiul naționalităților* și plecînd de la acest principiu — se preciza în document — ele sînt în total acord în ceea ce

[12] *Protokolle des Gemeinsamen Ministerrates des Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1914 — 1918* (rédigé par Miklos Komjatny), Budapest, Akademiai Kiado, 1966, doc. nr. 34, p. 627—633; vezi și *Afirmarea statelor naționale, independente, unitare din centrul și sud-estul Europei, 1821—1923*, p. 187—189.

[13] Chiar și după semnarea armistițiilor, violînd angajamentele asumate, Puterile Centrale au comis acte reprobabile în teritoriile pe care trebuiau să le evacueze. În nota din 18 noiembrie 1918 adresată mareșalului Mackensen, de pildă, generalul Berthelot se referea la distrugerile comise zilnic pe teritoriul României: distrugerea gărilor și instituțiilor publice, incendierea depozitelor de mărfuri, luarea de prizonieri de război (cînd deja ostilitățile luaseră sfîrșit), rechiziții abuzive, „execuții fără judecată în rîndul populației civile" etc. (Arhiva Ministerului Apărării Naționale a României — în continuare Arh. M.A.N., — Marele Cartier general, inventar 08799/1972, p. 171); vezi și Manifestul generalului Berthelot adresat poporului român, Giurgiu, 14 noiembrie 1918 (Arh. M.A.E. — Franța, Archives diplomatiques, Série: Europe 1918—1929, Roumanie, vol. 31, p. 251).

[14] După Constantin Kirițescu, *La Roumanie dans la guerre mondiale (1916—1919)*, (Préface de M. André Tardieu), Payot, Paris, 1934, p. 425.

www.dacoromanica.ro

privește viitoarele lor frontiere. Sînt hotărîte să întărească prin toate mijloacele colaborarea lor în prezent și în viitor. Numai în acest spirit cele trei țări vor examina problemele ce le privesc" [15]; în decembrie 1918 au fost reglementate, de asemenea, unele chestiuni de frontieră între delegații români și polonezi; în aceeași ordine de idei este necesar a reaminti că Marile Puteri aliate și asociate au recunoscut *legitimitatea* actelor de autodeterminare a națiunilor oprimate de marile imperii și *caracterul obiectiv* al constituirii statelor unitare independente, naționale, mult înainte de sfîrșitul războiului și deschiderea Conferinței de Pace [16]. Sînt lucruri arhicunoscute asupra cărora este inutil a mai insista [17].

Dar, ceea ce doresc să subliniez este că *învinșii* din 1918 erau marile imperii multinaționale — organisme politice anacronice — dezagregate prin voința și lupta națiunilor; că *învingătorii* din 1918 erau în primul rînd națiunile care s-au eliberat cu prețul unor grele sacrificii și care reclamau dreptul lor la viață liberă și egală printre națiunile lumii; că *înfrîntă și definitiv lichidată era vechea ordine politică și teritorială* stabilită de marile imperii și menținută prin forță și dictat și *victorioasă era noua ordine politică și teritorială bazată pe principiul naționalităților*. Consider că ignorarea acestor elemente fundamentale de judecată și simplificarea lucrurilor pînă la o formulă de genul „la sfîrșitul primului război mondial popoarele dunărene s-au găsit unele alături de învingători, altele alături de învinși, unele beneficiind de consecințele acestei situații, altele suferind" [18], împiedică, pur și simplu, înțelegerea sensului evoluției situației internaționale în perioada următoare. Așa se explică aprecierea că politica mioapă „adoptată de diletanți în favoarea statelor dunărene care se găseau alături de învingători" a contribuit la crearea de „conflicte" în această zonă, mergîndu-se pînă la a se considera că în noile state antagonismele

[15] Arh. M.A.E. — Franța, Archives diplomatiques, Série : Europe 1918—1929, Roumanie, vol. 31, p. 265.

[16] Arh. I.S.I.S.P., fond XIV, dosar nr. 2719 (telegramă nr. 955, București, 23 decembrie 1918, semnată I.I.C. Brătianu, către delegația României la Conferința de pace de la Paris).

[17] Iată cîteva din aceste documente : în ceea ce privește România, Rusia a recunoscut, în septembrie 1914, drepturile României asupra teritoriilor locuite de români în Austro-Ungaria ; prin tratatul de alianță politică și militară cu România din august 1916, Rusia, Franța, Anglia și Italia recunoșteau drepturile românilor asupra teritoriilor locuite de ei în Austro-Ungaria și unirea acestor teritorii cu vechea Românie ; în octombrie, noiembrie și decembrie 1918, Italia, Franța, Anglia și Statele Unite recunoșteau, fiecare în parte, legitimitatea unirii cu patria-mamă a provinciilor istorice românești și se angajau să sprijine România la Conferința de pace. În ceea ce privește Iugoslavia, Declarația de la Corfu din iulie 1917 privitor la constituirea statului unificat al sîrbilor, croaților, slovenilor, muntenegrenilor este primită favorabil și acceptată de Puterile Aliate și Asociate și, în iunie 1918, guvernul Statelor Unite ale Americii recunoștea, la rîndul său, necesitatea „unui stat independent al iugoslavilor" ; în ceea ce privește Cehoslovacia, în ianuarie 1917, Antanta preciza, în nota adresată președintelui Wilson că viitoarea pace va trebui să consacre „eliberarea italienilor, slavilor, românilor, cehoslovacilor de sub dominația străină" ; în iunie—august 1918, Puterile Aliate și Asociate recunoșteau drepturile cehoslovacilor de a-și constitui un stat propriu, independent, și în octombrie același an recunoșteau guvernul provizoriu cehoslovac format la Paris ; în ceea ce privește Polonia, la 2 decembrie 1916, Al. Trepov, noul prim-ministru rus, se pronunța oficial pentru crearea „unei Polonii libere în frontierele sale etnografice", ceea ce, la 25 decembrie 1916, confirma și țarul Nicolae al II-lea ; în ianuarie 1917, S.U.A. recunoșteau, la rîndul-le, caracterul obiectiv al creării unei „Polonii unite, independente și suverane", iar la 5 iunie 1918, Anglia, Franța și Italia se pronunțau oficial în același sens (vezi pentru toate acestea *Afirmarea statelor naționale, independente, unitare din centrul și sud-estul Europei*, p. 31—34, 105—109, 170—175, 216—219).

[18] Vezi „Revue d'Histoire de la deuxième guerre mondiale", nr. 98, aprilie 1975, p. 1.

www.dacoromanica.ro

între națiuni „au devenit într-un fel mult mai ascuțite", că „altele au fost doar metodele și victimele" [19]. Tardieu avea dreptate atunci cînd spunea: „Război al popoarelor; război al naționalităților; război pentru dreptul popoarelor și al naționalităților, așa a fost el din primele zile ale agresiunii germane... pacea s-a născut din însăși originile și caracterul războiului. Ea a fost definită de popoare înainte de a fi definită de guverne" [20].

Recunoașterea *de jure* a existenței statelor independente, unitare, naționale, în frontierele lor etnice și consacrarea, în același timp, a destrămării imperiilor german și austro-ungar constituie caracterul pozitiv și progresist al Tratatelor de pace de la Versailles, Saint-Germain și Trianon. Includerea ca parte integrantă în fiecare tratat de pace a Pactului Societății Națiunilor reflectă efortul de a se înlocui *dreptul forței*, care a servit ca bază reglementărilor internaționale anterioare, cu *forța dreptului*, care era chemată să guverneze relațiile dintre state în perioada următoare. Societatea Națiunilor ce număra printre membrii săi fondatori toate statele constituite pe ruinele fostelor imperii în centrul și sud-estul Europei, a inclus ca obligații în preambulul său: „De a nu recurge la război; de a întreține la lumina zilei relații internaționale, bazate pe justiție și onoare; de *a respecta riguros prevederile dreptului internațional* (sublinierea noastră — V.M.) recunoscute dealtfel ca regulă de conduită efectivă a guvernelor; de-a face să domnească justiția și de *a respecta scrupulos toate obligațiile tratatelor* (sublinierea noastră — V.M.)" [21]. Prin urmare, respectul riguros al obligațiilor decurgînd din tratate și din principiile de drept internațional, aceste obligații constituind baza raporturilor între state. Societatea Națiunilor și Pactul său stăteau la baza noii ordini internaționale de după 1918, constituită în virtutea principiului naționalităților. În pofida tuturor insuficiențelor sale Pactul Societății Națiunilor era actul cel mai progresist al timpului și, pentru *prima dată*, legalitatea internațională înlocuia forța în soluționarea tuturor problemelor care ar fi putut apare în raporturile dintre state. În același timp, în virtutea Pactului, menținerea și apărarea securității generale a popoarelor în ansamblu și a fiecărui popor în parte, devenea o obligație solemnă a comunității inter-

---

[19] Ibidem.

[20] A. Tardieu, *La Paix*, p. 89.

În comunicarea prezentată la colocviul amintit, intitulată: *L'Europe centrale de Saint-Germain et de Trianon; coopération ou nationalisme*, cercetătoarea ungară Maria Ormos, reluînd teze perimate, de genul celor susținute de contele Apponyi în Dieta vechii Ungarii, în virtutea căreia, nu exista „o reală problemă" a naționalităților în Austro-Ungaria, ea fiind o „chestiune psihologică", pretinde la rîndu-i că lupta de eliberare națională din cadrul dublei monarhii și rolul pe care „unii" i-o atribuie în destrămarea Austro-Ungariei este o „legendă" (p. 6). Considerînd autodeterminarea micilor națiuni drept „un camuflaj ideologic" (p. 10), Maria Ormos este de părere că distrugerea Austro-Ungariei a dus la crearea unui „vacuum" în centrul și sud-estul Europei; Antanta și în special Franța „au creat o serie de mici state independente *armés de nationalisme* (subl. ns.) pentru a pune în felul acesta un baraj expansiunii germane și propagandei bolșevice" (p. 10). Ea subliniază că principiul autodeterminării naționale „nu poate fi citușî de puțin considerat ca un factor determinant" (p. 9); din ideea „vacuum"-ului, a caracterului artificial al statelor „create" de marile puteri în această zonă, autoarea ajunge la concluzia „eșecului" statelor din centrul și sud-estul Europei în anii '30. Este de precizat că toate tezele sus-amintite sînt total lipsite de demonstrație, autoarea mulțumindu-se cu enunțarea lor și cu formularea unor speculații teoretice, fragile, contradictorii și care nu permit nici un fel de polemică științifică.

[21] *Le Pacte de la Société des Nations*, Genève, Imprimerie Berger-Levrault, 1924, p. 7.

www.dacoromanica.ro

naţionale, precum şi a fiecărui stat în parte; de aici decurgea obligaţia de respectare a angajamentelor internaţionale şi în primul rînd a tratatelor de pace. Referitor la aceasta, art. 10 [22] consacră principiul respectării tratatelor, a garantării lor colective şi, ceea ce este foarte important, instituie dreptul Consiliului de a asigura executarea acestei garanţii privind integritatea teritorială şi independenţa naţională a statelor în caz de: 1) agresiune, 2) ameninţare de folosire a forţei, 3) pericol de agresiune. Valoarea articolului 10 este cu atît mai mare cu cît avem în vedere faptul că abia se ieşise dintr-o lume în care violarea tratatelor şi nerespectarea lor era practica curentă a cancelariilor imperiale. Cancelarul german Theobald von Bethmann-Hollweg nu declarase că tratatele internaţionale sînt „bucăţi de hîrtie bune de aruncat la coş" iar Erich von Falkenheim, şeful Statului Major al celui de-al doilea Reich nu era de părere în septembrie 1914 că „nu trebuie să ne neliniştim de violarea drepturilor popoarelor şi nici de violarea legilor umanitare. Astfel de sentimente trec astăzi pe un plan secundar" [23]? Iată de ce artizanii tratatelor de pace au prevăzut sancţiuni tocmai contra folosirii acestei practici în raporturile internaţionale; articolele 227, 228, 229 ale Tratatului de pace de la Versailles consacră sub titlul „Sancţiuni" salvgardarea principiului legalităţii internaţionale: „Puterile Aliate şi Asociate pun sub acuzare publică pe Wilhelm al II-lea de Hohenzollern (ex împăratul Germaniei) pentru ofensele supreme aduse moralei internaţionale şi autorităţii sacre a tratatelor. Tribunalul îl va judeca pe baza elementelor inspirate de cele mai înalte principii ale politicii naţiunilor, cu grija de a asigura respectul obligaţiilor solemne şi al angajamentelor internaţionale, precum şi al moralei internaţionale". Aceleaşi dispoziţii sînt inserate în partea a VII-a art. 176—178 ale Tratatului de pace cu Austria de la Saint Germain en-Laye, ale Tratatului de pace cu Ungaria de la Trianon, partea aVII-a, art. 157—160.

Prin urmare, art. 10 completat cu dispoziţiile articolelor 11 [24], şi 16 [25] ale Covenantului, prevedea: a) recunoaşterea de toţi membrii Societăţii a integrităţii teritoriale şi independenţei naţionale *prezente* a statelor; b) obligaţia pentru toţi membrii Societăţii de a le respecta şi menţine contra oricărei agresiuni externe; c) declaraţia că orice război sau ameninţare cu războiul la adresa unui stat membru interesează în egală măsură toate statele membre; d) obligaţia acestora de a lua imediat măsuri pentru salvgardarea păcii şi securităţii ameninţate; e) aplicarea

[22] „Membrii Societăţii se angajează să respecte şi să menţină, contra oricărei agresiuni din afară, integritatea teritorială şi independenţa politică prezentă a tuturor membrilor Societăţii. În caz de agresiune sau ameninţare cu agresiunea, Consiliul avizează asupra mijloacelor pentru asigurarea executării acestei obligaţii" (*Le Pacte de la Société des Nations*, p. 15).

[23] Arh. M.A.E. — Franţa, Archives diplomatiques, Série A: Paix, vol. 127, p. 59 („Der Tag") 21 noiembrie 1914.

[24] „Se specifică în mod expres că orice război sau ameninţare cu războiul, indiferent dacă ea priveşte direct sau nu pe unul dintre membrii Societăţii, *interesează Societatea în ansamblu* (subliniat de noi) şi aceasta trebuia să ia măsuri capabile să salvgardeze în mod eficace pacea naţiunilor" (*Le Pacte de la Société des Nations*, p. 15).

[25] „Dacă un membru al Societăţii recurge la război, contrar angajamentelor luate prin articolele 12, 13, sau 15, este *ipso facto* considerat că a comis un act de război contra tuturor celorlalţi membri ai Societăţii. Aceştia se angajează să rupă imediat toate relaţiile comerciale şi financiare cu el, să interzică orice raporturi între naţionalii lor cu acei ai statului în ruptură de Pact" (*Le Pacte de la Société des Nations*, p. 20).

www.dacoromanica.ro

sancțiunilor contra agresorului de toate statele membre. Luînd în considerare cele de mai sus apare limpede de ce președintele Wilson aprecia aceste articole ca fiind „cheia de boltă a Pactului".

Articolul 19 al Pactului consacră un alt mijloc pașnic prin care se exercită acțiunea preventivă a Societății Națiunilor : examinarea tratatelor devenite inaplicabile, faimoasa „revizuire a tratatelor", impropriu denumită astfel de cei interesați în modificarea ordinii internaționale stabilită prin revoluțiile naționale din 1918 („Adunarea poate, din timp în timp să invite membrii Societății să procedeze la un nou examen al tratatelor devenite inaplicabile, ca și a situațiilor internaționale a căror menținere ar putea pune în pericol pacea lumii". [26]) Plecînd de la considerentul că scopul Societății Națiunilor era să asigure stabilitatea ordinii internaționale și să organizeze colaborarea multilaterală între națiuni, nu se poate admite că același Pact acceptă revizuirea drepturilor inalienabile ale națiunilor ; aceasta ar fi însemnat o flagrantă contradicție în conținutul însuși al Covenantului și o răsturnare a normelor de drept pe care era așezată comunitatea internațională după profundele modificări politice naționale, sociale și economice aduse de anul 1918. În fapt, art. 19 precizează că Adunarea are *facultatea* și nu *dreptul* de a invita pe membrii săi să procedeze la o *examinare* a tratatelor devenite inaplicabile și *nu la revizuirea* lor. Această prevedere a Pactului avea în vedere tocmai prevenirea unei acțiuni în scopul distrugerii ordinii internaționale existente prin invocarea unei oarecare modificări a condițiilor, *examinarea* la care se referă articolul 19 vizînd pe *toți* semnatarii unui tratat ce ar fi devenit inaplicabil ; în sfîrșit, o dată invitația făcută, SocietateaNațiunilor iese din cauză, membrii interesați examinînd situația în afara Societății, părțile putînd sau nu să cadă de acord asupra unei modificări, fără ca Adunarea să poată interveni. În același timp, însăși invitația despre care se vorbește în articolul 19 presupune *unanimitatea* membrilor Societății Națiunilor conform precizărilor articolului 5. În ceea ce privește tratatele care ar putea face obiectul examinării de părțile interesate, articolul 19 precizează că este vorba de tratate devenite inaplicabile și de situații a căror menținere ar putea pune în pericol pacea lumii. În consecință, articolul 19 nu are nimic comun cu revizuirea tratatelor internaționale sau cu modificarea frontierelor. „Societatea Națiunilor nu are deci competența să revizuiască tratatele — apreciază juristul Olof Hoijer, autoritate bine cunoscută în materie de drept internațional. Ea n-ar putea să o facă decît dacă s-ar constitui într-un *super-stat*, avînd autoritate și jurisdicție asupra statelor reduse față de ea la o subordonare care ar echivala cu o suveranitate foarte limitată" [27] și, comentînd tendința unor state și guverne de a interpreta articolul 19 în sensul posibilității de revizuire a frontierelor, a tratatelor de pace, reputatul jurist notează : „De ce suferă Europa ? De instabilitate și de insecuritate. Dacă în această Europă se lansează ideea revizuirii tratatelor, departe de a se acționa în direcția încrederii și conlucrării, se creează noi elemente de insecuritate"[28].

---

[26] *Le Pacte de la Société des Nations*, p. 23.

[27] Olof Hoijer, *Le Pacte de la Société des Nations. Commentaire théorique et pratique*, Paris, Spes, 1926, p. 334.

[28] *Ibidem*, p. 345.

www.dacoromanica.ro

Această afirmaţie era perfect adevărată; căci după cinci ani de război, după mulţi ani de lupte pentru obţinerea dreptului la o viaţă liberă şi egală, naţiunile aveau nevoie de o stabilitate politică, de pace şi securitate pentru a putea trece la reconstrucţie, pentru a se putea dezvolta şi lichida rămînerea în urmă pe care le-o lăsase moştenire dominaţia marilor imperii. „Pacea este o necesitate absolută pentru toată Europa — spunea omul politic român Nicolae Titulescu. Această necesitate este realizată de către toate naţiunile conştiente de transformările produse de război şi de urmările sale şi de către nevoia imperioasă de a fi pregătiţi oricînd pentru a rezista unei dezorganizări vătămătoare pentru toţi, printr-o muncă neîntreruptă de reclădire... Nu poate exista pacea adevărată — sublinia el — şi nimeni n-ar putea năzui măcar să întreprindă muncă creatoare şi fecundă, destinată reparării răului produs de atîţia ani de război, de distrugere, dacă n-ar exista în sufletele tuturor o încredere desăvîrşită în stabilitatea condiţiilor actuale" [29].

Dar această stabilitate a fost grevată de la început de o serie de factori dintre care amintim:

— afirmarea de conducătorii Republicii de la Weimar şi ai Republicii Austria a „necesităţii" Anschluss-ului, ceea ce permitea, evident, menţinerea planurilor politicii germane de expansiune către centrul şi sud-estul Europei. După cum se ştie, deşi în articolul 80 al Tratatului de pace de la Versailles a fost înscrisă obligaţia pentru Germania de a respecta independenţa Austriei, campania pentru Anschluss a continuat. În ianuarie 1921, de exemplu, negocierile dominate de personalitatea lui Hugo Stinnes aveau ca scop, după cum se preciza în nota Direcţiei afacerilor politice şi comerciale de la Quai d'Orsay „de a pregăti economic joncţiunea politică cu Germania" [30];

— tentativele vizînd găsirea unei formule noi pentru readucerea Habsburgilor în Ungaria, teren pe care s-au întîlnit cercurile interesate nu numai din Austria şi Ungaria, dar şi acelea din Anglia şi Franţa care nu abandonaseră ideea că Austro-Ungaria este o „necesitate" pentru Europa, în rolul de „stat tampon" între Germania şi Rusia. „Pentru tradiţionalişti scria în august 1918 H. Franklin-Bouillon, preşedintele Comisiei parlamentare franceze de politică externă, în revista „La Transylvanie" — Austro-Ungaria rămîne contraponderea necesară în faţa forţei germane; departe de a o slăbi, ei afirmă că ar trebui să se încerce reconstituirea acesteia pe baze noi şi mai solide. Uită numai că Austro-Ungaria n-a fost şi nu poate fi altceva decît un instrument docil în mîinile Germaniei" [31]. Planul faimoasei Confederaţii Danubiene destinată să revigoreze, cu ajutorul capitalului anglo-francez o nouă Austro-Ungarie în forma unei „confederaţii a noilor state pusă sub hegemonia Austriei şi a monopolurilor engleze şi franceze, a avut numeroşi partizani în Occident. Deşi aban-

[29] Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 298. Vezi şi M. A, Antonescu, *Qu'est-ce que la révision des traités internationaux*, în „Revista de drept public". nr. 3, iulie—septembrie, 1937, p. 10—45.

[30] Arh. M.A.E. — Franţa, Archives diplomatiques, Série : Europe, 1918—1929, Autriche, vol. 72, p. 9—10 (nota nr. 114, Paris, 13 ianuarie 1921 : Préparatifs économiques pour la jonction de l'Autriche avec l'Allemagne).

[31] „La Transylvanie", organe du Comité national des Roumains de Transylvanie et de Bucovine, Paris, nr. 8/31 août, 1918, p. 17.

www.dacoromanica.ro

donată inițial ca urmare a opoziției categorice a României, Iugoslaviei, Cehoslovaciei, Poloniei ca și a cercurilor lucide din Anglia și Franța, ideea revine ulterior. Tentativele repetate ale lui Carol de Habsburg de a lua tronul Ungariei au eșuat, cum se știe, numai datorită fermității poziției statelor mai sus amintite care nu înțelegeau să-și abandoneze drepturile, nici să tolereze reconstituirea unui stat artificial care ar fi reprezentat un pericol real și grav pentru pacea și securitatea Europei centrale și de sud-est ;

— tendințele de refacere a militarismului german cu ajutor exterior — atît cu sprijinul capitalurilor american și englez, cît și cu avantajele obținute de Republica de la Weimar prin acordurile de la Rappallo.

În acest context internațional, care anunța elemente ale unei insecurități cu șanse de a evolua în sensul unei întoarceri la ordinea politică și teritorială anterioară anului 1918, statele mici și mijlocii din centrul și sud-estul Europei, a căror existență liberă se datora revoluțiilor naționale din 1918, au încercat să realizeze prin unire și colaborare în cadrul *alianțelor regionale* instrumente de apărare a intereselor lor vitale. „Germania nu e moartă — afirma cu dreptate Take Ionescu, unul dintre animatorii alianțelor regionale. O vom găsi în curînd din nou gata să reia ostilitățile. Unde vom găsi cu toții siguranța în roadele victoriei ? În două aranjamente politice : menținerea Antantei cordiale a Marilor Puteri occidentale și crearea unei alianțe la răsărit între cele cinci națiuni noi care să bareze drumul Germaniei : Polonia, Cehoslovacia, România, Serbia și Grecia. Unirea dintre aceste popoare — sublinia el — trebuie menținută cu orice preț" [32]. Faptul că în concepția creatorilor acestor alianțe Ungaria ca și Austria erau considerate ca virtuali membri, nefiind excluse apriori, dovedește că nu erau îndreptate împotriva nimănui și că își propuneau exclusiv menținerea și apărarea integrității teritoriale și a independenței naționale a statelor situate în zona geografică cuprinsă între Marea Baltică și Marea Neagră. Amintim din acest punct de vedere mărturia ministrului Franței la București, contele de Saint-Aulaire : „În concepția lor (Take Ionescu și Ed. Beneș — n.n.) nimic nu se opunea ca Ungaria, la rîndul ei, să intre în această alianță" [33], iar în ceea ce privește Austria, el transmitea la Quai d'Orsay : „Așa cum v-am informat deja, domnul Take Ionescu ar dori ca Austria să fie atrasă în viitoarea alianță, ceea ce, după părerea lui, va constitui una dintre cele mai bune garanții pentru menținerea tratatelor" [34]. După cum se știe, alianța bilaterală româno-polonă, încheiată în martie 1921, a urmărit și aplanarea asperităților raporturilor polono-cehoslovace și atragerea Poloniei în alianța ce se constituia între România — Cehoslovacia — Iugoslavia. Mica Înțelegere, formulă tranzitorie către alianța tuturor statelor din centrul și sud-estul continentului, la care aspirau Take Ionescu, Th. Masaryk, Ed. Beneș, Nicola Pașić, și la care vor aspira și succesorii lor, a creat un sprijin solid păcii și securității în Europa, consolidînd ordinea internațională instaurată în 1918 prin lupta națională a popoarelor. Mica Înțelegere — declara Nicolae Titulescu — „este una

[32] „La Roumanie", nr. 55/30 janvier 1919.

[33] Arh. M.A.E.-Franța, Archives diplomatique, Série : Europe, 1918—1929, Tchécoslovaquie, vol. 65, p. 66—67 (Rapport nr. 100, Bucarest, le 8 septembre 1920, semnat Saint-Aulaire).

[34] Ibidem, p. 51 (telegramă nr. 363, București, 31 august 1920).

www.dacoromanica.ro

şi indivizibilă, în cadrul tratatelor şi în respectul frontierelor plătite atît de scump şi nu există o naţiune cu care noi, pe aceste baze, să nu dorim a lega relaţiuni de prietenie. Dar, atunci cînd preţul acestei prietenii ar trebui să fie repunerea în discuţie a statutului nostru teritorial — preciza el — vom răspunde prin două cuvinte latine, categorice şi definitive: *non possumus* ... Noi nu vom fi agresivi faţă de nimeni pe lume. Dimpotrivă, noi nu dorim decît prietenia cu toată lumea, fără deosebire. Noi nu avem alt stăpîn decît pe noi înşine'' [35]. În legătură cu acest din urmă aspect al concepţiei şi practicii politice a Micii Înţelegeri este de precizat odată în plus faptul că Mica Antantă n-a fost o creaţie a Franţei şi n-a devenit niciodată *instrumentul* politicii acestei puteri pe continent. În ceea ce priveşte primul aspect, aş aminti doar că guvernul francez n-a manifestat iniţial nici o simpatie pentru ideea creării alianţei, ci dimpotrivă s-a opus categoric şi a acţionat în acest sens. O afirmă Alexandre Millerand în instrucţiunile secrete trimise la 24 august 1920 miniştrilor Franţei în ţările Europei centrale şi de sud-est: „O astfel de politică prezintă gravul inconvenient de a izola guvernul ungar care va fi tentat în mod inevitabil să se arunce în braţele Germaniei pentru a găsi ajutor. Grija noastră permanentă este tocmai să prevenim conflictele, să căutăm elemente de apropiere şi înţelegere între diferitele state din Europa centrală. Tocmai pentru a se acţiona eficace în acest sens am încurajat o apropiere economică între întreprinderile franceze şi cele ungare. Dezvoltarea influenţei franceze la Budapesta — sublinia Millerand — poate servi cauza păcii, dînd tuturor aliaţilor noştri din Europa centrală garanţii sigure contra unei înviorări a politicii războinice a Ungariei''. Şi în concluzie se preciza: „Nu avem deci nici un interes ca guvernul pe lîngă care sînteţi acreditat să intre într-o grupare orientată în acest fel'' [36]. Corespondenţa care a urmat acestor instrucţiuni arată efectuarea unor intervenţii repetate de către diplomaţii francezi la Atena, Varşovia, Budapesta, Belgrad, Praga în conformitate cu ideile exprimate de Millerand [37]. Este clar că această poziţie a guvernului francez era dictată de interesele grupurilor financiare şi politice care acordau o mare importanţă proiectului „Confederaţiei Danubiene'' şi reconstituirii unui grup de state „tampon'' între răsărit şi apus. Poziţia guvernului francez nu s-a modificat decît după eşecul proiectului susmenţionat; dar, susţinînd de această dată constituirea Micii Înţelegeri, Franţa a urmărit un alt scop concret şi anume participarea statelor membre la intervenţia militară contra Rusiei Sovietice. Este precizat acest lucru în corespondenţa diplomatică între Quai d'Orsay — Praga — Belgrad — Varşovia — Atena — Bucureşti [38]. Dar nici acum Franţa nu şi-a atins scopul, România, Cehoslovacia, Iugoslavia refuzînd orice participare la o acţiune contra statului vecin. De la Praga, ministrul Franţei transmitea la 31 august 1920 că Beneş, Averescu şi Take Ionescu sînt pe aceeaşi poziţie „neutralitate

[35] Nicolae Titulescu, *Discursuri*, p. 299.

[36] Arh. M.A.E. — Franţa, Archives diplomatiques, Série: Europe, 1918—1929, Tchécoslovaquie, vol. 65, telegramă secretă circulară, 24 august 1920, semnată Millerand, p. 41—51.

[37] Cu excepţia contelui de Saint-Aulaire, acreditat la Bucureşti care, în întregime de acord cu motivele care determinau Cehoslovacia şi Iugoslavia să realizeze alianţa amintită a încercat să convingă guvernul francez de necesitatea acestei alianţe, precizînd totodată că interesele Franţei însăşi sînt legate direct de consolidarea păcii şi securităţii în sud-estul Europei.

[38] Arh. M.A.E. — Franţa, fond cit., p. 112—113, p. 42, 46 etc.

www.dacoromanica.ro

absolută, nimic contra Rusiei, nici chiar a Rusiei Sovietice. Ei sînt hotărîți să nu intervină militar contra guvernului rus actual'' [39]. Dealtfel, în martie 1920, România a respins acordul oferit ei de guvernul polonez în ideea unei acțiuni comune contra Rusiei Sovietice și prin care guvernul Poloniei „invita România să se extindă de-a lungul Mării Negre pînă la Odesa inclusiv''; argumentul guvernului de la București a fost că frontiera naturală și etnică actuală „era o prea bună frontieră spre a căuta aventuri dincolo de ea'' [40]. Aprecierea lui Raymond Poincaré în legătură cu această chestiune, din punctul de vedere francez, mi se pare extrem de interesantă: „Dar, atunci cînd Ungaria s-a angajat să ne ofere la nevoie forțele sale militare pentru a lupta contra Armatei Roșii și cînd unii dintre noi și-au imaginat că ar putea să unească sub același drapel pe cehi, iugoslavi, români și maghiari, au luat dorințele drept realități, cum li se întîmplă adesea francezilor'' [41]. Faptul că România, la 17 mai 1922, în cadrul Conferinței internaționale de la Genova și-a asumat prin președintele delegației, I.I.C. Brătianu, un *angajament unilateral și permanent de neagresiune* bazat pe *statu quo* față de Rusia Sovietică și față de toate celelalte state vecine, confirmă poziția în acest sens, nu numai a României, dar a tuturor aliaților săi din Mica Înțelegere. Pe de altă parte, acest angajament, care reprezenta o concepție politică permanentă a burgheziei române [42], oferea un plus de securitate în zona orientală a Europei, zonă către care, în anii ce vor urma, se va îndrepta imperialismul nazist.

În consecință, insecuritatea postbelică a provocat, printre altele, ca o reacție, constituirea alianțelor regionale. Insecuritatea postbelică ale cărei principale aspecte le-am prezentat mai sus, semnifica în esență tentative vizînd reîntoarcerea la ordinea internațională anterioară anului 1918, ceea ce, evident, reprezenta un *regres* politic, economic, național, social și cultural. „Revizuirea tratatelor nedrepte'' de la Versailles, Trianon, Saint Germain — lozincă ce camufla de fapt acțiunea vizînd revenirea la vechea stare de lucruri — nu avea nimic comun cu prevederile Pactului Societății Națiunilor — faimosul articol 19 — și toată propaganda întreținută în acest sens de cercurile interesate, de-a lungul a două decenii, a apărut în adevărata ei lumină în anii 1938—1940, cînd „principiul naționalităților'', sau „drepturile istorice'' au servit ca bază pentru o interpretare „sui generis'' a politicii de anexiuni a statelor fasciste-imperialiste. Că nu mai era posibil să se revină la ordinea internațională anterioară anului 1918, dat fiind că era vorba de un fenomen anistoric, a fost dovedit de restabilirea în 1944—1945 a independenței statelor șterse de pe harta Europei prin forța armelor.

Iată care sînt, după părerea noastră, elementele a căror cunoaștere permite înțelegerea științifică a chestiunii atît de controversate a revizio-

[39] Ibidem, p. 52 (telegrama nr. 246—247, Praga, 31 august 1920).

[40] Ibidem, Polonia, vol. 137 (telegrama nr. 168, București, 31 martie 1920, semnată Henri Cambon).

[41] Raymond Poincaré, *Histoire politique, Chroniques de Quinzaine*, vol. II, 15 septembrie 1920, 1 martie 1921, Paris, Plon, 1921, p. 18.

[42] Nicolae Titulescu a exprimat limpede această concepție: „Sîntem decișI să conducem destinele țării noastre, dupa directive proprii românești, dar, pe planul politicii externe, sîntem pentru o înțelegere cu U.R.S.S.", și regele Carol al II-lea a completat: „Este mai bine să-i avem pe ruși ca prieteni decît ca dușmani", (Arh. I.S.I.S.P., fond. 103, dosar 8083).

www.dacoromanica.ro

nismului în opoziţie cu nu mai puţin controversata chestiune a caracterului ordinii internaţionale bazată pe principiul naţionalităţilor, ordine instaurată în 1918 şi care s-a dovedit a fi un pas important pe calea progresului istoric, pe plan naţional şi internaţional.

LE PRINCIPE DES NATIONALITÉS DANS LE NOUVEL ORDRE INTERNATIONAL APRÈS 1918 ET LA QUESTION DU RÉVISIONNISME

RÉSUMÉ

Dans cette communication, présentée au colloque international « L'Europe de Versailles, 1918—1923 », qui s'est tenu à Genève en septembre dernier, l'auteur analyse la corrélation entre le principe des nationalités et le révisionnisme, polémiquant avec les adeptes de la thèse selon laquelle les États du centre et du sud-est de l'Europe seraient des » créations » des traités de paix de Paris de 1919—1920.

Après une brève présentation de l'historique du principe des nationalités, on relève que le triomphe du principe des nationalités en 1918 par les décisions à caractère plébiscitaire d'autodétermination et d'union sur lesquelles a reposé la constitution des Etats indépendants, nationaux, unitaires du centre et du sud-est de l'Europe a déterminé le caractère de l'ordre politique et territorial nouveau, progressiste, ordre sanctionné *de jure* par les traités de paix de Paris et le Pacte de la Société des Nations. Vu cette réalité objective, l'auteur démontre qu'une série d'actions politiques, d'initiatives d'après-guerre présentées sous diverses formes telles que la confédération danubienne, la révision des traités, la révision des frontières, etc., n'étaient que des tentatives de retour à l'ordre politique et territorial antérieur aux révolutions de 1918, ordre fondé sur la force et la menace de la force et qui niait le respect du droit international.

www.dacoromanica.ro

CONTRIBUȚII PRIVIND CAPITALUL STRĂIN ÎN INDUSTRIA TRANSILVANIEI ÎN PREAJMA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DE

IOSIF I. ADAM

Premisele generale ale pătrunderii capitalului străin în industria Transilvaniei au fost create de urmările revoluției din 1848—1849, care a desființat bazele relațiilor feudale și a deschis calea dezvoltării rapide a capitalismului în industrie și agricultură. Ca urmare a bogatelor resurse naturale și a potențialului de forță de muncă, economia Transilvaniei a devenit în curînd obiect de exploatare pentru capitalul străin, o sursă importantă de mari profituri.

Premiscle politico-juridice ale penetrației capitalului străin au apărut ca urmare a înglobării arbitrare a Transilvaniei în componența administrativă a statului ungar și a includerii economiei sale în sistemul vamal unic austro-ungar. În aceste condiții, sub protecția legislației și politicii economice a statului, care a acordat numeroase avantaje în desfacerea produselor și în procurarea de materii prime, cercurilor industriale și financiare austriece și ungare, capitalul străin au reușit să acapareze principalele resurse de materii prime, să pună stăpînire pe ramuri economice importante. Transilvania a devenit o piață favorabilă pentru plasarea capitalului străin, pe calea investițiilor, în întreprinderi mari miniere și industriale și în căi ferate. Pătrunderea capitalului străin a avut loc în mod direct și indirect, prin intermediul marilor bănci austriece și ungare [1].

A doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost perioada în care capitalul străin a pus stăpînire pe importante ramuri economice. Avîntul dezvoltării industriale a stimulat activitatea pentru exploatarea zăcămintelor miniere, construcțiile de căi ferate și industria prelucrătoare. La condițiile favorizante din perioada de după 1849 și a încheierii pactului dualist, s-au adăugat și efectele crizei economice din 1873—1878 care au lovit în întreprinderile cu capital transilvănean, și ca urmare, pătrunderea capitalului străin s-a intensificat în întreaga economie.

Începuturile pătrunderii capitalului străin sînt legate de exploatarea bogatului bazin minier din sudul Transilvaniei. Folosindu-se de

[1] Considerăm capital străin în Transilvania, acel capital care nu era autohton : ungar, austriac, german, francez etc. În capitalul autohton înglobăm capitalurile românesc, maghiar, săsesc etc. din Transilvania, adică acel capital care nu era importat din teritoriul din afara Transilvaniei. Determinarea capitalului autohton maghiar nu se poate face însă cu exactitate, deoarece datele existente nu permit o diferențiere precisă între cel din Ungaria și cel din Transilvania.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p. 299—316, 1980

www.dacoromanica.ro

pieţe avantajoase de desfacere şi baze de materii prime ieftine, capitalul austriac a pus stăpînire pe un vast bazin minier şi a înfiinţat mari întreprinderi pentru prelucrarea fierului în Banat. Un rol important l-a avut în acest sens înfiinţarea în anul 1854 a „Societăţii privilegiate de căi ferate austriece de stat" (STEG). În 1855 s-a creat tot cu capital austriac „Societatea anonimă a uzinelor de fier din Transilvania şi Banat", care a fuzionat în 1858 cu „Societatea pentru exploatarea minelor şi topitoriilor din Braşov". În anul 1867, numai patru mari întreprinderi siderurgice cu capital străin, îndeosebi austriac, deţineau 48 la sută din numărul furnalelor Transilvaniei şi 80 la sută din producţia de fontă. În Transilvania existau la acea dată, 50 de furnale înalte care dădeau o producţie de 352 480 chintale. Cele patru întreprinderi mai sus menţionate aveau 24 de furnale care dădeau o producţie de 282 000 chintale fontă [2].

În urma pătrunderii puternice a capitalului austriac în exploatarea fierului din Transilvania, minele de fier din Munţii Apuseni, de la Baia Mare şi Harghita, exploatate cu capital autohton, şi-au pierdut mult din importanţă.

O altă ramură a industriei extractive care a intrat în sfera de interese a capitalului străin a fost exploatarea cărbunelui. Prin intermediul marilor societăţi miniere, create imediat după 1848, burghezia austriacă a acaparat cele mai importante bazine carbonifere ale Transilvaniei, din Valea Jiului, împrejurimile Reşiţei, Aninei şi Oraviţei. În anul 1866 numai patru întreprinderi cu capital străin, în special austriac, extrăgeau 1,8 milioane chintale cărbune, faţă de 1,9 milioane chintale, cît era producţia totală a Transilvaniei. Cea mai importantă întreprindere era STEG-ul care a extras singură 1,74 milioane chintale cărbune [3].

La sfîrşitul secolului trecut a avut loc treptat trecerea capitalului austriac şi ungar sub controlul marelui capital german, francez, belgian şi englez. La minele de cărbune din Banat aflate în întregime în posesia „Societăţii privilegiate de căi ferate austriece", care deţineau întinse domenii şi un capital iniţial de 110 milioane florini, avea o puternică participare capitalul francez, belgian şi englez. În Valea Jiului, capitalul austriac reprezentat de „Societatea anonimă de mine şi furnale" din Braşov controla 56 la sută din producţia de cărbune brun. În 1894, terenurile carbonifere ale societăţii au fost cumpărate de „Societatea anonimă de cărbune din Salgotarján", cu participarea grupului financiar austriac „Wiener Bankverein" şi a finanţei germane. În 1890 s-a constituit „Societatea anonimă pentru exploatarea cărbunelui din Uricani — Valea Jiului" cu sediul la Budapesta, avînd un capital de 2,4 milioane florini, cu participarea capitalului francez şi german. La sfîrşitul secolului trecut, capitalul străin a pătruns şi în alte importante întreprinderi transilvănene.

Dominaţia capitalului străin asupra industriei Transilvaniei s-a intensificat odată cu apariţia capitalismului monopolist în economia

[2] Hántken Miksa, *Magyarország széntelepei és szénbányászata*, 1878, p. 57; Ludovic Vajda, *Dezvoltarea extracţiei minereului de fier şi a siderurgiei în Transilvania (1848—1867)*, în „Acta Musei Napocensis", II, 1965, p. 515.

[3] Hivatalos Statisztikai Közlemények (H. St. Köz.) 1869, fasc. III, p. 114, 130—131; Ludovic Vajda, *Începuturile dezvoltării mineritului de cărbune din Transilvania*, în „Acta Musei Napocensis", I/1964.

www.dacoromanica.ro

Austro-Ungariei. Accentuarea dezvoltării capitalismului, în sfertul de veac dinaintea primului război mondial, a însemnat deplasarea inițiativelor economice și a investițiilor din agricultură în industrie. Investițiile de capital au primit o importanță primordială în crearea și dezvoltarea marii industrii. Ritmul relativ rapid al dezvoltării pentru perioada respectivă a fost determinat și de avantajele industrializării tîrzii, cînd a existat posibilitatea folosirii noilor cuceriri ale tehnicii. Majoritatea marilor întreprinderi din Transilvania, construite sau reorganizate, se găseau din punct de vedere al înzestrării tehnice, la un nivel destul de avansat, în contradicție cu celelalte întreprinderi cu mijloace rudimentare și cu o productivitate a muncii mai scăzută. În aceste condiții, ca o expresie a intensificării procesului de concentrare a producției și de centralizare a capitalului, s-au creat și organizațiile monopoliste, care aveau sediile, în majoritate, la Viena și Budapesta. Ele au reușit să pătrundă și să pună stăpînire pe resursele economice bogate ale Transilvaniei.

I. MĂRIMEA ȘI STRUCTURA CAPITALULUI STRĂIN

Cercurile financiare străine au pus stăpînire pe industria Transilvaniei în primul rînd prin dominarea societăților pe acțiuni. Conform datelor statistice oficiale cele mai importante societăți industriale pe acțiuni erau, în preajma primului război mondial, sub controlul capitalului străin. Capitalul social al societăților controlate de capitalul străin reprezenta 70 la sută din totalul capitalurilor societăților industriale pe acțiuni. Interesele capitalului străin pe ramuri industriale erau :[4]

Ramura industrială	Total capital social		Capital social al soc. sub control străin		
	Numărul societăților	Capitalul social în mii coroane	Numărul societăților	Capitalul social în mii coroane	% din capitalul social
Minerit și siderurgie	25	63 102	10	57 500	91,0
Ind. forestieră	59	71 426	18	44 270	62,0
Ind. chimică, rafinării de petrol	18	41 255	4	23 200	56,0
Ind. alimentară	66	51 242	16	34 640	67,7
Ind. hîrtiei	3	17 850	3	17 850	100,0
Ind. oțelului și a fierului	9	9 701	1	3 600	37,5
Ind. electrică	17	12 841	3	5 750	45,0
Ind. mat. de construcții	45	14 407	1	585	4,0
Ind. pielăriei	6	5 650	1	4 000	70,0
Ind. textilă	13	15 685	2	6 250	40,0
Alte industrii	23	2 040	—	—	
	284	305 200	59	197 645	65,0

[4] Calculat după: Nagy Magyar Compass, 1916—1917, XLIX-ik évfolyam, Budapest 1917, II. rész ; Berend Iván, Ránki György, *Magarország gyáripara az imperializmus világháború előtti időszakban, 1900—1914*, Szikra, 1955.

www.dacoromanica.ro

Ponderea cea mai mare o avea capitalul străin în minerit şi în industria siderurgică [5]. Un număr de zece societăţi pe acţiuni controlate de capitalul străin deţineau 91 la sută din totalul capitalului social. În industria forestieră şi a lemnului un număr de 18 societăţi pe acţiuni, din cele mai mari, erau în sfera capitalului străin, avînd un capital social de peste 44 milioane coroane, din totalul de 71 milioane coroane. În industria chimică a rafinăriilor de petrol, ponderea capitalului social al societăţilor sub dominaţia capitalului străin era de 56 la sută, iar în industria alimentară de 67,7 la sută. Industria hîrtiei şi a zahărului se afla în întregime sub controlul capitalului străin. Capitalul social al societăţilor pe acţiuni din cele cinci ramuri mai sus amintite, se ridica la peste 177 milioane coroane, ceea ce reprezenta aproape 90 la sută din totalul capitalurilor societăţilor pe acţiuni aflate sub controlul capitalului străin.

Pătrunderea capitalului străin a fost în proporţie directă cu gradul de concentrare şi centralizare a capitalului. Dominaţia capitalului străin era preponderentă în industriile de exploatare şi prelucrare a materiilor prime, precum şi în industria alimentară.

Repartizarea capitalului străin în societăţile industriale pe acţiuni, după provenienţă, era :

Denumirea capitalului	Numărul societăţilor	Capitalul social în mii coroane
Capital ungar	35	118 265
" austriac	7	29 900
" austro-ungar	9	24 030
" anglo-austriac	1	3 600
" anglo-ungar	1	3 600
alte capitaluri străine	6	18 250
	59	197 645

Structura capitalului străin, după provenienţă, reflectă faptul că dominaţia asupra industriei Transilvaniei s-a făcut îndeosebi prin intermediul capitalului ungar, austriac şi austro-ungar, care împreună controlau 51 de societăţi pe acţiuni, cu un capital social de peste 172 milioane coroane.

Capitalurile din alte ţări aveau sfera de pătrundere prin intermediul capitalului austriac şi ungar. De cele mai multe ori, în spatele capitalurilor ungare şi austriece stăteau puternice cercuri financiare franceze, belgiene, germane şi engleze. Sfera de interese şi dominaţia acestor capitaluri era de fapt mai mare decît rezultă din datele statistice oficiale.

Capitalul străin a pătruns în economia Transilvaniei pe calea creării unor importante interese industriale ale marilor bănci. Împletirea capitalului bancar cu cel industrial trebuie privită în Transilvania ca un aspect al penetraţiei capitalului străin şi al subordonării de către acesta a unor ramuri principale ale producţiei materiale. Organizaţiile bancare străine

[5] În calcul nu au fost incluse societăţile pe acţiuni austriece şi ungare care îşi desfăşurau activitatea în Austria şi Ungaria şi aveau întreprinderi şi în Transilvania, deoarece datele se referă la întreaga întreprindere fără să fie nominalizate pentru Transilvania.

www.dacoromanica.ro

au avut creaţiuni şi afiliaţiuni în industria Transilvaniei. Băncile transilvănene, cu mici excepţii, aveau o asemenea putere economică, încît nu puteau ocupa poziţii importante în industrie.

Capitalul străin era reprezentat prin intermediul marilor bănci. Astfel, capitalul ungar era prezent în industria Transilvaniei prin intermediul marilor bănci din Budapesta, dintre care cele mai importante erau : „Banca Comercială Ungară din Pesta", „Banca Generală Ungară de Credit", „Hazai Bank", „S.A. de Bancă şi Comerţ Ungară". Aceste bănci erau legate de industria Transilvaniei prin creaţiuni şi filiaţiuni, şi prin intermediul creditului, care le asigurau poziţii dominante în consiliile de administraţie ale societăţilor pe acţiuni industriale.

Sub controlul total sau parţial al „Băncii Comerciale ungare din Pesta" se aflau unele mari societăţi miniere ca „S.A. mine de cărbuni ungare Salgotarján", „Societatea anonimă minieră şi siderurgică Călan" „Fabrica de automobile Marta" din Arad. Banca deţinea 58 la sută din acţiunile „Societăţii Călan", 60 la sută a „Societăţii anonime textila Lugoj", 73 la sută a „Fabricii de ciment Turda", 33 la sută din acţiunile „Societăţii anonime a minelor de cărbune şi electricitate Bihor" şi altele[6]. În anul 1911, banca a achiziţionat peste jumătate din acţiunile „Societăţii anonime moara de aburi din Arad" [7]. „Societatea anonimă a minelor de cărbune Salgotarján" aflată în sfera de interese a „Băncii Comerciale" a achiziţionat împreună cu „Societatea Uricani — Valea Jiului", aflată sub controlul „Băncii Ungare de Credit", toate minele din Valea Jiului superior. Cele două bănci controlau cele mai importante bazine carbonifere ale Transilvaniei [8].

Banca Comercială mai era cointeresată la „Societatea anonimă a industriei forestiere din Bistriţa-Năsăud", „Societatea anonimă industria textilă din Lugoj", „Fabrica de ciment din Turda", „Fabrica de automobile Marta" din Arad [9].

În sfera de interese a „Băncii de Credit Ungare" se găseau, în afara „Societăţii anonime a minelor de cărbune Uricani — Valea Jiului", şi „Fabrica de zahăr Satu Mare" ; „Hazai Bank" deţinea poziţii dominante la „Fabrica de hîrtie şi celuloză din Braşov", societăţile anonime ale iudustriei forestiere din Gheorghieni şi Gălăuţaş, în industria de morărit şi altele.

„Banca Generală de Credit Ungară" domina marile societăţi forestiere din Bihor, Călan, Valea Tînavei Mici şi Valea Mureşului, industria de morărit din Oradea, Fabrica de spirt şi bere din Timişoara. „Banca de Scont Ungară" avea interese în industria textilă şi la fabrica de pălării din Timişoara [10]. Este semnificativ faptul că cele 35 de societăţi industriale aflate sub controlul capitalului ungar, care deţinea 57 la sută din totalul capitalului străin, erau în sfera de interese ale marilor bănci din Budapesta. Marile bănci ungare erau, la rîndul lor, dependente de puternice organizaţii bancare austriece, germane, belgiene şi franceze. De „Banca

[6] Magyar Országos Levéltár (MOL, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank (PMKB), Z. 41, pach. 63, nr. 4 000).
[7] Ibidem. pach. 390, nr. 2 955.
[8] Nagy Magyar Compass.
[9] Arh. St. Buc., Colecţia xerografii Ungaria VII/1, (MOL, Erdélyi Bank (EB) Z. 33—11).
[10] Ibidem ; vezi şi Berend Iván — Ránki György, l.c.

www.dacoromanica.ro

Comercială Ungară" din Pesta erau legate „Banca Belgiană de Căi Ferate", „Banca Internaţională din Bruxelles", „Banca pentru transport" din Basel, „Banca Marmorosch Blank et Co". din Bucureşti, „Banca Generală a Bulgariei", „Banca de Comerţ" din Salonic, „Banca Andréévics et Co." din Belgrad [11]. „Banca Comercială Ungară din Pesta" depindea direct de „Wiener Bankverein" care la rîndul ei întreţinea legături cu capitalul german şi francez şi în primul rînd cu „Deutsche Bank" şi cu „Banque de Paris et de Pays-Bas". „Banca Generală Ungară de Credit" aparţinea de grupul financiar Rotschild, respectiv de „Credit Anstalt" şi „Disconto Gesellschaft" din Berlin. „Banca de Scont Ungară" era de asemenea legată de „Banca Union" şi „Länderer Bank". „Banca de Scont Ungară" şi „Agrár Járadék Bank", care au pătruns la „Societatea anonimă a minelor de cărbune Uricani — Valea Jiului" depindeau atît de mult de capitalul francez încît întreprinderea avea la Lyon un comitet separat de direcţie francez [12]. Pentru îmbinarea capitalurilor de diverse provenienţe este tipic exemplul „Societăţii anonime miniere" din Călan. Societatea a fost creată de către „Bank für Bergbau und Industrie" din Düsseldorf împreună cu „Jacques Hass" din Budapesta şi a avut sprijinul puternic al lui „Société Anonyme Vestinghause Paris" [13]. La societate a fost puternic cointeresată „Wiener Bankverein" care a achiziţionat, prin intermediul altor bănci, acţiuni în valoare de 2,2 milioane coroane din totalul de 3 milioane coroane capital social [14], şi „Banca Comercială Ungară" din Pesta.

Băncile austriece au mai fost cointeresate la „Societatea anonimă a industriei chimice Klotild", la numeroase societăţi forestiere, la industria fierului din Nădrag şi altele. La crearea „Societăţii anonime a fabricii de automobile din Arad", „Société Anonyme Vestinghause" din Paris a participat cu un capital de 1,2 milioane coroane [15]. Băncile belgiene au avut importante participaţiuni în societăţi miniere din Transilvania şi în societăţile de electricitate din Arad şi Cluj. „Schweizerischer Bankverein" a participat la crearea „Societăţii anonime, industria textilă din Lugoj". Capitalul german avea în sfera sa de interese „Societatea anonimă industria petrolului din Bihor-Sălaj", „Societatea anonimă de mine şi electricitate din Bihor", societăţi forestiere din judeţele Bistriţa-Năsăud, Caraş şi altele. Iniţiatorul investiţiei de capital străin a fost de cele mai multe ori chiar statul ungar. Astfel în anul 1873 s-a constituit „Societatea regală ungară de cărbune" şi „Uzina de fier pentru exploatarea şi valorificarea zăcămintelor miniere din jurul Hunedoarei, Cugir, Sebeşel şi Govăşdia". La constituire au participat, alături de statul ungar, „Banca Franco-Austriacă", „Banca Franco-Ungară" şi „Casa de Bancă Emile Erlanger" din Londra şi Paris [16].

Împărţirea intereselor băncilor ungare, în întreprinderi din Transilvania, cu grupuri mari financiare europene au fost caracteristice pentru majoritatea întreprinderilor bancare. Un exemplu semnificativ în acest sens este

[11] Berend Iván — Ránki György, l.c.
[12] MOL, PMKB, pach. 61, nr. 1 391.
[13] Nagy Magyar Compass.
[14] MOL, PMKB, Z 41, pach. 186, nr. 2 085.
[15] Nagy Magyar Compass.
[16] Arh. St. Buc., Colecţia xerografii Ungaria II/1, (MOL, Pénzügyiminisztérium (PM) K 256, 1873 f.n.).

www.dacoromanica.ro

situaţia de la „Societatea anonimă ungară de asfalt", care avea fabrici la Dorna de Sus, Tileagd, Brusturi şi la Arad. Societatea avea sediul la Budapesta şi era o creaţie a „Societăţii anonime de cărbune şi electricitate din Bihor". La societate a fost cointeresată „Wiener Bankverein". În 1899 ea a contractat împrumuturi la bănci din Germania şi Budapesta, la societate au devenit cointeresate capitaluri austriece, germane şi ungare[17].

II. CARTELURILE ŞI ROLUL LOR ÎN ECONOMIA TRANSILVANIEI

Dominaţia capitalului străin asupra industriei Transilvaniei a fost realizată şi prin intermediul cartelurilor, forma principală de organizare monopolistă în Austro-Ungaria. O trăsătură caracteristică a fost penetraţia cartelurilor austriece şi ungare care au pus stăpînire şi au controlat ramuri importante ale industriei Transilvaniei. Deşi unele mari întreprinderi din Transilvania au participat la carteluri, puterea lor economică nu era atît de mare încît să fi putut avea o poziţie hotărîtoare în organizaţiile monopoliste. Dominaţia cartelurilor austriece şi ungare reprezenta de fapt un aspect al exportului de capital străin, economia Transilvaniei fiind o piaţă favorabilă, o importantă sursă de mari profituri. În preajma primului război mondial existau în Ungaria 26 de carteluri, din care 15 au apărut între anii 1900—1903.

CARTELUL FIERULUI

Cel mai important şi cel mai puternic a fost cartelul fierului. Criza economică din 1873 a determinat o stagnare a producţiei în toate ramurile, dar îndeosebi în industria fierului. Fabricile de fier nu au reuşit, cu toate sforţările făcute, să desfacă produsele lor. Acest fapt a provocat o supraproducţie, între fabricile de fier a început o concurenţă acerbă, iar industria fierului se afla în pragul celei mai puternice crize. După mai mulţi ani de concurenţă, s-a creat, în decembrie 1898 cartelul austriac al şinelor. Cartelul a contingentat producţia, a stabilit un preţ unitar de desfacere a produselor. În celelalte ramuri ale industriei fierului nu s-a ajuns la contingentarea producţiei, s-au creat numai carteluri de preţuri, care nu au avut însă viabilitate.

În anul 1886 cartelul a fost reorganizat. S-a format o uniune de interese a fabricilor de fier din Austria cu cele din Praga şi Topleţ, un organism economic care a avut o influenţă puternică. Cartelul a creat un birou de consum şi desfacere. Aceasta a constituit sîmburele cartelului austriac al fierului, la care au aderat în luna mai a aceluiaşi an, toate fabricile[18]. În cadrul cartelului au funcţionat grupul austriac, cuprinzînd fabricile principale de fier din Austria, şi grupul ungar denumit „Societatea anonimă uzinele de fier ungare". În grupul ungar o poziţie importantă l-a avut „STEG"-ul, respectiv „Uzinele Reşiţa". Între grupul austriac al fierului şi cel ungar s-a desfăşurat o intensă luptă pentru piaţă şi debuşeuri

[17] Nagy Magyar Compass.
[18] Arh. St. Buc., Colecţia xerografii Ungaria XVI/4 (MOL, Z. 292, 1907, p. 2).

www.dacoromanica.ro

de materii prime. Ca urmare a contradicţiilor existente, cartelul a fost reorganizat de mai multe ori. Concurenţa era puternică şi în interiorul grupului ungar. Între „Uzinele Reşiţa" şi fabricile din Ungaria au avut loc numeroase contradicţii privind contingentarea producţiei şi stabilirea preţurilor de desfacere. „STEG"-ul, în calitate de proprietar al fabricii din Reşiţa, a denunţat cartelul organizat separat în Ungaria şi a declarat că nu mai consideră existent cartelul fierului. În urma acestuia s-a iscat o puternică luptă de preţuri între fabricile austriece şi ungare, care a dus la o scădere serioasă a preţurilor produselor. Lupta de preţuri s-a încheiat la sfîrşitul anului 1901 cînd s-a trecut la reînnoirea cartelului. În anul 1902 cele mai importante fabrici austriece au aderat la cartel. Cartelul ungar s-a creat în anul 1902. Între aceste două carteluri se încheie o înţelegere în mai 1902. Fabricile din Călan şi Nădrag au rămas în afara cartelului. În anul 1903 s-au început tratativele pentru aderarea fabricii din Călan la cartel, înţelegerea de aderare a fost aprobată în ianuarie 1907. Fabrica Călan a concurat puternic fabrica din Reşiţa la desfacerea barelor de fier, atît înainte cît şi după ce a intrat în cartel. În anul 1906 s-a constituit grupul ungar al cartelului de laminate fine [19].

În anul 1906 a luat fiinţă cartelul fabricilor de vagoane pentru cale ferată [20]. Un an mai tîrziu, între grupul fabricilor de vagoane austriece şi cele ungare s-a încheiat o convenţie în scopul asigurării pieţii şi desfacerii produselor. La înţelegere a participat şi „Societatea anonimă fabrica de maşini, vagoane şi turnătorie de fier Weitzer" din Arad [21]. În anul 1911, între fabricile de vagoane ungare, a intervenit o nouă înţelegere la care au participat opt fabrici constituite în două grupe. Din grupa GANZ a făcut parte şi „Fabrica Weitzer". Înţelegerea a lărgit competenţa cartelului prin faptul că a hotărît instituirea unei centrale, a stabilit contingentele de producţie, a hotărît asigurarea desfacerii centralizate şi aplicarea de preţuri unitare obligatorii pentru toate fabricile cartelate [22]. Cele mai importante uzine siderurgice din Transilvania, respectiv din Reşiţa, Călan şi Nădrag se aflau sub controlul industriei cartelate, în posesia capitalului monopolist austriac şi german. Ele dădeau mai mult de jumătate din producţia de minereu de fier brut a Transilvaniei.

Avînd sprijinul substanţial al statului, cartelul austro-ungar al fierului, datorită procurării mai ieftine a materiilor prime, a taxelor de transport mai reduse, înlătura prin concurenţă industria transilvăneană de pe piaţă. „Industria de fier din provincie este pe nedrept foarte dezavantajată faţă de cea din capitală — se spune într-un raport al Camerei de comerţ şi industrie din Braşov — începînd cu greutăţile în procurarea materialelor." Turnătoriile de fier cartelate desfăceau produsele la preţul franco Budapesta, în timp ce cele din Transilvania erau încărcate cu

[19] Arh. St. Buc., Colecţia xerografii Ungaria XVI/1 (MOL, Z. 372 Magyar Vasmüvek Résvénytársaság, pach. 1, dosar 7).

[20] Cartelurile fabricilor de maşini s-au creat numai între fabricile din Austria. În anul 1903, sub conducerea Băncii Comerciale Ungare din Pesta s-a încercat organizarea unui cartel ungar, dar nu s-a realizat. O altă încercare similară a eşuat în 1912. Singura ramură unde s-a ajuns la înţelegere de cartelare a fost producţia de vagoane de cale ferată (Berend Iván — Ránki György, l.c.).

[21] Arh. St. Buc., Colecţia xerografii Ungaria, XVII 1 (MOL, Ganz és társa, villamossági—gép-vagon és hajógyar r.t. (GM), Z. 425, pach. 6, nr. 34).

[22] Ibidem, XVII/2 (pach. 6, nr. 34/b).

www.dacoromanica.ro

mari speze de transport care au crescut într-o măsură enormă, astfel încît „o concurenţă cu firmele din Budapesta era conchisă din capul locului" [23].

Principalul mijloc de concurenţă era politica comercială a cartelului fierului, de fluctuaţie a preţurilor la produsele de fier. Astfel, în anul 1910 neajungînd la înţelegere cu întreprinderile necartelate, cartelul fierului a redus preţul la barele de fier. Produsele de fier turnate şi cele finite austriece concurau cu succes cele indigene, care aveau mari greutăţi în desfacerea mărfurilor. În legătură cu situaţia existentă Camera de comerţ şi industrie din Timişoara constata că valorificarea deplină a produselor a devenit imposibilă din cauza concurenţei străine, îndeosebi din Austria şi Silezia Prusacă, piaţa internă a fost invadată cu mărfuri din bare de fier la un preţ mai mic decît preţul de producţie [24]. Tarifele ridicate de transport pe calea ferată loveau în primul rînd în industria fierului din Translivania, deoarece o mare parte din materii prime: cărbune, cocs, trebuiau procurate de la mari distanţe. Cu acest tarif de transport întreprinderile nu puteau face faţă concurenţei cartelului. Marile forjerii concurau puternic pe cele mici, ceea ce a dus la scăderea continuă a numărului întreprinderilor mici. Concurenţa se manifesta puternic atît pe piaţa internă cît şi pe cea externă şi îndeosebi în Balcani, la toate produsele de fier transilvănene.

Uzinele cartelate şi-au împărţit între ele cotele de producţie pentru toate vagoanele şi utilajele de cale ferată. Fabrica de maşini din Arad a primit o cotă de 22 la sută [25]. Fiecare fabrică trebuia să anunţe la centrală comenzile de vagoane sosite; nici una nu avea dreptul de a primi independent comenzi. Centrul repartiza comenzile în conformitate cu cotele de contingentare stabilite. Numai într-un singur caz s-a făcut excepţie, cînd „Societatea anonimă a căilor ferate din Arad şi Cenad" a comandat de la fabrica din Arad 50 la sută din vagoane. Pentru încălcarea înţelegerii, de fiecare dată, se plăteau 10 000 coroane amendă. Cartelul fabricilor de vagoane a încheiat o înţelegere cu cartelul austriac, în sensul că fabricile ungare vor produce numai pentru Ungaria, iar cele austriece numai pentru Austria. În celelalte ramuri ale industriei constructoare de maşini nu s-a ajuns la înţelegere de cartelare.

CARTELUL CĂRBUNELUI

O poziţie dominantă pe piaţa transilvăneană ocupa şi cartelul cărbunelui, care s-a creat la sfîrşitul secolului al XIX-lea în condiţiile unei conjuncturi favorabile, cînd pentru acoperirea necesităţilor crescînde de cărbune ale industriei şi căilor ferate se importau însemnate cantităţi. În cartel au intrat cele mai mari întreprinderi miniere: „Societatea anonimă Salgotarján", „Societatea anonimă a minelor generale de cărbuni ungare", „Societatea minieră din Ungaria de Nord şi Uricani — Valea Jiului" [26].

---

[23] Raportul Camerei de comerciu şi industrie (CCI), Braşov, pe anul 1909, p. 40.

[24] Temesvári kereskedelmi és iparkamara (TKIK) jelentése, 1910. évre, II. és III. rész, p. 30—33; ibidem, 1911, p. 149—150.

[25] Arh. St. Buc., Colecţia xerografii Ungaria, XVII/1 (MOL, GM, Z. 425, pach. 6 nr. 34).

[26] Magyar Pénzügy, 1898 martie 17.

www.dacoromanica.ro

Prin înțelegerea de cartelare întreprinderile de mai sus și-au împărți piețele între ele. Minele cartelate duceau o politică de prețuri ridicate, deoarece, spre deosebire de alte ramuri, chiar și în perioada crizei economice din 1900—1903, necesitățile de cărbune erau cu mult mai mari decît producția [27]. În aceste condiții „baia de Petroșani — se spune într-un raport al Camerei de comerț și industrie din Brașov — menține prețuri foarte urcate, deși necesitățile sînt mari. Folosindu-se de scutirile vamale acordate de căile ferate ungare, Austria a plasat în Transilvania cantitatea de cărbune care nu s-a consumat pe piața austriacă". Pentru a face față concurenței, „STEG"-ul a trecut la cocsificarea cărbunelui propriu, iar odată cu producția de cocs a crescut și cea a mărfurilor auxiliare, de șamotă etc.

Un alt mijloc de menținere a prețurilor ridicate la cărbune era și limitarea producției de cărbune de către marile întreprinderi cartelate. Astfel, deși importul de cărbune se ridică în anul 1909 la 52 milioane chintale, față de 32 milioane în 1906, minele de cărbuni de la Petroșani, care dispuneau de bogate bazine de cărbuni de bună calitate, erau închiriate de Societatea anonimă Salgotarján, care plătea chiria cu regularitate, dar nu le exploata. În timp ce numai întreprinderile de stat aveau nevoie de 30 milioane chintale, minele din Petroșani nu produceau decît 10 milioane [28]. La începutul anului 1914, „Societatea anonimă minele de cărbuni Salgotarján" și „Societatea anonimă minele de cărbune ungare Uricani — Valea Jiului" se înțeleg să facă inaccesibil pentru străini bazinul carbonifer din Valea Jiului și au anunțat împreună 318 explorări ca închise. „STEG"-ul a ținut imobilizat întregul bazin carbonifer din comitatul Caraș-Severin; numai arenda la aceste terenuri se ridica la 1,5 milioane coroane [29]. Acest lucru este cu atît mai semnificativ cu cît Valea Jiului dădea peste 90 la sută din producția de cărbune brun a Transilvaniei, iar „Societatea anonimă Salgotarján" dispunea, la sfîrșitul secolului al XIX-lea, de un teritoriu minier de peste 55 milioane metri pătrați, fiind cea mai mare societate din Valea Jiului, în care erau cointeresate capitalurile austriac, german și ungar, avînd în spate pe „Wiener Bankverein" și „Banca Comercială ungară din Pesta" [30].

CARTELUL RAFINĂRIILOR DE PETROL

O influență nefastă asupra industriei de petrol din Transilvania a avut cartelul austro-ungar al rafinăriilor de petrol.

La început, în anul 1892, s-a creat cartelul rafinăriilor de petrol din Austria, apoi în anul 1897, cartelul asutro-ungar care a contingentat producția [31]. Cartelul ungar s-a constituit între producătorii de țiței, mai tîrziu au aderat și rafinăriile. Cartelul s-a reorganizat de mai multe ori. În anul 1903 s-a semnat o înțelegere de cartelare între rafinăriile austriece și cele ungare. Conform acestei înțelegeri necesitățile de țiței

[27] Raportul CCI Brașov, 1908, p. 56.

[28] TKIK jelentése, 1910, évre, II. és. III. rész. p. 34; ibidem, 1911, p. 21.

[29] Berend Iván — Ránki György, l.c.

[30] Margareta Toth-Gaspar, *Condițiile de muncă și de viață ale minerilor din Valea Jiului și luptele lor greviste pînă la sfîrșitul sec. al XIX-lea*, în „Acta Musei Napocensis", I/1964, p. 259—260.

[31] Sándor Vilmos, *Nagyipari jejlődés Magyarországon, 1867—1900*, Budapest, 1919, p. 483.

www.dacoromanica.ro

se puteau acoperi numai prin Societatea anonimă de ţiţei „Petrila", care s-a obligat să nu desfacă ţiţei altor firme. Cartelul a fost puternic concurat de „Standard Oil Company", care a creat „Vacuum Oil Company" [32].

În Transilvania existau rafinării de petrol la Tileagd, Braşov, Tîrgu Mureş şi Orşova. O rafinărie de petrol exista şi la Oraviţa în proprietatea „STEG"-ului. În anul 1911 a intervenit o înţelegere prin care „STEG"-ul a pus la dispoziţia rafinăriei din Orşova, rafinăria din Oraviţa, obligîndu-se pe baza hotărîrii de contingentare a producţiei de către cartelul austro-ungar să nu pună în funcţiune în această regiune nici o altă rafinărie. Rafinăria din Orşova urma să plătească timp de 25 de ani o despăgubire de 37 000 coroane. În anul 1912, rafinăria din Oraviţa a fost vîndută definitiv rafinăriei din Orşova [33].

O trăsătură a rafinăriilor din Transilvania era aceea că ele se bazau în întregime pe materia primă importată. Sursele de import erau în primul rînd din România. Datorită poziţiei lor geografice şi a greutăţilor în aprovizionarea cu materii prime, mai ales în urma dezvoltării industriei de rafinărie în România şi a orientării contingentelor de ţiţei românesc spre rafinăriile din Austria şi din centrul Ungariei, rafinăriile transilvănene nu puteau rezista concurenţei străine. La sfîrşitul lunii aprilie 1907 încetează contingentarea stabilită prin cartel şi ca urmare lupta de concurenţă a rafinăriilor austriece precum şi din partea lui „Vacuum Oil Company" a dus la o asemenea fluctuaţie a preţurilor, care au îngreuiat şi mai mult afacerile rafinăriilor transilvănene. Preţul benzinei produsă de rafinării a crescut mult din cauza cheltuielilor ridicate de transport şi întîrzierea în livrarea petrolului galiţian. Rafinăriile din Transilvania nu au participat nici în anul 1907 la export [34].

Dintr-un raport al direcţiunii Societăţii anonime pentru rafinăria de petrol din Braşov din anul 1909, rezultă o înăsprire a luptei de concurenţă din partea rafinăriilor austriece, o creştere mai mult decît dublă a preţului ţiţeiului galiţian, rafinăriile transilvănene n-au participat nici acum la exportul de petrol rafinat, din cauza preţului de producţie ridicat. Rafinăriile transilvănene plăteau un tarif mare pentru ţiţeiul brut adus din Galiţia, tocmai în regiunile de graniţă cu România şi, de asemenea, un tarif de transport mărit asupra produsului finit, ceea ce făcea practic imposibil să reziste concurenţei [35]. De aceea, Camera de comerţ şi industrie din Braşov solicita, tot mai mult, ca să se importe ţiţei în cantităţi mai mari din România.

Concurenţa austriacă şi americană şi preţul crescut al ţiţeiului galiţian au dus la înlăturarea petrolului transilvănean nu numai pe piaţa balcanică, dar şi de pe piaţa internă. În preajma primului război mondial rafinăriile se găseau din punct de vedere economic într-o situaţie extrem de dificilă.

---

[32] Berend Iván — Ránki György, l.c.
[33] Arh. St. Buc., fond. UDR, dosar 3/1912.
[34] Raportul CCI Braşov, 1908, p. 77—78.
[35] Ibidem, 1909, p. 64—66.

www.dacoromanica.ro

CARTELUL ZAHĂRULUI

Piaţa zahărului a fost mult influenţată de politica de preţuri a cartelului zahărului. Fabricile de zahăr din Ungaria au încheiat în 1888 o înţelegere vremelnică asupra preţului de desfacere a zahărului. Cartelul s-a creat în anul 1891 între rafinăriile de zahăr, fabricile de zahăr crud rămînînd în afara lui, intrînd în cartel abia în anul 1897. Cartelul a contingentat producţia şi a reglementat condiţiile de desfacere. Fabricile de zahăr crud au renunţat să-şi creeze rafinării, iar rafinăriile s-au obligat să nu producă zahăr crud. Cartelul a dus o politică ridicată de preţuri. Între 1906—1910 preţul zahărului a crescut cu aproape 50 la sută [36].

În anul 1902, la 5 martie, s-a încheiat la Bruxelles un acord internaţional între Germania, Austro-Ungaria, Marea Britanie, Franţa, Italia, Suedia şi Norvegia. Părţile contractante au convenit să anuleze avantajele acordate fabricilor pentru producţia şi desfacerea zahărului şi a produselor zaharoase, limitarea suprataxei la zahăr. Se constituie o comisie permanentă cu sediul la Bruxelles care avea sarcina de control asupra îndeplinirii obligaţiilor asumate. Acordul a intrat în vigoare la 1 septembrie 1903. În urma acestui acord, legea din 1903 stabileşte nivelul producţiei de zahăr în Ungaria, se trece la contingentarea producţiei. Punerea în circulaţie a zahărului, în afara cantităţilor contingentate, se socotea contravenţie [37].

Aplicarea convenţiei a pus capăt, la 1 septembrie 1903, înţelegerii de cartel cu Austria şi a început lupta de concurenţă dintre fabricile de zahăr austriece şi ungare pentru contingentarea producţiei. În anul 1903 s-a încheiat între toate rafinăriile de zahăr din monarhie o înţelegere pentru limitarea producţiei producătorilor particulari, dar cu toate acestea piaţa fabricilor de zahăr din Transilvania a fost restrînsă de concurenţa galiţiană [38].

Una din cele mai mari fabrici de zahăr din Transilvania, cea de la Bod, semnala o situaţie foarte grea, plasarea produselor fiind restrînsă, mărginindu-se numai la Transilvania, dar şi aici avea de înfruntat concurenţa fabricilor austriece. Prin poziţia ei geografică nefavorabilă, fabrica trebuia să lucreze cu materii prime mai scumpe din cauza tarifului de transport mai ridicat pe căile ferate, decît fabricile austriece, sau cele din vestul Ungariei. Prin aceasta era ştirbită capacitatea ei de concurenţă. Concurate erau şi produsele fabricilor de bomboane din Transilvania [39].

Tarifele de transport ridicate şi lipsa braţelor de muncă constituiau piedici importante în calea dezvoltării producţiei de zahăr. Greutăţile de export spre pieţele externe, îndeosebi spre Fiume, Galiţia, Constanţa şi Marea Neagră, constituiau, la fel, o frînă în creşterea producţiei [40]. Fabricile de zahăr din Transilvania cu greu se puteau opune concurenţei austriece [41].

[36] Sándor Vilmos, l.c.: Berend Iván — Ránki György, l.c.

[37] *Codex Hungaricus*, Magyar törvények, 1901—1907- évi törvénycikkek, Bdpt., 1911, p. 109—118.

[38] Raportul CCI Brasov, 1903, p. 58—61.

[39] Ibidem, 1904, p. 70—71.

[40] Ibidem, 1908, p. 71—72.

[41] TKIK jelentése 1911 évre, p. 177.

www.dacoromanica.ro

CARTELUL FABRICILOR DE PIELE

O influenţă puternică asupra industriei de piele din Transilvania a avut-o crearea cartelului fabricilor de piele de talpă din Austria şi Ungaria, care au format o asociaţie de vînzare. În urma formării cartelului s-a contingentat producţia, fabricile neavînd dreptul depăşirii nivelului producţiei din anul 1911 [42].

În anul 1908, fabricanţii de piele din Ungaria au intrat în contact cu „Societatea anonimă pentru comercializarea produselor de pielărie", cu scopul încheierii unei convenţii de desfacere a produselor. Patru mari bănci din Budapesta şi „Banca de Scont Croată" din Belgrad au intrat în legătură cu fabricile de piele din Ungaria, constituite în cartel, în vederea creării unei societăţi pe acţiuni care să promoveze obţinerea de credite. „Societatea anonimă a fabricanţilor de piele din Budapesta" s-a constituit cu un capital de 500 mii coroane, grupînd în cartel majoritatea fabricanţilor de talpă, de piele şi de curele de maşini. Societatea a contractat la băncile mai sus amintite un credit pînă la 13 milioane coroane [43].

CARTELUL MARILOR MORI

În industria morăritului s-a creat un cartel în anul 1897, care a cuprins numai morile mari din Budapesta. Morile mai mici din provincie s-au înţeles asupra stabilirii unui preţ unic la măcinat [44].

Cartelul marilor mori din Budapesta bucurîndu-se de numeroase avantaje în procurarea cerealelor, transportul materiilor prime şi al făinii, de uzine mecanizate şi mai bine utilate, ducea o asemenea politică de preţuri care înlătura morile de aburi din Transilvania nu numai de pe piaţa externă, dar şi din piaţa lor proprie. În anul 1915 existau în Transilvania 43 mori de aburi şi cilindrice, constituite în societăţi pe acţiuni, care aveau un capital de bază de 22 130 500 coroane [45].

Unele regiuni din Transilvania specializate în producţia de cereale dispuneau de o industrie de morărit dezvoltată. Asemenea regiuni erau comitatele: Timiş, Torontal, Arad şi Bihor. Astfel, 11 mari societăţi pe acţiuni din industria morăritului din comitatul Timiş dispuneau de un capital de 7,3 milioane coroane, în comitatul Torontal erau 5 societăţi cu 6,2 milioane coroane şi în comitatul Bihor 9 societăţi cu 3,85 milioane coroane. Importante fabrici de morărit existau şi în comitatele Satu Mare, Caraş-Severin, Hunedoara şi altele. În anul 1906 numărul persoanelor care luau parte la procesul de producţie al morilor cu aburi din Transilvania se ridica la 4 000 [46]. În morile cu apă erau ocupate 11 361 persoane. Procurarea materiilor prime şi desfacerea producţiei constituiau o problemă vitală pentru industria de morărit din Transilvania. Multe din ele exportau în Austria şi în ţările balcanice. Morile transilvănene cu greu puteau ţine piept concurenţei celor din Budapesta. În raportul Camerei de comerţ şi industrie din Timişoara din anul 1910 se constată că deşi morile au primit

[42] Raportul CCI Braşov, 1913, p. 100.
[43] MOL, PMKB, Z 40, pach. 45, nr. 828.
[44] Berend Iván — Ránki György, l.c., p. 110—111.
[45] Nagy Magyar Compass.
[46] A. Egyed, *Industria morăritului în România*, în „Acta Musei Napocensis", II 1965, p. 49.

www.dacoromanica.ro

scutiri la transportul făinii în Austria, „totuşi au o situaţie defavorabilă faţă de cele din Budapesta, putînd concura numai cu mari sacrificii" [47]. Industria de morărit care a cunoscut o mare înflorire în această regiune a fost paralizată în capacitatea ei de concurenţă, datorită tarifelor de transport pe cale ferată intrate în vigoare în anul 1910, care dădeau posibilitatea Austriei şi Ungariei să stabilească tarife preferenţiale în favoarea industriilor proprii; se bucurau de aceste avantaje în primul rînd morile mai bine utilate şi mai moderne din Budapesta. Morile din Timişoara trebuiau să suporte un tarif de transport pe greutatea marfă mult mai scump pentru aceeaşi destinaţie decît cele de la Budapesta [48].

În anul 1913 s-a constituit „Asociaţia naţională a industriei de morărit" din provincie. Asociaţia avea menirea să apere interesele proprietarilor morilor de aburi şi mecanice în faţa concurenţei puternice a morilor din Budapesta. Asociaţia era constituită pe opt grupe. Grupa a doua avea centrul la Arad, iar grupa a treia la Timişoara. La asociaţie au participat un număr de 18 mori din Oradea, Arad, Deta, Tîrgu Mureş, Carei, Sînnicolau Mare, Becicherecul Mic, Lugoj, Satu Mare, Oraviţa, Timişoara şi Jimbolia [49]. Morile din provincie şi în primul rînd cele din Transilvania trebuiau să învingă concurenţa întreprinderilor de morărit cartelate din Budapesta şi din Viena nu numai la desfacerea produselor ci şi la cumpărarea cerealelor.

CARTELUL SPIRTULUI

În industria spirtului s-a încheiat o convenţie, pentru desfacerea spirtului în ţară, stabilind atît sortimentele de produse, cît şi preţul lor. Cu această ocazie s-a creat un comitet de conducere în care au fost aleşi ca membri plini, fabricanţi din Arad şi Timişoara. La convenţie au participat 18 firme dintre care două din Arad, una din Timişoara [50].

Un cartel al preţurilor s-a creat în anul 1900, la 1 februarie. La acest cartel au participat „Fabrica de spirt Neuman" din Arad şi „S.A. prima fabrică de spirt şi rafinăriile de spirt din Timişoara" [51]. În anul 1914 s-a încheiat între unsprezece firme o convenţie pentru înfiinţarea sindicatului fabricanţilor de spirt la care au participat din Transilvania cele două fabrici mai sus menţionate [52]. Scopul înţelegerii era „înlăturarea concurenţei nesănătoase în domeniul producţiei spirtului agricol şi industrial şi promovarea industriei spirtului". S-a încheiat o înţelegere şi în domeniul desfacerii spirtului. Acest sindicat a fost subordonat marilor bănci ungare din Budapesta. În cadrul sindicatului au apărut de la început contradicţii. Astfel, fabricile de spirt din Arad şi Timişoara, împreună cu alte două firme din Budapesta, participante la sindicat, au hotărît desfiinţarea oficiului de desfacere. De la 1 aprilie 1914 s-a constituit de către trei mari bănci din

[47] TKIK jelentése, 1910, évre, II. és III. rész, p. 56—57.

[48] Ibidem, I. rész, p. 20—23, Rapoartele camerelor de comerţ şi industrie din Timişoara, Braşov şi Arad conţin exemple numeroase din care rezultă reducerile de care s-au bucurat fabricile austriece şi ungare la transportul feroviar şi fluvial faţă de cele din Transilvania.

[49] MOL, PMKB, Z 40, pach. 52, nr. 948.

[50] Ibidem.

[51] Ibidem; Berend Iván — Ránki György, l.c.

[52] MOL, PMKB, Z. 40, pach. 54, nr. 1 024.

www.dacoromanica.ro

Budapesta „Societatea anonimă ungară de desfacere a spirtului" [53]. În anul 1918, s-a încheiat între 12 firme o convenţie pentru constituirea sindicatului pentru exportul băuturilor alcoolice la care au participat şi patru firme din Transilvania.

III. URMĂRILE PĂTRUNDERII CAPITALULUI STRĂIN ÎN ECONOMIE

Efectele pătrunderii capitalului străin în economia Transilvaniei au fost contradictorii. Investiţiile mari de capitaluri în minerit şi siderurgie, în unele ramuri ale industriei prelucrătoare şi în construcţiile de căi ferate, au contribuit la dezvoltarea forţelor şi relaţiilor de producţie în Transilvania, au grăbit procesul de generalizare a relaţiilor capitaliste de producţie. În jurul marilor întreprinderi s-au dezvoltat oraşele, centrele industriale şi miniere, s-a creat un proletariat numeros.

Penetraţia capitalului străin a avut însă şi o serie de serioase efecte negative. Prin intermediul politicii economice a statului şi favorizate de legislaţia oficială, grupurile financiare străine, băncile şi cartelurile au pus stăpînire şi au reuşit să subordoneze principalele ramuri industriale şi căile ferate şi să realizeze profituri maxime, prin mărirea consecutivă a gradului de exploatare şi prin politica de preţuri. Industria mare aflată sub dominaţia capitalului străin, a concurat puternic industria mică şi mijlocie, întreprinderile necartelate, sau cele aflate în afara sferei de interese străine.

Concurenţa străină a exercitat o puternică presiune asupra întregii industrii transilvănene. Aşa de exemplu, taxele vamale foarte ridicate duceau la scumpirea coloranţilor importaţi pentru fabricile de postav şi textile şi inclusiv a preţului de cost [54]. Boicotul mărfurilor transilvănene în Turcia, de către industria austriacă şi ungară de postav, paraliza afacerile. Ca urmare, toate comenzile fabricii de postav din Braşov, din anul 1908, fuseseră returnate şi rămase la vamă, depozitele s-au umplut, încît fabricarea acestor articole aproape a încetat. Industria austriacă arunca pe piaţă flanele, mărfuri la modă, la un preţ foarte ieftin. Ca urmare a boicotului mărfurilor austro-ungare în Turcia, mărfurile textile înlăturate de aici se îndreptau îndeosebi pe pieţele transilvănene [55], de multe ori la preţ de dumping. Aceasta a provocat mari greutăţi industriei textile transilvănene nu numai pe piaţa externă dar şi pe cea internă. Piaţa indigenă de textile era supusă şi concurenţei puternice a mărfurilor engleze produse în condiţii tehnice mult mai avantajoase şi la un preţ mai mic. Pentru a urca preţurile, filaturile de bumbac au hotărît să lucreze periodic sub capacitatea de producţie [56].

Ca şi la celelalte produse, tariful ridicat de transport la materiile prime şi la produse finite în interiorul ţării reducea mult viabilitatea şi capacitatea de concurenţă a fabricilor textile şi postav, fiind de multe ori nevoite să-şi desfacă mărfurile sub preţurile de producţie. O mare fabrică

---

[53] Ibidem. pach. nr. 1321. Firmele participante au fost : S.A. Bamei, Steiner et Co^ie din Lugoj, Blum Zsigmond din Deva, „S.A-Kimel I., şi C" şi „Fraţii Schwartz" din Timişoara.
[54] Raportul CCI Braşov, 1905, p. 55—56.
[55] Ibidem, 1908, p. 63—64.
[56] TKIK jelentése, 1910, évre, II. és III. rész.

www.dacoromanica.ro

de postav din Sibiu raporta Camerei de comerţ şi industrie din Braşov în anul 1911, că „un dezavantaj deosebit pentru fabricaţiunea noastră este împrejurarea că administraţia căilor ferate ungare de stat a ridicat frachtul cu 100 la sută, avînd o situaţie grea faţă de fabricile din Austria şi Slovacia care se aflau în centrul producţiei de lînă". Cea mai mare parte a materiilor prime pentru fabricarea postavului fiind aduse din Austria şi Germania, îndeosebi coloranţii, sus-numita fabrică trebuia să suporte speze de transport pe o distanţă de 600—700 km mai mari. O fabrică de postav din Sighişoara caracteriza mersul afacerilor ca nesatisfăcător din cauza concurenţei din afară care a fost foarte mare. La cea mai mare ţesătorie de bumbac colorat din Sighişoara, afacerile pe anul 1911 au fost, contrar tuturor aşteptărilor, slabe ; concurenţa austriacă aducea marfă mai bună la preţuri reduse, silind fabrica să „facă afaceri prin reducerea preţurilor" [57].

La începutul secolului al XX-lea sub influenţa crizei economice de supraproducţie, cererea de celuloză s-a micşorat într-o măsură însemnată, urmată şi de o reducere considerabilă a preţurilor. Fabricile de celuloză şi hîrtie din Transilvania, cele din Zărneşti, Prejmer şi Petreşti au resimţit puternic această conjunctură, datorită faptului că cea mai mare parte din producţia lor era destinată exportului în Franţa, Anglia, Serbia, Turcia şi alte ţări. Astfel, fabrica de celuloză din Zărneşti a exportat în 1905 în străinătate 81 la sută din producţia sa. În total 814 vagoane şi anume 489 vagoane în Austria, 323 în Germania, 186 în Franţa, 18 în Belgia, 8 în America şi 7 în Anglia [58]; în anul 1907 exportul a fost de 112 395 chintale [59]; în 1909 de 906 vagoane ; în anul 1910 fabrica exporta 84 la sută din producţia sa în ţările europene şi extraeuropene [60]. Acest export masiv reflecta aprecierea de care se bucurau produsele fabricilor de hîrtie transilvănene şi care s-a menţinut la un nivel ridicat şi în condiţiile unei intense concurenţe a fabricilor străine. Principala cauză care a îngreuiat concurenţa era tariful de transport ridicat al hîrtiei şi celulozei spre pieţele străine, în ţări cu un nivel ridicat al dezvoltării industriei. Astfel, exportul fabricii de hîrtie din Zărneşti în Franţa şi Anglia a fost împiedicat din cauza urcării navlului, care „paralizează puterea de concurenţă faţă de fabricile scandinavice". Restrîngerea pieţei a dus la o scădere a producţiei, nu numai la fabrica de la Zărneşti, dar şi a celor din Prejmer şi Petreşti. Direcţiunea fabricii din Zărneşti consideră că o întărire a capacităţii de concurenţă se poate obţine numai „prin frachturi maritime mai ieftine spre porturile franceze, belgiene şi engleze. Industria de hîrtie din Transilvania avea de înfruntat şi concurenţa austriacă, care fiind eliminată tot mai mult din Balcani, inunda piaţa Transilvaniei cu hîrtie [61].

Beneficiind pe căile ferate austriece de reduceri de tarif pentru hîrtie exportată în Ungaria, firmele austriece desfăceau produsele lor şi pe piaţa Transilvaniei la „un preţ de batjocoră". Fabricile de hîrtie din Transilvania au solicitat în repetate rînduri aceleaşi avantaje la tariful de transport pe cale ferată de care beneficiau şi cele austriece, îngreunarea

[57] Raportul CCI Braşov, 1911, p. 65 70.
[58] Ibidem, 1905, p. 59—60.
[59] Ibidem, 1907, p. 51.
[60] Ibidem, 1910, p. 557.
[61] Ibidem, 1909, p. 56 ; pe anul 1908, p. 67—68 ; pe anul 1910, p. 57.

www.dacoromanica.ro

importului de hîrtie şi cartoane din Austria „care nimiceşte cu totul comerţul de hîrtie", asigurarea furnizorilor către stat pe o perioadă cît mai lungă, prelungirea scutirii de impozite pe cel puţin 20 de ani [62]. Fabricarea hîrtiei a fost influenţată şi de urcarea preţului lemnului, a pîslei de lînă, uleiurilor şi a salariilor, ceea ce a dus la scumpirea preţului de cost [63], în timp ce, ca urmare a creşterii supraproducţiei, preţul hîrtiei pe pieţele internaţionale a scăzut simţitor. Concurenţa străină, în special cea scandinavă, a făcut ca fabrica de la Zărneşti să nu aibă în 1909 debuşeu pentru toate produsele sale, fiind nevoită să-şi reducă capacitatea de producţie [64].

Pentru îmbunătăţirea situaţiei, pe lîngă alte măsuri se considera necesară reglementarea relaţiilor vamale cu România, astfel încît prin acestea să se îngreueze concurenţa austriacă, îndeosebi pe calea unor tarife de transporturi avantajoase. Măsurile preconizate trebuiau să contribuie la ridicarea industriei interne [65].

Concurenţa austriacă şi ungară s-a resimţit puternic şi asupra industriei ceramice, a lemnului şi mobilierului, de pălării, chimice. Referindu-se la daunele aduse industriei mici şi mijlocii transilvănene de către concurenţa străină, într-un raport al Camerei de comerţ şi industrie din Cluj se arăta: „Influenţa cartelurilor austriece şi ungare se resimte foarte serios. Cartelul de piele a făcut imposibilă aprovizionarea tăbăcăriilor mici cu piei crude şi a lovit serios în industria mică de prelucrare a pieilor. Înfiinţarea cartelurilor fabricilor de zahăr şi a rafinăriilor de petrol a dus la creşterea preţului produselor de consum. Deoarece urmările activităţii cartelurilor se suportă de către populaţia nevoiaşă ar fi de dorit ca excesele cartelurilor să fie limitate prin lege" [66].

Pătrunderea capitalului monopolist internaţional şi dominaţia cartelurilor asupra principalelor ramuri ale industriei Transilvaniei au determinat o politică economică care a dăunat în general intereselor capitalului autohton. Contingentarea, împărţirea pieţelor de desfacere şi aprovizionarea cu materii prime s-au făcut de multe ori chiar în dauna întreprinderilor transilvănene cuprinse în carteluri. Prin politica de preţuri au fost puternic concurate industriile necartelate provocîndu-le astfel mari greutăţi economice, reducerea producţiei şi falimente. Sub influenţa cartelurilor a avut loc o accentuare a procesului de concentrare a producţiei şi de centralizare a capitalului. Cartelurile au sprijinit politica economică a claselor dominante austriece şi ungare de a menţine Transilvania într-o stare de înapoiere economică faţă de regiunile industriale mai dezvoltate din Austria, Cehia şi faţă de Budapesta, ca piaţă de desfacere, sursă de materii prime şi braţe de muncă ieftine.

Politica financiară străină a fost în acelaşi timp şi un instrument de asuprire naţională în Transilvania. Capitalul străin a limitat acumularea de capital şi a împiedicat întărirea burgheziei naţionalităţilor asuprite. În Transilvania ca şi în Slovacia, unde exista o sursă foarte bogată de

[62] Ibidem, 1905, p. 59 62; 1908, p. 67.
[63] Ibidem, 1907, p. 51; 1907, p. 66.
[64] Ibidem, 1909, p. 50.
[65] Ibidem, p. 57.
[66] A Kolozsvári kereskedelmi és iparkamara jelentése kerülete közgazdasági viszonyáról, 1905, évre, p. 178.

www.dacoromanica.ro

materii prime şi forţă de muncă ieftină, deşi s-a dezvoltat industria şi s-au creat importante centre industriale, aceasta s-a făcut însă în dauna burgheziei naţionalităţilor, în interesul capitalului financiar austro-ungar.

Dezvoltarea industrială a Transilvaniei nu a atins nivelul altor teritorii similare, bogate în resurse materiale. În acest context, burghezia română nu a atins gradul de dezvoltare a altor burghezii, iar politica discriminatorie a făcut ca în industrie ea să ocupe o poziţie secundară, departe de ceea ce reuşise în domeniul sistemului bancar.

CONTRIBUTIONS CONCERNANT LE CAPITAL ÉTRANGER DANS L'INDUSTRIE DE LA TRANSYLVANIE À LA VEILLE DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

La pénétration du capital étranger dans l'économie de la Transylvanie se rattache, au point de vue historique, aux conséquences de la révolution de 1848—1849 qui, en supprimant les rapports de production féodaux, a ouvert la voie au développement rapide de l'industrie et de l'agriculture. Cette pénétration de capital s'est accentuée à la fin du XIX^e^ siècle et au cours des premières decennies du XX^e^ siècle. Les milieux financiers étrangers se sont emparés de l'industrie de Transylvanie en premier lieu par l'intermédiaire des sociétés par actions. Le capital social des sociétés contrôlées par le capital étranger représentait au début de la Première Guerre mondiale, 70% du montant des capitaux des sociétés industrielles par actions. Le capital étranger détenait 91% du capital social des sociétés par actions dans les mines et l'industrie sidérurgique, 62% dans l'industrie forestière, 56% dans l'industrie chimique et des raffineries, 67,7% dans l'industrie alimentaire. L'industrie du papier et du sucre se trouvaient entièrement sous le contrôle du capital étranger. La domination de l'industrie de Transylvanie a eu lieu surtout par l'intermédiaire du capital hongrois, autrichien et austro-hongrois qui contrôlaient ensemble 51 sociétés par actions avec un capital social de 172 millions de couronnes.

Une autre voie de pénétration du capital étranger dans l'économie Transylvaine fut celle des cartels autrichiens et hongrois. Bien que quelques grandes entreprises de Transylvanie eussent participé à certains cartels, leur potentiel économique étant réduit, elles y jouaient un rôle secondaire.

Malgré sa contribution, dans une certaine mesure, au développement de l'industrie, la pénétration du capital étranger a eu une série d'effets négatifs. La politique de contingentement et des prix a désavantagé fort les entreprises de Transylvanie et la concurrence étrangère a exercé une puissante pression sur toute l'industrie Transylvaine, sur les entreprises moyennes et petites non groupées en cartels. La politique économique promue par le capital monopoleur étranger a nui, en général, à l'industrie de Transylvanie, a facilité le maintien de celle-ci dans une situation de retard économique par rapport aux régions plus développées de la monarchie des Habsbourg, constituant, sur le plan économique, un important instrument d'oppression nationale.

www.dacoromanica.ro

PREȚURILE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLELE XV—XVI ȘI DINAMICA LOR*

DE

DAMASCHIN MIOC

O istorie a prețurilor din Țara Românească, ca dealtminteri și din Moldova, în evul mediu ridică o serie de dificultăți constînd în : materialul documentar fragmentar, nesistematic și răspîndit în felurite surse, în special în documentele interne, în mare parte inedite, inexistența unei politici a statului sau a orașelor în reglementarea prețurilor, de unde și absența baremurilor, a maximalelor, lipsa unei monede naționale și circulația pe piață a unei mari varietăți de monede străine, ale căror valoare și curs nu se cunosc exact întotdeauna, apoi varietatea măsurilor de evaluare a mărfurilor, uneori aceeași unitate de măsură variind chiar de la județ la județ.

În cadrul prețurilor din Țara Românească se disting trei mari categorii și anume : a) pămîntul cultivat și unele construcții (sate, vii, ocine, case, locuri de casă, prăvălii, locuri de prăvălie, pivnițe, mori) ; b) omul, ca forță de muncă silită (rumâni, robi țigani) și c) mărfuri propriu zise (cereale, animale, alimente diverse, produse meșteșugărești, podoabe etc.).

Legile economiei medievale, ca și factorii de influențare a prețurilor acționează într-un chip asupra mărfurilor propriu-zise și în altul asupra forței de muncă și pămîntului. Le-am cuprins și pe cele din urmă, adică pămîntul cultivat și forța de muncă, în descrierea evoluției prețurilor, deoarece constituie indici prețioși pentru progresul general al economiei românești, pentru prefacerile pe care ea le-a suferit, în general prin creșterea forțelor de producție, a productivității muncii, însoțite de o dezvoltare a pieții interne.

Evoluția prețurilor este influențată de diferiți factori, unii de caracter general, care înrîuresc ansamblul prețurilor în mai toate țările, iar alții, de caracter local, cu influență limitată numai asupra unor regiuni și numai asupra anumitor prețuri. Din categoria celor dintîi face parte de pildă afluxul metalelor prețioase americane, cauză principală a așa numitei „revoluții a prețurilor" în aproape întreaga Europă ; din cea de-a doua, calamitățile naturale (secetă, inundații, lăcuste, incendii mari), războaiele, invaziile străine, progresul tehnic ș.a.

Pe durată mai îndelungată evoluția prețurilor din Țara Românească se poate urmări numai la anumite categorii, unde s-a putut opera chiar

* Prezentul articol este un paragraf din vol. III al noului tratat de istorie a României.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p. 317—325, 1980

www.dacoromanica.ro

şi cu preţuri medii; la altele, însă, datele fiind puţine şi disparate, cu mai multe goluri între ele, nu s-au putut alcătui serii; le prezentăm şi pe acestea pentru a se putea face o comparaţie între preţurile diferitelor mărfuri într-o anumită perioadă, pentru a le putea cunoaşte valoarea, şi astfel a se putea deduce mai uşor dezvoltarea vieţii economice a populaţiei.

Preţurile au fost reduse şi calculate, evident, atunci cînd ele erau exprimate în alte monede, în moneda obişnuită pe piaţa Ţării Româneşti, cea mai des întîlnită în circulaţie şi cea mai măruntă, *asprul* sau *banul*. Se ştie şi s-a ţinut seama că acesta a suferit masive şi continue deprecieri în această epocă (între 1490 şi începutul veacului al XVII-lea, el scade de mai bine de patru ori). Cunoscîndu-se aceste date relative la aspru sau ban, se poate şti cu destulă precizie din curba evoluţiei preţului fiecărei mărfi sau a altor bunuri dacă avem de a face cu o creştere reală a preţului sau cu una nominală. Valoarea diferitelor mărfuri şi a celorlalte bunuri preţuite se poate cunoaşte foarte bine şi din comparaţia dintre preţurile lor, exprimate toate în aspri.

Pentru estomparea variaţiilor prea dese şi mici de preţuri, cauzate în general de factori locali minori, ele au fost grupate şi urmărite pe perioade mai mari de timp şi anume de cîte zece ani. Acolo unde a fost posibil, aceste preţuri medii, grupate pe cîte zece ani, s-au aşezat în tabele sinoptice. Acestea uşurează înţelegerea mai rapidă a evoluţiei preţurilor.

Preţul satelor. Noţiunea de sat cuprinde vatra satului, cu casele şi grădinile, hotarul satului, cu cîmpul, apa, păşunea şi pădurea, precum şi ţăranii cu gospodăriile lor. În secolele XV—XVII satele au format un obişnuit şi frecvent obiect de tranzacţie. Vînzătorii erau fie obştea ţărănească liberă, care se vindea în dependenţă, moşnenii devenind rumâni, fie membrii clasei stăpînitoare, care vînd şi cumpără sate între ei. Cumpărătorii sînt de obicei reprezentanţii mai de seamă ai clasei dominante: domnul ţării, marii boieri şi mănăstirile. Negustorii fac rar tranzacţii cu sate, iar ţăranii, numai în colectivitate, în obşte, cînd se răscumpără din servitute.

Tabelul nr. 1 ilustrează frecvenţa vînzărilor de sate, numărul de sate vîndute, evoluţia preţului lor în aspri, în galbeni (monedă de aur care n-a suferit fluctuaţii în epocă), precum şi în robi, „marfa" cu preţul cel mai constant în toată această vreme; de asemenea şi dinamica preţului satelor, toate din zece în zece ani.

După cum se poate vedea din tabelul de faţă, frecvenţa vînzărilor de sate are o evoluţie neregulată; dacă începînd cu mijlocul veacului al XV-lea, de cînd avem date, ea este în creştere pînă la sfîrşitul veacului, în prima jumătate a celui următor ea este cînd în urcare, cînd în scădere, ca în a doua jumătate a lui să fie iarăşi în continuă urcare. Astfel, dacă în deceniul al şaselea al secolului al XV-lea se înregistrează doar două vînzări de sate, în ultimul său deceniu sînt consemnate în actele vremii 25 de vînzări, deci o creştere de mai bine de 12 ori. În deceniile unu—cinci ale secolului al XVI-lea, frecvenţa este variabilă, pe decenii: 7 vînzări, apoi 22, apoi 3, apoi 17, scăzînd în cele din urmă la 5. Între 1541 şi 1600, numărul vînzărilor de sate este în continuă creştere: de la 5 se ajunge în ultimul deceniu la 127 de vînzări de sate, adică o urcare de peste 25 de ori.

www.dacoromanica.ro

Tabelul nr. 1

Prețul satelor din Țara Românească în secolele XV—XVI și dinamica lui

Anii	Nr. vînzări	Nr. sate	Preț unitar mediu în aspri	Indici 1591—1600 = 100	Preț unitar mediu în galbeni	Indici 1591—1600 = 100	Preț unitar mediu în robi
1451—1460	2	1,30	1 865	6	47	22	—
1461—1470	5	3,12	2 566	8	64	30	—
1471—1480	11	9,50	1 653	5	41	19	—
1481—1490	33	33,00	4 378	14	104	49	—
1491—1500	25	21,00	7 532	24	164	78	—
1501—1510	7	7,33	9 427	30	189	90	—
1511 1520	22	17,75	12 940	41	259	123	—
1521 1530	3	1,62	41 975	132	840	398	—
1531 1540	17	12,00	30 623	97	617	292	—
1541 1550	5	3,63	8 000	25	160	76	8
1551 1560	11	7,00	22 285	70	371	176	22
1561 1570	22	15,33	35 117	111	585	277	32
1571—1580	28	20,72	47 932	157	737	349	45
1581 1590	15	10,50	39 762	126	419	199	39
1591—1600	127	118,80	31 680	100	211	100	29

Între 1451—1470, galbenul a fost socotit ca având 40 de aspri, între 1481—1490 el avea 42 de aspri, între 1491—1500 avea 46 de aspri, între 1501—1550 avea 50 de aspri, între 1551 și 1575 avea 60 de aspri, între 1575 și 1584 avea 70 de aspri, între 1584 și 1594 avea 120 de aspri, iar pînă la sfîrșitul veacului 180 de aspri.

Cu mici diferențe, curba numărului de sate vîndute o urmează pe cea a frecvenței vînzărilor. În ultimul deceniu al secolului al XV-lea se vînd de 16 ori mai multe sate decît la mijlocul lui, iar în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, de 32 de ori sînt mai multe sate vîndute decît la mijlocul secolului.

Curba evoluției prețului satelor urmează o linie în zigzag mai pronunțat decît cea a frecvenței vînzărilor și cea a numărului de sate vîndute, cu creșteri apreciabile și bruște în unele decenii și cu scăderi la fel, în altele. Între 1451 și 1480, prețul satelor vîndute (circa 14) este aproximativ egal; urmează apoi o creștere lentă pînă prin 1520, cînd are loc un salt brusc, dar care, din cauza numărului mic de vînzări și sate vîndute nu poate fi socotit drept concludent. Urmează iarăși o creștere a prețului, ajungîndu-se la un punct maxim în deceniul al optulea: circa 48 000 de aspri un sat (737 de galbeni), ceea ce reprezintă o creștere de 26 de ori față de punctul de pornire (1451), de peste cinci ori față de începutul secolului al XVI-lea și mai bine de două ori față de mijlocul aceluiași secol. Prețul în galbeni și în robi al satelor arată aceeași situație. În ultimele două decenii prețul satelor cunoaște o scădere progresivă, rezultat în primul rînd al vînzărilor silite ale satelor libere, iar în al doilea, al vremurilor tulburi de la sfîrșitul veacului.

www.dacoromanica.ro

Creşterea preţului satelor în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, creştere manifestată dealtfel aproape în toate domeniile în care au loc tranzacţii de vînzare-cumpărare în Ţara Românească, este fără îndoială o afirmare a revoluţiei preţurilor. Dar ea mai este cauzată şi de sporirea numărului populaţiei în sate, de mărirea producţiei economiei rurale şi chiar a productivităţii muncii, de unde şi interesul vădit al marilor feudali pentru acapararea de noi sate. Faptul că domnul, boierii şi mănăstirile pot livra pieţei cereale, vite, vin, unt, miere, ceară etc., mai toate provenite din munca şi dijmele ţăranilor aserviţi, îi îndeamnă la extinderea domeniilor pe care le stăpînesc, la aservirea unui număr cît mai mare de ţărani.

Este interesant de ştiut că din cele 275 de sate ce se vînd într-un veac şi jumătate şi sînt consemnate în acte cu preţurile lor, boierii cumpără 154 de sate, ceea ce reprezintă 56% din numărul total al satelor vîndute, domnii ţării cumpără 100 sate (36%), iar mănăstirile şi clericii 15 sate (5,5%); restul de 6 sate (2,5%) nu se ştie exact cine le-a cumpărat, actele neindicînd categoria socială a cumpărătorilor. Precizăm de asemenea că din cele 275 de sate vîndute, 100 (36%) sînt auto-vînzări ale satelor libere, care cad astfel în dependenţă.

Preţul fălcilor de ocină. Fălcile de ocină reprezintă ogoarele cultivate, aflate în hotarul satului, de o suprafaţă relativ mică în Ţara Românească în comparaţie cu Moldova, avînd aproximativ o jumătate de hectar. Vreme de cinci decenii preţul lor este aproape constant, necunoscînd fluctuaţiile mari ale altor bunuri ce se vînd şi se cumpără. Explicaţia probabilă constă în faptul că ele constituie obiect de tranzacţie de obicei între moşneni, în cadrul aceluiaşi sat, prea rar între aceştia şi reprezentanţi ai clasei dominante. În virtutea tradiţiei, preţul rămîne cam acelaşi pînă la începutul veacului al XVII-lea, cînd cunoaşte o creştere neînsemnată.

Tabelul nr. 2

Preţul fălcilor de ocină în Ţara Românească între 1531 şi 1600 şi dinamica lui

Anii	Nr. vînzări	Nr. fălci	Preţ unitar mediu în aspri	Indici 1591 — 1600 — 100
1531 1510	5	8	76	90
1541 1560	—		—	—
1561—1570	36	53	65	77
1571—1580	73	172,50	67	80
1581—1590	27	91,62	75	89
1591—1600	33	52	84	100

www.dacoromanica.ro

Prețul viei. Consumul mare de vin în țară, ca și exportul lui liber, vinul nefiind supus monopolului otoman, fac ca prețul viilor să fie în continuă urcare pînă spre sfîrșitul secolului al XVI-lea. Rentabilitatea viilor este cea mai însemnată între toate ramurile economiei rurale, viile constituind un izvor de venituri importante, mai ales pentru gospodăria feudală.

Frecvența vînzărilor și a numărului de pogoane vîndute variază de la deceniu la deceniu, în schimb prețul lor este în creștere continuă pînă în deceniul al nouălea, cînd atinge punctul său maxim, atît datorită marelui interes pe care-l arată viilor clasa dominantă, dar și ca efect al revoluției prețurilor. În deceniul al nouălea, prețul pogonului de vie, calculat în aspri, este de șase ori mai mare decît la începutul deceniului al treilea, de cînd avem date (și în galbeni, creșterea este de 3,26 ori mai mare, deci avem de a face cu o creștere reală a prețului viilor). În ultimul deceniu, datorită vremurilor de războaie continue, prețul mediu al pogonului de vie scade la jumătate față de deceniul anterior.

Cei care în această epocă vînd cele mai multe vii sînt moșnenii. Cei care cumpără sînt mai cu deosebire reprezentanții clasei stăpînitoare : domnul, boierii mari și mănăstirile. Astfel, de pildă, din cele 136,5 pogoane de vie vîndute și înregistrate în acte cu prețul lor de vînzare în secolul al XVI-lea, 113,5, reprezentînd 83%, le vînd moșnenii, 20 de pogoane vînd boierii (15%) și 3 pogoane vinde un negustor (2%). În privința cumpărătorilor, repartiția lor pe categorii sociale se prezintă astfel : clasa stăpînitoare cumpără 108 pogoane (79%), din care domnul țării 42,5 pogoane (31%), boierii 41,5 pogoane (30%), apoi urmează moșnenii, care cumpără 25,5 pogoane (19%) și negustorii 3 pogoane (2%). (Vezi tabelul nr. 3).

Prețul morilor. În economia agrară un loc important îl au morile, care și ele, în secolul al XVI-lea, constituie obiect de tranzacții. Prețul

Tabelul nr. 3

Prețul pogoanelor de vie în Țara Românească în secolul al XVI-lea și dinamica lui

Anii	Nr. vînzări	Nr. pogoane	Preț unitar mediu în aspri	Indici 1591—1600 100	Preț unitar mediu în galbeni	Indici 1591—1600 = 100
1521—1530	1	12	142	32	2,84	97
1531 1550	—	—	—	—	—	—
1551—1560	2	3	266	61	4,43	152
1561 1570	7	31,5	264	60	3,77	130
1571—1580	37	63	339	78	5,21	179
1581—1590	5	19	880	201	9,26	318
1591—1600	4	8	437	100	2,91	100

www.dacoromanica.ro

mediu al morilor este în continuă urcare; dacă la începutul veacului este de aproximativ 1 200 de aspri, în deceniul al nouălea el ajunge la 6 300 de aspri, iar în ultimul, din motive expuse şi mai sus, scade la 5 500 de aspri. La sate morile au un preţ mai scăzut, între 1 000 şi 2 700 de aspri, pe cînd la oraşe, ele sînt mult mai scumpe; astfel, în 1583, în Buzău se vînd trei mori cu 16 000 de aspri, iar în ultimul deceniu, în Argeş o moară se vinde cu 8 000 de aspri şi în Bucureşti cu 14 000 de aspri. Valoarea morii este dată de locul unde este plasată, ca şi de numărul de roţi. În cumpărarea de mori sînt interesaţi feudalii, mai cu seamă mănăstirile.

Preţul locurilor de case şi al caselor. Tranzacţii cu locuri de case sînt menţionate în actele interne în tot cursul secolului al XVI-lea, iar cele cu case, în ultimele sale trei decenii. Preţul locurilor de case variază în timp şi după localităţi şi după întinderea pe care o au. Sînt cunoscute în acte, cu preţul lor în bani, 61 de astfel de locuri la sate şi 7 la oraşe. Preţul celor de la ţară variază între 70 şi 340 de aspri, iar al celor de la oraşe, între 1 000 de aspri la Argeş, 3 500—4 000 la Tîrgovişte şi 1 600—4 000 la Bucureşti. Tranzacţiile locurilor de case la ţară au loc între moşneni, al celor de la oraşe, între negustori mai ales, urmaţi de boieri, mănăstiri şi meşteşugari.

Preţul caselor, variabil după localitate, construcţie, plasament, suprafaţă a terenului, acareturi, este la sate, în anii 1579—1594, cînd există date, de 150—1 000 de aspri; la oraşe, preţul variază între 700 şi 6 500 la Bucureşti, 3 000—5 000 la Tîrgovişte şi 800—2 700 la Argeş, Rîmnic şi Tîrgşor. Interesaţi în cumpărarea caselor la oraşe se arată a fi negustorii, meşteşugarii şi boierii.

Preţul locurilor de prăvălie şi al prăvăliilor. Menţiuni despre vînzarea locurilor de prăvălii în această vreme sînt doar două: Dragomir fost mare vornic cumpără în a doua jumătate a secolului al XVI-lea de la doi negustori două prăvălii, una cu 2 600 de aspri şi una cu 7 000.

Vînzarea prăvăliilor este menţionată între 1561 şi 1590, mai cu seamă la Bucureşti, unde au loc 13 tranzacţii a 45 de prăvălii. Preţul prăvăliilor, cu variaţii extrem de mari, după construcţie, vatră, acareturi, dar mai ales după plasament, era cuprins în anii menţionaţi între 770 aspri preţ minim şi 17 500 de aspri preţ maxim; preţul mediu era de 2 000 de aspri în deceniul al şaptelea, de 5 500 în deceniul al optulea şi de 5 600 în deceniul al nouălea. La prăvăliile mai scumpe adesea se menţiona şi de ce preţul era mai ridicat; pentru că aveau: „pivniţă de piatră şi case" sau „pivniţă şi lumănărie" sau „curte şi grajd şi poartă la curte, să intre cu carul".

Pentru dezvoltarea oraşelor în general şi pentru cea a comerţului şi meşteşugurilor în special, este interesant de ştiut şi ce categorii sociale vindeau şi cumpărau prăvălii în această vreme. Vînzătorii sînt de cele mai multe ori oameni de condiţii modeste (potcovari, bărbieri, stegari, negustori). Între cumpărători pe primul loc se situează marii boieri, care cumpără 23 de prăvălii (51% din cîte s-au vîndut), apoi domnul şi familia sa, cu 12 prăvălii (27%), donate mai tîrziu unor mănăstiri, mănăstirile cumpără 7 prăvălii (15%) iar negustorii numai 3 (7%). Din cifrele de mai sus se poate constata marele interes pe care îl arăta clasa dominantă comerţului, chiar şi în condiţiile dominaţiei otomane.

www.dacoromanica.ro

Prețul rumânilor și al robilor. Vînzările de rumâni individuali, cu și fără delniță, apar în actele interne ale Țării Românești în deceniul al cincilea al secolului al XVI-lea. Este vorba fie de autovînzări de moșneni în rumânie către boieri și mănăstiri, fie de vînzări-cumpărări de rumâni între membrii clasei stăpînitoare.

Vînzările de robi țigani apar în aceeași vreme ca și cele de rumâni. Ei fac obiectul tranzacției între membrii clasei dominante, domni, boieri, mănăstiri.

O comparație între prețul rumânilor și cel al robilor (vezi tabelul nr. 4) arată că al celor dintîi a crescut într-o jumătate de veac de 5,5 ori, pe cînd cel al robilor a rămas aproape același la mijlocul veacului ca și la sfîrșitul lui. Dealtminteri, prețul robilor este cel mai constant preț în epocă între cele ale tuturor „mărfurilor". Concluzia ce se poate trage este că veniturile pe care le putea obține clasa stăpînitoare de pe urma robilor nu cunosc modificări, ele rămînînd aceleași, cele obținute de pe urma rumânilor, datorită exploatării mereu sporite la care erau supuși, sînt în creștere.

Tabelul nr. 4

Prețul rumânilor și al robilor în Țara Românească în secolul al XVI-lea și dinamica lui

Anii	Rumâni			Robi		
	Nr. vînzări	Nr. rumâni	Preț unitar mediu în aspri	Nr. vînzări	Nr. robi	Preț unitar mediu în aspri
1541—1560	3	5	450	3	3	1 000
1561—1570	5	21	962	6	7	1 107
1571—1580	10	20	1 225	16	17	1 064
1581—1590	10	19	1 174	13	15	1 007
1591—1600	6	32	2 483	11	16	1 078

Prețul animalelor. Deși documentele țărilor române în această epocă sînt mai ales acte de întărire a proprietății funciare, ele conțin și suficiente date despre prețul animalelor pe piața internă. Din datele extrase se poate urmări evoluția prețurilor vitelor, ca și valoarea lor, rezultată din comparația prețului fiecărei categorii (cai, boi, vaci, oi, porci).

Prețuri de *cai* apar în acte încă la sfîrșitul secolului al XV-lea. În general, prețul cailor este determinat de împrejurările social-economice în care au loc tranzacțiile, ca și de rasa și calitatea lor. Un cal de rasă se vinde între 1530 și 1590 cu 6 500—12 000 de aspri, pe cînd un cal obișnuit, de țară, în aceeași perioadă se vinde cu 300—2 000 de aspri. Caii de rasă, numiți în acte „arăpești", „turcești", desigur cai arabi, sînt cumpărați de domnul țării, de mari dregători și chiar de cîte o mănăstire mai înstărită. Caii de țară sînt obiect de tranzacție între toate clasele și categoriile sociale.

Prețul cailor este în epocă în creștere continuă. Între 1480 și 1520, prețul mediu este de 300—375 aspri; între 1521 și 1590 el ajunge la 600—680 de aspri, ca în ultimul deceniu să urce la aproape 1 700 de aspri. Deci, față de începutul veacului al XVI-lea, prețul mediu al cailor mar-

www.dacoromanica.ro

cheză la mijlocul lui o dublare, iar la sfîrşit, el este de cinci ori mai mare. Acest din urmă preţ se explică prin nevoia acută de cai a oastei lui Mihai Viteazul, aflată aproape în permanentă campanie.

Preţul *boilor* apare în acte ceva mai tîrziu, abia în deceniul al şaselea al secolului al XVI-lea. La început, preţul mediu al boilor este de 100 de aspri, în deceniul al nouălea el se ridică la 220 de aspri, iar în ultimul, la 380 de aspri; deci, o creştere de aproape patru ori în curs de patru decenii. Necesităţile de hrană ale oastei, dar şi de transporturi, sînt factorii de urcare a preţului boilor la sfîrşitul veacului. Prin 1580, o vacă cu lapte se vindea cu aproximativ 200 de aspri.

Preţul mediu al *porcilor* graşi, între 1568 şi 1577, era de 120 de aspri.

Oile au un preţ mult mai scăzut. Prin 1481, oaia se vindea cu 12 aspri, în 1542 cu 17 aspri, iar în 1578 tot cu 17 aspri; sînt singurele date pe care le avem în epocă pentru preţul oilor pe piaţa internă. În veacul următor, preţul lor este cu mult mai ridicat, el ajungînd la început la 100 de aspri, iar în ultimul deceniu la 200 de aspri.

Preţul cerealelor. Datele despre vînzarea cerealelor pe piaţa internă sînt rare şi pentru cantităţi foarte mici; sînt totuşi suficiente pentru a se putea face o comparaţie între preţul cerealelor şi al altor mărfuri. Astfel, preţul unui oboroc mic de *grîu* (de 22 ocale = 37,356 l) la începutul veacului al XVI-lea era de 25 de aspri, iar în ultimele două decenii, de 50 de aspri. Meiul era mai ieftin; în deceniul al patrulea, un oboroc mic de mei costa 10 aspri. *Orzul* avea cam pe jumătate preţul grîului, iar *ovăzul*, pentru specificul lui, de hrană a animalelor, mai ales a cailor, avea aproape preţul grîului, după cum se poate vedea din datele veacului al XVII-lea, căci în epocă, ele nu există.

Preţul unor alimente. Preţuri de alimente în actele vremii aproape că nu există. Le enunţăm pe cele de la începutul veacului al XVII-lea. Vinul se vindea cu 20—30 de aspri vadra (10 ocale = 12,88 l). Untul cu 14 aspri ocaua, mierea cu 12 aspri ocaua, iar brînza cu 7 bani sau aspri ocaua. Un stup costa 100 de aspri.

Preţul unor obiecte de îmbrăcăminte şi încălţăminte. Şi despre aceste mărfuri, datele sînt rare şi răspîndite pe tot veacul. Preţul aceloraşi obiecte diferă după calitatea lor. Pentru îmbrăcămintea ţărănească nu există date de preţuri în această vreme, ea confecţionîndu-se aproape în întregime în propria gospodărie. Preţurile obiectelor de îmbrăcăminte ale categoriilor sociale de mijloc, negustori, boiernaşi, meşteşugari, după cum arată documentele sînt: un caftan de postav 120 de aspri (în 1517); o dulamă de postav costa 200 de aspri (în 1557) şi 600 de aspri (în 1577); o manta de şocîrlat, 500 de aspri (în 1575); o cămaşă de fir, cu izmene, 400 de aspri (în 1572); o pereche de nădragi, 80 de aspri (în 1583); o pereche de cizme, 50 de aspri (în 1569); un cojoc, 60 de aspri (în 1568).

Îmbrăcămintea boierească şi cea a înaltului cler, clasa stăpînitoare fiind atrasă acum de luxul oriental, avea preţuri enorme în comparaţie cu celelalte mărfuri de pe piaţă. De obicei, se importa. Iată şi cîteva exemple: un conteş de grana costa 1 000 de aspri (în 1582), o manta de cofterie,

www.dacoromanica.ro

3 000 de aspri (în 1573), iar una de grana, 4 500 de aspri (în 1579), cît prețul a 6—7 cai de țară în aceeași vreme. O dulamă de zarpa costa 4 500 de aspri (în 1579), iar o felegea galbenă de cofterie, 3 600 de aspri (în 1573). Un brîu de cofterie costa 600 de aspri, iar de argint 1 500—3 000. Un covor costa (în 1590) 1 000 de aspri, un frîu, 120 de aspri, o șa, 800 de aspri (în 1580).

Pentru unelte și alte obiecte casnice nu există date despre prețuri pînă la anul 1600.

Prețul podoabelor și al altor obiecte prețioase. Luxul spre care este atrasă clasa dominantă în această vreme și care-i determină pe boieri să-și vîndă moșiile a lăsat urme suficiente în documente pentru a ne putea face o idee și despre prețul podoabelor, al altor obiecte de preț, pentru bărbați, ca și pentru femei. Astfel, o sabie ferecată costa 2 000 de aspri (1557), o pafta, 1 000 de aspri (1596), o lingură de argint, 200 de aspri, iar un pahar tot de argint, 100 de aspri (1537). O pereche de cercei de aur, cu mărgăritar costau între 1 000 și 2 000 de aspri (1557), tot atunci, un inel de aur, cu pietre prețioase costa 1 000 de aspri. O pereche de brățări de aur costa între 3 600 de aspri (1573) și 5 000 de aspri (1567), iar 24 de ace femeiești pentru păr, cu pietre scumpe și mărgăritare, costau 2 000 de aspri (1568).

Din prețurile de mai sus ale obiectelor de lux, comparate cu mărfurile scoase pe piață de gospodăria țărănească sau domenială, se poate constata marea ieftinătate a celor din urmă.

BIBLIOGRAFIE

Prețurile din Țara Românească în evul mediu, lucrare în manuscris la Inst. de istorie „N. Iorga", alcătuită de Damaschin Mioc, Ruxandra Cămărășescu, Ioana Constantinescu și Coralia Fotino.

Ruxandra Cămărășescu și Coralia Fotino, *Din istoria prețurilor. Evoluția prețului cailor în Țara Românească (secolele XV—XVII)*, în „Studii și materiale de istorie medie", VI (1973), p. 225—241.

LES PRIX EN VALACHIE AUX XV^e—XVI^e SIÈCLES ET LEUR DYNAMIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur de cet article, qui constitue un aspect d'histoire de l'économie médiévale roumaine, inclus au volume III du nouveau traité d'histoire de la Roumanie, expose l'évolution des prix en Valachie depuis leur mention dans les sources d'information jusqu'à la fin du XVI^e siècle.

On présente non seulement les prix des marchandises proprement dites, mais encore ceux des terres cultivées et de la force de travail, étant décrites également leur évolution et leur dynamique.

L'auteur examine en outre les facteurs qui ont influé sur les prix, constatant une affirmation de la « révolution des prix » aussi en Valachie pendant les 7^e et 8^e décennies, comme presque partout d'ailleurs en Europe.

Les prix qui présentent des séries ont été exposés également par tableaux synoptiques.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE-AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

ROMÂNIA ȘI ȚĂRILE BALCANICE ÎN PERIOADA 1878—1900*

DE

NICOLAE CIACHIR

Congresul de la Berlin din 1878 consfințea la cifra de patru numărul statelor independente din sud-estul Europei. Astfel, România, Serbia și Muntenegru căpătau egalitate juridică cu toate statele suverane și teoretic nici o putere nu avea dreptul să se amestece în afacerile interne ori să-și impună controlul în relațiile externe. Alături de Grecia deci, cele trei state intrate în concertul statelor independente europene, pășeau timid, dar cu o încredere tot mai sporită în forțele și în cauza lor.

Istoricul Michel Lhéritier arăta, pe bună dreptate, că după Berlin, România ca stat independent putea trata de la egal la egal cu Grecia, cu atît mai mult că această colaborare era bine privită, atît în Grecia, cît și în România [1].

Într-o recentă lucrare apărută în Bulgaria, se adaugă că în noua conjunctură, s-au creat condiții mult mai favorabile, iar „... în comparație cu celelalte state balcanice, România păși mai hotărît pe făgașul dezvoltării capitaliste și, spre deosebire de celelalte, a reușit să evite un control financiar direct din partea creditorilor imperialiști" [2].

În orice caz, față de statele balcanice, politica promovată de România din 1878 s-a caracterizat prin înțelegere și realism, în plus balcanicii nutreau o veche simpatie față de țara situată la nord de Dunăre, unde atît în evul mediu, cît și în secolul al XIX-lea, au găsit azil și condiții prilelnice luptei lor pentru emancipare.

Independentă și revenindu-i Dobrogea — cu Delta și o ieșire la mare de peste 200 kilometri — România nu viza nici un teritoriu pe seama statelor balcanice, întreaga-i energie fiind canalizată spre provinciile românești care se aflau sub dominație străină.

Serbia, deși participase cu arma în mînă la evenimentele din anii 1876—1878 și i se recunoscuse independența, era profund nemulțumită

* vezi și N. Ciachir, *La diplomatie roumaine dans les Balkans entre 1878—1900*, în „Balcanica" VII (1977), Belgrad; idem, *Acțiunile diplomației românești pe plan balcanic în perioada 1878 1900*, în „Revista arhivelor", nr. 2 (1978).

[1] Michel Lhéritier, *L'évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle (1821—1931)*, în *Mélanges N. Iorga*, Paris, 1931, p. 581.

[2] St. Dimitrov i Kr. Mancev, *Istoria na Balkanskite narodi*, tom. II, Sofia, 1975, p. 107.

www.dacoromanica.ro

de hotărîrile Tratatului de la San Stefano, ca și ale Congresului de la Berlin, deoarece aspirațiile ei de a uni în jurul său o serie de teritorii au eșuat. După San Stefano, a fost nevoită să intre în orbita Austro-Ungariei și practic să renunțe la lozinca „Serbia — Piemontul slavilor sudici" [3]. Iar convenția comercială de la începutul anului 1881, dar mai ales convenția politică secretă din iunie același an cu Austro-Ungaria, punea practic întreaga politică externă a Serbiei sub controlul Vienei [4].

Belgradul, înăbușindu-și mînia, era nevoit să sisteze campania care să polarizeze în jurul său sîrbii, croații și slovenii aflați sub hegemonia habsburgică, permițîndu-i-se să se infiltreze spre sud, în Macedonia, unde se izbea de rivalitatea greacă și bulgară, ca și de autoritatea otomana, care stăpînea în acel timp provincia [5]. Ceva mai tîrziu, omul de stat Milovan Milovanovici declara: „Dacă Serbia nu reușește să ajungă la Marea Egee, va fi nevoită să capituleze în mîinile dinastiei habsburgice" [6]. Într-o asemenea conjunctură, Serbia, care nu avusese nici un fel de conflict cu România, căuta să întărească și mai mult relațiile, văzînd în aceasta un vecin loial și chiar un aliat, într-un eventual conflict izbucnit în Balcani.

Celălalt stat devenit independent, Muntenegru, era mulțumit de teritoriile primite la San Stefano și Berlin (îi crescuse suprafața de peste 3 ori), obținuse ieșirea la Marea Adriatică, nu mai era înconjurat de posesiunile Imperiului otoman, iar misiunea sa seculară de a înlătura jugul străin a fost îndeplinită [7]. Deși țară săracă, fără căi ferate și drumuri practicabile care nu-i puteau fructifica bogățiile și nici tenta marile puteri de a-și introduce capitalurile, din cauza așezării geografice, în special Rusia, Austro-Ungaria și Italia căutau să cîștige poziții acolo. Afirmația lui René Pinon este plină de adevăr cînd spune că acest mic stat balcanic, devenit și adriatic prin Congresul de la Berlin, prin așezarea sa geografică, prin energia sa militară, prin vitalitatea sa clocotitoare, încerca să fie atras în sfera de influență a fiecăreia dintre marile puteri care erau interesate în această parte a Europei [8].

Dacă pînă la 1878, toate forțele erau angajate în lupta cu otomanii, acum obiectivele se schimbă, accentul se îndreaptă spre interior, în organizarea și modernizarea aparatului de stat: administrația și armata. Dar, paralel, la început timid, apoi mai tenace, Muntenegru urmărea și înglobarea de noi teritorii: Herțegovina, Sangeacul, părți din Vechea Serbie aflată la otomani, ca și unele teritorii albaneze [9].

Problema era deosebit de complexă, deoarece de viitorii rivali de la care urmărea teritorii, ea depindea economic. Prin introducerea trupelor sale în sangeacul Novi Bazar pe baza hotărîrilor Congresului de la Berlin, Austro-Ungaria domina din punct de vedere economic Muntenegrul, cu toate ajutoarele pe care acesta le primea din partea Rusiei și cu toate

---

[3] Ivan Božić, Sima Circović, Milorad Ekmečić, Vladimir Dedijer, *Istoria Jugoslavije*, Belgrad, 1973, p. 318.
[4] *Ibidem*, p. 320.
[5] *Ibidem*.
[6] N. Ciachir, *Istoria modernă a Serbiei*, București, 1974, p. 96.
[7] Dimitrije-Dimo Vujović, *Crna Gora i Francuska 1860—1914*, Cetinje, 1971, p. 225.
[8] René Pinon, *L'Europe et la jeune Turquie*, Paris, 1911, p. 366.
[9] Dimitrije-Dimo Vujović, *op. cit.*, p. 291.

www.dacoromanica.ro

încercările de infiltrare economică ale Italiei [10]. Totuşi, avea pretenţii ca în jurul său să polarizeze slavii sudici, deoarece Serbia, în conjunctura creată după Berlin, practic nu se mai putea desfăşura un număr de ani [11]. De aceea, prinţul Nicolae al Muntenegrului a încercat după 1878, să sprijine şi chiar să iniţieze cîteva proiecte la care ar fi dorit să aibă şi asentimentul României [12].

După cum se ştie, Grecia a fost primul stat balcanic independent din epoca modernă (1830); totuşi, trebuie să facem precizarea că Conferinţa de la Londra din 1830, care stipula acest lucru, prevedea că la toate problemele majore vor trebui consultate Anglia, Franţa şi Rusia, puteri care au sprijinit-o în cîştigarea independenţei [13]. Această clauză va fi speculată de puterile mai sus menţionate şi îi va îngreuna lupta în vederea desăvîrşirii unităţii naţionale.

Grecia urmărea situaţia teritoriilor din Tracia, Epir şi Macedonia, unde exista o numeroasă populaţie greacă, precum şi Creta, Cipru şi multe alte insule [14]. În ultima parte a războiului din 1877—1878, ea a încercat să declanşeze o insurecţie printre populaţia greacă inclusă în posesiunile Imperiului otoman. De asemenea, şi trupe greceşti au pătruns în ultimele zile ale războiului în aceste teritorii, dar intervenţia marilor puteri, care nu doreau să complice situaţia, le-a obligat să se retragă. Tratatul de la San Stefano şi extinderea principatului autonom bulgar pînă la Marea Egee, ca şi includerea Macedoniei în componenţa acestuia, a fost apreciat de greci ca o catastrofă naţională, de talia căderii Constantinopolului (1453); de asemenea, ei au fost profund nemulţumiţi şi de Congresul de la Berlin [15]. Istoricul grec Evanghelos Kofos arată că independenţa României, Serbiei, Muntenegrului şi existenţa unui principat autonom bulgar, recunoscut la Berlin, lezau interesele Greciei, mai ales că doleanţele greceşti n-au fost luate în consideraţie [16]. Totuşi, conchide că depărtarea Bulgariei de Constantinopol, de litoralul Mării Egee şi de Macedonia, prin hotărîrile Congresului de la Berlin, crea nişte condiţii favorabile pentru aspiraţiile greceşti [17].

Anglia, după cum se ştie, sprijinea pe otomani ca să contracareze Rusia, dar în acelaşi timp îi încuraja pe greci, deoarece, după expresia lui Salisbury din 1878, „decăderea turcă şi ascensiunea greacă trebuie să meargă concomitent" [18]. Pentru a-şi păstra creditul şi bunul renume în Grecia, diplomaţia engleză va face presiuni asupra Imperiului otoman; se ajunge astfel la tratatul turco-grec din iulie 1881 de la Constantinopol,

---

[10] Nicolae Ciachir, *România în sud-estul Europei (1848—1886)*, Bucureşti, 1968, p. 195.

[11] Ivan Božić... *Istorija Jugoslavije*, Belgrad, 1973, p. 349.

[12] Dimitrije-Dimo Vujović, *op. cit.*, p. 292

[13] *Recueil des traités de paix européens les plus importants, des actes de congrès et autres document relatifs a la politique internationale*, tom. II, Paris—Bruxelles, 1856, p. 217—230.

[14] Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independenţa României în contextul europ an (1875—1878)*, Bucureşti, 1977, p. 34.

[15] Evanghelos Kofos, *Greece and the Eastern crisis 1875—1878*, Thessaloniki, 1975, p. 257 259.

[16] *Ibidem*, p. 259.

[17] *Ibidem.*

[18] *Ibidem*; vezi şi G. Markopoulos, *King George I and the Expansion of Greece, 1875—1881*, în „Balkan Studies", 1968, p.

www.dacoromanica.ro

unde, în schimbul unei despăgubiri bănești, turcii vor ceda Tesalia și o parte din Epir [19].

În orice caz, obiectivele politicii grecești după 1878 vor fi canalizate în direcția teritoriilor care continuau să fie deținute de Imperiul otoman, atenția fiind îndreptată în special asupra Macedoniei și a insulei Creta. În penetrația sa în Macedonia, grecii se vor izbi în special de concurența acerbă din partea Bulgariei și a Serbiei.

Tratatul de la Berlin prevedea un principat autonom bulgar, care cu cîteva luni înainte, la San Stefano, se întinsese pînă la Marea Egee, înglobînd în granițele sale și toată Macedonia. Dacă unele din marile puteri, în special Anglia și Austro-Ungaria, au reușit să redea sultanului o mare parte a principatului, limitîndu-i granițele la aria Dunăre — Munții Balcani — zona Sofiei, în Rumelia Orientală, 80 000 de bulgari au fost instruiți de către ruși, participînd la manevrele acestora. Datorită acestei forțe militare și a presiunii făcute de Rusia, Turcia n-a îndrăznit să trimită garnizoane în această provincie, care îi revenea pe baza Congresului de la Berlin [20]. Încît, din 1878, efortul diplomației bulgare va fi canalizat în primul rînd în direcția alipirii Rumeliei Orientale, în direcția infiltrării în Macedonia, contracarînd în special pe greci și pe sîrbi (au ajuns să aibă, în anul 1885, 306 școli finanțate de statul bulgar), urmărind în final proclamarea independenței de stat.

Deoarece Tratatul de la San Stefano nu prevedea crearea unui stat albanez, deși încă din primăvara anului 1877 au avut loc mișcări pentru crearea unei provincii albaneze autonome [21], în 1878 s-a format la Constantinopol un comitet secret sub președinția lui Abdul Frashëri, care își propunea să prezinte problema albaneză în fața Congresului de la Berlin [22]. În iunie 1878 lua ființă Liga albaneză (Liga de la Prizren), care era prima organizație politico-militară reprezentantă a întregului popor albanez, care urmărea să unească într-un singur stat pe toți șqipetarii [23].

Deși forțele militare otomane vor reuși să înăbușe mișcarea, numeroasele comitete albaneze, ca și cele din România, își vor aduce o deosebită contribuție în lupta pentru emanciparea poporului albanez [24].

După ce am schițat obiectivele pe care le urmăreau statele balcanice după Congresul de la Berlin, în mod deliberat am lăsat la urmă aprecierile despre Imperiul otoman.

Complet zdruncinat în urma crizei orientale reizbucnită în 1875, al cărui apogeu l-a constituit războiul ruso-româno-turc din 1877—1878, atît dușmanii, cît și prietenii l-au „deposedat" de teritorii. În plus, ultimii l-au înfeudat și economic. În 1881, prin decretul din Muharem, creditorii

---

[19] George Hoffman, *The Balkan in Transition*, New York, 1963, p. 56.

[20] Nikolaj Todorov, *The Bulgarian National Revolution and the revolutionary movements in the Balkans*, în „Etudes Balkaniques" 2 (1977), p. 45—46.

[21] Aleks Buda, *La question albanaise et les relations diplomatiques dans les années 1878—1881*, Tirana, 1964, p. 186.

[22] K. Frashëri, *Histoire d'Albanie*, Tirana, 1964, p. 137.

[23] Ramiz Alia, *La Ligue albanaise de Prizren — page éclatante de notre histoire que notre peuple a écrite de son sang*, Tirana, 1978, p. 13—16 ; vezi și Koli Xoxi, *Lidhja Shqiptare e Prizrenit (1878—1881)*, Titana, 1978, p. 3 ; vezi și Pajazit Nuśi, *Prizrenska Liga i osnovne komponente njenog oslobodilackog entiteta*, Priština, 1978, p. 11—16.

[24] N. Ciachir, *România în sud-estul Europei...*, p. 201—203 ; vezi și idem, *Istoria modernă a Albaniei*, București, 1974, p. 65.

www.dacoromanica.ro

apuseni au încheiat cu statul otoman un adevărat concordat, reprezentînd de fapt o tutelă financiară. De asemenea, se înfiinţa Administraţia datoriei publice otomane, organ absolut independent, care, împreună cu alte două instituţii în care posturile cheie erau ocupate de funcţionari apuseni, mărea această dependenţă economică. În plus, străinii care posedau mari întreprinderi comerciale şi industriale pe teritoriul imperiului, nu plăteau impozite pe venit, iar guvernul era în imposibilitate de a modifica situaţia existentă, care lovea atît de crunt burghezia autohtonă şi aşa strîmtorată de legislaţia semifeudală a despotismului lui Abdul Hamid al II-lea (1876—1909) [25].

Pe plan politic, falnicul imperiu de odinioară este nevoit să se orienteze şi să speculeze divergenţele dintre marile puteri, deşi prietenii erau tot atît de periculoşi ca şi duşmanii.

Austro-Ungaria şi Anglia reuşesc să obţină pe seama micşorării influenţei ţarismului, o serie de poziţii importante, Austro-Ungaria introducîndu-şi trupe în sangeacul Novi Bazar şi ocupînd Bosnia şi Herţegovina, iar Anglia ocupă Cipru (1878) şi Egiptul (1882), ajută Grecia să încorporeze Tesalia (1881) şi nu protestează cînd Franţa se instalează în Tunis (1881).

Pentru a nu permite Rusiei să se stabilească în Balcani şi în special în strîmtori, englezii n-au sprijinit mişcarea de emancipare naţională din Balcani, care ameninţa Imperiul otoman, arată pe bună dreptate istoricul iugoslav D. Djordjevici [26], făcînd din aceasta practic o armă în mîinile politicii externe ruseşti.

La aceleaşi concluzii ajunge şi istoricul englez G. M. Trevelyan [27], adăugînd că rămîne o problemă discutabilă dacă tot ce-şi putea dori Anglia era recăderea macedonenilor eliberaţi sub dominaţie otomană timp de încă o generaţie [28].

Un alt istoric englez, A.J. Taylor, face remarca că deşi Congresul de la Berlin a avut rezultate negative pentru Rusia, „...n-a constituit totuşi triumful deplin al Austro-Ungariei sau chiar al Angliei, iar Macedonia şi Bosnia purtau germenii viitoarelor catastrofe" [29].

În orice caz, pentru otomani înfeudarea economică în care se găseau şi care lua proporţii, plus obligaţia de a rambursa Rusiei despăgubirea de război [30], erau griji de gradul doi, pe locul întîi situîndu-se teama de a nu pierde teritorii pe care le revendicau în special grecii, bulgarii şi sîrbii, şi care ar fi dus practic la lichidarea posesiunilor lor europene.

Astfel, pe lîngă încercarea marilor puteri de a înfeuda economic statele balcanice * şi de a le atrage în orbita lor politică, ca şi crearea de

---

[25] A. Roumani, *Essai historique et technique sur la Dette Publique Ottomane*, Paris, 1927, p. 97; vezi şi N. Ciachir, *Contribuţii la istoricul relaţiilor româno-turce (1878—1914)*, în „Buletin ADIRI" 5(23) 1970, p. 7.

[26] D. Djordjević, *Révolutions nationales des peuples balkaniques, 1804—1914*, Belgrad, 1965, p. 144.

[27] G. M. Trevelyan, *Istoria ilustrată a Angliei*, Bucureşti., 1975, p. 773.

[28] *Ibidem*, p. 773.

[29] A. J. P. Taylor, *Borba za vladicestvo v Europe (1848—1918)*, Moscova, 1958, p. 275.

[30] Arhiva M.A.E., fond. 21, Rapoarte politice de la Constantinopol, v. 36, f. 235.

* Istoriografie iugoslavă face remarca că Peninsula Balcanică era un important cap de pod între Europa Centrală, Balcani şi Orientul Apropiat. Prin porţile Liublianei se ajungea la Triest, prin Dunăre la Marea Neagră, iar prin valea Moravei şi a Vardarului, la Constantinopol şi Salonic (*Istorija Jugoslavije*, Belgrad, 1973, p. 336).

www.dacoromanica.ro

capete de pod spre Salonic, Constantinopol şi Orientul Apropiat, existau puternice contradicţii în cadrul acestora. Realizarea ţelurilor pe care le urmăreau, sporea în mod inevitabil vigilenţa burgheziilor din ţările balcanice, creîndu-se o suspiciune reciprocă şi o stare de tensiune prin urmărirea deseori a unor interese contradictorii [31].

Dacă în ajunul redeschiderii problemei orientale (1875), România era încătuşată în dezvoltarea ei firească de cele şapte puteri garante şi orice iniţiativă era paralizată în majoritatea cazurilor de cele trei imperii vecine: otoman, habsburgic şi ţarist, acum independentă şi îndepărtat pericolul din sud prin dispariţia de la Dunăre a graniţelor Imperiului otoman, era tot mai consultată în problemele majore ce frămîntau Balcanii.

Am ţinut să facem această scurtă incursiune în viaţa politică a statelor balcanice, pentru a se înţelege în profunzime atît politica dusă de diplomaţia română în Balcani, cît şi întreaga conjunctură ce frămînta cabinetele de la Constantinopol, Atena, Sofia, Belgrad şi Cetinje.

În legătură cu poziţia faţă de Imperiul otoman, dorim să facem unele precizări. Încă în dircursul lui Mihail Kogălniceanu din 9 mai 1877, cînd Parlamentul român proclamase independenţa României, omul politic român avea viziunea viitorului, deoarece declara: „Noi voim să fim bine cu toate popoarele... şi chiar cu Turcia; şi cu Turcia vom face legătură nouă, iar nu să rămînem în acele legături ca pînă astăzi, care nu mai au raţiune de a fi" [32].

Încă în ianuarie 1878, România, prin diplomatul său Calimachi Catargi, încerca să poarte negocieri direct cu Poarta la Paris [33], iar la 2 februarie 1878, Kogălniceanu dorea să repatrieze pe cei 6 000 de prizonieri otomani „...care, din partea noastră sînt liberi de a se întoarce acasă la ei" [34].

La rîndul lor, oamenii politici turci, dînd dovadă de luciditate, precum şi de faptul că nu aveam litigii teritoriale sau de altă natură, au recunoscut imediat independenţa României, şi au creat posibilităţi de colaborare pentru viitor [35]. În septembrie 1878, cele două state trec la schimbul de diplomaţi, conform noii situaţii, România trimiţînd pe primul său ministru extraordinar şi plenipotenţiar, în persoana lui Dumitru Brătianu. De delegaţia română din Constantinopol depindeau consulatele generale din Constantinopol, Salonic, Smirna. Ulterior, vor lua fiinţă consulate la Monastir, Ianina etc. [36].

Primul diplomat turc acreditat la Bucureşti a fost Suleiman bey [37], care la 15 decembrie 1878 este primit în audienţă oficială cu tot personalul legaţiei [38].

---

[31] N. Ciachir, *Războiul pentru independenţa României în contextul european*, p. 9—10.

[32] *Documente privind istoria României. Războiul de independenţă*, II, Bucureşti, 1953, p. 668.

[33] N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, Bucureşti, 1923, p. 276.

[34] Idem, *Correspondance diplomatique*, doc. 675, p. 459.

[35] Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 25/1880, f. 1; vezi şi N. Ciachir, *Relaţiile româno-turce (1878—1914)*, în „Buletin ADIRI" nr. 5, 1970, p. 9.

[36] Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 33, f. 24 şi urm.

[37] „Monitorul oficial" nr. 11/23 octombrie 1878.

[38] Ibidem, din 8/20 noiembrie 1878.

www.dacoromanica.ro

În memoriile sale, regele Carol nota că „...străzile sînt pline de lume, care vrea să vadă trecerea ministrului cu echipaj de gală al curţii, mai cu seamă fiind vorba de ministrul unui stat suzeran de curînd" [39].

După 1878 vor lua fiinţă ori se vor reorganiza, consulate turceşti în următoarele localităţi: Iaşi (1879), Călăraşi (1880), Tulcea (1880), Constanţa (1882), Giurgiu (1891), Turnu Severin (1892), Brăila (1895), Galaţi (1897) etc. În 1880, sultanul dă un dineu în cinstea ministrului român, Dumitru Brătianu, cu care ocazie declară „...că o necesitate imperioasă pentru Turcia şi România este de a întreţine cele mai amicale relaţii" [40]. Sultanul şi-a arătat mai ales mulţumirea faţă de comportarea corectă a guvernului român cu musulmanii din Dobrogea. Politica corectă a guvernului român faţă de aceştia este atestată şi de alte documente de arhivă, cum este raportul ministrului Austro-Ungariei la Bucureşti, Hoyos, din 24 martie 1880. El raporta la Viena că guvernul român şi-a atras simpatia musulmanilor, acordîndu-le toate drepturile în problema proprietăţii rurale, libertatea cultelor, le-a permis deschiderea unui seminar la Babadag. Hoyos sublinia că aceasta este şi părerea ministrului turc la Bucureşti [41].

Relaţiile cu Serbia şi Muntenegru aveau, de asemenea, o desfăşurare pozitivă, ascendentă, în urma colaborării în timpul războiului din 1877—1878. Astfel, în 1879, prinţul Milan al Serbiei a fost decorat cu „Steaua României" [42]. La rîndul său, prinţul sîrb, care era comandantul onorific al Regimentului 6 de linie românesc, decorează cu medalia sîrbă „Pentru bravură" [43] în august 1879, drapelul regimentului, care a luptat în războiul din 1877—1878 cu mult curaj şi abnegaţie. Desigur, toate aceste decorări aveau şi o semnificaţie politică pozitivă privind relaţiile româno-sîrbe *.

Studiul de faţă nu-şi propune să se refere şi la relaţiile comerciale între România şi celelalte state balcanice, doar numai pentru a exemplifica comerţul existent în anul 1880, între România şi Serbia, dăm unele detalii. România exporta: porumb, sare, lînă, făină de grîu, piei brute, petrol brut sau rafinat (păcură), orz, cai, grîu, făină de porumb, icre de morun etc. (am dat mărfurile în ordinea importanţei), şi importa din Serbia: boi şi vaci, lemne de foc, lemne de construcţii, vinuri, peşte (proaspăt, sărat, afumat), obiecte de lemn, obiecte de aramă, var, porci, legume uscate, otgoane şi frînghii (de in şi cînepă), brînzeturi etc. În anul 1880 s-a exportat în Serbia mărfuri în valoare de 1 033 015 lei şi am importat mărfuri în valoare de 583 139 lei, Serbia situîndu-se pe locul 11 în balanţa noastră comercială de export [44].

---

[39] *Memoriile regelui Carol I*, vol. 15, p. 24.

[40] Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dosar 25, 1881, f. 1.

[41] Ibidem, dosar 20, 1880, f. 104.

[42] Ibidem, dosar 33, 1879, f. 63.

[43] Ibidem, f. 65.

* În special materialele aflate la Arhivele statului Craiova, fondul Prefecturii Dolj, arată promptitudinea cu care au răspuns autorităţile române la solicitările celor sîrbeşti, în problema cetăţenilor sîrbi ce trebuiau să satisfacă serviciul militar etc. (dosar 10, 13, 21, 30, 40/1879); dosar 50, 51, 67, 96, 122, 197, 226, 245, 247, 277/1880 etc.).

[44] Ibidem, dosar 292/1881.

www.dacoromanica.ro

Ca să avem o imagine mai concludentă a comerţului nostru cu statele balcanice, vom da întregul tabel pentru anul 1880 :

După import	*După export*
1. Austro-Ungaria	1. Austro-Ungaria
2. Anglia	2. Anglia
3. Germania	3. Franţa
4. Franţa	4. *Turcia*
5. *Turcia*	5. *Bulgaria*
6. Rusia	6. Rusia
7. *Bulgaria*	7. *Grecia*
8. *Grecia*	8. Italia
9. Belgia	9. Olanda
10. Italia	10. *Serbia*
11. *Serbia*	

Deci, pe locul de frunte se află fostul suzeran, Imperiul otoman, urmat de Bulgaria (fiind vecină şi cu frontieră comună pe tot întinsul sudic al ţării), apoi de Grecia (al cărui progres economic face paşi repezi datorită pătrunderii masive a capitalurilor străine), Serbia situîndu-se pe ultimul loc [45].

Aceasta se explică în primul rînd datorită dependenţei economice faţă de Austro-Ungaria, care înghiţea cea mai mare parte a importului şi exportului sîrb. Totuşi, burghezia sîrbă încearcă în anii următori să se elibereze economic de tutela habsburgică şi să caute debuşee spre Salonic, spre Marea Egee şi pe Dunăre prin porturile româneşti [46].

Urmărind evoluţia relaţiilor româno-greceşti în aceeaşi perioadă, se constată o desfăşurare pozitivă a acestora. În decembrie 1879, Constantin Esarcu este numit ambasador la Atena, iar la 20 iulie 1880, Marcos Dragoumis este numit ministru rezident la Bucureşti. Erau şi două viceconsulate greceşti în România, unul la Constanţa şi altul la Sinaia [47].

În aprilie 1878, se încheie o convenţie comercială între România şi Grecia, iar în 1880, convenţia era dublată de un acord comercial pe 7 ani, cu numeroase avantaje pentru negustorii greci [48].

Referindu-se la relaţiile româno-greceşti, diplomatul român Ion Bălăceanu arăta într-un raport, pe care îl trimite prinţului Carol din Viena în iunie 1880, că revenind din insula Corfu, a făcut o călătorie pînă la Triest „cu domnul Brailos, cel mai remarcabil diplomat pe care-l posedă Grecia" [49], cu care a discutat mult timp intim despre prezentul şi viitorul celor două ţări, ajungînd la concluzia că România şi Grecia au interese comune şi pericole comune. Diplomatul grec a afirmat că în domeniul politicii externe „grecii sînt aliaţii noştri naturali" [50]. Totodată, Brailos i-a declarat

[45] Ministerul Finanţelor, *Tablou general al comerţului exterior al României în 1880*, Bucureşti, 1881, p. 7.

[46] N. Ciachir, *Istoria modernă a Serbiei*, Bucureşti, 1974, p. 114.

[47] „Monitorul oficial" din 21 iulie 1880.

[48] Arh. M.A.E., vol. 247, f. 170 (Esarcu raporta în 1880, că deficitul Greciei era de 60 milioane drahme, din cauza mobilizării armatei. Creşterea balanţei comerciale era vitală pentru Grecia).

[49] Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dosar 45/1880, f. 1.

[50] Ibidem, dos. 45/1880, f. 2.

www.dacoromanica.ro

că nimeni nu neagă existenţa unei populaţii care vorbeşte o limbă asemănătoare cu româna, în munţii din Epir, Tesalia şi Macedonia, dar în mod logic România nu-şi poate întinde frontierele pînă acolo *. În concluzie, Grecia şi România nu au antagonisme şi ele trebuie să fie prietene, iar pentru conservarea acestei prietenii e nevoie de cunoaşterea reciprocă şi de vizite reciproce ale şefilor statelor [51].

După 1878, cu excepţia problemelor de fixare a graniţei, relaţiile româno-bulgare sînt bune. În această politică se încadrează şi numirea de reprezentanţi diplomatici şi consulari români la Sofia şi Rusciuc, deşi Bulgaria era încă un stat vasal. Astfel, la 28 mai 1879, fără a anunţa Poarta, România numeşte un consul la Rusciuc în persoana lui Alexandru Stoianovici. Deşi Turcia observă această manevră politică, ea recunoaşte tacit situaţia creată. Cam în acelaşi fel se procedează şi cu numirea primului agent diplomatic român în Sofia. Fără a aştepta beratul Porţii, în septembrie 1878, prinţul Carol I-a numit pe Al. Sturdza ca agent diplomatic şi consul general în capitala Bulgariei [52].

În răspunsul la scrisorile de acreditare a agentului trimis de Carol, Alexandru Battemberg declara: „Bulgaria nu va uita niciodată că în momentele grele, fiii ei au găsit în România ospitalitatea cea mai frăţească şi că eforturile poporului bulgar pentru libertate şi progres au fost totdeauna privite cu o nobilă simpatie de către români" [53]. România a fost de acord cu numirea unui agent diplomatic bulgar la Bucureşti, fără a se ţine cont de suzeranitatea turcească [54].

Relaţiile comerciale iau amploare, depăşind pe cele cu Serbia, iar în martie 1885 se încheie între cele două state şi o convenţie poştală [55].

Vizitele de curtoazie sau trecerile lui Battemberg prin Bucureşti, vizita lui Carol I la Rusciuc, gesturile de atenţie reciprocă au dus şi ele la consolidarea legăturilor prieteneşti dintre cele două state [56]. Cu ocazia unui dineu oferit la Sofia în cinstea diplomatului român Emil Ghica, la care a luat parte întregul corp diplomatic, prinţul Bulgariei declara că are o mare admiraţie faţă de România [57].

Arătam la începutul acestui capitol că nici Congresul de la Berlin n-a ţinut cont de cererile albanezilor: albanezii musulmani erau consideraţi drept turci, iar cei ortodocşi drept greci [58]. După 1878 relaţiile dintre Liga albaneză şi Turcia s-au înrăutăţit considerabil, purtîndu-se lupte cu intermitenţe pînă în 1885, cînd turcii au acordat o amnistie generală [59].

Alături de lupta armată, poporul albanez a început o luptă susţinută pe plan cultural, mai ales pentru înfiinţarea de şcoli şi pentru crearea unei literaturi naţionale. Această luptă avea, fără îndoială, în ultimă

---

* Vezi amănunte la D. Douglas, *The Greek Struggle in Macedonia. 1897—1913*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1966.

[51] Ibidem, f. 2—3.

[52] *Reprezentanţele diplomatice ale României*, Bucureşti, 1971 p. 263.

[53] Arh. M.A.E., vol. 198, dos. 21, f. 4.

[54] *Reprezentanţele diplomatice ale României*, ... p. 264.

[55] F. C. Nano, *Condica tratatelor; textul reprodus în* Tr. Djuvara, *Tratatele internaţionale ale României*, Bucureşti, 1888, p. 528.

[56] *Reprezentanţele diplomatice ale României*, ... p. 268.

[57] Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. nr. 10/1885, f. 1—2 (raport confidenţial).

[58] K. Frashëri, *op. cit.*, p. 139; vezi şi George Hoffman, *op. cit.*, p. 60.

[59] K. Frashëri, *op. cit.*,

www.dacoromanica.ro

instanţă, un scop politic : crearea unui stat albanez de-sine-stătător. Conducătorii mişcării albaneze de eliberare au găsit în România terenul cel mai potrivit şi sprijinul necesar pentru renaşterea naţională. Astfel în 1880 a fost înfiinţată la Bucureşti o societate a scrierii albaneze, iar la sfîrşitul anului 1884, la o adunare a coloniei albaneze la care au participat 300 de delegaţi, s-a întemeiat societatea culturală „Drita" (Lumina) [60]. Aceasta a hotărît să cumpere şi o tipografie care să editeze manuale şi un periodic în limba albaneză. Exista, de asemenea, din august 1884, o societate „Drita" la Constantinopol, dar se considera că crearea celei de la Bucureşti va aduce un aport mult mai mare cauzei albaneze. Conducătorii celor două societăţi au hotărît ca în tipografia instalată la Bucureşti să se editeze în limba albaneză cărţi şcolare şi operele literare ale lui Naim Frashëri, Sami Frashëri şi Jani Vretua [61].

Prin societatea „Drita" din Bucureşti a fost editat primul text şcolar în limba albaneză elaborat de societatea de la Constantinopol [62]. Dealtfel, în ţara noastră s-au mai tipărit numeroase abecedare, cărţi şi scrieri literare albaneze *, care au fost folosite de şcolile naţionale deschise pe teritoriul Albaniei [63].

În primăvara anului 1886, o fracţiune a „Dritei", sub conducerea lui N.N. Naçio, se separă de aceasta şi înfiinţează, la 4 ianuarie 1887 [64], o societate denumită tot „Drita". Peste un an, N. Naçio, care a fost şi directorul şcolii albanezo-române din Bucureşti [65], editează în limbile albaneză şi română ziarul „Shqiptari" (Albanezul) [66].

Patriotul albanez N. Naçio va coresponda cu eruditul B.P. Hasdeu, căruia îi va scrie : „...Ilustra voastră persoană n-a uitat a dezmormînta istoria şi limba poporului albanez !" [67].

Datorită condiţiilor create luptei pentru redeşteptarea naţională a poporului său, Naçio a considerat România ca a doua lui patrie [68].

Alţi doi patrioţi de vază ai renaşterii albaneze, K. Kristoforidhi şi Sami Frashëri, au apreciat şi ei în mod deosebit aportul României la redeşteptarea naţională a poporului albanez [69].

Arătam, că pe baza tratatului politic încheiat între Viena şi Belgrad, Serbia se obliga să nu încheie alianţe cu alte guverne şi să nu tolereze pe teritoriul său propaganda în favoarea unei Serbii mari. Ea renunţa la pretenţiile sale asupra Bosniei, Herţegovinei şi a sangeacului Novi Bazar, în schimb Austro-Ungaria permiţîndu-i să facă achiziţii teritoriale în direcţia „frontierelor ei sudice", cu excepţia provinciilor amintite. Spri-

---

[60] *Historia e Shqipërisë*, vol. II, Tirana, 1965, p. 275.
[61] *Ibidem*, p. 275 277.
[62] K. Frashëri, *op. cit.*, p. 158.
* Astfel, numai în 1886, la Bucureşti se tipăresc două lucrări ale lui Naim Frashëri : *Dorinţa ad vărată a albanezilor*, şi *Creşterea vitelor şi agricultura*; apare, de asemenea, în 1886 *Abecedarul limbii albaneze* de Sami Frashëri, *Abec darul elementar al limbii albaneze* al lui Ruso V. O. (1886—1887) etc.
[63] *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 276.
[64] Arh. St. Buc., fond. B. P. Hasdeu, corepondenţă, pachet CCLVI 1 017.
[65] Ibidem, pach. LXXIX.
[66] Ibidem, vezi şi *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 276.
[67] Ibidem, pach. CCLVI/1 017.
[68] Ibidem.
[69] *Historia e Shqipërisë*, vol. II, p. 277.

www.dacoromanica.ro

jinindu-se pe acest articol, Milan se pregătea să ceară compensaţii, văzînd perspectiva creşterii teritoriale a Bulgariei.

În 1883, în Serbia a izbucnit o puternică răscoală ţărănească, avînd centrul în regiunea Timocului şi care a cuprins majoritatea raioanelor din răsăritul ţării.

Răscoala a fost provocată de greutăţile în care se zbătea ţărănimea. Ziarul „Universul", referindu-se la situaţia internă a Serbiei din anii 1882—1883, arăta că populaţia rurală era încărcată de numeroase impozite. Din pricina mizeriei, mai ales în timpul iernii, familii întregi mureau de foame. În loc să satisfacă cererile ţăranilor, principele Milan a reprimat mişcarea ţărănească, semnînd peste 90 de condamnări la moarte [70]. Pentru a abate atenţia poporului de la aceste mişcări sociale, guvernul sîrb recurge la o politică expansionistă, agitînd problema unor compensaţii teritoriale care vizau Bulgaria.

Din această cauză, în 1884 relaţiile dintre Serbia şi Bulgaria devin încordate. Agentul diplomatic al României de la Sofia raporta la 26 mai/7 iunie 1884 despre o serie de incidente care se produceau la frontiera sîrbo-bulgară [71]. Ceva mai tîrziu, relaţiile diplomatice dintre cele două state au fost rupte. O dată cu aceasta, agentul Bulgariei a părăsit Serbia, depozitînd arhiva la legaţia rusă, iar cel al Serbiei a părăsit Bulgaria plecînd la Niş [72]. Referindu-se la cauza conflictului dintre cele două state, un raport diplomatic francez semnala că acesta a izbucnit deoarece bulgarii au dat azil unor insurgenţi sîrbi [73]. Rusia a căutat împreună cu Germania şi Austro-Ungaria să medieze conflictul, reuşind să-l stingă pentru moment, dar acesta a reizbucnit în 1885 [74].

La 18 septembrie 1885 a izbucnit o răscoală în oraşul Filipopoli, capitala Rumeliei orientale, cu care prilej guvernatorul turc şi funcţionarii săi au fost izgoniţi, fiind proclamată unirea „ambelor Bulgarii". Principele Alexandru Battemberg acceptă unirea şi se proclamă principe al Bulgariei unificate [75].

Fără îndoială că acest act a avut un caracter progresist, care a stimulat şi a întărit dezvoltarea economică şi politică a statului bulgar. Actul de la 1885 a fost primit însă cu multă ostilitate de Rusia, fosta protectoare a Bulgariei. Astfel, ţarul Alexandrul al III-lea ordonă lui Giers să protesteze oficial împotriva încălcării de către Bulgaria a Tratatului de la Berlin [76] şi îl radiază pe prinţul Battemberg din cadrele armatei ruse [77], rechemînd pe toţi ofiţerii ruşi care mai erau în serviciul Bulgariei [78].

Unirea Rumeliei orientale cu principatul bulgar a trezit dorinţa regelui Milan al Serbiei de a obţine compensaţii teritoriale pe seama Bulgariei, cerînd pentru aceasta sprijinul guvernului austriac.

---

[70] „Universul" din 1 noiembrie 1885.
[71] Arh. M.A.E., vol. 199 (1884), dos. 41 B.
[72] Ibidem, telegr. Legaţiei române din Belgrad din 30 mai 11 iunie 1884.
[73] *Documents diplomatiques français*, seria 1, tom V, p. 311.
[74] Ibidem, doc. 305, p. 321.
[75] *Istoria diplomaţiei*, vol. III, p. 95.
[76] Arh. M.A.E., vol. 200, dos. 41 B a (partea 1).
[77] *Documents diplomatiques français*, seria 1, vol. VI, doc. 112, p. 13.
[78] Ibidem, p. 137; vezi şi Arh. M.A.E., vol. 200 (1885), dos. 41 B 1 a (p. 1), telegr. cifrată de la Sofia din 10 20 septembrie 1885.

www.dacoromanica.ro

La numai două zile după izbucnirea răscoalei din Rumelia orientală, Milan a sosit la Viena, unde l-a vizitat pe contele Kálnoky, ministrul de externe al Austro-Ungariei, şi pe ambasadorii marilor puteri [79]. Kálnoky era mult mai dispus decît Andrássy să ducă o politică de expansiune în Balcani. O asemenea politică corespundea dealtminteri şi tendinţelor cercurilor militare şi clericale, capitalului bancar şi intereselor întreprinderilor feroviare austro-ungare. Hotărît să înceapă un război împotriva Bulgariei, Milan obţine din partea bancherilor vienezi un împrumut de 25 000 000 de dinari, Kálnoky fiind întru totul de acord cu începerea războiului [80].

În aceeaşi zi, la Belgrad, preşedintele Consiliului de Miniştri al Serbiei l-a întrebat confidenţial pe agentul diplomatic al României ce atitudine va lua guvernul român faţă de evenimentele din Bulgaria. Agentul român a cerut mai întîi să afle „atitudinea Serbiei, care este mai angajată" [81]. La această întrebare, preşedintele guvernului sîrb i-a declarat „că este de acord pentru o acţiune energică şi imediată. Protestează contra anulării Tratatului de la Berlin şi contra formării unui stat mare bulgar, care este un pericol pentru Serbia" [82].

Agentul român a comunicat Ministerului de Externe român cele discutate, cerînd ca acesta să-şi precizeze poziţia [83]. Printr-o telegramă cifrată, ministrul de externe, Cîmpineanu, răspundea: „...Atitudinea voastră rezervată perfect justificată. Să vedem care va fi atitudinea marilor puteri" [84].

Agenţia noastră diplomatică din Bulgaria raporta la 10/22 septembrie 1885 că guvernul sîrb consideră o Bulgarie mare drept un pericol în egală măsură pentru România, Serbia şi Grecia. Sîrbii propuneau o demonstraţie militară sîrbo-română împotriva Bulgariei [85].

Ca răspuns la mesajul regal, în care se aprecia că Serbia „nu poate fi indiferentă la situaţia creată în Balcani" [86], armata sîrbă a fost mobilizată, iar scupştina convocată la Niş.

Faţă de situaţia creată, legaţia Turciei din Belgrad a cerut lămuriri guvernului sîrb în legătură cu mobilizarea armatei, la care acesta a comunicat că armata este mobilizată nu împotriva Turciei, ci împotriva Bulgariei. Bineînţeles, ministrul Turciei la Belgrad nu putea fi mulţumit cu acest răspuns, el considerînd că „Bulgaria fiind vasală Turciei, aceasta înseamnă de fapt un atac împotriva Turciei" [87]. Comentînd evenimentele, agentul României arăta că Serbia a adoptat această atitudine fiind susţi-

---

[79] Arh. M.A.E., vol. 199 (1885), dos. 41 B, nr. 1 f (telegr. din Viena din 9/21 septembrie 1885).

[80] *Istoria diplomaţiei*, vol. III, p. 95.

[81] Arh. M.A.E., vol. 199 (1885), dos. 41 B, nr. 1 f (telegr. de la Belgrad din 9/21 septembrie 1885).

[82] Ibidem.

[83] Ibidem.

[84] Ibidem, telegr. cifrată din 10/22 septembrie 1885.

[85] Ibidem (raport trimis din Belgrad la 10/22 septembrie 1885).

[86] Ibidem, telegr. din Belgrad la 1/13 octombrie 1885 (La Niş au plecat, de asemenea, ministrul Austro-Ungariei şi ataşatul lui militar).

[87] Ibidem, telegr. cifrată din Belgrad din 13 octombrie 1885; după izbucnirea războiului sîrbo-bulgar, Bulgaria, în calitate de stat aflat sub suzeranitatea Imperiului otoman, a cerut ajutor Turciei (vezi „Universul" din 4/16 noiembrie 1885).

www.dacoromanica.ro

nută de Austro-Ungaria [88]. De fapt cel mai indicat să protesteze împotriva încălcării Tratatului de la Berlin era guvernul otoman, deoarece bulgarii izgoniseră din Rumelia orientală pe guvernatorul turc cu funcţionarii săi, care iniţial au fost arestaţi [89], şi nicidecum guvernul sîrb.

La vestea evenimentelor din Rumelia orientală, guvernul otoman a ezitat să intervină cu trupe. Încă de la declanşarea conflictului, comunica ministrul României în Turcia, în sînul Consiliului de Miniştri s-au produs divergenţe care au împiedicat luarea de măsuri energice [90]. În raport, diplomatul român din Buyukdere arăta următoarele: „Un fapt mi se pare pozitiv: acela că Poarta, prin ezitaţiunile sale, a lăsat să treacă timpul în care o intervenire armată era încă posibilă. De acum înainte orice acţiune din partea-i va fi paralizată de puterile interesate" [91].

În legătură cu atitudinea României faţă de evenimentele din Balcani, ministrul de externe al României, Ion Cîmpineanu, telegrafia la 17/29 septembrie tuturor legaţiilor şi agenţiilor diplomatice, afară de cele din Belgrad şi Atena: „Dezminţiţi în modul cel mai formal orice alianţă sau înţelegere cu Grecia sau Serbia. Zvonurile răspîndite prin agenţia Havas au, evident, o intenţie răuvoitoare" [92].

Răspunzînd acestei dispoziţii a ministrului de externe, Legaţia română din Bruxelles comunica lui Ion Cîmpineanu că a dezminţit ştirea dată de agenţia Havas în privinţa unei asemenea alianţe sau înţelegeri între România, Grecia şi Serbia [93].

Legaţia raporta că acest „comunicat a fost reprodus de toate ziarele de aci, adăugînd comentarii în favoarea noastră" [94].

Şi Legaţia română de la Constantinopol comunică la 20 septembrie 3 octombrie 1885 că dezminţirea categorică dată de Ministerul de Externe al României în legătură cu alianţa dintre România, Serbia şi Grecia „a produs aici atît la Poartă, cît şi la ambasade cel mai bun efect. Aarif-paşa, ministru ad-interim al afacerilor străine, m-a însărcinat să transmit guvernului meu mulţumirile guvernului imperial" [95].

La 14/26 octombrie principele Bulgariei transmitea profunda sa recunoştinţă guvernului român pentru atitudinea francă şi corectă dovedită faţă de Bulgaria [96].

Guvernul român, care se afla atît de aproape de evenimentele din Balcani, a dat dovadă de mult calm şi tact. În aceste împrejurări, şeful guvernului român, I. C. Brătianu, a plecat inopinat la Viena, unde a avut întrevederi cu Kálnoky [97], în urma cărora ziarele din Viena anunţau că primul ministru al României a cerut marilor puteri să recunoască neutralitatea României în conjunctura creată în Peninsula Balcanică. După vizita

---

[88] Ibidem.

[89] Arh. M.A.E., vol. 1 200 (1885), dos. 41 B (partea I), telegr. cifrată din Sofia din 6 18 septembrie 1885.

[90] Ibidem, legaţia română din Buyukdere, raport la 10 22 septembrie 1885 (Buyukdere era un cartier al Constantinopolului unde se afla sediul Legaţiei române).

[91] Ibidem.

[92] Ibidem, vol. 202 (1885), dos. 41 B.

[93] Ibidem, vol. 1, telegr. din 20 septembrie/2 octombrie 1885.

[94] Ibidem.

[95] Ibidem, Gh. Ghica către I. Cîmpineanu, 3/15 octombrie 1885.

[96] *Reprezentanţele diplomatice ale României*, p. 270.

[97] „Românul", din 18/30 septembrie 1885.

www.dacoromanica.ro

la Viena, I. C. Brătianu s-a deplasat în Germania, la Berlin [98] şi apoi la Friederichsruhe, unde se găsea cancelarul Bismarck, cu care a avut, de asemenea, mai multe întrevederi [99].

Examinînd situaţia din Peninsula Balcanică într-un articol de fond, ziarul „Românul" din 26 septembrie/18 octombrie 1885 anunţa reîntoarcerea în ţară a primului ministru I. C. Brătianu, arătînd totodată că politica guvernului român „este înconjurată de cel mai mare mister".

Pentru soluţionarea problemei Rumeliei orientale, s-a hotărît convocarea la Constantinopol a unei conferinţe a ambasadorilor statelor care au participat la Congresul de la Berlin [100]. La 5 noiembrie 1885 a avut loc prima şedinţă a conferinţei [101]. România a cerut ca la conferinţa de la Constantinopol să se ia în discuţie şi dărîmarea fortificaţiilor din Bulgaria de pe malul Dunării, în special cele de la Vidin [102]. Ambasadorul Angliei, într-o discuţie cu reprezentantul României la Constantinopol, Gh. Ghica, a fost de părere că cererea României nu se include în ordinea de zi a conferinţei [103], iar Said paşa, în calitate de preşedinte al conferinţei, a refuzat să ţină seama de cererea României, motivînd că acest lucru îl va rezolva Ministerul de Externe al Turciei [104]. La 11 noiembrie 1885, Sublima Poartă anunţă oficial guvernul român că regretă că nu poate include pe ordinea de zi problema fortificaţiilor, deoarece conferinţa se ocupă exclusiv de problema Rumeliei orientale [105].

În timp ce se desfăşura conferinţa de la Constantinopol, la 2/14 noiembrie 1885 guvernul sîrb, sprijinit de Austro-Ungaria, a declarat război Bulgariei, motivînd că în zona de frontieră au fost atacate unele posturi de grăniceri sîrbi [106].

Războiul declanşat împotriva Bulgariei a fost mai mult decît nepopular în Serbia.

Iată ce scria ziarul „Românul" despre aceasta: „Două popoare de acelaşi sînge se ucid azi între ele. Faptul este cu atît mai regretabil, cu cît nu se poate prevedea cu ce foloase se vor alege după atîtea suferinţe şi lipsuri ce-şi impun" [107].

În ziua declanşării ostilităţilor a avut loc un consiliu de miniştri sub conducerea lui I. C. Brătianu, în cadrul căruia s-au discutat evenimentele de peste Dunăre fără a se da ceva publicităţii. A doua zi, la 6 noiembrie (st. v.) 1885, ziarul „Românul" arată într-un articol: „Nu putem sta nepăsători şi trebuie să fim cu luare aminte. Ce se petrece astăzi poate

---

[98] Ibidem din 21 septembrie/3 octombrie 1885.

[99] Ibidem din 22 septembrie/4 octombrie 1885.

[100] *Documents diplomatiques français*, tom. VI *(1885—1887)*, Paris, 1934, doc. 99 şi 104, p. 119—131.

[101] Ibidem, doc. 113, p. 138.

[102] Arh. M.A.E., vol. 202, dos. 41 f 1, telegr. cifrată din 19/31 octombrie 1885.

[103] Ibidem, telegr. lui Gh. Ghica din Pera către I. Cîmpineanu, 20 octombrie 1 noiembrie 1885.

[104] Ibidem, telegr. cifrată din Constantinopol din 7/19 noiembrie 1885.

[105] Ibidem, nota Turciei către Ministerul Afacerilor Externe al României din 11/23 noiembrie 1885.

[106] *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 115, p. 138; vezi şi „Românul" din 3 noiembrie (st. v.) 1885.

[107] „Românul" din 5 noiembrie (st. v.) 1885.

www.dacoromanica.ro

este începutul unor noi conflicte şi vărsări de sînge" [108]. Referindu-se la operaţiile militare, ziarul relata că trupele sîrbeşti au pătruns pe teritoriul Bulgariei, îndreptîndu-se spre Sofia.

Trupele bulgare au reuşit să respingă atacul principal dat de sîrbi la Slivniţa, trecînd apoi la contraofensivă [109]. Pătrunzînd pe teritoriul Serbiei, ele au provocat o puternică înfrîngere sîrbilor la Pirot [110].

În editorialul ziarului „Românul" din 11 şi 12 noiembrie (st. v.) 1885 se făceau asemenea aprecieri asupra războiului: „Asistăm dezinteresaţi, dar cuprinşi de durere la războiul dintre bulgari şi sîrbi. Dezinteresaţi pentru că credem că acest război se va localiza. Cuprinşi de durere pentru că, oricine va fi biruitorul, va avea de efect a produce ură între popoare care au suferinţe comune şi aspiraţii comune".

Aprecierile ziarului „Românul" reflectau de fapt starea de spirit existentă în cele mai largi pături ale opiniei publice din ţara noastră, care în aceste împrejurări tragice pentru cele două ţări surori a sprijinit atitudinea autorităţilor române faţă de conflict. România a ajutat pe măsura posibilităţilor sale cele două ţări, trimiţînd ambulanţe ale Crucii Roşii atît în Serbia, cît şi în Bulgaria, primind cu această ocazie mulţumiri din partea ambelor state [111].

În Serbia, ambulanţa română a amenajat trei spitale şi a îngrijit circa 500 de răniţi. În Bulgaria a fost amenajat un spital, unde au fost îngrijiţi 125 de răniţi. S-au cheltuit 40 578 de lei, din care 15 435 în Serbia şi 23 143 în Bulgaria [112].

Agentul României de la Sofia, Beldiman, comunica la 14/26 decembrie 1885 că „opinia publică bulgară este favorabilă şi simpatizează cu atitudinea României. Ea priveşte foarte favorabil România" [113].

Atitudinea guvernului şi a oamenilor politici români faţă de conflictul sîrbo-bulgar s-a reflectat şi în dezbaterile Adunării Deputaţilor. Încă la deschiderea corpurilor legiuitoare, în mesajul tronului din 16 noiembrie (st. v.) 1885, se arăta că „evenimentele de peste Dunăre au fost urmărite cu linişte şi cu mare băgare de seamă. Neamestecul nostru într-un conflict la care trebuiau să se pronunţe puterile semnatare ale Tratatului de la Berlin era de la sine indicat [114].

În şedinţa din 25 noiembrie (st. v.) 1885, deputatul N. Ionescu a interpelat guvernul cu privire la conflictul din Balcani. Cu această ocazie el arăta că toate grupările politice şi toate întrunirile care s-au ţinut şi-au exprimat simpatia pentru mişcarea naţională din Rumelia orientală în

---

[108] Ibidem, din 6 noiembrie 1885; vezi şi N. Ciachir, *La conclusion de la paix de Bucarest en 1886 au lendemain des événements balkaniques de 1885—1886*, în „Revue des études sud-est européennes, 3—4 (1965), p. 571.

[109] „Românul" din 7 şi 10 noiembrie (st. v.) 1885.

[110] *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 118, p. 141—113; vezi şi „Românul" din 13 noiembrie (st. n.) 1885.

[111] Arh. M.A.E., vol. 202 (1885), dos. 41, lit. B nr. 1 c.

[112] „Românul" din 11 şi 12 noiembrie (st. v.) 1885.

[113] Ibidem din 6 februarie 1886. De asemenea s-a format un comitet de doamne bulgare şi române, care au strîns pentru răniţii bulgari bani („Românul" din 16 noiembrie (st. v.) 1885).

[114] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor (1885—1886)*; vezi şi „Românul" din 16 noiembrie (st. v.) 1885.

www.dacoromanica.ro

unanimitate şi fără rezerve [115]. „Mîndra Bulgarie a făcut ce am făcut noi în 1859. Din partea noastră ar fi fost o contrazicere flagrantă dacă am fi avut o altă atitudine politică" [116]. Acelaşi deputat spunea în continuare că dacă „guvernul a lucrat de capul său, bun cap a avut" [117].

În interpelarea sa, N. Ionescu mai întreba guvernul dacă a cerut demolarea fortăreţelor din dreapta Dunării şi ce răspuns a primit.

El considera că s-a procedat greşit dacă s-a făcut o astfel de cerere, deoarece „am dezarma pe bulgari în lupta lor pentru cîştigarea independenţei". Încheindu-şi interpelarea, N. Ionescu cerea guvernului să-şi arate deschis atitudinea, deoarece pînă în prezent nu s-a publicat nimic oficial şi el nu cunoaşte ce alianţe are România. El făcea şi o valoroasă sugestie: „...Sîntem vecini şi în bune relaţii cu sîrbii şi bulgarii, n-aş găsi nimic extraordinar ca să ne punem mediatori între ei" [118].

La interpelarea lui N. Ionescu a răspuns primul ministru, I. C. Brătianu. El a arătat linia politică adoptată de România faţă de conflictul balcanic. Cu toate că guvernul român a cerut dărîmarea fortificaţiilor, spunea Brătianu, „noi am fost nu numai binevoitori, ci chiar generoşi cu interesele Bulgariei şi Serbiei" [119].

Vorbind despre scopul călătoriei sale la Berlin, I. C. Brătianu a spus: „Ca să ne orientăm, căci nu noi dominăm situaţia în Peninsula Balcanică" [120]. Dealtfel concluzia sa după călătoria peste graniţă era că marile puteri cele mai interesate, Rusia, Germania şi Austro-Ungaria, nu voiau extinderea conflictului, ci menţinerea păcii. De aceea, după părerea lui, guvernul român trebuia să stea în rezervă şi să nu facă nici o pregătire de război. Primul ministru mai adăuga că în cazul pericolului de extindere a războiului va convoca parlamentul şi va lua toate celelalte măsuri corespunzătoare [121].

În încheierea răspunsului său, Brătianu arăta: „Am vrut pace în Peninsula Balcanică, echitabilă şi pentru bulgari şi pentru sîrbi" [122].

După victoria bulgarilor de la Pirot, numai intervenţia Austro-Ungariei a salvat Serbia de la o înfrîngere totală. Ministrul Austro-Ungariei la Belgrad a plecat urgent la cartierul lui Battemberg, cerîndu-i sub formă de ultimatum să oprească ofensiva şi să sisteze operaţiile militare [123].

La 18/30 noiembrie 1885, ostilităţile dintre sîrbi şi bulgari au fost suspendate pe toată linia frontului [124].

În aceeaşi zi apărea un supliment al ziarului „Românul", care anunţa încetarea ostilităţilor. Ziarul reproducea depeşa lui Battemberg către guvernul bulgar. Regele arăta că, luînd în consideraţie nota marilor puteri şi ultimatumul guvernului austro-ungar că trupele imperiale vor interveni dacă armata bulgară continuă ofensiva, consimte la încetarea

---

[115] Ibidem, p. 49.
[116] Ibidem.
[117] Ibidem, p. 50.
[118] Ibidem, p. 52.
[119] Ibidem.
[120] Ibidem.
[121] Ibidem, p. 53.
[122] Ibidem, p. 55.
[123] *Istoria diplomaţiei*, vol. III, p. 95; vezi şi V. Popovici, *op. cit.*, p. 133.
[124] „Românul" din 18 noiembrie 1885.

www.dacoromanica.ro

ostilităţilor. Aceasta cu atît mai mult cu cît victoria de la Pirot a asigurat onoarea şi reputaţia militară a Bulgariei [125].

La 10/22 decembrie 1885 s-a semnat armistiţiul între Serbia şi Bulgaria, fixîndu-se o zonă neutralizată pe o distanţă de 6 km adîncime [126].

Războiul a durat 16 zile şi, după cum arată istoricul sîrb Fuad Slipicevici, masele largi populare au participat fără entuziasm, mărindu-se astfel opoziţia între popor şi rege [127].

La propunerea Rusiei, marile puteri au intervenit la Belgrad, Sofia, Atena şi Constantinopol pentru a propune dezarmarea generală a Serbiei şi Bulgariei, ca şi a celorlalte state mici din Balcani [128].

Reprezentatul României la Belgrad anunţa că Serbia este gata să demobilizeze armata. El mai transmitea că sîrbii vor o pace onorabilă şi ar fi de acord ca negocierile de pace să se ducă la Bucureşti [129].

Agentul român la Sofia, Beldiman, raporta la rîndul său că Bulgaria este gata să demobilizeze dacă marile puteri îi garantează că nu va mai fi atacată [130]. Pe de altă parte, ministrul României la Berlin, Liteanu, telegrafia şi el că Bismarck a ordonat reprezentanţilor săi de la Belgrad şi Sofia să propună celor două ţări începerea negocierilor la Bucureşti [131]. Într-un raport confidenţial trimis tot de Liteanu ministrului de externe român, este reprodusă o discuţie a acestuia cu Bismarck. Demnitarul german i-a comunicat că diplomaţii sînt unanimi în a stabili o pace trainică în Balcani care să nu dezavantajeze pe nimeni [132]. În legătură cu locul de desfăşurare a tratativelor, Bismarck era de părere ca ele să se ţină la Bucureşti, deoarece România, prin poziţia sa neutră şi prin raporturile de prietenie şi de bună vecinătate cu toate statele, şi-a cîştigat unanim simpatia [133]. Şi împăratul Germaniei, într-o discuţie avută cu Liteanu, i-a spus acestuia că „toată lumea aprobă atitudinea României şi a lui Carol în problema balcanică" [134].

Într-o altă notă transmisă din Sofia, Beldiman comunica că din informaţiile confidenţiale pe care le-a primit se desprinde următoarea concluzie: „... Germania accentuează activitatea sa în problemele orientale şi vrea să ia iniţiativa în mîinile sale pentru a soluţiona paşnic actualele complicaţii" [135].

Tot el telegrafia la 5/17 ianuarie 1886 că reprezentantul Germaniei, de comun acord cu reprezentanţii Austro-Ungariei şi Angliei, au propus guvernului bulgar oraşul Bucureşti ca loc pentru ducerea tratativelor de pace [136]. O zi mai tîrziu el arăta că Turcia insista pentru ducerea trata-

---

125 Ibidem.

126 *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 125, p. 146.

127 F. Slipicevici, *Istoria naroda federativne republike Jugoslavije*, II dio, Saraievo, 1956, p. 156.

128 Arh. M.A.E., vol. 208, dos. 41, lit. B, nr. 1; telegr. din Belgrad din 30 decembrie 1885/11 ianuarie 1886.

129 Ibidem.

130 Ibidem, telegr. cifrată din Sofia din 6/18 ianuarie 1886.

131 Ibidem, telegr. cifrată din Berlin din 9/21 ianuarie 1886.

132 Ibidem, raport confid .din Berlin din 11/23 ianuarie 1886.

133 Ibidem.

134 Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 6 (1886), f. 1.

135 Arh. M.A.E., dos. 41, lit. B, nr. 1 r., telegr. cifrată din 31 decembrie/12 ianuarie 1886.

136 Ibidem, telegr. cifrată din 5/17 ianuarie 1886.

www.dacoromanica.ro

tivelor la Constantinopol, dar pînă la urmă a aderat şi ea la această propunere [137]. Consulul României la Roma, referindu-se la aceeaşi chestiune, raporta că, întreţinîndu-se la un bal cu regele şi cu regina Italiei, aceştia i-au arătat „că găsesc locul întrunirii nimerit sub toate punctele de vedere". Ar dori ca numai România să exercite o influenţă oarecare asupra lor, căci aceasta va fi dezinteresată, de vreme ce reprezentanţii şi diplomaţii marilor puteri se preocupă mai mult de interesele lor proprii [138].

Şi consulul României de la Constantinopol comunica că, la o recepţie, Said paşa şi-a exprimat satisfacţia „faţă de atitudinea demnă şi corectă a României în timpul desfăşurării ultimelor evenimente. El şi-a exprimat mulţumirea pentru politica plină de tact a României faţă de interesele Turciei" [139].

Într-o telegramă din Belgrad, Emil Ghica raporta la rîndul său că ministrul Rusiei în capitala Serbiei i-a comunicat primului ministru sîrb cuprinsul unei telegrame venite de la Petersburg, din care reieşea că marile puteri sînt decise să obţină la Bucureşti o pace trainică şi durabilă, iar negocierile să aibă loc pe baza statu-quo teritorial la Berlin [140]. În acelaşi timp, Giers dădea instrucţiuni ministrului Rusiei la Bucureşti ca tratativele de pace să se ducă pe baza statu-quo, neadmiţîndu-se decît mici rectificări reciproce de frontieră. Totodată, plenipotenţiarul rus primea instrucţiuni ca lucrările conferinţei să nu se ocupe de Rumelia orientală [141].

Cu toate acestea, după cum se arăta în suplimentul ziarului „Românul" din 22 noiembrie (st. v.) 1885, care reproducea o declaraţie a lui Alexandru Battemberg, suveranul de la Sofia era hotărît să nu renunţe la unirea proiectată între principatul Bulgariei şi Rumelia orientală [142].

Pînă la urmă, cu toate străduinţele depuse de reprezentanţii puterilor interesate, nu se va reuşi să se împiedice unificarea Bulgariei [143]. În acceptarea situaţiei create, un rol important l-a avut şi noul premier englez, lordul Salisbury, care a intervenit cu hotărîre, convingîndu-l pe sultan să încheie un acord cu Bulgaria.

Încă de la 15/27 ianuarie 1886, într-o telegramă cifrată trimisă din Berlin, Liteanu reproducea o nouă discuţie cu Bismarck, în care acesta îi comunicase că Battemberg va trata direct cu sultanul şi pacea va fi semnată în scurt timp [144].

Numai Grecia persista în atitudinea ei războinică *. Ea voia să profite de evenimentele din 1885—1886 pentru a-şi lărgi teritoriul înspre Marea Egee, vizînd mai ales unele regiuni din Macedonia [145].

---

[137] Ibidem, telegr. cifrată din Sofia din 6 18 ianuarie 1886.

[138] Ibidem, raport confidenţial din Roma, la 4 februarie (st. n.) 1886.

[139] Ibidem, telegr. din Constantinopol din 28 ianuarie 9 februarie 1886.

[140] Ibidem, telegr. cifrată din Belgrad din 23 ianuarie 4 februarie 1886.

[141] *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 175, p. 186 187.

[142] „Românul" din 22 noiembrie (st. v.) 1885.

[143] *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 190, p. 202 203.

[144] Arh. M.A.E., dos. 41, nr. 1 r., telegr. cifrată din Berlin din 15 27 ianuarie 1886.

* Referitor la atitudinea războinică a Greciei, Legaţia română din Belgrad, într-un raport înaintat Ministerului de Externe, face următoarea remarcă : „Victorioşi într-un razboi, ei speră o parte mică din teritoriul Turciei ; învinşi, ei consideră că marile puteri nu vor admite schimbul de teritorii în defavoarea lor. Atunci guvernul şi regele vor să pară activi pentru popularitate în popor, căci inactivitatea ar scadea influenţa şi prestigiul conducătorilor greci" (Arh. M.A.E., dos. 41, lit. B, nr. 1 r, raportul Legaţiei române din Belgrad din 19/31 ianuarie 1886).

[145] D. Djordjević, *op. cit.*, p. 167.

www.dacoromanica.ro

Prin cîteva note colective însă transmise succesiv guvernului grec, marile puteri au atras atenţia acestuia că nu permit periclitarea păcii nici pe mare, nici pe uscat. În acest scop, cîteva fregate ale marilor puteri au primit ordin să patruleze în Mediterană.

Urmărind atitudinea guvernului otoman faţă de evenimentele din 1885—1886, ea poate fi calificată, fără îndoială, drept corectă şi conciliantă. Astfel, de pildă, în perioada conflagraţiei sîrbo-bulgare au fost concentrate trupe turceşti în Macedonia. Cu toate acestea, după cum se arată în raportul consulului general al României la Salonic către Ministerul de Externe, atîta timp cît trupele turceşti au staţionat în Macedonia, mai ales cele venite din Asia Mică, nu s-au înregistrat plîngeri din partea populaţiei. Aprovizionarea s-a făcut plătindu-se totul cu bani peşin, iar soldaţii n-au mai fost cantonaţi pe la locuitori, ci în localuri speciale şi în moschei. Deşi în Salonic se aflau 20 000 de soldaţi turci, acest lucru aproape că nu se observa, deoarece soldaţii se comportau corect şi circulau prin oraş numai vinerea [146].

Pe baza acordului turco-bulgar semnat în februarie 1886 se recunoştea suzeranitatea Porţii otomane asupra Rumeliei orientale, dar Alexandru Battemberg [147] a fost numit guvernatorul provinciei. Sub această formulă se realiza de fapt alipirea Rumeliei la Bulgaria.

La 4/26 aprilie 1886 a fost emis firmanul prin care Poarta îl recunoştea pe Battemberg guvernator al Rumeliei orientale [148].

★

Tratativele de pace de la Bucureşti au început la 23 ianuarie/4 februarie 1886, cînd a avut loc prima şedinţă [149].

Ele s-au desfăşurat în saloanele Ministerului de Finanţe. În şedinţa de deschidere a luat cuvîntul ministrul afacerilor externe al României, Pherekyde, care a urat bun venit delegaţilor. El a declarat că România, prietenă în egală măsură a tuturor popoarelor din Balcani, dorea în mod sincer stabilirea unei păci echitabile şi trainice [150].

Prima şedinţă de lucru a avut loc în aceeaşi zi. Pe baza art. 5 al armistiţiului din 9 21 decembrie 1885, pentru negocierile de pace au fost numiţi următorii delegaţi :

— din partea sultanului : Midjid-paşa, ca prim delegat * ;

— din partea prinţului Battemberg : G. G. Nechoff, ca delegat doi ** ;

— din partea regelui Serbiei : Mijatovici ***.

---

[146] *Documents diplomatiques français*, tom. VI, doc. 195, p. 207—208 ; „Românul" din 9 februarie (st. v.) 1886 anunţă că, pe baza acordului turco-bulgar, Bulgaria urma să ajute Turcia cu trupe în caz ca era atacată în posesiunile sale europene şi să plătească în fiecare an tezaurului imperial 400 000 de lire, din care 150 000 de lire cu titlu de tribut.

[147] Arh. M.A.E., vol. 208, dosar nr. 41 B, nr. 1 r, telegr. cifrată din Sofia.

[148] Ibidem, vol. 200, dos. 41 lit. B 10, raport din 24 octombrie 6 noiembrie 1885.

[149] Ibidem, vol. 208, dos. 41, lit. B, nr. 1 r, Pacea dintre Serbia si Bulgaria încheiată la Bucureşti ; telegr. cifrată circulară a lui Pherekyde din 22 ianuarie 3 februarie 1886.

[150] Ibidem, darea de seamă a şedinţei de deschidere a conf. din 23 ianuarie/4 februarie 1886

* Era directorul presei din M.A.E. al Imperiului otoman.

** Era guvernatorul Băncii Naţionale Bulgare.

*** Ministru plenipotenţiar al Serbiei la Londra.

www.dacoromanica.ro

Din partea României lua parte la conferință Alexandru Lahovary, director în Ministerul Afacerilor Externe, care cunoștea bine problemele balcanice [151].

Încă de la deschiderea lucrărilor, delegații și-au exprimat satisfacția față de linia corectă a guvernului român și față de sentimentele pacifice ale României [152].

În total au avut loc 9 ședințe, dintre care 8 au fost ședințe de lucru, ultima fiind rezervată iscălirii tratatului. În ședința a opta, din 18 februarie/2 martie 1886, au avut loc discuțiile referitoare la articolul unic.

Datorită poziției de conciliere a Turciei, delegatul sîrb a acceptat și el articolul unic. Astfel pacea între Serbia și Bulgaria a fost restabilită pe baza statu-quo. Tratatul urma să fie ratificat în 15 zile [153].

Tratatul de pace a fost iscălit la 19 februarie/3 martie 1886 [154]. În ultima ședință, delegatul Turciei și-a exprimat satisfacția pentru restabilirea păcii în Balcani și a mulțumit României pentru rolul avut în mediera conflictului. Delegatul sîrb a relevat concursul real al guvernului și al poporului român, iar delegatul bulgar s-a asociat la cele spuse de colegii săi, adăugînd că speră „ca pacea să fie durabilă și mulțumește guvernului și poporului român pentru rolul jucat" [155].

A doua zi după iscălirea tratatului de pace, ministrul de externe al României a oferit un prînz în cinstea delegaților participanți la tratativele de pace. Au fost invitați și alți diplomați la acest prînz, unde „s-a băut vinul păcii" [156]. Presa română a salutat încheierea cu succes a tratativelor de pace de la București. Astfel, în ziarul „Românul" din 7 martie (st. v.) 1886, care și-a dedicat articolul de fond acestei chestiuni, se spunea printre altele că la 3 martie (st. v.) 1886 delegații au ieșit de la conferință „cu ramura de măslin", iar într-un alt articol, apărut în numărul din 5 martie al ziarului, se spunea că „trebuie să ne bucurăm că conferința a izbutit, și bucuria noastră, se înțelege de la sine, ar fi și mai mare dacă liniștea ar dura cît se poate mai mult".

În același articol se arăta îngrijorarea : „criza balcanică este aproape terminată, dar material explozibil este destul", deoarece Serbia și Bulgaria încheiaseră pacea, dar ele nu-și restabiliseră relațiile de prietenie.

După cum se știe, criza balcanică nu s-a rezolvat complet prin iscălirea păcii de la București. Țarismul, iritat de prințul Battemberg, reușește să provoace o lovitură de stat în Bulgaria, să-l răstoarne pe acesta și să instaleze un guvern rusofil. Datorită amestecului Germaniei și Austro-Ungariei, acest guvern a fost răsturnat și s-a instalat o regență germanofilă. Au fost propuneri de a se oferi tronul Bulgariei regelui Carol I, acesta urmînd să domnească peste ambele țări, dar Rusia a protestat vehement,

---

[151] Ibidem, nota M.A.E., din 27 ianuarie 1886 st.v.

[152] Ibidem, proces-verbal nr. 1 al ședinței din 23 ianuarie/4 februarie 1886.

[153] Ibidem, proces-verbal nr. 8 din 18 februarie/2 martie 1886 ; vezi și Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 7 (1886) ; aici sînt cuprinse procesele-verbale ale ședințelor.

[154] „Românul" din 4 martie (st. v.) 1886 ; vezi și N. Ciachir, *Orașul București locul tratativelor și al păcii care a pus capăt conflictului balcanic din anii 1885 1886*, în „București VII (1971). Materiale de istorie și muzeografie", p. 283 284.

[155] Arh. M.A.E., procesul-verbal nr. 9 din 19 februarie/3 martie 1886 ; vezi și T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866—1900)*, București, 1925, p. 225.

[156] „Românul" din 5 martie (st. v.) 1886.

www.dacoromanica.ro

relaţiile ruso-germane devin foarte încordate, aproape să se ajungă la război. De-abia în 1887, printr-un compromis al marilor puteri, criza bulgară a fost soluţionată [157].

★

În perioada 1886—1900, diplomaţia românească a continuat să cultive relaţii de bună înţelegere cu statele balcanice, nu avea probleme majore, acute de litigiu, totuşi în 1892 a rupt relaţiile diplomatice cu Grecia, din cauza succesiunii averii lui Vanghelis Zappa [158], relaţii reluate de-abia în 1896, iar în anii 1899—1900, relaţiile cu Bulgaria au devenit deosebit de încordate, din cauza cîtorva insule de pe Dunăre, care au devenit obiect de litigiu, între cele două state, conflict care s-a limitat practic la atacuri în presa şi parlamentul celor două state.

Pe linia relaţiilor comerciale şi consulare între România şi statele balcanice merită să consemnăm, tratatul de comerţ şi navigaţie cu Turcia (1887), tratatul de comerţ cu Serbia (1890), aranjamentul comercial cu Bulgaria (1895), convenţia poştală şi telegrafică cu Bulgaria (1896), aranjamentul telegrafic cu Serbia (1896), convenţia comercială cu Turcia (1897), convenţia româno-sîrbă privind construirea unui pod peste Dunăre între Ţigăneşti şi Brza Palanka, pentru racordarea căilor ferate române cu cele sîrbeşti (1898), convenţie specială cu Bulgaria (1900), protocol în vederea unei convenţii consulare cu Turcia (1900) şi convenţie comercială între România şi Grecia [159]. La această convenţie a fost anexat un protocol şi o listă de comunităţi greceşti recunoscute persoane juridice, la Brăila, Galaţi, Calafat, Mangalia *, Constanţa, Tulcea, Sulina, şi Giurgiu, recunoscîndu-se şi personalitatea juridică a bisericii greceşti din România [160].

În orice caz, dezideratul principal al diplomaţiei româneşti era aţintit dincolo de Carpaţi, căci în monarhia Austro-Ungară, în Transilvania şi Bucovina, locuiau peste 3 milioane de români, care aşteptau să se unească cu ţara. Dar România, după cum se ştie, iscălise un tratat politic cu Austro-Ungaria în 1883 şi prin acesta era legată de Puterile Centrale [161]. Acest tratat, pe care diplomaţia românească îl iscălise în 1883, o scosese din izolarea politică de care era ameninţată şi rezolvase totodată şi chestiunea Dunării, conform intereselor sale [162].

Dar subordonarea economiei ţării faţă de monopolurile din Germania şi Austro-Ungaria şi fidelitatea lui Carol faţă de Hohenzollerni, determina menţinerea României în sistemul Triplei Alianţe [163].

---

[157] N. Ciachir, *România în sud-estul Europei...*, p. 220.

[158] C. Velichi, *op. cit.*, p. 524; vezi şi *Le Livre Vert. Documents diplomatiques. L'Affaire de la succession Zappa.* Zappa, grec din Epir, după alte surse albanez, a făcut mare avere, primind în 1844 cetăţenia română.

[159] Arh. M.A.E. nr. 2, lit. T, vol. 4 (nenumerotat).

* Comunităţile greceşti, cu excepţia celei din Mangalia, posedau biserici şi şcoli proprii.

[160] „Monitorul oficial" din 23 ianuarie/5 februarie 1901; vezi şi C. Velichi, *Les relations roumano-grecques...*, p. 530.

[161] Tamborra Angelo, *L'Europa Centro-Orientale nei secoli XIX—XX (1800 1920)*, Vallaro di Commissionaria editoriale, p. 334.

[162] Gheorghe Cazan, *Tratatul secret...*, p. 193.

[163] Al. Marghiloman *Note politice, 1897—1923*, Bucureşti, 1927, vol. I, p. 19; vezi şi I. Gheorghiu, I. Şendrulescu, *Relaţiile externe ale României în perioada 1900—1914*, în „Studii şi articole de istorie" XXVII—XXVIII, 1974. p. 85.

www.dacoromanica.ro

În ciuda acestor fapte, România a refuzat să mai reînnoiască tratatul comercial cu Austro-Ungaria expirat în 1885, şi prin tariful vamal protecţionist adoptat în 1886, practic declarase un război vamal curţii de la Viena. În plus, prin apariţia în 1890 a „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor" *, începuse o campanie sistematică în vederea desăvîrşirii unităţii naţionale. Iar regele Carol I, într-o discuţie avută cu omul politic român Alexandru Marghiloman, cunoscut pentru ideile sale filogermane, îşi manifesta „nemulţumirea adîncă de faptul că influenţa franceză redevine la modă ** şi că ofiţerii, iar se trimit în Franţa" [164].

În noiembrie 1891, ministrul român la Constantinopol, M. Mitilineu, este primit în audienţă specială de sultan, care îi declară că Imperiul otoman şi România au interese identice, primejdii comune şi este necesară „o Antantă între România şi Turcia", promiţînd că li se va acorda statut juridic aromânilor din Imperiul otoman. De asemenea, sultanul a elogiat naţiunea română şi i-a dat să înţeleagă că Turcia este favorabilă creşterii teritoriului României, deoarece provincii locuite de români trăiesc în afara statului, aluzia fiind vizibilă la Transilvania [165].

Mergînd pe aceeaşi linie, Turcia va insista, în special în 1897, să încheie un tratat de alianţă cu România, mai ales că izbucnise războiul greco-turc, iar Serbia, Muntenegrul şi Bulgaria concentrau trupe la graniţa turcă [166]. În acest scop, au apărut articole elogioase în presa turcă despre România („Malumat", „Sedakat", „Sabah" şi în alte periodice), chiar preconizîndu-se o confederaţie balcanică, unde România să joace un rol important, dar confederaţia să fie pusă sub egida sultanului [167]. România respinge într-un mod civilizat propunerile turceşti, oferindu-se să îmbunătăţească soarta turcilor aflaţi în Dobrogea.

La 18/30 aprilie 1897 ministrul român de la Constantinopol, Trandafir Djuvara, împreună cu G. Djuvara, ministrul român al justiţiei, sînt primiţi în audienţă de către sultan, arătîndu-i acestuia că după Congresul de la Berlin din 1878, România a arătat nenumărate probe de prietenie Imperiului otoman şi că „sîntem dispuşi a ceda un loc în Bucureşti pentru construirea unei moschei, contribuind şi la zidirea ei" [168]. De asemenea, vor îmbunătăţi şi mai mult soarta musulmanilor din Dobrogea; cer în schimb drepturi pentru aromânii din Imperiul otoman, adică recunoaşterea în primul rînd a unui şef religios al lor. Referitor la audienţa avută şi despre doleanţele guvernului român vorbeşte pe larg nota confidenţială

---

* Ulterior, Liga culturală înfiinţase secţii la Paris, Londra, Anvers, Bruxelles, Berlin etc., în vederea propagandei unirii tuturor românilor într un singur stat.

** Thobie J., *Intérêts et impérialisme français dans l'Empir Ottoman, 18 1 1914*, în „Etudes balkaniques", Sofia, nr. 2, 1976, p. 39 51.

[164] Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 19; totuşi ministrul român de la Paris, Gh. Ghica, raporta în 1901 „că din punct de vedere politic nu se simte în Franţa faţă de România, decît indiferenţă sau antipatie" (Arh. M.A.E., fond. Paris, Pol. Coresp. şi rapoarte 1901 1902, vol. 14, raport din 10 august 1901); vezi şi Mircea Popa, *Contribuţii privind relaţiile româno franceze 1900 1914*, în „Studii", nr. 1 (1969), p. 87.

[165] Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 19/1891, f. 2 3.

[166] Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 34, f. 51.

[167] Ibidem, f. 93.

[168] Ibidem, vol. 35, f. 72.

www.dacoromanica.ro

a lui Tr. Djuvara din 6/18 mai 1897 [169]. Ceea ce solicita România putea fi rezumat, grupat, în 4 puncte:

1. Problema mitropoliei române era problema de bază a guvernului român însă, din cauza intrigilor greceşti şi mai ales a atitudinii oscilante a patriarhului ecumenic de la Constantinopol, nu se realizase.

2. Capitulaţiile şi România. În virtutea articolului 50 al Tratatului de la Berlin din 1878 — este drept, foarte elastic — guvernul român a solicitat să se bucure de regimul aplicării capitulaţiilor în Imperiul otoman, dar „măcelul armenilor, revoluţia cretană şi războiul dintre Turcia şi Grecia survenit în prezent, au amînat această grea situaţie, neîncheindu-se ceva sigur între cele două state" [170].

3. Problema extrădărilor. Ar fi de dorit ca odată cu semnarea unei convenţii consulare să se încheie şi o convenţie de extrădare, deoarece foarte mulţi criminali de drept comun s-au refugiat şi se refugiază pe teritoriul Imperiului otoman şi astfel nu pot fi pedepsiţi.

4. Problema dreptului de proprietate. Românii nu pot poseda proprietăţi urbane sau rurale în Imperiul otoman, pentru că România nu a fost admisă să semneze protocolul care reglementa această situaţie.

În 1897, cînd Imperiul otoman se afla în război cu Grecia, iar Serbia şi Bulgaria concentrau trupe la graniţă, Turcia insista să încheie un tratat defensiv cu România. Raportul primului ministru român, D. Sturdza, înaintat lui Carol I la 12/24 septembrie 1897, furnizează amănunte referitor la această problemă [171].

Turcia insista asupra încheierii unui tratat defensiv, menţinîndu-se în Balcani statu-quo-ul stabilit de tratatul de la Berlin. Acest tratat ar fi uşurat situaţia Imperiului otoman, căci România se bucura acum de o mare autoritate politică şi morală în sud-estul Europei. Dar Turcia lega rezolvarea recunoaşterii mitropolitului pentru aromâni de alianţa pe care o propusese României. În acest sens este elocvent raportul confidenţial al lui Tr. Djuvara din 22 noiembrie/4 decembrie 1897 către ministrul afacerilor externe român [172].

Pe cînd plîngerile aromânilor nu sînt luate în consideraţie, bulgarii din Imperiul otoman au căpătat asigurarea că vor primi încă 4—5 berate pentru noi episcopi.

Referitor la această problemă, marele vizir i-a motivat lui Djuvara că este altceva a numi noi episcopi într-o biserică deja existentă şi altceva a crea o nouă biserică în stat. Dar dacă România va încheia un tratat de alianţă cu Turcia, speră că problema recunoaşterii mitropolitului aromân Antim se va rezolva. Djuvara arată că în actuala constelaţie politică un tratat de alianţă cu Turcia va cădea ca o bombă din senin, iar marile puteri îl vor privi cu suspiciune. Prin alianţa propusă se urmăreşte întărirea Turciei europene, chiar crearea unei confederaţii balcanice, căci marele vizir i-a declarat „că Bulgaria şi Serbia n-ar avea nici o însemnătate, dacă România este alături de Turcia" [173].

---

169 Ibidem, f. 78.
170 Ibidem, f. 78.
171 Arh. St. Buc., fond. Casa regală, dos. 1 1879, f. 1—2.
172 Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 35, f. 214—215.
173 Ibidem, f. 216.

www.dacoromanica.ro

Într-un alt raport confidențial al lui Djuvara din 31 decembrie/12 ianuarie 1897 (1898)[174] se arată că dacă sultanul și marele vizir au promis în ultimul timp în mai multe rînduri recunoașterea mitropolitului Antim, acum trimit pe români să se înțeleagă direct cu patriarhul, deși se știe clar poziția acestuia.

Djuvara face constatarea că datorită acestui lucru, relațiile româno-turce încep să devină mai reci și își arată nedumerirea față de o asemenea politică, întrucît Imperiul otoman, care are foarte puțini prieteni, ar fi găsit în România un partener corect și dezinteresat[175].

În ciuda acestor fapte, relațiile româno-turce continuă să rămînă bune pe plan politic, militar și cultural, neafectînd schimbul de vizite. Astfel, în 1898, cunoscuta cîntăreață română Darclée a dat o serie de reprezentații în teatrul palatului, excelînd în *Traviata*, și este decorată cu ordinul „Chefakat", una din cele mai mari decorații turcești, și cu medalia „Belle Arte". Tot în 1898, „Le Moniteur Oriental" din Constantinopol publică un articol intitulat „Politica României", în care se trage următoarea concluzie: România avînd o situație geografică deosebit de favorabilă la poarta Carpaților, cum aveau altă dată ducii de Savoia care stăpîneau porțile Alpilor, cu o armată de 200 000 oameni, bine instruiți, va juca un rol deosebit de important în cazul unui conflict european[176].

În 1900 este trimisă o misiune extraordinară română la Constantinopol, în frunte cu Marghiloman, care participă la jubileul organizat cu ocazia sărbătorii a 25 de ani de domnie ai sultanului. În cinstea misiunii române se dă un dineu de gală la 20 august (st. v.) 1900[177] și au loc mai multe discuții cu oamenii politici otomani, care scot în evidență necesitatea pentru Turcia de a avea relații foarte bune cu România.

Diplomații români semnalează și o opoziție internă crescîndă față de sultan. Astfel, în 1900, Damud Mahmud pașa, cumnatul sultanului, cu cei doi fii ai săi, părăsesc pe furiș Constantinopolul. Într-o scrisoare trimisă din Franța, acesta reproșează sultanului slăbiciunea regimului turc, acuzîndu-l că este despot și egoist ca Ludovic al XIV-lea, și rezultatele nefaste ale guvernării lui se văd tot mai simțite[178].

Propunerile românești sînt amînate de către guvernul otoman, și combătute vehement în special de către Bulgaria și Grecia, care nu priveau cu ochi buni asemenea solicitări, socotind Macedonia o zonă de influență exclusivă a lor.

Michel Lhéritier face afirmația că în cursul lunii august 1898, cînd marile puteri se ocupau cu organizarea autonomiei insulei Creta într-un sens favorabil Greciei, regele Carol al României, aflat la Petersburg, unde se găsea și regina Olga a Greciei, și-a exprimat dorința de a se întîlni cu regele George. Suveranul român dorea să discute o serie de probleme, inclusiv pe cea a aromânilor, iar regele Greciei s-a eschivat de la o asemenea întîlnire, contrar dorinței propriilor săi miniștri, Skoludis și Zaimis[179].

---

[174] Ibidem, f. 259—260.
[175] Ibidem, f. 260.
[176] „Le Moniteur Oriental" din 27 iulie (st. n.) 1898.
[177] „Monitorul oficial" din 20 august (st. v.) 1900.
[178] Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 38, f. 70—73.
[179] Michel Lhéritier, *L'évolution des rapports gréco-roumains...*, p. 584.

www.dacoromanica.ro

De-abia la 9 mai 1905, sultanul va promulga iradeaua prin care se recunoaşte şi se permite constituirea comunităţii aromâne în cadrul Imperiului otoman [180]. Acest eveniment — raporta diplomatul român, Lahovary, de la Constantinopol — a produs mare senzaţie asupra publicului grecesc şi mai cu seamă asupra cercurilor influente din Fanar [181].

În orice caz, din rapoartele diplomatice româneşti reiese că atît guvernul român, cît şi consulii români, mai ales din Salonic, Ianina şi Monastir, sprijină alături de doleanţele aromânilor, pe cele ale macedonenilor şi albanezilor ortodocşi, populaţii care se găseau lipsite de drepturi sub otomani şi unde în special grecii făceau eforturi să le asimileze. Totuşi, în ciuda acestor contradicţii româno-grece, la presiunea Puterilor Centrale, se încheie convenţia comercială din 1900, la care ne-am referit mai înainte, şi un protocol care recunoştea biserica elină din România ca persoană juridică [182].

De asemenea, din iniţiativa diplomaţiei vieneze, are loc în 1901 o întrevedere la Abbazzia între regele Carol I al României şi regele George al Greciei, unde se ajunge la o înţelegere mai largă între cele două părţi *.

Puterile Centrale **, căutînd să contracareze influenţele rusă, engleză şi franceză în Balcani, căutau să aplaneze conflictele între statele din această zonă a Europei, ca ele în bloc să fie fidele Triplei Alianţe.

În acelaşi timp, blocul franco-rus creat în 1893 [183], făcea eforturi să atragă Anglia de partea sa în ciuda existenţei unor puternice divergenţe şi să contracareze la rîndul său poziţiile Puterilor Centrale din sud-estul Europei ***.

În concluzie, diplomaţia română în perioada 1878—1900 a întreţinut relaţii corecte, de bună vecinătate cu statele balcanice, în unele perioade chiar cordiale în special cu Serbia şi Muntenegru, şi a militat pentru menţinerea statului-quo, pentru a nu se crea un dezechilibru în potenţialul militar şi economic al acestora. În acelaşi timp, statele balcanice îşi înteţeau eforturile de a-şi desăvîrşi unitatea naţională în vederea eliberării în primul rînd a teritoriilor ce se aflau sub dominaţie otomană, bulgarii urmărind în plus proclamarea independenţei de stat, iar albanezii căutau soluţii ca să-şi păstreze fiinţa naţională.

---

[180] Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 47, f. 12—14.

[181] Ibidem, f. 97.

[182] I. Gheorghiu, I Şendrulescu, *Relaţiile externe...*, p. 90.

* Cei doi suverani au fost împreună 5 zile. Au constatat solidaritatea de interese. Carol a vorbit de aromâni, primind asigurări că partea greacă va sprijini aceste doleanţe, iar grecii despre rezolvarea afacerii Zappa în favoarea lor şi despre interesele lor comerciale în România. Nici un document n-a fost iscălit cu ocazia acestei întrevederi (M. Lhéritier, *op. cit.*, p. 585).

** Vezi pentru amănunte, Victor Bibl, *Die Tragödie Österreichs*, Leipzig, Viena, 1940; vezi şi Otto Hoetzsch, *La politique extérieure de l'Allemagne de 1871 à 1914*, Berlin, Genève, 1933; vezi şi E. Zollner, *Geschichte Österreichs*, Viena, 1966; vezi şi Oskar Jager, *Geschichte der neusten Zeit 1789 1900*, Bielefeld, Leipzig, 1907; vezi şi Gottfried Franz Litschauer, *Österreichische Geschichte*, Viena, 1965; vezi şi Luigi Salvatorelli, *La Triplice Alleanza. Storia diplomatica 1877 1914*, Milano, 1939.

[183] F. A. Rotstein, *Mejdunarodtie otnoşenia v konţe XIX veka*, Moscova-Leningrad, 1960, p. 191.

*** Ch. Ambrozi, *L'Apogée de l'Europe 1871—1918*, Paris, 1975; vezi şi William Langer, *The Franco-Russian Alliance*, Cambridge, 1929; vezi şi Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. VI; *Le XIX-e siècle. De 1871 à 1914. L'apogée de l'Europe*, Paris, 1955.

www.dacoromanica.ro

LA ROUMANIE ET LES PAYS BALKANIQUES PENDANT LA PÉRIODE 1878—1900

RÉSUMÉ

S'appuyant sur une riche documentation et de nombreuses données inédites, l'étude se propose de relever les principales coordonnées de la politique extérieure de la Roumanie dans le sud-est de l'Europe pendant la période qui a suivi la conquête de son indépendance d'Etat en 1877.

Dans le contexte international de l'époque, on examine les événements historiques significatifs pour la précision de l'attitude du jeune Etat roumain face à la lutte de libération nationale des peuples balkaniques, pour la liquidation de la domination de l'Empire Ottoman. L'auteur souligne clairement que les grandes puissances européennes ont été directement intéressées à l'extension de leur influence économique et politique dans cette zone du continent, ce qui a engendré de sérieux affrontements et divergences de positions de celles-ci durant la période soumise à l'étude.

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

ISTORIA DOBROGEI ÎN UNELE LUCRĂRI STRĂINE RECENTE (III)

Întrucît problema localizării celebrului oraș dunărean Vicina a preocupat mulți cercetători nu este deloc surprinzător că ea a reținut și atenția distinsului istoric de la Varna Al. Kuzev într-un articol intitulat *Zur Lokalisierung der Stadt Vicina*[1]. Surprinzător este doar faptul că D-sa ajunge la încheieri care — după cum se va vedea — intră în evidentă nepotrivire cu datele invocate.

Articolul lui Al. Kuzev se subdivide în trei părți : 1. Istoricul problemei ; 2. Localizarea Vicinei la Ismail ; 3. Critica tezei localizării Vicinei la Păcuiul lui Soare.

În cele ce urmează ne vom opri asupra unora dintre chestiunile abordate de cercetătorul bulgar dar nu în ordinea prezentată de D-sa ci în inserarea for firească.

După ce reamintește imposibilitatea identificării Vicinei cu Măcin, Isaccea, Niculițel, Somova, Mahmudia sau Tulcea[2], Al. Kuzev își concentrează silința spre a *demonstra* că nici identificarea cu așezarea arheologică din insula Păcuiul lui Soare — susținută de Petre Diaconu[3] — nu poate fi acceptată. Acestei localizări i se aduc următoarele cinci obiecții :

I. *Vicina* (Vecina) *este un oraș bizantin*, în consecință, ea trebuie să se fi găsit într-un teritoriu bizantin, notează, cu învederată dreptate, cercetătorul varniot. Privind lucrurile din acest punct de vedere, Vicina nu mai poate fi căutată la Păcuiul lui Soare și nici altundeva în Dobrogea, deoarece toată această regiune — ne asigură Al. Kuzev — era integrată țaratului bulgar în epoca de dezvoltare a amintitului oraș, „adică în a doua jumătate a sec. XIII și începutul sec. XIV"[4].

Al. Kuzev nu beneficiază de date privitoare la o stăpînire bulgărească asupra Dobrogei „în a doua jumătate a sec. XIII și începutul sec. XIV", dar faptul în sine ar fi suplinit — după opinia sa — de interpretarea unor știri din documentele cartografice și, drept urmare, D-sa citează două notații făcute, una pe harta lui Angelino Dulcert din 1339, iar cealaltă pe harta fraților Pizzigani din 1367. În prima dintre ele se precizează că *Imperiul lui Usbech se sfîrșește la apus în provincia Bulgaria iar la răsărit în orașul Organci* ; în a doua se precizează că același imperiu *începe* [la apus] *în provincia Bulgaria și în orașul Vicina și se termină la răsărit în orașul Organci*.

Știrilor de mai sus, Al. Kuzev le alătură declarațiile unui călugăr franciscan din Spania, făcute pe la mijlocul secolului XIV, cum că Vicina este un oraș mare care se mărginește cu Bulgaria *(una grande ciudad que dizen Vecina que confine con la Burgaçia)*. Reproducînd aceste izvoare Al. Kuzev conchide sentențios : *„Diese Angaben beweisen unzweideutig, daß südlich von Vicina, d.h. der Donau, Bulgarien begann. Die Dobrudza stand also nicht unter byzantinischer Herrschaft und galt als bulgarisches Gebiet"*[5].

---

[1] Aleksandăr Kuzev, *Zur Lokalisierung der Stadt Vicina*, în „Etudes balcaniques", 3, Sofia, 1977, p. 112—125.

[2] Pentru întregirea istoricului problemei vom cita și părerea lui Gr. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național din București*, I, p. 68, potrivit căreia Vicina s-ar fi aflat la Iglița-Turcoaia (jud. Tulcea).

[3] Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica", 3, Constanța, 1970, p. 275—294. La data redactării articolului său, lui Al. Kuzev nu-i era încă cunoscut studiul nostru *Păcuiul lui Soare-Vicina*, publicat în „Byzantina", 8, Thessalonique, 1976, p. 409—447.

[4] Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 123.

[5] *Ibidem*. Tot acolo vezi și trimiterile la știrile literare consemnate mai sus.

www.dacoromanica.ro

În lipsa unor izvoare directe, argumentarea lui Al. Kuzev urmăreşte să ne convingă de faptul că stăpînirea bulgărească asupra Dobrogei [6] poate fi „dovedită" în funcţie de definirea limitei vestice a posesiunilor Hoardei de Aur. Şi iată cum procedează. În convingerea lui Al. Kuzev, partea de apus a teritoriului imperiului mongol din timpul hanului Usbech (1312—1342) era constituită de regiunea dintre gura Prutului şi gura Nistrului. În acest caz Hoarda de Aur se putea mărgini cu Bulgaria numai în eventualitatea că ţaratul bulgar controla Dobrogea. Şi cum din izvoarele citate rezultă că Vicina se găsea la „confluenţa" fruntariei tătaro-bulgăreşti, oraşul trebuie căutat — ne sfătuieşte Al. Kuzev — în Delta Dunării, deoarece aceasta şi nu alta era zona controlată de constantinopolitani în condiţiile stăpînirii Dobrogei de către bulgari şi regiunilor de la nordul gurilor Dunării de către tătari. Pentru a-şi întări afirmaţia că bizantinii îşi exercitau controlul numai asupra Deltei, cercetătorul de la Varna apelează la mărturiile lui V. Laurent şi G. I. Brătianu.

Lăsînd la o parte faptul că nici V. Laurent [7] şi nici G. I. Brătianu [8] nu au redus proporţiile stăpînirii bizantine numai la suprafaţa Deltei vom atrage luarea aminte că atît argumentarea, cît şi concluziile lui Al. Kuzev sînt eronate. Şi sînt eronate pentru că ele sînt dezvoltate pe canavaua unei interpretări specioase a izvoarelor citate.

Nu ne îndoim că dacă aceste izvoare ar fi fost apreciate în funcţie de cunoaşterea desfăşurării evenimentelor de la începutul secolului XIV, însuşi Al. Kuzev ar fi ajuns la cu totul alte concluzii.

Ce-i drept, din ştirile aduse în discuţie reiese că graniţa Bulgariei se atingea cu teritoriul Hoardei de Aur aproximativ acolo unde se afla limita apuseană a acesteia şi că în acel loc se afla şi oraşul Vicina.

Pornind de aici însă, Al. Kuzev avea datoria, mai întîi, să stabilească zona pînă unde s-a întins spre apus stăpînirea tătărească sub conducerea hanului Usbech şi să vadă în ce parte a Dunării de jos se opera „contactul" dintre graniţa Hoardei de Aur şi graniţa Bulgariei pentru ca apoi de abia să circumscrie teritoriul în care se va fi aflat Vicina.

Nefăcînd-o el, vom încerca noi să suplinim această lipsă.

Înainte de toate vom reaminti că în primele două decenii ale veacului al XIV-lea limita apuseană a stăpînirii tătăreşti se oprea undeva în regiunea Nistrului. Acest fapt a fost dovedit de G. I. Brătianu [9]. Şi tot G. I. Brătianu a dovedit că Maurocastron (şi cu el întreaga zonă de la sud de aceasta pînă la gurile Dunării) a fost controlat între circa 1300 şi 1320 de către Sviatoslav [10]. Imediat după moartea lui Sviatoslav prezenţa tătarilor este semnalată din nou la Dunărea de jos.

În ce ne priveşte, socotim că tătarii au ajuns pe malul acestui fluviu cîndva în jurul anilor 1320. Afirmaţia noastră se bizuie, între altele, pe faptul că tocmai acum ei reîncep incursi-

---

[6] De notat că „argumentele" aduse se raportează numai la o anume parte a primei jumătăţi a sec. XIV, deşi autorul vorbeşte despre: „Zugehörigkeit der Dobrudza zum Zarenreich von Tărnovo *in der zweiten Hälfte des 13. und zu Beginn des 14. Jhs* (s.n.)".

[7] De vreme ce V. Laurent admitea existenţa Vicinei la Mahmudia sau chiar la Isaccea nu se poate afirma că potrivit opiniei acestui savant stăpînirea bizantină la Dunărea de jos reducea — la sfîrşitul sec. XIII — începutul sec. XIV — numai la Delta Dunării.

[8] Dimpotrivă, G. I. Brătianu, *Les Roumains aux bouches du Danube*, în R.H.S.E.E., XXII, 1945, p. 200, vorbeşte despre „possession des bouches du Danube et même d'une certain territoire au Sud du bras méridional de St. Georges".

[9] Idem, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucureşti, 1935, p. 104—119.

[10] *Ibidem*, p. 95; idem, *Les Roumains aux bouches du Danube*, p. 291, admite că Sviatoslav controlînd Cetatea Albă, între 1300 şi 1321 controla în această vreme şi Dobrogea sau cel puţin litoralul acesteia. Plecînd de la principiul incompatibilităţii dintre existenţa unei mitropolii bizantine (de pildă, a Vicinei) şi un teritoriu stăpînit de bulgari nu se poate vorbi sub nici o formă despre un control al lui Sviatoslav asupra Dobrogei tocmai în aceste vremuri cînd amintita mitropolie ajunsese la apogeul dezvoltării sale. Pentru legătura teritorială dintre Cetatea Albă şi ţinuturile lui Sviatoslav vezi Petre Diaconu, *Păcuiul lui Soare-Vicina*, p. 436, nota 12.

www.dacoromanica.ro

unile la sud de Dunăre. Este posibil ca tot acum ei să fi cucerit Vicina din mîinile bizantinilor [11].

Revenind în aceste părți, tătarii nu și-au întins dominația asupra ținuturilor sud-dunărene. Dealtfel, într-un document genovez din 1343 se precizează: „Et intelligatur dictum Imperium Usbech flumen Vicine versus Thanam" [12], ceea ce înseamnă că Hoarda de Aur își avea granița fixată pe Dunăre [13]. Grigore Țamblac ni-i arată pe tătarii de pe la 1330 ca locuitori ai ținuturilor de la miazănoapte de Dunăre [14]. Același lucru îl aflăm și din relațiile lui Nicephor Gregoras [15]. Prin urmare, în decada a treia a celui de-al XIV-lea veac tătarii erau deja stabiliți în ținuturile nord-dunărene. Firește, noi vedem în aceste ținuturi numai zona de cîmpie din imediata vecinătate a Dunărei.

Cît de departe, spre vest, se întindea controlul tătarilor din apropierea malului sting al Dunării este greu de precizat. În orice caz, el trebuie să fi depășit lungimea Dunării dobrogene. Numai astfel puteau tătarii să-și exercite — în chip eficace — influența asupra Bulgariei și a Țării Românești.

Evident, dominația tătărească ajungea cel mult pînă la cursul inferior al Oltului. Este mai probabil însă ca ea să se fi oprit undeva la jumătatea distanței dintre acest riu și „Cotul Galaților", adică prin dreptul Dristrei, vecina Păcuiului lui Soare.

În acest caz mențiunea din harta lui Dulcert, potrivit căreia Imperiul lui Usbech *incipit in provincia de Bulgaria versus Occidentum* și aceea din harta fraților Pizzigani potrivit căreia Imperiul lui Usbech *incipit in provincia de Bulgaria et in civitate de Vicina*, trebuie înțeleasă în sensul că „punctul de contact", dacă ne putem exprima așa, dintre frontiera tătărească și cea bulgărească se afla pe Dunăre, în zona Dristrei, acolo unde se va fi aflat și orașul Vicina.

Într-o atare situație nu este nevoie să postulăm dominația Țaratului bulgar asupra Dobrogei ca să explicăm eventualitatea unei frontiere comune bulgaro-tătărești. În condițiile „ființării" unei asemenea frontiere, Dobrogea putea rămîne în continuare o regiune controlată, într un fel sau altul, de către bizantini [16]. Oricum, precizările din hărțile citate mai sus nu ne îndreptățesc să vorbim despre o stăpînire bulgărească, la începutul secolului al XIV-lea, asupra Dobrogei.

Iată de ce considerăm că Al. Kuzev nu avea vreun motiv oarecare să susțină o astfel de teză. Al. Kuzev recunoaște că nu dispune de nici o *dovadă concretă* în acest sens. În schimb, noi vom aduce o *dovadă concretă* asupra inexistenței unei stăpîniri bulgărești în Dobrogea acelor

[11] V. Laurent, *Le métropolite de Vicina Macaire et la prise de la ville par Tartares*, în R.H.S.E.E., XXII, 1946, p. 225—232, socotește că bizantinii au pierdut orașul către 1337. O analiză însă a datelor problemei ne conduce spre încheierea că Vicina a căzut în mîinile tătarilor în jurul anului 1320. Această problemă o dezvoltăm pe larg în lucrarea noastră aflată în pregătire *Dobrogea de la Justinian cel Mare la Mircea cel Bătrîn*. Argumentarea se bazează în special pe faptul că mitropolia Vicinei este menționată de nenumărate ori între 1300 și 1317—1318 (vezi G. I. Brătianu, *Recherches*, p. 38, 57 și P. S. Năsturel, *Les Fastes épiscopaux de la Metropole de Vicina*, în „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher", 21, 1971, Atena, 1972, p. 35 36, ca apoi, timp de circa 20 de ani să se aștearnă vălul tăcerii asupra ei. Nemenționarea mitropoliei Vicinei în documentele vremii după 1317—1318 se datorează, credem noi, tocmai desființării acestela ca urmare a căderii orașului în mîinile tătarilor.

[12] Belgrano, *Documenti reguardanti la colonia genovese di* Pera, Atti ligurici, XIII, 1877, p. 304; cf. G. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 66.

[13] Prin *flumen Vicine* se înțelege — așa cum vom vedea mai jos — o bună parte a Dunării de jos și nu numai brațul Chilia cum ne îmbie să credem Al. Kuzev.

[14] J. Šafarik, *Život kralja St fana Decauskog*, în „Glasnik drustva srepske slovenosti", XI, 1859, p. 71.

[15] N. Gregoras, *Byzantina historia*, I, Bonn, 1829, p. 398—399, vorbește despre tătarii din 1327 „care locuiesc de-a lungul Istrului și care năvălind de acolo bîntuie și ei nefericita Tracie". Cf. *Fontes Hist. Daco-Romanae*, III, București, 1975, p. 511. Și tot Nicephor Gregoras, p. 430, ne vorbește despre tătarii „care locuiesc lîngă Istru", în jurul anului 1328. În sfîrșit, prin 1337, aceștia tătari „traversează Istrul și jefuiesc Tracia ajungînd pînă la Helespont" (N. Gregoras, *op. cit.*, p. 535).

[16] Din izvoarele literare nu rezultă că tătarii, îndreptîndu-se spre ținuturile bizantine din apropierea Constantinopolului, treceau prin zone controlate de bulgari, ceea ce ne dă dreptate să credem că regiunea de coastă de prin părțile Varnei ieșise de sub tutela Țaratului de Tîrnovo încă din deceniul al III-lea al secolului al XIV-lea. În această ordine de idei se cuvine să atragem luarea aminte asupra posibilității ca despotatul lui Balica, menționat pentru prima dată de-abia în deceniul al V-lea al veacului al XIV-lea, să fi luat ființă între 1320 și 1330.

www.dacoromanica.ro

timpuri. Ne referim în chip expres la cunoscuta decizie din anii 1318—1323, în temeiul căreia „Karnova, Kranea, Kellia sau Lykostomion, Gerania, Dristra și Caliacra" deveneau, prin intermediul mitropoliei de Varna, castele ale patriarhiei constantinopolitane [17]. De la sine înțeles că dacă bulgarii ar fi stăpînit Dobrogea emiterea acestui ekthesis ar fi constituit un nonsens. Se știe doar că în istoria relațiilor bizantino-bulgare nu se cunoaște nici un exemplu de mitropolie bizantină care să fiinţeze în granițele celui de-al doilea țarat bulgar și invers, o mitropolie bulgară care să fiinţeze în teritoriile bizantine [18].

Acum, la sfîrșitul deceniului II și începutul deceniului III al veacului al XIV-lea bulgarii nu stăpîneau nici măcar Dristra [19], ca să nu mai vorbim de Păcuiul lui Soare. Și, nu-i de mirare, sîntem într-o perioadă de timp cînd însăși zona Varnei ieșise de sub tutela statului bulgar [20].

Astfel prezentîndu-se lucrurile, „demonstrația" lui Al. Kuzev privitoare la imposibilitatea identificării Vicinei cu așezarea din insula Păcuiul lui Soare, pentru motivul că aceasta s-ar fi găsit în a doua jumătate a secolului XIII și începutul secolului XIV în mîinile bulgarilor, rămîne fără conținut.

II. Dovada materială a stăpînirii bulgărești asupra Păcuiului lui Soare și, deci, a imposibilității localizării acolo a Vicinei bizantine ar consta — după părerea lui Al. Kuzev — în însăși repartiția monedelor. D-sa atrage atenția că la Păcuiul lui Soare au circulat în secolele XIII—XIV înzecit mai multe monede bulgărești decît bizantine, ceea ce n-ar fi trebuit să se întîmple dacă acolo s-ar fi aflat Vicina.

Pentru a fi convingător, Al. Kuzev recurge la metoda statistică; în cele din urmă el „constată" apariția la Păcuiul lui Soare a 238 monede bulgărești (cele mai vechi bătute în timpul lui Constantin Asan (1257—1277), iar cele mai noi, bătute în timpul lui Ioan Sișman (1371—1393) și Ioan Stracimir (1360—1396)), față de numai 6 monede bizantine, cărora li se adaugă 4 exemplare emise de domnii Țării Românești și încă două, aparținînd de data aceasta despoților latini de Peloponez [21].

Firește, Al. Kuzev s-a străduit și — de ce să n-o recunoaștem — a reușit să repereze toate monedele din secolele XIII—XIV de la Păcuiul lui Soare publicate pînă la data redactării articolului său. Numai că metoda sa statistică este viciată de trei erori, una mai gravă decît cealaltă.

Prima eroare constă din luarea în evidența numărătorii și a monedelor dintr-un tezaur (din a doua jumătate a secolului XIV, descoperit în 1961) [22]. Este îndeobște știut că atunci cînd se încearcă stabilirea frecvenței monedelor dintr-o anume așezare, includerea în numărătoare și a emisiunilor tezaurizate [23] nu poate duce decît la încheieri în discordanță cu scopul

---

[17] Miklosich-Müller, A.P., I, 1860, p. 95. Al. Kuzev, *Zwei Notitzen zur historischen Geographie der Dobrudza*, în „Studia Balcanica", II, Sofia, 1975, p. 135, nota 89, plecînd de la ideea dinainte formată că localitățile menționate în actul patriarhiei din anii 1318—1323 se aflau în stăpînire bulgară și că deci n-aveau cum să aparțină bisericii constantinopolitane, ajunge la bizara presupunere că documentul în cauză trebuie să dateze după anul 1388. Evident, avem de-a face cu o presupunere absolut nefondată. Pentru netemeinicia ei vezi și nota 20.

[18] Faptul a fost subliniat de P. Mutafciev, în „Izbrani proizvedenia", I, Sofia, 1973, p. 661, nota .

[19] Petre Diaconu, *op. cit.*, nota 102.

[20] Aceasta reiese din interpretarea unui alt act patriarhal (Miklosich-Müller, I, p. 135) referitor la existența, în 1325, a unei mitropolii de Varna și Karvana (Cavarna, n.n.), desigur, sub jurisdicția bisericii din Constantinopol. Acest act adăugat celui din 1318—1323 (vezi nota 17) constituie dovada sigură că pe la 1320—1325 regiunea Varnei nu mai făcea parte din teritoriul Țaratului bulgar. V. Ghiuzelev, în „Izvestia", Varna, IX (XXIV), 1973, p. 133, plecînd de la principiul imposibilității ființării unei mitropolii bizantine într-un teritoriu bulgăresc și de la convingerea (greșită) că totuși în acele vremuri teritoriul Varnei se găsea în granițele statului bulgar, se întreabă dacă nu cumva existența mitropoliei bizantine la Varna nu se explică printr-o înțelegere între bizantini și bulgari. Explicația n-are nici un temei. Sigur că atîta vreme cît Varna era sediul unei mitropolii ținînd de Constantinopol, teritoriul ei nu mai făcea parte din ținuturile bulgărești.

[21] Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 123—124.

[22] E. Isăcescu, *Tezaurul de monede de la Păcuiul lui Soare*, în S.C.N., V, 1971, p. 345—353.

[23] În practica numismatică frecvența circulației monetare în temeiul monedelor tezaurizate se stabilește nu în funcție de unul sau două tezaure din cutare sau cutare loc, ci în funcție de un număr mai mare de tezaure răspîndite pe o arie mai largă. Firește, dacă datele la care s-a ajuns pot fi confirmate și de monedele izolate din acea arie, atunci observațiile căpătate pot fi considerate și mai elocvente. Această metodă însă nu privește cazul particular de la Păcuiul lui Soare.

www.dacoromanica.ro

urmărit. Procedînd așa cum a procedat Al. Kuzev, se poate oricînd conchide că — de pildă — așezarea medievală de la Nufărul, din nordul Dobrogei, se afla în secolul XIV sub stăpînire sîrbească deoarece dintre cele 95 de monede descoperite acolo pînă în prezent, 91 aparțineau unui tezaur cu exemplare din timpul cneazului Ștefan Uroș al III-lea [24].

A doua eroare constă din includerea în rîndul monedelor bulgărești și a monedelor despotatului de Dristra din secolul XIV. Or, această formațiune statală n-are nimic a face, din punctul de vedere al structurilor social-economice și politico-militare, cu țaratul bulgar. Ea era despotie de tip bizantin [25].

În sfîrșit, a treia și ultima eroare constă în raportarea cifrei totale a monedelor de la Păcuiul lui Soare întregii epoci de „funcționare" a Vicinei în secolele XIII—XIV, scăpîndu-i din vedere că acest oraș a stat în stăpînire bizantină numai în secolul XIII și în primele două-trei decade ale secolului XIV. După aceea, orașul este controlat, pe rînd, de tătari, genovezi (probabil), despotul Terter, domnii Țării Românești, ca la începutul secolului XV să cadă în stăpînire turcească. Așadar, dacă Al. Kuzev vroia să se edifice asupra graficului circulației emisiunilor monetare la Păcuiul lui Soare în vremea stăpînirii Vicinei de către bizantini trebuia să se raporteze numai la monedele din secolul XIII și începutul secolului XIV (pînă către 1320 1330), mai exact, pînă în perioada cînd orașul este cucerit de mongoli [26]. Procedînd astfel, ar fi aflat că acestei perioade îi corespund 6 monede bizantine, două latine și două bulgărești [27], iar după o numărătoare mai completă — incluzînd și monedele publicate între timp în monografia *Păcuiul lui Soare*, II [28], — cum și cele nepublicate încă, 21 monede bizantine, 13 bulgărești, 4 tătărești, două latine și una sîrbească. Și iată cum se dovedește că în epoca de înflorire a Vicinei *bizantine* numărul monedelor *bizantine* de la Păcuiul lui Soare îl depășește pe cel al monedelor bulgărești. De remarcat că pînă în momentul de față la Păcuiul lui Soare nu s-a găsit nici o monedă emisă de țarii bulgari Ioan II Asan, Mihai Asan și Gheorghe Terter I [29].

Ne-am oprit asupra acestui aspect al cercetărilor de la Păcuiul lui Soare nu pentru a transforma circulația monetară într-un argument în sprijinul localizării aci a Vicinei, ci spre a reliefa, odată în plus, înanitatea demonstrației cercetătorului bulgar privitoare la o stăpînire a Țaratului cu capitala la Tîrnovo asupra Păcuiului lui Soare și, implicit, asupra Dobrogei.

III. Pentru combaterea tezei că Vicina se găsea la Păcuiul lui Soare Al. Kuzev aduce în sprijin și „portulanele" (citește hărțile, n.n.) [30] italiene din secolul XIV, în care, chipurile, orașul ar fi plasat *totdeauna la începutul Deltei*. Ce-i drept, Al. Kuzev recunoaște că în timp ce în aceste hărți situația geografică a țărmului mărilor este redată corect, aceea a hinterlandului, adică a zonelor din interior, rămîne învăluită în *nesiguranța* reperelor. Cercetătorul bulgar se grăbește, însă, să adauge că în cazul Vicinei, aflată și ea în *hinterland*, cartografii italieni nu se puteau înșela, deoarece acest oraș le era — mai mult sau mai puțin — cunoscut de vreme ce el era un centru al negoțului genovez. Evident, Al. Kuzev are dreptate cînd admite că *hinterland*-ul nu este bine redat în hărțile vremii, după cum are dreptate și atunci cînd susține că totuși poziția topografică a Vicinei trebuie să le fi fost relativ bine cunoscută cartografilor și tocmai din motivul invocat de cercetătorul bulgar; nu putem fi însă de acord cu afirmația că în hărțile timpului Vicina este plasată „immer am Anfang des Donaudeltas" [31]. Pentru a-și susține spusele Al. Kuzev citează harta din 1318 a lui Pietro Vesconte. Este de prisos să adăugăm că Vicina din această hartă nu este marcată *la începutul Deltei Dunării* ci dimpotrivă, la o oarecare depărtare de aceasta. Faptul este și mai evident în harta lui Marino Sanudo, o variantă îmbunătățită a hărții lui Pietro Vesconte [32], în care poziția Vicinei este

---

[24] Monedele de la Nufărul (jud. Tulcea) păstrate în colecția muzeului din Tulcea nu sînt încă publicate.

[25] Cf. articolul lui Petre Diaconu, *O formațiune statală de la Dunărea de jos din sec. XIV, necunoscută pînă în prezent*, în S.C.I.V.A., 2, 1978, p. 185—201.

[26] Despre data căderii Vicinei sub tătari, vezi supra, nota 11.

[27] Am ținut seama, în această numărătoare, de monedele luate în considerare de Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 124.

[28] Oct. Iliescu, în *Păcuiul lui Soare*, II, *Cetatea bizantină*, București, 1977, p. 154—163.

[29] Firește, aceasta nu înseamnă că nu pot apărea de-acum încolo, dar chiar așa raportul dintre monedele bizantine și cele bulgărești nu poate fi schimbat.

[30] Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 122.

[31] *Ibidem*, p. 123.

[32] J. Ruiscard și I. Dujcev, *Slaveanski Rakopisi*. Sofia, 1978, pl. XIV.

www.dacoromanica.ro

indicată sub forma unei insule aflate la o sensibilă depărtare de Deltă, depărtare ce depășește în lungime distanța dintre gurile Dunării și locul de despletire a fluviului în brațele sale.

Ca atare, atunci cînd ne întemeiem pe hărți, ar trebui să conchidem că Vicina se găsea nu *în* sau *lîngă* Deltă, ci, dimpotrivă, la o relativ mare distanță de ea. Unde anume? În insula Păcuiul lui Soare, am propus noi. Dar tocmai această localizare nu convine lui Al. Kuzev. Motivul? Ea ar face de neînțeles de ce în hărțile de navigație nu este indicat și orașul Dristra (Silistra) [33], aflată, după cum se știe, la o distanță de numai 18 km de Păcuiul lui Soare. Desigur, cercetătorul bulgar ignoră că în asemenea hărți erau marcate numai localitățile legate de interesele directe ale navigatorilor italioți, fie ca locuri de escală, fie ca „puncte" de desfacere a mărfurilor. Or, din acest punct de vedere, Dristra nu reprezenta o anume importanță pentru genovezo-italienii de la sfîrșitul secolului XIII și începutul secolului XIV. În primul rînd ea nu putea servi ca loc de escală pentru corăbii deoarece se afla în amonte de Păcuiul lui Soare (punctul cel mai depărtat pe cursul Dunării de jos pînă unde ajungeau vasele italiene în vremurile date), iar în al doilea rînd, nu a slujit niciînd drept centru de desfacere al mărfurilor din Peninsula Italică. Dealtfel, așa se explică de ce numele Dristrei nu este menționat în nici un registru notarial sau în vreun alt act comercial.

IV. Întrucît Vicina se afla pe o insulă dunăreană, aceasta a constituit unul din argumentele localizării ei la Păcuiul lui Soare.

Al. Kuzev, invocînd fraza : *entra en el Mar Mayer cerca de un çibdat que dizen Vicina y faze apres della vna isla muy grande*, a călugărului franciscan mai sus citat, se străduiește să ne convingă că insula în cauză este unul dintre ostroavele Deltei. Analiza textului l-a dus pe cercetătorul bulgar la următoarele încheieri : a. Dunărea debușează în Marea Neagră în apropiere de Vicina. Aceasta înseamnă că orașul se găsea în apropiere de Deltă ; b. Insula de „lîngă Vicina" formată de Dunăre în apropiere de vărsarea ei în mare trebuie să fi fost destul de întinsă ; altfel n-avea cum să fie menționată de călugărul spaniol. Ca atare, ea nu putea fi Păcuiul lui Soare. Aceasta era prea mică pentru a fi luată în seamă de franciscan ; c. Din text ar reieși că Dunărea formează insula „von dort d.h. von der Stadt Vicina", ceea ce înseamnă că celebrul oraș se va fi aflat nu pe insulă, ci lîngă ea [34]. În concepția lui Al. Kuzev, insula ar fi fost teritoriul cuprins între brațele Chilia, la nord, și Sulina, la sud. Ajungînd aici cercetătorul varniot se amăgește cu iluzia că a mai găsit două dovezi : una împotriva localizării Vicinei la Păcuiul lui Soare, iar alta pentru propria-i ipoteză, conform căreia Vicina se afla în apropiere de gurile Dunării.

Înainte de toate, se cuvine să atragem atenția că admițînd existența orașului Vicina pe o insulă dunăreană noi nu ne-am întemeiat pe informațiile franciscanului spaniol, ci pe interpretarea unor hărți mai vechi cum ar fi cele ale lui Petro Vescontè sau a lui Marino Sanudo [35] sau a altora mai noi cum este aceea a lui Juan de Cosa, în care se notează chiar expresia de *insula Vesina* [36].

Al. Kuzev are dreptate cînd susține că în însemnările franciscanului spaniol nu este vorba de o insulă în care se va fi aflat orașul Vicina. De aici încolo, însă, interpretările sale nu mai pot fi acceptate. Călugărul iberic vorbind despre o insulă din regiunile noastre se referea nu la unul din ostroavele din Delta Dunării — cum își închipuie Al. Kuzev —, ci la Deltă în întregimea ei. Apreciind astfel sensul frazei călugărului spaniol — și numai așa poate fi apreciat — reiese că orașul Vicina se găsea înainte de desfacerea fluviului în brațele sale. Unde anume pe Dunăre, este greu de precizat bazîndu-ne numai pe spusele informatorului franciscan, iar aceasta pentru motivul că datele lui nu fac excepție de la regula confuziilor caracteristice celor mai multe dintre izvoarele geografice ale vremii.

Al. Kuzev folosindu-se de mărturiile călugărului spaniol a comis două erori : în primul rînd a omis să ne încunoștințeze că acest franciscan nu era familiarizat cu situația de la fața locului și că el nefiind un „călător veritabil" n-avea cum să ne ofere informații precise despre topografia Vicinei. În situația lui de „geograf de cameră" franciscanul „a simplement transposé en géographie dynamique la géographie statique d'une mappemonde" [37], ceea ce a făcut ca relatările sale să fie un fel de „tour du monde connu à cette époque sur une carte géographique" [38] ; în al doilea rînd, Al. Kuzev a aplicat știrilor călugărului spaniol criteriul selectării datelor. Folosindu-se numai de unele, pe care — după cum am văzut — le-a explicat într-un chip cu totul personal, a lăsat la o parte altele, pentru că acestea intrau în contradicție cu in-

---

[33] Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 123.
[34] *Ibidem*, p. 125.
[35] Vezi supra, nota 32.
[36] Cf. G. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 68.
[37] La Roncière, ap. G. I. Brătianu, *op. cit.*, p. 66.
[38] G. I. Brătianu, *op. cit.*, loc. cit.

www.dacoromanica.ro

terpretările sale. De pildă, a ignorat pasajul în care franciscanul spaniol ne informează că la orasul Vicina, *care se mărgineşte cu Bulgaria*, se unesc următoarele nouă riuri: Tumbo, Danubio, Dacia, Drinago, Periga, Raba, Rabesa, Ur, Vecine. Referindu-se la acest pasaj, G. I. Brătianu nota cu justificată dreptate „il y a là un exemple frappant d'une effroyable confusion géographique qui mêle des affluents très éloignés du Danube comme le Drin et le Raab, avec des noms de rivières fantaisistes, dont l'on retrouve d'ailleurs les noms sur les cartes du XV-e siècle qui placent la Transylvanie entre Dniestr et le Dniepr" [39].

Într-o atare împrejurare, aducerea drept argumente împotriva localizării oraşului Vicina în insula Păcuiul lui Soare a datelor geografice aparţinînd franciscanului spaniol n-avea nici un rost.

V. Cei mai mulţi dintre cercetătorii care au plasat Vicina la gurile Dunării s-au întemeiat, în bună măsură, şi pe spusele lui Idrisi privitoare la un oraş cu numele de Disina.

Cu diferite prilejuri noi am atras luarea aminte că Disina lui Idrisi nu se găseşte pe Dunăre şi ca atare ea nu poate fi identificată cu Vicina [40]. Al. Kuzev, neţinînd seama de părerile noastre, încearcă să demonstreze cum că Disina lui Idrisi este totuşi Vicina din hărţile italiene de mai tîrziu şi că geograful arab o plasează pe Dunăre, chiar undeva foarte aproape de vărsarea acesteia în mare. Potrivit convingerii lui Al. Kuzev, Idrisi ar descrie, într-una din secţiunile operei sale, drumul de-alungul fluviului între Branicevo şi Disina, ceea ce înseamnă că ultima dintre cele două localităţi „se găseşte de asemenea" pe malul Dunării deşi — ţine să precizeze Al. Kuzev — învăţatul arab „nu aminteşte aceasta în textul său" [41]. Al. Kuzev mai susţine că Idrisi vorbind despre segmentul de drum dintre Dristra (Silistra) şi Disina nu mai aminteşte nici o altă localitate între cele două oraşe. Că Disina s-ar fi aflat la Dunăre ar rezulta — notează acelaşi cercetător — şi din menţiunea lui Idrisi că „fluviul Dunărea se apropie de acest oraş (adică de Disina, n.n.) dinspre partea răsăriteană". Al. Kuzev ne atrage atenţia că aici nu poate fi vorba de o situaţie echivocă, întrucît Idrisi se exprimă în aceiaşi termeni şi despre Vidin, deşi acesta se găseşte chiar pe malul fluviului.

Şi pentru că învăţatul arab notează că Disina este la 40 mile depărtare de mare devine limpede în concepţia lui Al. Kuzev că Vicina nu mai poate fi identificată cu aşezarea de la Păcuiul lui Soare, ci cu Ismail.

Firește, în această privinţă n-am avea nimic de reproşat lui Al. Kuzev dacă informaţiile despre Disina puse pe seama lui Idrisi s-ar prezenta întocmai. Dar o citire, fie şi sumară, a textului învăţatului arab ne obligă să căutăm oraşul nu pe Dunăre, ci în interiorul „continentului". Ce-i drept Idrisi ne prezintă — la un moment dat — drumul de-a lungul Dunării, dar ajungînd cu descrierea lui la Dristra ne informează că de aici încolo acest drum o ia prin stepă (fil barrya) şi că pînă a ajunge la Disina el trece prin Berisklafisa (Pliska, după opinia noastră) [42]. Aşadar Disina lui Idrisi se afla nu pe malul Dunării, ci în interior, undeva prin nord-estul Bulgariei. Spusele noastre sînt certificate de însăşi harta care însoţeşte textul lui Idrisi. În această hartă — trecută sub tăcere de Al. Kuzev — Disina este plasată la o bună depărtare de Dunăre. Dacă se mai ţine seama că distanţele şi punctele cardinale consemnate de Idrisi sînt pe cît de confuze pe atît de contradictorii [43], vom vedea că datele din Geografia învăţatului arab referitoare la Dobrogea sînt lipsite de valoare.

Eroarea lui Al. Kuzev este cauzată, între altele, şi de nesesizarea faptului că Idrisi în a sa Geografie face o descriere a propriei sale hărţi (ea însăşi eronat alcătuită) şi nu a situaţiei în teren. Prin urmare, datele lui Idrisi despre Disina n-au cum constitui un contraargument adus tezei localizării Vicinei la Păcuiul lui Soare.

Din cele relatate pînă aici rezultă că nici unul din argumentele lui Al. Kuzev împotriva localizării Vicinei la Păcuiul lui Soare nu poate sta în picioare. În fapt, aceste „argumente" urmăresc pregătirea terenului pentru plasarea Vicinei în apropierea Deltei.

Dealtfel, Al. Kuzev nu se îndoieşte nici o clipă că Vicina se va fi aflat foarte aproape de vărsarea Dunării în mare. Convingerea-i izvorăşte din cercetarea unui portulan grec [44] din secolul XVI din care, chipurile, ar reieşi că prin ποταμὸς τῆς Βιτζινάς (în portulanul

---

[39] *Ibidem*, p. 17.

[40] Petre Diaconu, *Păcuiul lui Soare-Vicina*, p. 429—434 şi trimiterile de acolo.

[41] Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 122.

[42] Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 432.

[43] La erorile lui Idrisi, Al. Kuzev mai adaugă propriile sale erori. De pildă, Al. Kuzev susţine că Idrisi nu aminteşte nici o localitate între Dristra şi Disina, ceea ce nu corespunde realităţii.

[44] A. Delatte, *Les portulans grecs*, Liège-Paris, 1947, p. 230—232; idem, *Les portulans grecs* — Compléments, Bruxelles, 1859, p. 43—47.

www.dacoromanica.ro

citat), *flumen de Vicina* din hărțile nautice italiene era designat în antichitatea medievală brațul Chilia și nu toată Dunărea inferioară cum au crezut ceilalți cercetători[45]. Și pentru că din același portulan ar mai rezulta că la Vicina se ajungea numai prin ποταμὸς τῆς Βιτζινάς. (adică prin brațul Chilia), Al. Kuzev conchide că celebrul oraș trebuie căutat neapărat pe unul din cele două maluri ale acestuia.

Plecînd de aici, cercetătorul varniot se angajează în definirea exactă a malului pe care se va fi aflat Vicina. D-sa atrage atenția că în timp ce în unele hărți (Pietro Vesconte, 1318 și Marino Sanudo, 1320) Vicina este plasată pe malul sting al fluviului (brațul Chilia, în opinia lui Al. Kuzev), în alte hărți (Angelino Dulcert, 1339 și frații Pizzigani, 1367) ea este plasată pe malul drept[46]. Neputînd căpăta o deplină dumerire din informațiile cartografice Al. Kuzev este nevoit să apeleze la alte izvoare. Și astfel D-sa ajunge la *listele mînăstirilor și martirilor franciscani din Orient*. Într-una din ele, datată între 1320 și 1332, se notează printre localitățile cu mînăstiri din Tartaria Aquilonară Vicina juxta Danubin, Mauro Castro, Chersones etc.[47].

Faptul că în acest izvor Vicina este indicată ca făcînd parte din Tartaria Aquilonară, pe de o parte, și că ea apare alături de Mauro Castro (adică Cetatea Albă) și Chersones, pe de altă parte, îi oferă lui Al. Kuzev dovada sigură că amintitul oraș se afla pe malul sting al Dunării (citește brațul Chilia, n.n.). Cercetătorul bulgar ne lasă să înțelegem că însăși cucerirea Vicinei de către tătari ar constitui un indiciu în acest sens. Potrivit opiniei sale, împrejurarea că Vicina este ocupată de tătari exclude posibilitatea ca ea să se fi aflat undeva în Dobrogea pentru simplul motiv că la data căderii orașului, această provincie făcea parte din teritoriul Țaratului bulgar. Or, Vicina este luată din mîinile bizantinilor și nu din cele ale bulgarilor — ține să adauge Al. Kuzev. Închipuindu-și că lucrurile se prezintă întocmai, preopinentului nostru nu-i mai rămîne decît să caute locul exact de pe malul sting al brațului Chilia unde se va fi aflat Vicina. Și, pînă la urmă, îl descoperă la Ismail[48].

Drept urmare, Al. Kuzev face un larg excurs în trecutul orașului Ismail invocînd toate știrile literare și numismatice — excurs, la capătul căruia, cititorul va afla cu surprindere că în amintita localitate lipsesc tocmai urmele din veacurile XIII XIV[49], corespunzătoare dezvoltării maxime a Vicinei medievale.

Neconvins de propria-i localizare, cercetătorul bulgar o transformă pînă la urmă într-o simplă ipoteză de lucru, rămînînd în schimb cu convingerea că „es ist aber sicher, daß Vicina sich am linken Ufer des Kilia-Flussarmes gelegen hat"[50].

Desigur, cititorului avizat nu-i este greu să arate netemeinicia argumentării lui Al. Kuzev. Ceva mai sus am văzut cum se prezintă problema „stăpînirii Dobrogei de către bulgari" în epoca ființării Vicinei bizantine. De aceea noi nu vom reveni asupra ei. În schimb, vom atrage luarea aminte că Al. Kuzev, plasînd Vicina la Ismail (sau altundeva pe malul sting al brațului Chilia) a evidențiat negația propriei sale teze. Astăzi dispunem de cel puțin o dovadă despre existența în același timp a cîte unui consul genovez la Chilia și Vicina[51]. Or, este imposibil de admis prezența a doi consuli în două orașe atît de apropiate unul de celălalt (circa 30 km). Plecînd de la un atare adevăr, Vicina nu poate fi căutată nici măcar în nordul Dobrogei, necum undeva pe malul sting al brațului Chilia. În plus, dacă Al. Kuzev ar fi ținut seama că la un moment dat pînă și Varna ținea — prin intermediul episcopiei de Caffa — de Tartaria Aquilonară[52], ar fi înțeles cu ușurință de ce Vicina plasată la Păcuiul lui Soare putea fi integrată și mai ușor încă Tartariei Aquilonare.

Nu este cazul să arătăm aici în ce chip trebuia interpretat pasajul din portulanul grec din secolul XVI referitor la ποταμὸς τῆς Βιτζινάς. Ne vom rezuma doar a semnala că în cel mai vechi portulan cunoscut pînă în prezent și datînd din 1296, din epoca de

---

[45] Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 113.

[46] Faptul că numele Vicinei este scris cînd în dreapta cînd în stînga Dunării poate fi explicat prin aceea că orașul se afla într-o insulă a fluviului.

[47] P. Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francescano*, II, Quaracchi, 1913, p. 72.

[48] Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 117—121.

[49] Singurele documente materiale din aceste vremuri sînt — după opinia lui Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 119—o monedă „din Chersones din sec. XI—XIII" și „o monedă de aur a lui Andronic al II-lea Paleologul și Mihail IX (1295—1320)", ceea ce trebuie să recunoaștem este prea puțin pentru importanța pe care o acordă orașului Ismail în veacurile citate.

[50] Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 121.

[51] Geo Pistarino, *Notai genovesi*, Genova, 1971, p. 66.

[52] I. Dujcev, *Il Francescanesimo in Bulgaria nei secoli XIII e XIV*, în „Medioevo Bizantino-Slavo", I, Roma, 1965, p. 404—405.

www.dacoromanica.ro

maximă dezvoltare a Vicinei se explicitează limpede că prin *flumen Vicina* se înțelege tot cursul Dunării de jos și că brațul Chilia se numea Lykostoma iar celelalte brațe de la vărsarea fluviului în mare se numeau Selina, Aspera, Sf. Gheorghe[53]. Mai mult, în portulanul din 1296 se precizează că la Vicina se putea ajunge pătrunzîndu-se prin toate aceste brațe[54] ceea ce înseamnă că mult căutatul oraș se găsea, în orice caz, înainte de desprinderea brațului Chilia de „trunchiul" Dunării[55].

Portulanul citat este extrem de important și pentru localizarea faimosului oraș. În el se precizează că de la gura brațelor Sf. Gheorghe sau Aspera și pînă la Vicina sînt 200 de mile[56] (evident, mile genoveze, deoarece partea din portulan referitoare la regiunile noastre a fost elaborată de un genovez). Și cum o milă genoveză măsoară 1737 m, aceasta înseamnă că distanța dintre gurile Dunării și Vicina era de 347 km. Or, de la gurile Dunării și pînă la Păcuiul lui Soare sînt — astăzi — 355 km. Și iată cum se confirmă și pe această cale, localizarea Vicinei la Păcuiul lui Soare. Și dacă ținem seama de îndreptățita opinie a lui Al. Kuzev că Vicina se afla într-un teritoriu bizantin[57], atunci e de la sine înțeles că în secolul XIII—începutul secolului XIV nu mai poate fi vorba de o stăpînire bulgărească în această parte a Dobrogei.

Petre Diaconu

[53] B. Motzo, *Il compasso di navigare*, în „Annali della Facoltà di lettere e di Filosofia della Università di Cagliari", 8, 1947, p. 130—131.

[54] *Ibidem*.

[55] Este adevărat însă că la data redactării articolului său Al. Kuzev nu știa încă de existența acestui portulan.

[56] B. Motzo, *op. cit.*, p. 131.

[57] Al. Kuzev, *op. cit.*, p. 153.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

V I A Ţ A Ş T I I N Ţ I F I C Ă

SESIUNEA GENERALĂ DE RAPOARTE DEDICATĂ CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ORGANIZATĂ DE ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE

În ziua de 12 noiembrie 1979, la Bucureşti, s-au desfăşurat lucrările Sesiunii Generale de Rapoarte dedicată Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român organizată de Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice.

În cadrul lucrărilor au fost susţinute următoarele comunicări : *Documentele P.C.R. — expresie a concepţiei partidului, a tovarăşului Nicolae Ceauşescu — despre sarcinile activităţii ştiinţifice şi ideologice în dezvoltarea societăţii noastre. Cuvînt de deschidere*, de prof. dr. docent Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice ; *Creşterea rolului conducător al partidului, dezvoltarea democraţiei socialiste şi autoconducerii muncitoreşti — probleme prioritare ale cercetării politice şi juridice româneşti contemporane* — raportor : prof. dr. docent Ioan Ceterchi, vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice ; coraportor : prof. dr. docent Valter Roman, preşedintele Secţiei de ştiinţe politice a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice ; *Contribuţia cercetării economice la aprofundarea cunoaşterii legităţilor dezvoltării economico-sociale* — raportor : prof. dr. docent Nicolae N. Constantinescu, vicepreşedinte al Secţiei de ştiinţe economice a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice ; coraportor : prof. dr. Tudorel Postolache, membru al Prezidiului Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice ; *Afirmarea concepţiei ştiinţifice despre lume, dezvoltarea conştiinţei socialiste, formarea omului nou — obiective esenţiale ale cercetării în ştiinţele sociale şi umane* — raportor : prof. dr. Dumitru Ghişe, preşedintele Secţiei de filozofie şi logică a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice ; coraportor : prof. dr. Constantin Petre, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice ; *Contribuţia cercetării istorice la aprofundarea cunoaşterii momentelor fundamentale ale dezvoltării poporului român şi a aportului său la progresul civilizaţiei europene* — raportor : prof. dr. Ştefan Ştefănescu, preşedintele Secţiei de istorie şi arheologie a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice ; coraportor : prof. dr. docent Dumitru Berciu, directorul Institutului de tracologie ; *Cercetările de teoria şi istoria artei şi literaturii, de lingvistică — în slujba valorificării patrimoniului literar-artistic naţional, a dezvoltării culturii socialiste* — raportor : prof. dr. docent Zoe Dumitrescu-Buşulenga, vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice ; coraportor : acad. Ioan Coteanu, directorul Institutului de lingvistică ; *Perspective, teme prioritare, lucrări fundamentale în domeniul ştiinţelor sociale şi politice, în lumina Programului-Directivă de cercetare ştiinţifică în perioada 1981—1990 şi a direcţiilor principale pînă în anul 2000* — raportor : prof. dr. docent Roman Moldovan, vicepreşedinte al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ ORGANIZATĂ ÎN ÎNTÎMPINAREA CONGRESULUI AL XII-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DE UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

În ziua de 14 noiembrie 1979, s-au desfăşurat în Aula Universităţii din Bucureşti lucrările Sesiunii ştiinţifice organizate de către Universitatea din Bucureşti în întîmpinarea Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român.

După Cuvîntul de deschidere, rostit de conf. dr. Ghiţă Florea, secretar al Comitetului de Partid al Universităţii din Bucureşti, au urmat comunicările : *Calitatea învăţămîntului universitar în perspectiva documentelor Congresului al XII-lea al P.C.R.*, de prof. dr. George Ciucu, membru

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p. 363—368, 1980

www.dacoromanica.ro

corespondent al Academiei R.S.R., rectorul Universității din București ; *Literatura română în lumina orientării partidului*, de prof. dr. docent Alexandru Balaci ; *Fundamentarea științifică a cercetării geologice pentru perioada 1981—1985*, de prof. dr. docent Bujor Almășan ; *Fundamentarea teoretică și perspectivele cercetării biologice în lumina documentelor de partid*, de prof. dr. docent Gheorghe Zarnea ; *Cercetarea istorică românească în anii socialismului — realizări și perspective*, de prof. dr. docent Ștefan Ștefănescu ; *Școala matematică românească — tradiții strălucite și răspunsuri noi*, de prof. dr. docent Cabiria Andreian-Cazacu ; *Realizări și perspective ale fizicii românești*, de prof. dr. docent Ion Popescu Iovițț ; *Documentele Congresului al XII-lea al P.C. R. cu privire la dialogul și confruntarea ideologică contemporană*, de prof. dr. Gheorghe Cazan.

La lucrările sesiunii a participat un numeros auditoriu alcătuit din cadre didactice, cercetători și studenți din facultățile și institutele științifice ale Universității București.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ „LUPTA DE VEACURI A POPORULUI ROMÂN PENTRU UNITATE, INDEPENDENȚĂ NAȚIONALĂ ȘI PROGRES SOCIAL"

În întîmpinarea Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român și în cadrul ediției a III-a a festivalului național „Cîntarea României" a avut loc în orașul Drobeta-Turnu Severin în zilele de 19—20 octombrie 1979 o importantă manifestare științifică intitulată : „Lupta de veacuri a poporului român pentru unitate, independență națională și progres social", organizata sub egida Comitetului Județean Mehedinți al P.C.R., a Comitetului județean de cultură și educație socialistă, a Filialei județene a Arhivelor Statului, a Centrului județean de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă, a Casei corpului didactic, cu prilejul împlinirii a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent de sub conducerea lui Burebista și a 60 ani de la apariția revistei „Izvorașul".

Lucrările simpozionului au fost deschise în ziua de 19 octombrie în sala mare a Comitetului Județean Mehedinți al P.C.R. în prezența unui număr mare de activiști de partid, cadre didactice din instituțiile de învățămînt de toate gradele, cercetători științifici, muzeografi, arhiviști, muzicologi etc. din numeroase orașe ale țării.

Cuvîntul inaugural a fost rostit de Iulian Ploștinaru prim secretar al Comitetului Județean, Mehedinți al P.C.R., care după ce a adus asistenței un salut din partea Comitetului județean Mehedinți al P.C.R. a prezentat prin expunerea intitulată *Mehedinți — vatră de istorie și civilizație, colț înfloritor al României socialiste*, un amplu tablou al realizărilor oamenilor muncii din județul Mehedinți în cei 35 de ani de la înfăptuirea Revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944. Au urmat apoi în ședință plenară următoarele expuneri : prof. univ. dr. doc. I. C. Chițimia, *Limbă și istorie — noi argumente în problema formării poporului și limbii române* ; prof. Gh. Deaconu, de la Muzeul județean Argeș: *Date cu privire la activitatea revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu în Argeș și Muscel în perioada Conferinței regionale U.T.C. Oltenia* (1935) ; dr. Liviu Ștefănescu : *Documente inedite din perioada 1622—1695 privind comunitatea economică românească și lupta poporului nostru pentru unitate, independență și progres social* ; prof. univ. dr. Theodor Trâpcea ; *Un episod inedit de la sfîrșitul secolului al XVII-lea petrecut în județul Mehedinți* ; dr. Șerban Rădulescu-Zoner : *Documente diplomatice inedite cu privire la mișcarea memorandistă* ; Victor Fizeșan (Timișoara): *Inscripțiile runice de pe vasele tezaurului de la Sînnicolaul Mare, document de cultură populară proto-română* ; prof. Eleodor Popescu : *Momente ale climatului politic și cultural mehedințean în anii de după victoria Revoluției de eliberare socială și națională de la 23 August 1944* ; prof. N. Chipurici : *Din contribuția Mehedințiului la lupta poporului român pentru desăvîrșirea unității sale politice.*

Prin lucrările prezentate vorbitorii, folosind un bogat material documentar din arhive, au făcut cunoscute cele mai recente realizări din domeniul cercetării istorice începînd cu cele mai vechi inscripții din Transilvania epocii prefeudale pînă în anii puterii populare și ai României socialiste, subliniind : unitatea și continuitatea poporului român pe teritoriul țării noastre, comunitatea economică românească de pe ambele versante ale Carpaților, unitatea de acțiune a poporului român în lupta pentru libertate socială și națională în toate epocile istorice, contribuția locuitorilor din Mehedinți la formarea statului național unitar român la 1 decembrie 1918, avîntul maselor populare conduse și îndrumate de P.C.R. în lupta împotriva regimului burghez-moșieresc în perioada interbelică.

www.dacoromanica.ro

În după-amiaza aceleiași zile și în ziua următoare, lucrările simpozionului s-au desfășurat în sălile de conferințe ale Teatrului din localitate pe trei secțiuni, unde au fost susținute peste 60 de comunicări și referate. Astfel, comunicările prezentate la Secția I, care a avut ca tematică „Lupta poporului român pentru apărarea libertății, unității naționale și pentru progres social", au fost : I. C. Dăescu (Drobeta-Turnu Severin), *Torna torna fratre — o nouă ipoteză*; P. Bărdașu (Arhivele statului Vilcea), *Bogdan voievod — un domn oltean al Țării Românești mai puțin cunoscut*; V. Fizeșan (Timișoara), *Cronica lui Anonymus — document al relațiilor dintre ducii și țările din Ardeal și Banat cu Bizanțul*; Corneliu Tamaș (Arhivele statului Vilcea), *Claca pe domeniul feudal mănăstiresc din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*; Veronica Tamaș. (Rîmnicul Vilcea), *Reforma administrativ-financiară a lui Constantin Mavrocordat*; Mircea Gilcă (Arhivele statului Argeș), *Aspecte ale destrămării obștiilor moșnenești în lumina unor documente muscelene din secolele XVIII—XIX*; Paul Barbu (Arhivele statului Dolj), *Aspecte privind aportul Olteniei la comerțul intern și extern din perioada regulamentară (1831—1848)*; dr. Ileana Petrescu (Centrul de științe sociale Craiova), *Lupta de rezistență a maselor populare din Oltenia față de ocupația străină (1831—1856)*; Al. Stănciulescu (Drobeta-Turnu Severin), *Documente inedite privind activitatea diplomatică a colonelului Ioan Alecsandri*; V. Cica (Muzeul Banatului Timișoara), *Aspecte ale luptei învățătorilor bănățeni pentru desăvîrșirea unității naționale (1848—1918)*; M. Croitoru (Complexul muzeistic Iași), *Documente inedite privind lupta pentru unire în 1859*; Florica Dumitrică (Arhivele statului Prahova), *Contribuții la cunoașterea istoricului căii ferate Pitești — Vîrciorova*; T. Rățoi (Muzeul Regiunii „Porțile de Fier"), *Semnificația înființării Institutului social-român în anii imediat următori primului război mondial*; Al. Duță (Arhivele statului Galați), *Un moment mai puțin cunoscut al mișcării muncitorești din țara noastră — greva muncitorilor și marinarilor de la Comisia europeană a Dunării din iulie 1920*; C. Brătescu (Arhivele statului Caraș-Severin), *Mișcări revendicative ale muncitorilor de la Titan-Nădrag-Călan desfășurate în anul 1929*; I Stănescu, E. Stănescu (Muzeul județean Prahova), *Aspecte ale luptei antifasciste a maselor muncitoare din județul Prahova în perioada 1933—1940*; dr. Luchian Deaconu (Muzeul Olteniei, Craiova), *Noi mărturii documentare cu privire la mișcarea muncitorească și democratică din Oltenia în anii 1934—1944*; Gh. Popa (Arhivele statului Teleorman), *Noi documente privind lupta antifascistă și antirevizionistă din județul Teleorman*; M. Cotenescu (Arhivele statului Ialomița), *Mărturii documentare noi privitoare la cucerirea puterii politice în județul Ialomița (1944—1947)*.

La Secția a II-a, privind istoria județului Mehedinți menționăm următoarele comunicări: Dumitru Bălașa (Drăgășani), *Un mehedințean mare dregător : Iordache Păianu, mare clucer (sec. XVIII)*; dr. Constantin, Șerban, prof. Victoria Șerban (Institutul de istorie „N. Iorga"—București), *Contribuții la biografia unui mehedințean de frunte : Nicolae Gărdărcanu din Cerneți (1823—1879)*; C. A. Gherghinescu (Drobeta-Turnu Severin), *Documente inedite privind procesul de dizolvare a obștilor moșnenești de pe Jiluri în secolele XVIII—XIX*; Mite Măneanu (Arhivele statului Mehedinți), *Contribuții privind viața economică a așezărilor moșnenești din nord-vestul Olteniei în sec. al XIX-lea*; D. Balașa (Drăgășani), *Trei scrisori inedite despre Eufrosin Poteca*; Gr. Cioabă (Motru), *Date privind zăcămintele carbonifere de pe valea Motrului (sec. XIX—XX)*; C. A. Protopopescu (Strehaia), *Elevul erou Ion C. Prunescu*; dr. Liviu Groza (Caransebeș), *Participarea mehedințenilor la primul război mondial sub conducerea generalului Ioan Dragalina*; prof. N. Chipurici (Arhivele statului Mehedinți), *Mehedințiul anilor 1916—1918 oglindit într-un important „memoriu final" inedit*; Cornel Greavu (Muzeul marinei române Constanța), *Fapte de vitejie ale marinei române în acțiunile desfășurate pe Dunăre în zona Turnu Severin în primul și al doilea război mondial*; C. Juan (Muzeul Regiunii „Porțile de Fier"), *Luptele din august 1944 de la Orșova în lumina unor memorii inedite ale participanților*; Valeriu Giuran (Timișoara), *Un episod necunoscut din contribuția mehedințenilor la victoria împotriva trupelor hitleriste în august—octombrie 1944*. Atît la secția I, cît și la a II-a, comunicările prezentate alcătuite în majoritatea cazurilor pe baza documentelor din arhive și prezentate la un înalt nivel științific au trezit un interes deosebit în rîndul asistenței, interes reflectat prin discuțiile purtate pe marginea acestora.

La secția a III-a, privind istoria culturii, o parte din lucrările prezentate au fost consacrate vieții spirituale și culturii populare românești. Dintre acestea, menționăm : V. Pîrvănescu (Biblioteca județeană Mehedinți), *Însemnări ale unor scriitori junimiști pe un album de epocă aflat la Biblioteca „I. G. Bibicescu" Drobeta-Turnu Severin*; dr. Vasile Novac (Complexul muzeistic Golești), *Aspecte istorice și etnografice din județul Mehedinți în lumina unor documente inedite aflate la Complexul muzeistic Golești*; D. Ciobotea (Muzeul Olteniei), *Interferențe culturale între Societatea Junimea Română din Viena și Oltenia (sec. XIX)*; I. Domulete (C.J.C.E.S. Brașov), *Mărturii documentare despre viața culturală a Mehedințului la începutul secolului al XX-lea*;

www.dacoromanica.ro

V. Sișu (Muzeul Regiunii „Porțile de Fier"), *Portrete de ctitori țărani în bisericile din Mehedinți.* Tot la secția de istoria culturii, o parte din comunicările prezentate au fost consacrate împlinirii a șase decenii de la apariția revistei mehedințene „Izvorașul", sub conducerea lui Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, dintre care menționăm; prof. univ. dr. doc. I. C. Chițimia, *„Izvorașul" și Gh. N. Dumitrescu-Bistrița în folcloristica momentului*; Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, *„Izvorașul" revistă de muzică ară națională și folclor — geneză și activitate*; N. Fulorea (Craiova), *„Izvorașul" și conștiința unității naționale*; prof. univ. dr. Emilia Comișel, *Dimitrie Cantemir și folclorul.*

Lucrările prezentate la acest simpozion de valorificare a documentelor inedite (aflat la a doua ediție) reprezintă o valoroasă contribuție a specialiștilor la îmbogățirea istoriografiei românești în domeniul problemelor economice, sociale, politice, diplomatice și culturale, mai ales după ce acestea vor vedea lumina tiparului.

Constantin Șerban

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ÎN R. S. CEHOSLOVACĂ

În perioada 24 octombrie — 9 noiembrie 1979, am efectuat în cadrul programului de cercetare româno-cehoslovac, o călătorie de documentare la Praga. Scopul deplasării a fost completarea bibliografiei cu lucrări de specialitate sau găsirea de materiale documentare inedite, legate de direcția principală de cercetare a subsemnatei : raporturile politico-diplomatice dintre Imperiul habsburgic și cel otoman în secolul al XVI-lea, încercarea atragerii Moldovei și Țării Românești în coaliția forțelor antiotomane, momentul Despot și implicațiile lui etc.

Pentru obținerea unui rezultat cît mai complet am consultat fișierul Bibliotecii Centrale de Stat, al Bibliotecii Academiei R. S. Cehoslovace și al Institutului de istorie din Praga. Fișierul Bibliotecii Centrale este compartimentat în trei : bibliografie generală cehă, bibliografie generală străină și indice pe materii. Din păcate, pentru secțiile manuscrise și periodice lipsesc cataloagele, ceea ce îngreuiază substanțial posibilitățile de depistare a materialelor. La Biblioteca Centrală am găsit și studiat cea mai mare parte din lucrări, atît cele pe care le avem deja semnalate, cît și altele necunoscute mie, în general literatură germană veche. Pentru a cita cîteva din titluri : Felix Tauer, *Histoire de la campagne du sultan Suleyman Ier contre Belgrade en 1521*, Praga, 1924, 82 p. + textul persan ; pe baza acestui text mai puțin cunoscut, autorul prezintă numeroase detalii asupra bătăliei din 1521, asupra importanței strategice a cetății Belgrad în sistemul de apărare al Ungariei etc., ; H. Heidenwolf, *Die Entführung der ungarischen Krone im Jahre 1440 und ihre Folgen, Geschichtliche Erwähnungen*, în „Wiener Deutsches Tageblatt", Wien, 1906, 133 p. ; deși tendențios în interpretarea evenimentelor (în primul rînd raporturile ungaro-germane) în perioada 1437—1440, autorul folosește material documentar de primă mînă pentru prezentarea epocii ; astfel sînt menționat dintre izvoarele folosite de autor, cronica familiei Cilli, relatările lui Nikolaus Lankman von Falkenstein, medicul împăratului Frederic ; I. E. Schlager, *Wiener Skizzen aus dem Mittelalter*, 5 vol., Wien, 1836—1846 ; volumele cuprind în primul rînd documente inedite, cronici necunoscute, interesante pentru evoluția orașului Viena în secolele XIV—XVI, în legatură mai ales cu creșterea și înflorirea casei de Habsburg ; V. von Kraus, *Zur Geschichte Oesterreichs unter Ferdinand I 1519—1522, Briefe und Acktenstü ke dieser Periode*, Wien, 1873, VI, 114, XXXIII ; autorul tratează problema ajutorului militar pe care stările germane l-au aprobat pentru susținerea regatului ungar după 1519, cînd pericolul apropierii otomane de Europa se făcea din nou simțit, și mai ales problema conflictului declanșat în țările austriece între stări și reprezentanții casei de Habsburg, după moartea lui Maximilian pînă la căsătoria ungară a lui Ferdinand în 1522. A. Gindely, *Rudolf II. und seine Zeit 1600—1612*, 2. Bd., Praga, 1863 ; autorul începe prezentarea epocii în care a evoluat acest împărat, cu un istoric al creșterii puterii casei de Habsburg, raporturile ei cu Ungaria, cu dietele imperiale, atitudinea față de Reformă etc.

În ceea ce privește Biblioteca Academiei R. S. Cehoslovace, ca și cea a Institutului de istorie, am găsit mai puține cărți legate de temă. Interesant de menționat este că la cele două biblioteci, fișierele sînt parțial computerizate, ceea ce ușurează munca personalului de specialitate. Mai este important de remarcat că la toate cele trei biblioteci frecventate, sistemul împrumutului de carte este foarte dezvoltat ; de asemenea, cărțile comandate pentru sala de lectură pot fi cercetate atît timp cît este necesar, fără a se face de fiecare dată o nouă fișă.

www.dacoromanica.ro

La Arhivele centrale din Praga, unde planul de lucru întocmit de subsemnata era cunoscut, se aflau deja pregătite materialele documentare. Din păcate acest material a fost neconcludent (acte fără deosebită importanță numai pentru sfîrșitul veacului al XVI-lea ; un singur document mai interesant, privitor la cererea lui Ioan Zapolya adresată împăratului Carol al V-lea pentru a media în problema pacii cu Ferdinand în 1532). Dealtfel, am fost informată încă de la început că majoritatea materialului documentar pentru epocă se află nu la Praga, ci la Viena. Totuși în sala de lectură a Arhivelor, am putut consulta *Sněmy České* (actele dietei Boemiei), care au regeste și traduceri în limba germană. Consultarea volumelor mi-a fost folositoare în primul rînd pentru epoca dublei alegeri din 1526.

În timpul deplasării la Praga, am fost ajutată în rezolvarea problemelor legate de tema de cercetare (dar și de cele administrative) de dr. Jaroslav Panek, unul dintre cei cîțiva specialiști de istorie universală (raporturi turco-boeme în secolele XVI—XVII), care lucrează la Institutul de istorie din Praga. De asemenea în toate instituțiile de specialitate în care am lucrat, în toate muzeele vizitate, mi s-a dat tot concursul și toate îndrumările necesare.

Institutul de istorie din Praga mi-a oferit unul din volumele de „Dissertationes Orientales" (nr. 40 din 1978), publicație editată de Institutul oriental din Praga. Menționez acest volum, pentru că el cuprinde comunicările prezentate la cea de-a IX-a sesiune istorică iugoslavo-cehoslovacă, care a avut ca temă generală de dezbatere : *Ottoman Rule in Middle Europe and Balkan in the 16th and 17th Centuries* (Europa centrală și balcanică în timpul stăpînirii otomane în secolele XVI—XVII). Comunicările susținute prezintă aspecte asupra stăpînirii otomane în Slovacia și teritoriile sîrbești, situația politică internă, ca și structura lor socială, raporturile acestor teritorii cu țările învecinate, concepția de clasă privind stăpînirea otomană etc. Pentru a cita cîteva din titlurile comunicărilor : Milan Vasić, *Social Structures of Yugoslav Countries Under the Ottoman Rule Till the End of the 17th Century* ; Olga Zirojević : *The Ottoman Military Organization in Yugoslav Countries in the 15th and 16th centuries*, Zdeněk Šimeček : *Ottoman Expansion in Czech Reports of the 16th and the Beginning of the 17th Century* și altele.

În timpul șederii în R. S. Cehoslovacă, nu am întreprins călătorii în alte orașe, dat fiind în primul rînd, importanța istorică și muzeistică a Pragăi. În general, am fost impresionată de numărul mare și foarte variat de muzee existent aici, de faptul că cele mai vechi au fost modernizate în sensul posibllităților de vizitare și înțelegere, că cele noi sînt organizate după metode adecvate pentru ca un numar cît mai mare de vizitatori să beneficieze de cunoașterea acestor valori. Mi-au plăcut în mod deosebit *Národní Muzeum Praze* ce cuprinde printre altele, o foarte bogată expoziție a preistoriei cehoslovace, o colecție densa de opere de arta baroce din secolele XVII—XVIII, ca și o colecție mai puțin obișnuită, dar foarte variată, de minerale ; *Betlémská Kaple v Praze*, fondată în 1391 și unde și-a desfășurat activitatea Jan Huss, precum și *Národní Galerie Praha*, importantă mai ales prin colecția de pictură franceză din secolele XIX—XX.

Ștefana Simionescu-Dăscălescu

CRONICA

În ziua de 20 aprilie 1979, în fața Comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga" din București, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Viața politică din România între anii 1871—1876*, elaborată de *Mihai Hrișcă*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole :

Cap. I. „Criza politică din anii 1870—1871. Manifestări antidinastice. Înlăturarea guvernului Ion Ghica" ; cap. II. „Marea guvernare conservatoare 11 martie 1871 — 3 aprilie 1876" ; cap. III. „Lupta maselor populare împotriva exploatării capitaliste și moșierești, pentru o viață mai bună" ; cap. IV. Principalele aspecte ale politicii externe românești între anii 1871—1876" ; cap. V. „Coaliția de la Mazar Pașa" ; cap. VI. „Caderea guvernului conservator. Preluarea puterii de către coaliția de la Mazar Pașa. Guvernul Manolache Costache Epureanu".

În afară de aceste capitole, lucrarea mai conține : Introducere, Izvoarele și istoriografia problemei, Concluzii și Bibliografie selectivă.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din : prof. univ. dr. Aron Petric, director adjunct al Institutului de istorie „N. Iorga" — președinte ; prof. dr. Nichita Adăniloaie — conducător științific ; conf. univ. dr. Ion Gheorghiu ; conf. univ. dr. Florea Stănculoscu, dr. Apostol Stan.

www.dacoromanica.ro

Comisia de doctorat, cu unanimitate de voturi, a acordat lui *Mihai Hrișcă* titlul științific de *doctor în istorie*.

★

În ziua de 26 noiembrie 1979 în fața Comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga" a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Presa în Țara Românească începînd din 1829 pînă în 1859* elaborată de *Irina Rădulescu-Valasoglu*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: cap. I. „Presa în Țara Românească între anii 1829—1848. Începuturi, surse de informare, tendințe"; cap. II. „Presa anului 1848 și mesajul ei revoluționar"; cap. III. „Presa din Țara Românească în anii 1848—1855"; cap. IV. „Presa în Țara Românească între anii 1856—1859. Lupta pentru realizarea Unirii".

În afara acestor capitole, lucrarea mai cuprinde „Introducere" și „Bibliografie".

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Aron Petric, director adjunct al Institutului de istorie „N. Iorga" — președinte; dr. Dan Berindei — conducător științific; conf. dr. Vasile Curticăpeanu, dr. Georgeta Penelea, dr. Apostol Stan.

În unanimitate Comisia de doctorat a acordat *Irinei Rădulescu-Valasoglu* titlul științific de *doctor în istorie*.

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

Prof. dr. ELENA A. BĂRBULESCU, *Lupta maselor populare în revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. Județele Olt și Romanați 1944—1947*, Edit. politică, București, 1979, 208 p.

Prefațînd lucrarea de față, prof. dr. Virgil Cândea afirma că „o asemenea temă poate fi cel mai bine tratată doar de un istoric născut pe aceste meleaguri". Și într-adevăr, autoarea dovedește multă pasiune în înfățișarea evenimentelor petrecute în anii 1944—1947 în județele Olt și Romanați, în contextul dramaticului și tumultuosului proces revoluționar din întreaga țară. Nu mă înșel cred, afirmînd că, aplecată asupra filelor istoriei meleagurilor unde s-a născut, prof. dr. Elena Bărbulescu, a avut mereu în față marea transformare pe care acestea le-au cunoscut în zilele noastre. Dintr-un bun început trebuie să spun că avem în față o lucrare care se bazează pe o riguroasă informație științifică, în care se conservă fapte edificatoare. Pentru elaborarea lucrării, autoarea a apelat la arhive centrale sau locale, la materiale documentare din biblioteci, la relatările unor participanți la evenimente etc. Numai așa ne putem explica sinterizarea puternică a tuturor acțiunilor edificatoare din cele două județe cu întreaga istorie a poporului nostru ; dealtfel aceasta constituie coordonata principală a lucrării (din cele 194 pagini cît reprezintă textul propriu-zis al cărții, aproximativ 60 de pagini se referă la problemele generale ale istoriei României din acea vreme). Ca o lucrare să fie cu adevărat vie, ea trebuie să fie fecundată de izvoarele adînci ale vieții poporului, de sufletul cald și generos al mulțimilor anonime. De aceea autoarea a ținut totodată ca armătura lucrării să o constituie lupta maselor populare făuritoare de bunuri materiale și spirituale, de istorie.

Neîncomodînd prin subdiviziuni, lucrarea conține 6 capitole, anexe documentare și o succintă bibliografie. Ea se deschide printr-un capitol în care autoarea prezintă caracteristicile generale ale problemei agrare în România între cele două războaie mondiale. Reforma agrară din 1918—1921, cu toate consecințele sale care au impulsionat dezvoltarea satului spre progres și cu toate carențele provocate de abuzurile săvîrșite în înfăptuirea ei, a reprezentat miezul problemei agrare din România interbelică. Este justificat astfel punctul de vedere al autoarei de a trata numai sub aspectul problemei agrare situația din județele Olt și Romanați, întrucît aici industria era slab reprezentată sau aproape deloc. Poate că sfera relațiilor agrare, realitățile sociale ale satului, ar fi trebuit mai mult analizate, sau înfăptuirea reformei agrare mai concret redată.

Capitolul al II-lea al lucrării, se referă la insurecția armată din august 1944 ca început al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă și contribuția maselor populare din județele Olt și Romanați la izbînda acesteia. Astfel, imediat după 23 August 1944 au fost înființate patrule ale gărzilor patriotice care au înlesnit intervenția armatei române și au grăbit curățirea teritoriului de trupele naziste. În portul Corabia au fost capturate la 26 august 1944, de către trupele insurecționale, 3 remorchere și 16 șlepuri sub pavilion german și 50 de militari germani. Efortul științific la acest capitol ar fi trebuit canalizat către depistări noi de fapte, spre o adîncime istorică. M-aș referi numai la contribuția în războiul antihitlerist a militarilor din aceste județe pe frontul din Ungaria și Cehoslovacia, la campania „Totul pentru front, totul pentru victorie" !

În capitolul al III-lea al lucrării — mult mai bine realizat — autoarea stăruie asupra organizării activității revoluționare a maselor populare din respectivele județe. În contextul general de efervescență revoluționară, cele două județe și-au adus partea lor de contribuție la procesul revoluționar început la 23 August 1944. Subliniind bogata tradiție a mișcării progresiste și democratice, pe tărîm social și politic, a ideilor comuniste care au pătruns și în aceste județe, activitatea comuniștilor desfășurată pînă la 23 August 1944, autoarea a înfățișat cadrul, a creat suportul acțiunilor ce aveau să se desfășoare în aceste locuri, în perioada imediat următoare. Una

www.dacoromanica.ro

din primele măsuri care s-a impus a fost reorganizarea activității partidului comunist în condiții de legalitate, întărirea rîndurilor sale. Astfel, la începutul lunii septembrie 1944 în fostul județ Romanați s-a trecut la constituirea Comitetului județean al P.C.R., iar în județul Olt avea să se facă în aprilie 1945. Odată cu reorganizarea comitetelor județene de partid s-a trecut la extinderea și întărirea organizațiilor comunale ale P.C.R., la reorganizarea și întărirea rîndurilor Uniunii Tineretului Comunist. Sînt înregistrate de asemenea schimbările petrecute în activitatea secțiunilor P.S.D. și legăturile cu organizațiile P.C.R. Se semnalează astfel faptul că la 23 octombrie 1944 s-a constituit comitetul de Front Unic Muncitoresc, iar apoi s-au creat comitetele locale cu scopul de a coordona acțiunile muncitorilor.

Urmînd firul desfășurării evenimentelor la nivel național, masele populare din cele două județe s-au pronunțat cu entuziasm pentru politica și acțiunile inițiate de P.C.R.

Platforma-program propusă de P.C.R. la 25 septembrie 1944 a întrunit o largă adeziune a forțelor democratice și în județele Olt și Romanați. Adunările populare din luna octombrie de la Caracal, Corabia, Castranova etc. sînt elocvente în această privință.

Încadrîndu-se în atmosfera generală, organizațiile locale ale P.C.R. au inițiat mari manifestări pentru instaurarea unui guvern democrat, pentru democratizarea aparatului de stat, înfăptuirea reformei agrare etc. Una dintre cele mai semnificative — la care se referă numeroși istorici este aceea din 24 februarie 1945 de la Caracal la care, în afară de locuitorii orașului au participat numeroși țărani. După mitingul din sala cinematografului „Apolo", miile de participanți au pornit spre prefectură pentru a instala prefectul pe care și-l aleseseră. Demonstranții erau conduși de Ștefan Dobrescu — secretar al județenei P.C.R. și țăranul comunist Ion Mincu din Dobrosloveni. Demonstrația a fost crunt reprimată. Într-un articol publicat în organul regional al P.C.R. „Înainte", relatîndu-se despre evenimentele sîngeroase de la Caracal în care se stigmatizau autorii morali ai acestui asasinat se spunea: „La Caracal, din ordinul lui Radescu s-a tras în cetățeni, doi morți, doi grav răniți și mai mulți răniți ușor" („Înainte" din 28 februarie 1945). Autoarea descrie pe larg această importantă demonstrație în lupta pentru democratizarea țării, în bătăliile pentru aducerea la cîrma țării a unui guvern democrat revoluționar. Ar fi fost interesant de relatat și manifestările prilejuite de înmormîntarea lui Ștefan Dobrescu în comuna Grozăvești de unde era originar și a lui Ion Mincu în Dobrosloveni, satul său natal. Însăși Comisia Aliată de Control a transmis condoleanțe celor dispăruți. „S-a tras în țărani — spunea comunistul Ion Popescu-Puțuri — fiindcă au vrut pămînt, crezînd că în felul acesta îi vor intimida. S-au înșelat însă ciocoii, fiindcă țăranii au ieșit mai dîrji în urma asasinatelor mișelești" („Scînteia" din 1 martie 1945). O scenă impresionantă s a petrecut atunci cînd a sosit de pe frontul din Ungaria fiul unuia dintre cei uciși („Scînteia " din 1 martie 1945). De asemenea unele relatări din presă menționează și faptul că s-a tras în participanți nu numai de la prefectură, ci și de la Cercul de recrutare, de la telefoane, pompieri și din parcul orașului („Scînteia" din 27 februarie 1947). Trebuia precizat că Ștefan Dobrescu, în ziua de 20 februarie 1945, în fruntea țăranilor a participat la parcelarea și împărțirea moșiei lui P. Lazăr.

Masele populare din întreaga țară au reușit să impună la 6 martie 1945 un guvern revoluționar democrat sub conducerea dr. Petru Groza. Constituirea guvernului dr. P. Groza nu a reprezentat o simplă schimbare de guvern, ci a marcat schimbarea regimului politic din țara noastră, prin instaurarea puterii revoluționar democratice, trecerea la transformarea societății românești.

Problema arzătoare a țărănimii din aceste județe — care constituia majoritatea populației ca deatfel din întreaga țară, era înfăptuirea reformei agrare. Autoarea se oprește pe larg asupra legii pentru aplicarea reformei agrare elaborată imediat după venirea guvernului dr. Petru Groza la cîrma țării. Se dau cazuri concrete din ambele județe, pentru intrarea în stăpînirea țăranilor a pămîntului moșieresc. Nu sînt lipsite de interes nici datele furnizate de lucrare cu privire la împotrivirea moșierilor la înfăptuirea reformei agrare, la confruntarea puternică, uneori gravă între reprezentanții moșierimii și miile de țărani.

Un spațiu important se acordă și Conferinței naționale a P.C.R. din octombrie 1945. În cadrul organizației P.C.R. Oltenia, din care făceau parte și județele Romanați și Olt, în spiritul documentelor Conferinței naționale a P.C.R. au fost analizate sarcinile care le stăteau comuniștilor în față, s-au luat măsuri care să ducă la îmbunătățirea activității, la creșterea influenței partidului în rîndul maselor populare. Sînt exemplificate de asemenea și acțiunile întreprinse de organizațiile social-democrate, contribuția adusă de organizațiile U.T.C.; relatările privesc mai puțin organizațiile Frontului Plugarilor. Și în cadrul acestui capitol care cuprinde întreg anul 1945 p rimetrul investigațiilor ar fi putut fi extins. Ar fi trebuit acordată o atenție mai mare formării și activității comitetelor de reformă agrară (vezi de exemplu cazul țăranilor din plășile Corabia și Boșoteni care au acționat pentru eliberarea președintelui comitetului de reformă agrară Filon Sîrbu), luptei

www.dacoromanica.ro

pentru înlocuirea pretorilor, primarilor etc. (vezi de exemplu cazul din com. Cilieni relatat în ziarul „Înainte" din 4 noiembrie 1944), sprijinului dat de către muncitori în campania de însămînțări, dorinței maselor de culturalizare prin înființarea de cămine culturale, biblioteci etc.

Cel de-al IV-lea capitol al lucrării cuprinde lupta maselor populare din județele amintite pentru victoria forțelor democratice în alegerile parlamentare din 1946. Fixînd cadrul general în care aveau să se desfășoare alegerile electorale din noiembrie 1946, autoarea analizează cuprinzător faptele petrecute în județele Olt și Romanați. Încă în februarie 1946, la Conferința regională a P.C.R. Oltenia s-a alcătuit un amplu program de acțiuni menite să asigure victoria în alegeri. „În fața noastră — se arată în raportul prezentat la această conferință stau alegerile, a căror cîștigare ne va îngădui să mergem mai departe către scopul nostru final făurirea societății socialiste și apoi a societății comuniste" (în lucrare p. 123).

Comitetele județene P.C.R. — Olt și Romanați au intensificat munca politică în lunile februarie iunie 1946 folosind orice prilej pentru ducerea cuvîntului partidului comunist în rîndul maselor și pentru combaterea politicii promovate de așa-zisele partide „istorice".

În timpul campaniei electorale deschisă la 2 iunie 1946, comitetele electorale județene, alcătuite din reprezentanții tuturor partidelor și organizațiilor care formaseră Blocul Partidelor Democrate au prelucrat prevederile Platformei-program a B.P.D., au inițiat ținerea unor mari mitinguri electorale la care participanții și-au exprimat hotărîrea de a lupta pentru victoria forțelor democrate și zdrobirea reacțiunii în alegeri. La multe dintre marile adunări populare din aceste două județe, a participat și tovarășul Nicolae Ceaușescu, fiu al județului Olt și candidat pentru noul parlament democrat.

La adunarea din 9 august ținută la Slatina tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea : „Viitorul țării va fi hotărît de masele populare prin votul lor în alegerile care vin" (p. 135). Întîlnirile cu masele din orașele și satele celor două județe au constituit puternice manifestări de simpatie pentru partidul comunist, pentru tovarășul Nicolae Ceaușescu, care în acea vreme era cel mai tînăr membru al C. C. al P.C.R. Însuflețit de un înalt spirit patriotic, iubit pretutindeni, el a devenit simbolul luptătorului pentru adevăr și peste 67 000 votanți din județul Olt i-au acordat încrederea pentru a-i reprezenta în parlamentul țării. În carte sînt descrise numeroase acțiuni întreprinse în diferite orașe și sate cu prilejul alegerilor. Victoria forțelor democratice în alegerile din noiembrie 1946 a constituit un factor politic fundamental care a contribuit la intensificarea procesului de dezvoltare democratică a României. În numeroase rînduri deputații aleși au făcut vizite și au participat la adunările cetățenilor din cele două județe, sprijinindu-i în rezolvarea problemelor ce le aveau de rezolvat. Un exemplu viu în această privință îl constituie vizitele tovarășului Nicolae Ceaușescu.

O atenție deosebită a acordat autoarea problemei asigurării dezvoltării continue a unității clasei muncitoare, ridicarea ei pe o treaptă nouă. Astfel sînt înfățișate conferințele județene ale P.C.R., P.S.D., măsurile practice în vederea întăririi colaborării între cele două partide în cadrul F.U.M. O importantă contribuție și-a adus-o la procesul realizării unității de acțiune a clasei muncitoare și mișcarea sindicală.

Capitolul al V-lea înfățișează lupta maselor populare din cele două județe pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. Faptele petrecute în anul 1947 expuse de autoare cu amănunțime duc la concluzia că puterea democrat-revoluționară a cunoscut în acest an o consolidare puternică. Sînt înfățișate unele aspecte locale ale înfăptuirii reformei agrare, ale campaniei pentru îndeplinirea în bune condițiuni a lucrărilor agricole, sprijinului dat regiunilor secetoase etc. Avînd un capitol mai bogat în exemple concrete, lucrarea ar fi dat cititorului o mai amplă viziune asupra cursului ascendent al procesului revoluționar ce se desfășura în aceste județe, ca dealtfel în întreaga țară. Este drept că prezentarea riguros științifică a propunerilor P.C.R. din iunie 1947 pentru îmbunătățirea economică și financiară a țării, a legilor adoptate de Marea Adunare Națională, reformei monetare din august 1947, îndepărtării din guvern a grupării liberale tătărăsciene etc. dau în mod vădit imaginea novatoare a țării, însă înmulțirea exemplelor locale ar fi mărit contribuția autoarei la cunoașterea specificului, ar fi stîrnit interesul și mai mare al cititorilor în general și mai ales al localnicilor.

Lucrarea se încheie cu un capitol în care se face bilanțul realizărilor în anii socialismului în județul Olt (actualmente cuprinde, în urma reorganizării administrative, și teritoriul județului Romanați), cît și perspectivele sale de dezvoltare. Datele furnizate de lucrare privind toate domeniile de activitate sînt foarte instructive și oricine apelează la limbajul cifrelor poate concluziona că județul Olt se află alături de toate județele țării într-un impetuos ritm de dezvoltare și o înflorire fără precedent.

Concluziile lucrării remarcă faptul că marile transformări revoluționare petrecute în anii 1944—1947 în întreaga țară au hotărît evoluția spre o viață nouă a societății românești. La acestea au contribuit și masele populare din fostele județe Olt și Romanați

www.dacoromanica.ro

pentru progresul social-economic, politic și cultural al României.

La capătul acestor consemnări, observațiile noastre vizează unele chestiuni de amănunt, ce nu împletează asupra valorii de ansamblu a volumului recenzat. Astfel credem că era necesară o mai bună delimitare a surselor documentare atunci cînd ele se referă la acțiunile pe plan local (vezi p. 23, 47—50, 54, 63, 135, ș.a.). De asemenea opinăm pentru precizarea unor trimiteri bibliografice (într-un asemenea caz de pildă ar rezulta din context că *Enciclopedia României* (ed. 1938) a beneficiat de o ediție integrală, cînd în realitate tipărirea acesteia s-a oprit la volumul IV) etc.

Obiectivitatea fondului și seninătatea stilului caracterizează factura științifică a lucrării. Așa cum am subliniat la început, armătura lucrării o constituie lupta maselor largi populare pentru cucerirea puterii politice, pentru transformări revoluționare și pregătirea condițiilor construirii în România a societății socialiste. Această atmosferă generală în care plutește tot spiritul cărții menține legătura necontenită cu realitățile istorice din cele două județe — Olt și Romanați.

Nu este greu de observat că autoarea a dat cititorilor o carte după căutări laborioase plină de fineță analitică, care constituie un exemplu de îndeplinire a unei datorii științifice lăudabile: să fii mîndru de locurile unde ai văzut lumina zilei, unde au trăit strămoșii tăi.

Mihail Rusenescu

DOSOFTEI, *Opere*, vol. I, ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Edit. Minerva, București, 1978, CI + 544 p.

Volumul întîi, intitulat *Versuri*, apărut de curînd la Editura Minerva, cuprinde un studiu introductiv semnat de Al. Andriescu (p. V LXXXIV), notă asupra ediției de N.A. Ursu (p. LXXXV—CI), iar între p. 3—387 opera propriu-zisă a lui Dosoftei, adică toate versurile sale și anume: 1) *Stihuri la luminatul herb* (— stemă) *a Țărîi Moldovei* (p. 3), 2) *Domnii Țărîi Moldovei* (p. 4—9), 3) *Psaltirea în versuri* (p. 11 335), 4) *Stihuri despre originea latină a românilor* (p. 336), 5) *Apostrof* (p. 337), apoi între p. 338—387 stihuri din diverse opere traduse de Dosoftei, între care: din *Molităvnicul de-nțăles, din Viața și petrecerea svinților din Parimiile preste an, Prologul* tragedici *Erofili*, și altele. Editarea versurilor precum și notele, variantele (p. 389 513) și glosarul (p. 515—529) aparțin lui N.A. Ursu.

În studiul introductiv Al. Andriescu arată că deși mitropolitul Dosoftei a devenit celebru în istoria culturii și a literaturii române, au rămas totuși numeroase părți necunoscute atît în biografia, cît și în opera sa.

Cu privire la originea lui Dosoftei s au lansat pînă acum numeroase ipoteze contradictorii, care au împiedicat de fapt înțelegerea deplină a operei sale. I s-au remarcat merite doar ca traducător, poetul original și prozatorul fiind aproape necunoscut. În urma acestor constatări, studiul introductiv își propune reexaminarea vieții și operei lui Dosoftei, în cadrul unor noi date furnizate de cercetările lingvistice, stilistice și de istorie literară.

Amintim succint că Dosoftei a fost în tinerețe ierodiacon la mitropolia din Iași (1647—1648), ieromonah la mănăstirea Pobrata (1648), apoi a urcat destul de repede treptele înalte ale ierarhiei bisericii Moldovei, datorită meritelor sale cărturărești. Întîi episcop de Huși (1658), apoi la Roman (1659), ca în cele din urmă să fie ridicat la rangul de mitropolit al Moldovei (1671—1686). Silit de împrejurările politico-militare prin care trecea atunci Moldova, se refugiază în două rînduri în Polonia, după al doilea refugiu (1686) neînaiputînd să revină în țară.

În capitolul „Cadru spiritual românesc", Al. Andriescu reia chestiunea originii cărturarului moldovean și discută în mod amplu o serie de aserțiuni ale istoricilor și istoricilor literari, pe care le analizează cu ajutorul informațiilor documentare, unele mai vechi, altele descoperite recent.

Autorul studiului introductiv îl consideră pe Dosoftei „neam de mazil", deci moldovean, conform cu afirmația cronicarului Ion Neculce, întărită și de documente deși cunoscute mai de mult puse de curînd în valoare de prof. Iustin Moisescu, cu ocazia ediției din 1974 a Psaltirii în versuri a lui Dosoftei. În ediția de față, Al. Andriescu se alătură părerii prof. Iustin Moisescu, care arătase că dedicația autografă a mitropolitului Dosoftei de pe un exemplar din Viața și petrecerea svinților, trimis din exilul său din Str'j (Polonia) mănăstirii Petrid din Transilvania, în 1687, pentru pomenirea părinților săi, rezolvă în parte controversa cu privire la originea sa românească. Adaugirea posterioară la această dedicație, pe același carte, adăugire datînd din 1688 are — după părerea autorului studiului introductiv o valoare excepțională pentru dezlegarea problemei originii românești a lui Dosoftei, cu rădăcini strămoșești

www.dacoromanica.ro

în Transilvania. Ea vorbește la persoana întîi, deci în numele mitropolitului, nu numai de părinții săi, dar și despre întreaga lui familie, în care intrau ctitorii mănăstirii cu numele lor vechi românești ca : Toder Balica, Caldare Ion, Glava Toder, Buzna Ion. Al. Andriescu mai adaugă la cele de mai sus și un argument de ordin psihologic. În bejenia sa împovărătoare, Dosoftei a simțit nevoia să dedice cartea ca un dar al inimii lui mănăstirii Petrid, mănăstirea cea mai legată de familia sa, pentru pomenirea părinților săi, și nu în altă parte.

Tot în acest capitol, autorul respinge cu hotărîre păreri mai vechi, ca cele ale lui Constantin Erbiceanu și Ioan Bianu — reluate mai tîrziu și de alți cercetători — cum că viitorul mitropolit al Moldovei „studia" (adică învăța) limba română, pe lîngă limbile latină, greacă și polonă, prin anii 1649, în timp ce era călugăr la mănăstirea Pobrata, susțineri insuficient de verificate, bazate doar pe cîteva scurte fraze autografe ale lui Dosoftei, pe verso unui document din 1581. Bogdan Petriceicu Hasdeu, care publicase în 1865 aceste scurte fraze autografe, nu trăsese — în succintul său comentariu — atari concluzii eronate cu privire la învățarea limbii române de către Dosoftei, ci le considera, pe drept cuvînt, doar *„autografe cercări de condei"*.

Autorul studiului introductiv socotește că Dosoftei și-a început studiile în Moldova, continuîndu-le apoi în străinătate, în Polonia. Viitorul prelat, ca ieromonah la mitropolia din Iași (1647—1648 și pînă în 1653) s-a aflat și s-a format intelectualicește sub influența vestitului mitropolit Varlaam, ale cărui idei politice și cultural-religioase le va continua și le va desăvîrși și anume apărarea ortodoxismului și lupta împotriva calvinismului. Din această epocă — așa cum arată N.A. Ursu [1] datează și traducerile *Patericului*, a *Mîntuirii păcătoșilor* și a *Vieții și minunilor sf. Vasile cel Nou* și altele, la care se adaugă poate cea mai de seamă tălmăcire a lui Dosoftei din vremea tinereților sale : *Istoriile* lui Herodot (elaborată probabil între anii 1648 1649) după cum o dovedesc tot cercetările lui N.A. Ursu [2]. Din aceeași perioadă, tot N.A. Ursu a stabilit că datează două traduceri efectuate de Dosoftei și anume *Cronograful* lui Mazei Kigalas și *Învățăturile moral-politice* atribuite împăratului bizantin Vasile Macedoneanul [3].

În intervalul cît a păstorit Moldova în calitate de mitropolit (1671—1686), Dosoftei a publicat cea mai mare parte a operei sale, printre care, la loc de frunte trebuie așezată Psaltirea în versuri. Desigur că Dosoftei avea pregătite de mai înainte traducerile cărților sale, pe care acum le tipărește într-un ritm vertiginos [4]. Dealtfel, chiar Dosoftei mărturisește că la stihuirea românească a Psaltirii trudise timp de „cinci ai (ani), foarte cu osîrdie mare și... lungă osteneală".

Al. Andriescu pune din nou în discuție ce împrejurări l-au putut determina pe cărturarul ierarh să ia calea exilului în Polonia în urma campaniei militare a regelui Sobieski în Moldova în 1686. Problema aceasta atît de controversată, care a preocupat mult pe cercetătorii români, dacă mitropolitul a plecat de bună voie sau a fost luat prizonier, o dezleagă folosindu-se de izvoarele interne, singurele care-i oferă cheia adevărului. Analizînd relatările cronicarului Ion Neculce, cu privire la plecarea lui Dosoftei în Polonia, printr-o înlănțuire de cauzalitate logică autorul studiului introductiv arată, pe drept cuvînt, că nu poate fi vorba de un prizonierat al mitropolitului moldovean pentru mai multe considerente : 1) el a fost tratat cu cinstea cuvenită de Sobieski ; 2) și-a păstrat prerogativele rangului său ; 3) a dispus de averea mitropoliei Moldovei (pe care o adusese cu el) tot timpul cît a stat în exil, pînă la moartea sa.

Plecat pentru a doua oară în pribegie de teama răzbunării partidei filoturcești din Moldova, de pe urma căreia mai avusese de suferit după primul său refugiu, Dosoftei a trăit pînă la capătul zilelor sale cu nădejdea întoarcerii lui în țara eliberată de suzeranitatea otomană cu ajutor polon. Gîndul la patria părăsită îl determină să reia și să desăvîrșească poema *Domnii țării Moldovei*. Dar campania nefericită a lui Sobieski din anul 1691 în Moldova, îi spulberă această nădejde. În condițiile aspririi soartei lui în bejenie, Dosoftei se stinge la 13 decembrie 1693, în mijlocul clerului românesc cu care se refugiase și pe care îl păstorea, fără a-și mai putea vedea împlinită arzătoarea dorință a întoarcerii în țară.

În capitolul *Date noi ale unei vechi controverse: Dosoftei și Kochanovski*, autorul combate afirmațiile mai vechi ca acelea ale lui Ioan Bianu sau mai recente ale cercetătorului polonez Henryk Misterski, privitoare la inspirația lui Dosoftei din Psaltirea versificată în limba polonă a poetului Kochanovski. El arată că se pot aduce prea puține probe în

[1] N. A. Ursu, *Dosoftei necunoscut* în „Cronica", nr. 6 (523) Iași, 6 februarie 1976.

[2] N. A. Ursu, *Alte traduceri necunoscute din tinerețea lui Dosoftei*, în „Limba română", XXVI (1978) nr. 5.

[3] *Ibidem.*

[4] *Psaltirea în versuri* (1673), *Liturghia* (1679), *Psaltirea slavo-română* (1680), *Molităvnicul* (1681), *Viața și petrecerea svinților* (1682—1686) și iarăși *Liturghia* (1683) și *Parimiile* (1683).

www.dacoromanica.ro

această privință, pentru că Dosoftei nu reține nici un element esențial din traducerea poetului polon în conținutul psalmilor și în structura imaginii. În schimb ne demonstrează în mod convingător de legătura care există între vechile psaltiri românești anterioare (Psaltirea scheiană, Psaltirea Hurmuzachi, Psaltirile lui Coresi) și Psaltirea învățatului mitropolit moldovean, pe care acesta le-a avut în vedere fără chip de tăgadă. Meritul de căpetenie al lui Dosoftei constă în faptul că a reușit — prin remarcabilul său talent să transpună pe pământ românesc și să aducă mai aproape de sufletul poporului nostru frumusețea lirică a psalmilor, datorită neasemuitului său model : poezia noastră populară.

În capitolul *Poezia originală*, autorul încadrează printre altele *poemul (Cronologia) Domnii țării Moldovei*, constatînd, pe lîngă o serie de merite, ca sentimentul iubirii de țară, cînd versul devine mai pasionat, mai puțin abstract, expresia mai colorată și mai personală, că poemul suferă de o oarecare monotonie și dovedește un stil convențional. Este perfect adevărat că sufletul de poet al lui Dosoftei nu putea să vibreze la înșiruirea prozaică a voievozilor Moldovei, dar, adăugăm noi, nu trebuie pierdut din vedere că el versificase această Cronologie în scop didactic pentru a-i ușura memorizarea, știut fiind că atît Psaltirea, cît și celelalte cărți traduse și tipărite de Dosoftei slujeau adesea și ca un fel de „manuale de școală", cum o confirmă însemnările ulterioare ale diverșilor posesori și cititori [5]. Dealtfel și preocuparea de a publica în două rînduri Cronologia domnilor Moldovei [6], precum și completarea și aducerea ei la zi pe cînd se afla în exil în Polonia, toate acestea întăresc părerea noastră asupra rolului pe care ea trebuia să-l joace în această privință.

În celelalte capitole : *Psaltirea în versuri și nașterea limbajului poetic românesc* și *Dosoftei traducător în proză* autorul subliniază sensibilitatea de poet și calitățile de prozator ale lui Dosoftei, remarcînd în special portretele de sfinți și descrierile de natură ale înaltului ierarh moldovean în cartea *Viețile svinților*, prin care a înzestrat vechea literatură românească cu valori plastice de o certă frumusețe, putînd fi considerat pe drept cuvînt ca un precursor al cronicarului Ion Neculce.

Ținînd seamă de întreaga argumentație prezentată, autorul este îndreptățit să-l socotească pe cărturarul mitropolit „rod al pămîntului moldovenesc, care a slujit întreaga sa viață prin activitatea neobosită și marele său talent, propășirea spirituală a neamului său".

★

Cercetătorul ieșean N.A. Ursu editează în acest volum întreaga operă în versuri a lui Dosoftei. El arată în *Notă asupra ediției* că este o datorie a culturii românești de a publica opera mitropolitului moldovean, mai ales pentru că scrierile sale au rămas puțin cunoscute. Prezenta ediție a fost concepută în două volume. Volumul pe care îl recenzăm, intitulat *Versuri*, cuprinde toate stihurile originale și traducerile pe care învățatul prelat le-a tipărit, la care se adaugă cele rămase în manuscris sau care i-au fost atribuite recent.

Cel de-al doilea volum intitulat *Proză* va cuprinde selecțiuni dintr-o serie de tălmăciri efectuate de Dosoftei și anume din : *Istoriile* lui Herodot, din *Cronograful* lui Matei Kigalas, din *Învățăturile morale și politice* atribuite împăratului bizantin Vasile Macedoneanul, din *Mîntuirea Păcătoșilor* a lui Agapie Landos, din *Viața și petrecerea svinților* etc.

În editarea textelor N.A. Ursu a urmat principiului transcrierii fonetice interpretative, stabilind cît mai exact cu putință realitatea lingvistică pe care o reprezintă grafia chirilică a operelor lui Dosoftei, ținînd seamă de rezultatele cercetărilor privitoare la interpretarea grafiei chirilice românești din textele secolului al XVII-lea și a datelor dialectologiei istorice a limbii române. Atunci cînd a fost necesar și posibil, a folosit în transcrierea textelor normele ortografiei actuale. Punctuația a fost restabilită potrivit cu logica frazelor respective și în conformitate cu regulile actuale.

O altă chestiune, nicidecum neglijabilă, care l-a preocupat pe N.A. Ursu a fost și stabilirea accentului în transcrierea textului psalmilor și a altor versuri ale mitropolitului moldovean În acest sens a reprodus în transcriere și accentele, care se abat de la normele obișnuite de accentuare (deși n-au fost puse greșit de Dosoftei), precum și accentele unor cuvinte vechi sau dialectale, mai puțin cunoscute, pentru ca versurile respective să fie citite fără dificultăți, așa cum le a scris înaltul ierarh, neputîndu-le considera greșeli, ci licențe poetice, pe care și le-a îngăduit Dosoftei, ca orice alt poet, pentru a realiza o anumită structură ritmică. Astfel de mici libertăți nu pot constitui dovezi (cum au susținut unii cercetători) că Dosoftei nu cunoștea prea bine limba română, ci dimpo-

[5] A se vedea lucrarea noastră : *Răspîndirea în țările române a cărților tipărite de Dosoftei, dovadă grăitoare a unității de neam* (sub tipar).

[6] *Cronologia domnilor Moldovei* se găsește în fruntea celor două tipărituri ale sale : 1) în *Molităvnicul de-nțăles*, Iași, 1681, f. 2—4 liminare și 2) în *Parimiile preste an*, Iași, 1683, f. 2—4 liminare.

www.dacoromanica.ro

trivă, probează că el era un bun cunoscător al poeziei noastre populare, a graiurilor limbii române și a regulilor prozodice.

Volumul are la sfîrșit o secțiune numită *Note și variante*, în care N.A. Ursu tratează diferite chestiuni privitoare la elaborarea și publicarea de către Dosoftei a operelor sale. Tot aici se mai specifică locul unde se găsesc unele manuscrise autografe, circulația prin copii manuscrise a unor texte și difuzarea lor în lumea satelor prin folclorizare, stabilirea izvoarelor textelor tălmăcite, stabilirea paternității lui Dosoftei asupra unor texte rămase în anonimat sau cu paternitate controversată etc.

Aceste ample note, care completează ediția de față, sînt adevărate studii; ele ridică multe probleme, fiind implicate aici și alte monumente ale limbii, istoriei și culturii românești. Ne vom opri la cîteva dintre aceste *Note*.

Poemul sau Cronologia *Domnii țării Moldovei* este editat după manuscrisul autograf al lui Dosoftei, aflat azi la mănăstirea Putna, după cum ne arată N.A. Ursu în nota respectivă. Autograful constituie versiunea a treia și conține 204 versuri, față de 128 sau respectiv 136 de versuri din celelalte două versiuni tipărite, prima în *Molităvnic* (1681) și a doua în *Parimii preste an* (1683). Dosoftei amplifică poemul și ajunge cu succesiunea domnilor Moldovei, în această a treia versiune pînă la Constantin Cantemir. Autograful mitropolitului se păstrează pe foi de hîrtie intercalate între paginile unui exemplar al Bibliei de la București (1688), pe care Dosoftei l-a primit în dar cu dedicație din partea voievodului Țării Românești, Constantin Brîncoveanu, pe cînd se afla în al doilea exil al său în Polonia, la Strij.

Deosebit de interesante — prin valoarea lor sînt unele marginalii și intercalări făcute de Dosoftei în această a treia versiune. Spre pildă, la Ion vodă cel Viteaz (numit cel Cumplit de cronicile interne) Dosoftei adaugă admirativ: „...1574 era văleatul. Ivoniia (Ion) hospodar scrie în cronica leșască vitejasca lui nevoință foarte lăudînd. Și peri săracul de mîna păginului (turcilor) cu viclesug a prieten viclean. Și peri țara de-au statut pustie mult". Nouă ni s ar fi părut mai potrivit ca atare intercalare să figureze în „subsolul" paginii respective a textului. Așa cum se găsește în aparatul critic tocmai la urma în *Note*, ea poate trece neobservată.

La sfîrșitul autografului Dosoftei notează pe o filă cîteva păreri personale, sugerate de lecturile sale, asupra începuturilor istoriei românești la nord și la sud de Dunăre. El încheie aceste comentarii căutînd să corecteze „basna" rău — voitoare și falsă a lui Simion Dascălul cu privire la originea strămoșilor noștri, arătînd că ei au stat în temnițele Romei nu pentru tîlhării, ci pentru aspirațiile lor spre libertate. Atît textul poemului *Domnii țării Moldovei*, cît și comentariile lui Dosoftei sînt redate și în facsimile la p. XCVI XCVII.

S-a dovedit în anii din urmă că Dosoftei a desfășurat și o rodnică activitate laică, prin traducerea unor opere literare și istorice. Mitropolitului moldovean, i se datoresc traducerile din grecește în românește a cronografului lui Matei Kigalas, a *Învățăturilor* împăratului Vasile Macedoneanul, a *Istoriilor* lui Herodot (citate și mai înainte) și tot lui traducerea în versuri, tot din grecește a *Prologului* tragediei *Erofili* a dramaturgului cretan Gheorghios Chortatzis [7]. N.A. Ursu consideră că unii istorici literari au exagerat valoarea poetică a Prologului la drama Erofili. Fără a minimaliza această traducere a cărturarului moldovean, făcută cu scop moralizator-religios, pentru că Dosoftei n-a tradus decît Prologul, nu și drama în întregime, N.A. Ursu așează pe primul loc în ordinea valorilor, Psaltirea în versuri, datorită măiestriei ei stihuiri.

Psaltirea în versuri, socotită pe drept cuvînt opera capitală a lui Dosoftei, se bucură de o amplă notă. Ne este lămurit modul cum a lucrat Dosoftei și cauzele care l-au determinat să depuie o muncă atît de stăruitoare și de lungă durată pentru versificarea Psaltirii. În timp ce era ierodiacon la mitropolia Moldovei, deci înainte de 1649, Dosoftei se găsea la Iași și s-a format în preajma vestitului cărturar, mitropolitul Varlaam. Dosoftei a urmat îndemnurile și îndrumările acestuia în lupta împotriva presiunilor bisericii reformate de convertire a românilor din Transilvania. Cea mai mare parte a tirajului cărților românești tipărite de Varlaam [8] a fost difuzat în Transilvania, tocmai pentru a preîntîmpina propaganda calvină. Printre cărțile de propagandă ale reformaților era răspîndită și o Psaltire calvină, tradusă în românește pe la 1648 1650 de Ștefan Fogarasi, pe care desigur că și Varlaam și Dosoftei au cunoscut-o. În aceste condiții de luptă a bisericii ortodoxe din Moldova împotriva calvinismului pentru salvarea unității de credință, de limbă și de cuget a populației românești din Transilvania, și-a început Dosoftei munca fără preget — încă de cînd era în preajma lui Varlaam — avînd în vedere atît Psaltiri mai vechi: cea scheiană, Psaltirea Hurmuzachi și Psaltirile lui Coresi pe toate acestea comparîndu-le cu

[7] Activitatea literară profană a lui Dosoftei a fost semnalată pentru prima oară de prof. Alex. Elian în „Contemporanul" nr. 21 din 26 mai 1967, p. 3, sub titlul: *Dosoftei, poet laic*.

[8] În special *Cazania*, sau *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643.

www.dacoromanica.ro

textul slavon. În consecință și Psaltirea în versuri a lui Dosoftei, tipărită în 1673, la care trudise atîția ani, a luat mai ales drumul Transilvaniei. În această provincie românească tipăritura mitropolitului a avut o largă circulație și un viu ecou în sufletele cititorilor, unii din psalmi transformîndu-se cu vremea în colindele cîntate de copiii satelor în preajma sărbătorilor de iarnă, atari psalmi fiind menționați în mai toate manuscrisele vechi, cuprinzătoare de astfel de cîntări.

Textele acestor colinde au fost tipărite prima dată de Anton Pann în 1830, după care acesta a mai publicat încă două ediții (în 1841 și 1846) cea de-a treia ediție fiind însoțită și de melodiile respective în notație psaltică. Colindele versificate după psalmii lui Dosoftei s-au bucurat de atenția folcloriștilor în domeniul muzical pînă în zilele noastre (ca Sabin Drăgoi, Gh. Cucu, Const. Brăiloiu, Gh. Breazul, V. Popovici și alții).

Psaltirea tipărită de Dosoftei s-a păstrat pînă astăzi în aproximativ 20 de exemplare. În afara colecțiilor Bibliotecii Academiei R.S.R., N.A. Ursu și-a extins cercetarea și asupra exemplarelor din Biblioteca Astra din Sibiu, Biblioteca Filialei Academiei R.S.R. din Cluj-Napoca și bineînțeles, a celor din Biblioteca Centrală „Mihai Eminescu" a Universității din Iași, dar și asupra numeroaselor manuscrise în care a fost copiată.

Se constată apoi că istoria literaturii române și-a arătat interesul pentru Psaltirea lui Dosoftei încă de la începuturile ei cu Vasile Popp și Heliade Rădulescu, apoi Timotei Cipariu, Aron Pumnul și Bogdan Petriceicu Hasdeu. Gheorghe Asachi a intenționat chiar să o retipărească sub forma unei foi literare, dar proiectul său n-a putut fi adus la îndeplinire. Și Mihai Eminescu, pe cînd era bibliotecar al Universității din Iași a avut în mînă un exemplar al Psaltirii lui Dosoftei și desigur că l-a și citit, fiind cunoscută înclinația lui pentru literatura veche românească.

Cîteva reeditări parțiale sînt datorate lui Gheorghe Cardaș și Dumitru Murărașu, iar diferitele antologii mai vechi și mai recente includ și unii psalmi ai lui Dosoftei.

Că psalmii lui Dosoftei și au păstrat valoarea pînă în zilele noastre, o dovedește un fapt interesant, necunoscut pînă acum [9], petrecut în timpul războiului pentru întregirea neamului. Nicolae Iorga a retipărit atunci la Iași în 1917, într-o broșură, acei psalmi ai învățatului mitropolit care au ca temă întărirea sentimentului patriotic, dorința de izbîndă împotriva dușmanului. Drept prefață, broșura are o poezie originală semnată de Nicolae Iorga. După cît se pare, broșura a fost răspîndită pe front ca material de agitație.

Prima ediție integrală de care s-a bucurat Psaltirea lui Dosoftei a fost aceea a lui Ioan Bianu în 1887. În ediția sa, Ioan Bianu a reprodus cu caractere chirilice, ca text de bază, nu textul tipărit de Dosoftei, ci textul mai vechi al manuscrisului copiat la cererea prelatului moldovean de un caligraf necunoscut nouă azi, pentru a fi închinat voievodului Gheorghe Duca. Ioan Bianu a redat în *note*, tot cu caractere chirilice, diferențele ce există între textul tipărit de Dosoftei în 1673 și acest manuscris. Procedeul folosit de Bianu, ca textul îmbunătățit de Dosoftei (așa cum a fost tipărit de el în 1673) să apară în note, este contrariu cerințelor unei ediții critice științifice.

Ediția de față ca și cea precedentă, apărută la Iași în 1974 [10] procedează științific, publicînd ca text de bază tipărirea lui Dosoftei iar în note ca variantă, manuscrisul închinat lui Duca vodă.

Față de ediția din 1974, în ediția prezentă N.A. Ursu renunță la titlurile prea lungi, uneori în limba slavonă, precum și la numeroasele note marginale cu conținut teologic sau cu trimiteri la pasaje din Biblie. În acest fel cititorii au la dispoziție un text curgător, ce reliefează frumusețea autentică a tălmăcirii.

În alte note este discutată paternitatea lui Dosoftei asupra unor stihuri. Se dovedește astfel cu argumente lingvistice și stilistice că *„Apostrofuł"* inserat în Psaltirea în versuri și considerat pînă acum creația lui Miron Costin, aparține lui Dosoftei. De asemenea „Versurile despre originea latină a românilor" au fost scrise de Miron Costin în limba polonă iar mitropolitul moldovean le-a tradus în românește.

Tot într-o notă este redeschisă discuția asupra importantei probleme a traducerii în românește a Vechiului Testament din Biblia de la București (1688), discuție prilejuită de editarea în acest volum a „Stihurilor la lumne zăescul David" incluse în Biblie. Utilizînd tot argumentația lingvistică și stilistică N.A. Ursu conchide că traducerea Vechiului Testament, efectuată întîi de spătarul Nicolae Milescu, a fost revizuită și refăcută de mitropolitul Dosoftei.

Ediția de față este însoțită de o serie de ilustrații (facsimile) din care spicuim: scrisoarea autografă a lui Dosoftei din 1692, textul autograf al poemului despre domnii Moldovei (manuscrisul de la Putna), în lodiile

[9] Niciuna din colecțiile privind opera poetică a lui Nicolae Iorga, și nici bibliograful marelui istoric, Barbu Theodorescu, nu cunoaște această broșură, constată N. A. Ursu la p. 43.

[10] *Psaltirea în versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, cu un cuvînt înainte de I.P.S. Iustin Moisescu.

www.dacoromanica.ro

colindelor create de Anton Pann pe baza versurilor psalmilor lui Dosoftei și publicate de Pann în *Versuri muzicești*, București, 1846, colinda culeasă de Sabin Drăgoi în localitatea Tătărăști (Hunedoara), publicată în *Colinde*, Craiova, 1930 etc.

Un bogat glosar încheie volumul, el include atît cuvinte vechi și regionale, cît și forme verbale arhaice. Au mai fost cuprinse aici și unele cuvinte, care deși sînt cunoscute astăzi, ele au un sens arhaic, regional sau particular în opera mitropolitului moldovean.

În ce privește glosarul, sugerăm unele mărunte adăugiri, care poate ar fi meritat să figureze aici sau care ar putea eventual să figureze în glosarul volumului al doilea. Spre pildă în Psaltirea în versuri la psalmul 47, strofa 24 (p. 105) „Cetatea cea mare/ Craiului cel tare/ Cu curț desfătate/ Cu *pînzele* nalte", *Pînză* în cazul de față are sensul de *zid*. A se vedea *Letopisețul de la zidirea lumii* a lui Nicolae Costin (ed. Ioan St. Petre p. 276), din care rezultă clar că *pînză* are acest sens. Iată pasajul: „au mai întărit cetatea Chiliei... trăgîndu-i și altă *pînză*... sau niscai turnuri adăogînd către dînsele, *pînzele*, baștile, șanțuri întărîndu-le"[11].

Tot la psalmul 47, strofa 35 (p. 106) *a se mira* are și înțelesul de: *a se întreba*. La p. 375 rînd 1: *ticălos* înseamnă *nenorocit* și este dealtfel echivalentul lui *ocainic* din variantă.

La p. 385 cuvîntul *jitie* *viață*, *istorie*, iar la p. 387 verbul *a istori* cu sensul de *a relata*, *a povesti*, *a istorisi*.

[11] Ioan St. Petre neînțelegînd accepțiunea cuvîntului *pînză*, îi dă, în glosarul său, înțelesul de: *primejdie*, *nevoie* (ediția citată, *sub voce*.

Asupra cuvîntului *șerb*, *șarbă* din glosar facem precizarea că nu este sinonimul cuvîntului *rob*, ci are înțelesul de: „țăran legat de pămîntul moșierului, depinzînd cu persoana și cu bunurile sale de acesta". Este asemenea cu *iobag*, *rumân* sau *vecin*. Pe cînd *rob* are sensul de: „om lipsit total de libertate, ajuns în proprietatea deplină a altuia și obligat să muncească pentru acela". În trecut la noi (deci și pe vremea lui Dosoftei) robi erau numai țiganii și unii tătari.

De asemenea mai atragem atenția asupra celor două inițiale majuscule (B.B.) cuprinse în dedicația făcută în numele domnului Țării Românești, Constantin Brîncoveanu, pe exemparul Bibliei de la București (1688) trimis în dar lui Dosoftei, în exilul său din Polonia (dedicație transcrisă în volum la p. 513), ele trebuie completate astfel: *B*(asarab) *B*(rîncoveanu) căci aceasta era titulatura voievodului în documentele emise de cancelaria domnească și tot astfel îl numește și cronicarul său oficial, logofătul Radu Greceanu, în paginile „istoriei" sale.

Prin volumul de față nu numai cercetătorul din domeniul literaturii sau al istoriei, ci și publicul mai larg are la îndemînă pentru prima dată întreaga operă poetică a învățatului mitropolit într-o ediție cu adevărat științifică și în același timp într-o formă cursivă, iar studiul introductiv și bogatele note dezbat competent și convingător numeroasele probleme legate de personalitatea și activitatea acestui mare cărturar moldovean. Sîntem îndreptățiți deci să așteptăm cu cel mai viu interes și cel de-al doilea volum consacrat prozei lui Dosoftei.

Aurora Ilieș

MIRCEA N. POPA, *Primul război mondial, 1914—1918*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1979, 555 p., 24 schițe de acțiuni militare, 45 fotografii.

Cum era și firesc, după încheierea celui de-al doilea război mondial, preocupările istoricilor, oamenilor politici, economiștilor, militarilor etc., ca și interesul cititorilor a fost îndreptat prioritar spre cunoașterea cît mai amplă a dramaticei conflagrații, care zguduise omenirea și crease imense pierderi de ordin material și uman. În acest context, interesul pentru cea dintîi conflagrație mondială — apreciat cel puțin din punct de vedere al lucrărilor publicate a rămas, pentru o bună perioadă de timp, pe un plan mai secundar.

Datorită însă faptului că, între cele două războaie mondiale, perioada de „pace" nu a măsurat decît două decenii, că între cauzele care le-au determinat, consecințele ce le-au urmat ca și fenomenele multivalente ce le-au însoțit în timpul desfășurării au existat numeroase aspecte comparabile, iar unele chiar identice, rechemarea cunoștințelor cu privire la prima conflagrație mondială, văzută prin prisma unei analize dialectice, s-a impus cu necesitate. Ne luăm permisiunea, ca traducînd poate și gîndurile autorului în lipsa unui cuvînt introductiv să apreciem că, amplul volum al lectorului universitar dr.

www.dacoromanica.ro

Mircea N. Popa răspunde în mod deplin acestei chemări și va constitui cu siguranță și un îndemn pentru noi lucrări de valoare pe această temă.

După un studiu ce se apropie de exhaustiv și noi contribuții bazate în special pe cercetarea arhivelor Ministerului Afacerilor Externe și a celor Centrale de stat, autorul, printr-o proporționare logică și interesantă a materialului informativ, permanent supus unei riguroase selecții, a reușit să ne prezinte într-o clară și frumoasă sinteză acest fenomen de mare complexitate și actualitate...

Au fost studiate și integrate armonic în text scrierile tovarășului Nicolae Ceaușescu ca și documentele P.C.R., izvoare și în același timp concluzii de adîncă profunzime științifică și obiectivitate istorică.

Cartea este structurată în trei părți, fiecare cuprinzînd un număr variabil de capitole, corespunzător distribuite ca probleme și număr de pagini:

I — „Lumea la răscruce 1871 1914", aprox. 170 pagini;

II „Marele război pentru reîmpărțirea lumii" cu aprox. 250 pagini și

III „De la războiul imperialist la pace", cu aprox. 40 pagini.

Dacă problemele propriu-zise ale conflictului armat sînt cuprinse în partea a II-a, care este și cea mai dezvoltată, celelalte două părți ce o încadrează caută să prezinte și să explice aspectele de cauzalitate ale războiului, ca și consecințele cărora le a dat naștere. Așadar, ne aflăm în fața unei lucrări bine orientate și proporționate, în care filmul conflictului prezentat cronologic întrunește toate condițiile pentru o înțelegere justă și coerentă. Caracterul științific al lucrării și în același timp utilitatea ca instrument de lucru este marcată și de prezența unei „cronologii", referitoare la „principalele operațiuni militare în anii 1914—1918", o „Bibliografie selectivă" și un „Indice de nume".

Partea I se ocupă de efectele transformării capitalismului în sistem mondial, de tendințele imperialismului pentru reîmpărțirea sferelor de influență și crearea de alianțe politico-militare, care au condus în cele din urmă la o susținută înarmare a puterilor europene și, pe linie de consecință, la „criza din vara anului 1914". Se arată, citindu-l pe Lenin, că pe continentul european, în ultimele decenii ale secolului al XIX lea, alianțele politico-militare „s-au axat pe cele două mari contradicții: cea franco-germană și cea ruso-austriacă", nodul gordian în jurul căruia s-au brodat problemele majore ale celei dintîi conflagrații mondiale.

Tendința de acaparare a noi teritorii în lumea extraeuropeană se apreciază că „a făcut un salt gigantic" în ultimele decenii ale secolului trecut și, ca urmare, la începutul primului război mondial, „Anglia, Franța și Rusia stăpîneau împreună 46 % din suprafața planetei, pe care locuiau 43 % din populație". Din punct de vedere comercial se apreciază că 33 % din comerțul mondial era deținut doar de două mari puteri: Marea Britanie și Germania. Dezvoltarea capitalului financiar în perioada dintre războiul franco german (1870) și primul război mondial (1914 1918) a determinat „apariția a trei zone geografice cu un capitalism foarte dezvoltat (britanică, central europeană, americană)" și stăpînirea lumii de către trei state: Anglia, Germania și S.U.A. În cursa pentru reîmpărțirea lumii s-au angajat și alte state mai apropiate sau mai depărtate (Rusia țaristă, Italia, Japonia), care vor contura treptat cele două coaliții ce se vor înfrunta în cel de-al doilea deceniu al secolului al XX-lea.

În condițiile accentuării continui a acestui conflict de interese, în anul 1882 a fost semnat un tratat între Germania, Austro-Ungaria și Italia, prin care s-au pus bazele *Triplei Alianțe*. Un an mai tîrziu, „nevoia de capitaluri, produse industriale și politica expansionistă a țarismului rus au împins și România în blocul austro-german". Un deceniu după aceea, țarismul, datorită agravării contradicțiilor de ordin economic cu Germania și Austro-Ungaria a preferat o alianță cu Franța, consemnată în convenția militară franco rusă din 5 17 august 1892. În anul 1902, două evenimente notabile se impun a fi menționate: alianța anglo-niponă și tratatul secret dintre Franța și Italia, care, în fapt, însemna începutul desprinderii din blocul germano-austriac a celei din urmă. Doi ani ulterior, în 1904, a fost încheiată „Antanta cordială", între Franța și Anglia, cele două tradiționale rivale din punct de vedere comercial și colonial. Antanta cordială, în urma realizării unui acord anglo rus, a devenit *Tripla Înțelegere*. În medierea acestei apropieri diplomația franceză a constituit un factor însemnat.

Prin crearea celor două blocuri adverse: Tripla Alianță și Tripla Înțelegere (Antanta), ca urmare a regrupării forțelor politico militare ale principalelor mari puteri din lume și a agravării contradicțiilor imperialiste, la începutul secolului al XX lea s au ivit cîteva crize politice internaționale (războiul ruso japonez din 1901 1905, problema marocana din 1905 1906, ocuparea Tripolitaniei și Cyrenaicei de către Italia în 1911 1912, războaiele balcanice din 1912 1913), care au constituit noi premise pentru o conflagrație mondială.

Autorul încheie capitolul trei cu o concluzie veridică („În rastimpul dintre 1871 și 1914, Europa a alunecat treptat pe panta la capătul căreia se deschidea prapastia unui conflict militar de proporții fără precedent în istoria universală") și deschide cel de-al patrulea

www.dacoromanica.ro

capitol sugestiv intitulat „Europa sub arme". Cum era și de așteptat, la o lucrare de atît de largă respirație, dovada de nedezmințit a înarmărilor din această perioadă este sprijinită pe date statistice, cu grijă selectate și oportun folosite. Rezultă astfel că, toate marile puteri, la fel ca și statele mici, au acordat credite bugetare mereu sporite pentru a se menține în această irezistibilă cursă. Se face mențiunea că „numai în decurs de 25 de ani, în răstimpul dintre 1883 și 1913, bugetul militar a crescut după cum urmează : Germania cu 151,7%, Anglia cu 131,94%, Franța cu 108,13%, Rusia cu 208%". După unele date rezultă că în anii care au precedat războiul, Franța, Anglia și Germania afectau în total pentru pregătirile lor militare suma de 17 miliarde de franci aur, echivalentul a aproximativ o pătrime din cheltuielile lor bugetare. Unele țări, ca de pildă Anglia și Belgia, au fost obligate să-și revizuiască vechile principii și să introducă serviciul militar obligatoriu, care a asigurat un important spor de efective. În acest context, tehnica de luptă a înregistrat o substanțială dezvoltare. Germania, spre exemplu, a realizat progrese notabile în privința construcției de zepeline (Graf von Zeppelin), ca și în aceea de submarine. Amiralul von Tirpitz a fost creatorul flotei de luptă germane, care a ajuns să ocupe locul doi în lume, după flota britanică. Pe drept cuvînt acest proces de continuă înzestrare a armatelor cu o tehnică de luptă din ce în ce mai numeroasă și mai diversificată, a creat noi angajamente și variate urmări. În timp ce petrolul a ajuns un factor de importanță strategică și un „obiect de politică internațională", cursa înarmărilor a prilejuit colosale profituri unor firme monopoliste producătoare de armament și diferite categorii de echipament militar. Totodată, nevoia adaptării producției autohtone la progresul tehnic internațional a dus la crearea unor „relații de dependență între stat și marile trusturi de armament, provocînd frictiuni internaționale mai ascuțite decît în alte domenii".

O atenție deosebită este acordată discuției asupra pregătirilor de război ca și a planurilor de campanie aparținînd în special Germaniei, Franței și Rusiei. Se comentează ideea strategică a Reichului wilhelmian și evoluția acesteia începînd de la contele Waldersee, apoi Schlieffen (1891 1906) și ulterior Moltke. Documentat și cu deplin adevăr se subliniază preocuparea, devenită o obsesie la von Schlieffen, de a realiza, la aripa dreaptă strategică un raport de forțe de 7 1, rostind chiar pe patul de moarte, în anul 1913, cuvintele : „Aripa dreaptă ! Aripa dreaptă ! Întăriți dreapta !" Acestui plan, care viza un război de scurtă durată, prin aplicarea unei manevre pe direcții interioare, i s-au opus — în principal — planurile francez (franco-englez) și rus, care au dat în final cîștig de cauză manevrei pe direcții exterioare.

Conflagrația mondială, pregătită atît de stăruitor și vreme îndelungată de partenerele celor două coaliții imperialiste, avea nevoie de un pretext pentru declanșare. Acesta l-a constituit „criza din vara anului 1914", care formează obiectul capitolului V și ultimul din Partea I a volumului. Pretextul utilizat de Germania și aliata sa Austro-Ungaria a fost asasinatul de la Sarajevo, din 28 iunie 1914, cînd moștenitorul tronului austriac, arhiducele Franz Ferdinand și soția sa, Sofia de Hohenberg au fost uciși. Declarațiile de război, începînd cu aceea din 28 iulie 1914 a guvernului austro-ungar, s-au succedat cu rapiditate, așa fel că, în aproximativ o săptămînă (la 5 august Anglia a declarat război Germaniei), războiul între protagoniștii europeni era început. Referindu-se la acest joc așa de rapid, Mircea N. Popa subliniază ideea că, „în primul rînd Germaniei wilhelmiene și Austriei habsburgice le revine responsabilitatea pentru marea catastrofă din 1914. Aceasta nu anulează vina puterilor occidentale". Se arată subterfugiile diplomației unora din marile puteri în aceste zile de superlativă tensiune, atitudinea mișcării muncitorești socialiste, antagonică propagandei militariste șovine, ca și cel dintîi grav eșec politic al Germaniei și Austro-Ungariei, marcat de poziția de neutralitate declarată la 3 august 1914 — a guvernelor de la Roma și București, doi din membrii blocului germano-austriac la acea dată. În două fraze atotcuprinzătoare, autorul surprinde momentul : „Milioane de soldați mărșăluiau deja pe șoselele și cîmpiile Europei. Războiul pentru reîmpărțirea lumii începea !"

În luna august 1914, Puterile Antantei (Franța, Anglia, Rusia, Serbia și Belgia) dispuneau de 220 divizii de infanterie și 36 divizii de cavalerie, iar Puterile Centrale (Germania și Austro-Ungaria) de 143 divizii de infanterie și 22 divizii de cavalerie. Prin noi mobilizări, cele două coaliții au reușit pînă la sfîrșitul campaniei din acest an să ridice numărul de divizii la un total de 267 pentru Puterile Antantei și 212 pentru Puterile Centrale, din care rezultă efortul deosebit depus de coaliția centralilor. Deși contemporanii, în special cei din tabăra Puterilor Centrale considerau că războiul va fi de scurtă durată, el se va dovedi dimpotrivă îndelungat și nimicitor, în perspectiva sa întrînd în aprecierea raportului de forțe noi elemente ca : suprafața teritorială și numărul de locuitori dependenți de fiecare coaliție, rezervele de materii prime, capacitatea economică în ansamblu, atragerea de noi aliați etc.

Partea a II-a tratează, în mod succesiv, desfășurarea campaniilor, acordînd fiecăreia cîte un capitol și adăugînd preocupărilor pentru : „Tentative de pace, contradicții și

www.dacoromanica.ro

dispute între aliați", ca și „Războiul economic și războiul maritim" încă două capitole distincte.

Campania din 1914 prezintă trei importante teatre de acțiuni militare (vest, est și balcanic), cel mai important pentru acest an fiind Frontul de vest, unde Germania a vrut să obțină deciziunea asupra Franței, prin realizarea surprinderii strategice, încălcînd însă neutralitatea Belgiei. În trei săptămîni numai, unitățile înaintate germane ajunseseră la 32 km de „centura Parisului". Dar bătălia de la Marna (5 12 septembrie) a fost de natură să spulbere un vis prea frumos al generalului Moltke și să dea speranțe lui Joffre. După „miracolul de la Marna", în care numărul morților, răniților și dispăruților a înregistrat cifra de 227 000 pentru francezi și 256 000 pentru germani, a urmat „cursa la mare", care a pus capăt așa-numitului „război de mișcare", transformîndu l în război de poziție. Criza acută de muniții a început a preocupa pe adversari.

Pe Frontul de est, deși forțele ruse au fost bătute în Prusia Orientală (în bătălia de la lacurile Mazuriene, 6 15 septembrie) ele au provocat o grea înfrîngere inamicului în bătălia de la Lvov (29 31 august), depășind Varșovia și apropiindu se de Cracovia. Cu toate că trupele ruse au înregistrat pierderi de peste 1 200 000 oameni, acțiunile lor au atras numeroase forțe germane pe acest front, contribuind în mare măsură la soarta campaniei din anul 1914. La finele lunii decembrie, găsim același caracter de front stabilizat și în est.

Pe Frontul din Balcani, ofensiva austriacă împotriva Serbiei a suferit un surprinzător eșec, încheindu-se cu pierderea a 200 000 de oameni.

Intrarea Imperiului otoman în război împotriva Antantei a complicat și mai mult situația strategică, ducînd la deschiderea a încă trei fronturi (Caucaz, Mesopotamia și Palestina).

La 22 august 1914, Japonia a declarat război Germaniei, urmărind ocuparea posesiunilor acesteia aflate în China și Pacific. În timp foarte scurt, războiul își extinsese deosebit de mult limitele terestre și maritime.

Campania din anul 1915 se află tratată în cel de-al doilea capitol, sub titlul „Strategia cu scopuri limitate". Fapt este că, aplicarea manevrei pe direcții interioare de către Puterile Centrale neducînd la atingerea obiectivului scontat în 1914 (scoaterea din război a Franței) acestea au încercat deciziunea în anul următor pe Frontul de est. În același timp, conflictul s-a extins în Europa prin intrarea în război a Italiei (la 23 mai) de partea Antantei și a Bulgariei (la 6 septembrie), de partea Puterilor Centrale.

În timp ce ofensiva combinată austro germano-bulgară împotriva Serbiei a finalizat prin înfrîngerea acesteia și evacuarea la sfîrșitul acestui an, în insula Corfu, a unui număr de 150 000 de ostași sîrbi, epuizați de lupte și privațiuni de tot felul cele trei ofensive executate pe Frontul de est, în lunile mai, iunie și iulie, au dus la un cîștig important de teren (pînă pe aliniamentul general Baltica— Nipru), dar n au obținut scoaterea Rusiei din război. La aceasta, o contribuție importantă a avut atît crearea noului front prin intrarea Italiei în război, dar mai ales ofensiva aliată franco-engleză de pe Frontul de vest.

O operație importantă întreprinsă de forțe anglo-franceze împotriva Turciei a fost în Dardanele, încheiată cu retragerea celor dintîi, începînd cu data de 10 decembrie 1915.

Din punct de vedere strict militar, această campanie a adus la ordinea zilei necesitatea găsirii procedeelor și posibilităților ruperii apărării organizate a inamicului, care în ultimă instanță reprezenta o problemă de superioritate materială, atît din punct de vedere cantitativ, cît și calitativ. Pe plan politic, Antanta a depus eforturi susținute pentru atragerea Greciei de partea sa (la 29 iunie 1917 aceasta declara război Germaniei).

Nereușita pe Frontul de est a determinat Puterile Centrale să revină cu efortul ca și în anul 1914 tot pe Frontul de vest. Culegerea unui astfel de fruct mult dorit, constituie obiectul „Campaniei din anul 1916" tratat în capitolul III, sub titlul „Strategia epuizării". Este anul unor noi eforturi și a unei mari uzuri din punct de vedere material și moral. Noutatea acestui an a constat în realizarea conceptului unității de comandament, ca urmare a consensului la care s a ajuns în cadrul conferinței interaliate de la Chantilly, de la finele anului 1915. În baza hotărîrilor luate s a adoptat ideea unor ofensive simultane pe frontul de vest, rus și italian, care urmăreau ca efect dispersarea posibilităților Puterilor Centrale, mai ales că Bulgaria și Turcia produceau mari griji și probleme Germaniei.

Campania din 1916 a fost predominată de desfășurarea (șase luni) și urmările marii bătălii de la Verdun, ca și de rezultatele contraofensivei ruse conduse de generalul Brusilov și acțiunile armatei italiene pe Isonzo. La 24 iunie, cînd ofensiva germană la Verdun eșuase, aceștia pierduseră în timp de patru luni aproximativ 210 000 de oameni, iar francezii 275 000. Dacă adăugăm acestor pierderi și cele ale bătăliei complimentare de pe Somme (1 iulie 18 noiembrie): englezii 119 654 oameni, francezii 194 451, iar germanii 650 000, ne dăm ușor seama de caracterul de uzură al acestei campanii. Pentru realizarea ruperii apărării s-au folosit mari densități de

www.dacoromanica.ro

artilerie și o impresionantă cantitate de muniții.

În acest ansamblu, autorul a introdus cu deosebită atenție și competență problematica angajării României în război. Sînt de reliefat în legătură cu aceasta : importanța ce se acorda de către ambele coaliții intervenției României în război, grija guvernului român pentru obținerea garanțiilor corespunzătoare din partea Antantei, poziția socialiștilor români față de război în general și cel al României în special, problema opțiunii, unele caracteristici ale campaniei armatei române din acest an și aprecierea rezultatelor etc.

O scurtă retrospectivă este prezentată și asupra acțiunilor ce s-au desfășurat, concomitent pe frontul din Orientul apropiat și mijlociu, ca și al războiului maritim din Marea Nordului.

Acest important și dens capitol se încheie cu un interesant și valoros tur de orizont asupra considerentelor de ordin economic, care-și puneau tot mai mult amprenta pe modul cum se desfășura și mai ales cum avea să se desfășoare războiul în perioada următoare. Cu deosebit adevăr Mircea N. Popa concluzionează că „la sfîrșitul campaniei din anul 1916 se putea constata că efortul industrial (...) dădea rezultate notabile atît în Franța cît și în Anglia" și că preluînd aprecierea lui M. Perre — victoria avea să fie cîștigată „în uzinele Franței și Marii Britanii". Tripla Înțelegere (Antanta) devenise mai puternică decît adversarii săi.

Campania din anul 1917 se află prezentată în capitolul VI, sub denumirea „Anul marii crize". Acțiunile din acest an se desfășoară sub influența a două evenimente deosebite : intrarea S.U.A. în război de partea Antantei în luna aprilie și ieșirea Rusiei din război, ceea ce făcea disponibil un număr de „2 3 milioane de soldați austro-germani pentru a fi trimiși pe fronturile de vest și sud".

Se arată că „în luna iunie 1917, Antanta avea în linie 521 divizii, iar blocul austro-german doar 369". La aceasta se adaugă faptul că atît Italia cît și România și-au mărit forțele. Efectele de ordin militar ale intervenției americane „au determinat ruperea echilibrului de forțe dintre cele două tabere beligerante în favoarea Angliei, Franței și aliaților lor". În asemenea condiții, germanii au executat pe întregul front occidental o acțiune de retragere, pe o adîncime între 15 10 km, către „poziția Siegfried", încheiată la 4 aprilie.

Sînt semnalate și două aspecte negative pentru Antantă: contraofensiva austro-germană din Galiția, în care rușii au avut peste 150 000 de prizonieri la care s-a adăugat înfrîngerea gravă din zona Tarnopol și victoria austro-germană de la Caporetto (pe rîul Isonzo), în care Armata a 2-a italiană a fost nimicită ; intervenția a 12 divizii anglo-franceze, conduse de generalul Foch, a oprit inamicul, consolidînd apărarea pe aliniamentul rîului Piave.

În Orientul apropiat, trupele engleze au înregistrat un bilanț pozitiv.

Ca și în campania din anul 1916, autorul prezintă efortul făcut de poporul român și armata sa în grelele condiții ale anului 1917, succesele deosebite obținute în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, aportul adus la cauza aliaților în ansamblu, cît și la propria sa libertate și independență.

Un loc important în economia capitolului îl ocupă „Declarația drepturilor popoarelor Rusiei" din 1 14 noiembrie 1917, privind dreptul la autodeterminare al popoarelor.

Ultima campanie, din 1918, consacră „Victoria militară a Antantei" (cap. VII). Sînt reliefate pierderile adversarilor în acest an, care s-au cifrat la aproximativ 3 milioane de morți, răniți și dispăruți. Dintre acțiunile mai importante reliefăm : ofensiva germană în direcția Amiens (21 martie 5 aprilie), cînd înaintînd 60 km au ajuns să tragă cu tunul „Dicke Bertha" în Paris ; a doua bătălie de la Marna (25 iulie 7 august), care a marcat o cotitură în desfășurarea războiului, un rol hotărîtor jucîndu-l cele 3 000 tancuri aliate în zona Cambrai ; ofensiva de mare amploare declanșată de armata americană pe Meuse, la Saint-Mihiel.

În continuare este prezentată degringolada din tabăra Puterilor Centrale, care au fost obligate pe rînd să ceară armistițiul : la 29 septembrie Bulgaria ; la 30 octombrie — Turcia ; la 3 noiembrie Austro-Ungaria ; la 11 noiembrie Germania, în pădurea de la Compiègne. Autorul concluzionează că „armatei germane i-au trebuit 51 de luni, pentru a parcurge drumul pînă la Marna și înapoi !" Am putea adăuga, cu ce sacrificii și ce urmări ? !

În acest cadru este prezentată la locul și importanța cuvenită și evoluția situației politice și militare a României.

O mențiune aparte se cuvine și cap. V („Războiul economic și războiul maritim"), care include cîteva aprecieri interesante privind vulnerabilitatea Germaniei în raport cu războiul economic prin contrast cu Tripla Înțelegere, care avea „un atu impresionant" din acest punct de vedere , ca și problema „blocadei, factor decisiv în înfrîngerea Germaniei". Este știut că, războiul submarin total, declanșat de Germania, la 1 februarie 1917, a cauzat mari pierderi Angliei, dar pînă la urmă el „a eșuat".

În partea a III-a a volumului, cap. II, tratează „Sistemul Versailles", o microprezentare a Conferinței de pace, desfășurată între 18 ianuarie 1919 și 21 iunie 1920, la Paris. Sînt desprinse cîteva idei care merită a fi enunțate : hotărîrile esențiale adoptate de reprezentanții

www.dacoromanica.ro

a 4—5 mari puteri (S.U.A., Anglia, Franța, Italia și, uneori, Japonia) nu au luat în seamă statele mici; au existat mari divergențe în problema despăgubirilor de război (România de pildă a fost obligată a suporta o considerabilă povară financiară de 146 000 000 000 lei sau 1 435 000 000 franci aur); Conferința de pace a hotărît la 25 ianuarie 1919 înființarea Societății Națiunilor prin intermediul căreia Wilson, președintele S.U.A., dorea să domine lumea.

La numai 20 de ani după Versailles, „pacea înarmată" va ceda locul celei de-a doua conflagrații mondiale. Se uitase prea repede că din cei aproximativ 75 milioane de mobilizați „37 494 186 de oameni au fost scoși din luptă".

★

Dată fiind importanța temei, ca și modul ei de prezentare, utilitatea unei noi ediții se conturează încă de pe acum. În această idee, ne îngăduim a prezenta autorului unele sugestii și a face unele observații. Din punct de vedere al organizării materialului am propune ca în Partea a II-a („Marele război pentru reîmpărțirea lumii") să fie introdusă problema planurilor de campanie și discuția asupra acestora, care este tratată în Partea I (cap. IV). Pentru a avea o imagine mai clară — volumul nu se adresează doar specialiștilor — asupra acestui complicat război ar fi necesar, ca după planurile de campanie să fie prezentat un cadru rezumativ de ansamblu și apoi să urmeze desfășurarea războiului, pe campanii separate. „Războiul economic și războiul maritim" să constituie penultimul capitol al Părții a II-a, iar actualul cap. IV să încheie această parte. Cap. I („Armistițiile de pe fronturile de luptă"), de numai șase pagini, pare puțin forțat pentru a se putea crea o Partea a III-a.

Datorită unor omisiuni de corectură: Conferința de la Chantilly, apare datată diferit (la p. 219 și p. 291); la p. 222, al. 2, nu poate fi vorba de cinci luni, deoarece bătălia de la Verdun a început la 21 februarie 1916; la p. 124, unde se arată cheltuielile Ministerului de Război, pe anii 1913 1914, nu se poate vorbi de miliarde, ci 81 829 036 (milioane).

Sînt și unele neconcordanțe privind terminologia. Citățm citeva: la p. 185, r. 9 „la 5 septembrie trupele franceze au declanșat o viguroasă ofensivă", trebuie spus contraofensivă, așa cum bine e folosit termenul la p. 187, r. 20; la aceeași p. 185, r. 11 termenul de „breșă" are altă semnificație, pentru cazul în speță noțiunea corespunzătoare este de interval; la p. 200, al. 2, r. 8 „legate prin coridoare de comunicație", se cere înlocuit termenul de „coridoare" cu cel de șanțuri.

În fine, la p. 474, r. 4 de jos, se arată că „în realitate adevăratul învingător era S.U.A."; poate ar corespunde mai bine *aci* termenul de profitor sau avantajat în loc de „învingător".

Evident, aceste succinte observații au drept resort dorința de a sprijini efortul lăudabil al lui Mircea N. Popa în opera de selectare a atîtor evenimente și prezentarea lor într-o cronologie în care toți factorii implicați în conflict au fost chemați să se pronunțe. Considerăm că volumul nu mai are nevoie de recomandări. Succesul de librărie realizat ediția este epuizată reprezintă, credem, cel mai bun indiciu de apreciere.

Victor Atanasiu

JACQUES LE GOFF, *Pour un autre Moyen âge. Temps, travail et culture en Occident*, Editions Gallimard, Paris, 1978, 422 p.

O prezentare a autorului lucrării de față pe care o recenzăm ni se pare inutilă deoarece binecunoscutul și reputatul medievist francez s-a impus în rîndul specialiștilor din țara noastră de acum aproape un deceniu cînd i-a fost tradusă în limba română lucrarea sa fundamentală intitulată *Civilizația Occidentului medieval*. De aceea ne vom referi în special la această nouă lucrare care, așa cum reiese din titlu, este o culegere de eseuri apărute în decursul a două decenii (1956—1976) în numeroase publicații de specialitate franceze și străine al căror obiect îl constituie diferitele aspecte (economice, sociale, culturale, administrative, militare, religioase) ale evului mediu francez și european. Dealtfel, și proveniența acestor studii este și ea cît se poate de variată, unele fiind conferințe ținute la cursurile internaționale de medievistică, altele sînt comunicări prezentate la colocvii și congrese internaționale, în fine cele mai multe sînt studii rezultate din îndelungi cercetări în arhive și biblioteci consacrate unor probleme de bază ale evului mediu european. O caracteristică a lor de ansamblu este aceea că reflectă multiplele preocupări ale istoricului francez, care abordează cu aceeași ușurință și probleme din secolul al IX lea și pe cele din secolul al XV lea indiferent dacă ele reflectă aspecte ale culturii materiale sau ale culturii spirituale.

Ideea care străbate ca un fir roșu cele 18 eseuri, lansată cu atîta vigoare și convingere în volumul de față și care este concretizată în cîteva cuvinte din titlul concis al acestuia, nu este absolut nouă celor care au preocupări temeinice în acest domeniu al

www.dacoromanica.ro

istoriei. Elaborată cu ani în urmă de Jacques le Goff sub forma unei creionări în Introducerea binecunoscutei sale lucrări *La civilisation de l'Occident medieval* (1965), ea a fost reluată după un deceniu de investigații aprofundate la capătul cărora s au stabilit principalele sale aspecte și a devenit o problemă de bază a metodologiei istoriei evului mediu european. Rezultatul acestor noi cercetări a fost apoi expus sub forma unui raport la al 100 lea Congres național al Societăților savante (Paris, 1975) elaborat împreună cu istoricul Pierre Tourbet intitulat : *Une histoire totale du Moyen âge est-elle possible?* (în *Actes du 100-e Congrès national des Sociétés savantes, section de philologie et d'histoire jusqu'à 1610*, I, Tendences, perspectives et methodes de l'histoire medievale, Paris, 1977, p. 31 44). Concluziile care rezultă din acest raport sînt următoarele : 1. că evul mediu dispune de materiale documentare suficiente în comparație cu epoca antică pentru ca pe baza lor să se poată redacta o istorie totală a acestei epoci ; 2. că materialele documentare relativ la evul mediu nu sînt nici prea multe, în comparație cu cele din epocile moderna și contemporană, pentru a l obliga pe oricare cercetător să elaboreze numai o istorie serială acestei epoci. Așa se explică dealtfel de ce autorul a dat ca titlu volumului de față de fapt o culegere de studii deja publicate pe cel de „*Pour un autre Moyen âge*" înțelegînd prin acest concept un ev mediu cu totul diferit de cel conceput pînă acum, un ev mediu mult mai complet, un ev mediu pentru a cărei cunoaștere în totalitatea lui medievistul este obligat să-și lărgească orizontul de investigație, abordînd cele mai diferite probleme ale acestei epoci din viața societății umane.

Dar nu numai atît. În concepția istoricului francez evul mediu total are și limite cronologice mult mai întinse și anume din secolele II III e. n. pînă la începutul Revoluției industriale adică la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Într adevăr nu mai este evul mediu delimitat multă vreme din secolul al V lea (476) pînă la mijlocul secolului al XV-lea (1453), așadar numai un mileniu de istorie, dar nici evul mediu care se încheia la mijlocul secolului al XVII lea, odată cu începutul Revoluției burgheze din Anglia, ci un alt ev mediu, desfășurat pe o durată mai lungă, de un mileniu și jumătate.

Pentru ca cele 18 eseuri privind civilizația și cultura occidentală medievală să fie mai ușor înțelese de oricare cititor pe de o parte, iar pe de alta pentru ca același cititor să cunoască principalele idei care stau la baza elaborării lor este necesar ca *Prefața* lucrării de față să fie parcursă cu mare atenție și mai ales să fie analizată în profunzimea ei. Numai așa se va constata că eseurile cuprinse în volum au o unitate în ansamblul acestuia și că titlul volumului este pe deplin justificat el fiind nu numai un punct de plecare în gîndirea istoricului francez dar și concluzia pe care autorul n-a mai scris-o dar care se degajă la capătul lecturii fiecăruia din cele 18 eseuri.

Așa cum s-a mai spus, cheia înțelegerii conceptiei istoricului francez cu privire la un „alt" ev mediu se află în *Prefața* volumului, asupra căruia vom stărui ceva mai mult, deoarece aceasta conține o teză nouă pentru medieviștii din țara noastră. Jacques le Goff formulează punctul său de vedere în această problemă făcînd totodată și unele mărturisiri profesionale și anume că de un sfert de secol și-a concentrat investigația asupra evului mediu din pasiune dar și din convingerea că înțelegerea acestei epoci istorice este o adevărată artă, în sens de meserie, o artă în a o cunoaște, o artă în a înfățișa adevărul istoric asupra ei așa cum a fost odinioară.

Mărturisirea sa se referă și la mijloacele de investigație dar mai ales la materialul documentar investigat. Ori în comparație cu ceea ce știa el despre izvoarele epocii antice și-a dat foarte repede seama că din punct de vedere cantitativ documentele relativ la evul mediu sînt mult mai numeroase, așadar o dovadă că cercetarea sa poate să se desfășoare în condiții mult mai bune, rezultatele investigației apropiindu-l cel mai mult de realitatea istorică. Mai mult, bogăția de izvoare medievale îl ferea totodată să facă apel la prea multă imaginație pentru a putea reconstitui o societate de mult dispărută, să facă prea multe afirmații îndrăznețe (ipoteze de lucru) de multe ori avînd o existență efemeră, în fine era scutit să elaboreze studii lacunare. În același timp Jacques le Goff a comparat cantitatea de izvoare medievale cu aceia pe care i o oferă epocile modernă și mai ales contemporană și a ajuns la concluzia că în această situație oricare istoric este împiedicat în cursul scurtei sale existențe să cerceteze dar mai ales să înțeleagă întru totul aceste epoci mai noi. Mai mult, din cauza noianului de documente de cele mai multe ori specialiștii acestor epoci istorice sînt obligați să utilizeze foarte frecvent metoda cercetării statistice și cantitative (folosind chiar mașinile de calcul, sau computerele) pe de o parte, iar pe de alta să abordeze numai unele aspecte ale societății din aceste epoci adică să elaboreze studii parțiale.

Din aceste motive, convins de necesitatea redării adevărului istoric cît mai aproape de realitatea care a existat cîndva, istoricul francez a considerat că cercetarea sa va da cele mai bune roade dacă se va concentra asupra societății medievale, în acest caz investigarea în arhive completîndu se cu imaginația pe deplin justificată și în mod armonios. La această alegere, chiar el o mărturisește, a fost determinat pe de o parte de activitatea istorio-

www.dacoromanica.ro

grafică a lui Jules Michelet care reușise în urmă cu mai bine de un secol să întruchipeze într-un tot organic, pe omul de arhivă și pe omul care întrevede în imaginație, fără exagerări, adevăratele trăsături ale societății medievale. Dar atașamentul său pentru evul mediu a mai fost totodată și rezultatul unei triple influențe, și anume a metodei de cercetare a marxismului, de activitatea istoricului Ferdinand Braudel și în fine de nivelul atins în cercetările de etnologie. Toate acestea l-au convins să fie adeptul cercetării istorice de lungă durată, cercetării de profunzime, și cercetării celor mai diferite aspecte ale problemelor de bază ale medievisticii. Lunga durată, la care se referă istoricul francez, coincide dealtfel cu lunga existență a evului mediu, din vremea Imperiului bizantin pînă la revoluția industrială care a dat omenirii cele mai semnificative instituții de la baza societății actuale. De aceea, pe drept cuvînt, afirmă autorul, în evul mediu se găsesc rădăcinile societății moderne și că instituțiile acesteia nu pot fi înțelese decît dacă sînt cunoscute începuturile lor din evul mediu, de ex. orașul, statul, învățămîntul superior (universitatea), tehnica meșteșugărească și mai ales industrială etc. Acest „alt ev mediu" este în concepția autorului un ev mediu total, a cărei istorie poate fi elaborată pe baza unui foarte variat număr de izvoare (arheologice, documentare, artistice, juridice, folclorice etc), este un ev mediu lung, din punct de vedere cronologic,este un ev mediu profund în sensul că este foarte bogat în elemente constitutive a căror cunoaștere ne permite în zilele noastre să întrezărim și rădăcinile îndepărtate (originile) mentalității care stă la baza societății actuale, ale ideilor social-politice și economice deopotrivă, ale culturii și civilizației secolului al XX-lea.

În ceea ce privește metoda de investigație medievistul francez consideră că o mare valoare are documentarea de arhivă, care însă trebuie să se împletească cu interpretarea ei pe baze științifice, menită să creeze fiecărui specialist imaginea reală a societății existente în urmă cu cîteva secole. Pentru aceasta însă medievistul trebuie să fie un cercetător de erudiție, să aibe o cultură vastă (în care se înțelege și cunoașterea limbilor clasice dar și a celor moderne pentru a folosi direct izvorul), să folosească metodele de investigație cele mai variate și cele mai adecvate diferitelor categorii de izvoare, să nu facă abstracție nici de timp, nici de spațiu, nici de odihnă, adică să se consacre cu totul profesiunii pe care și-a ales-o în mod deliberat.

Cele 18 eseuri care urmează după Prefață au fost grupate în mai multe capitole alc căror titluri invită la meditație pe oricare specialist : I. *Temps et travail;* II. *Travail et systèmes de valeurs;* III. *Culture savante et culture populaire;* IV, *Vers une anthropologie historique*. În concepția lui Jacques le Goff, profesor la Ecole pratique des Hautes études, timpul (temps) are semnificație de epocă și pentru el epoca istorică preferată este evul mediu, iar tot ceea ce se discută despre aceasta prezintă pentru el un deosebit interes, indiferent că această discuție are loc în zilele noastre sau s-a efectuat cîndva într-un trecut mai puțin sau mai mult îndepărtat. De aceea autorul lucrării de față manifestă o deosebită preferință față de Jules Michelet, în special din punctul de vedere al metodei de cercetare folosită în studiul trecutului, precum și al viziunii asupra acestei epoci istorice. În acest sens el ajunge la concluzia că evul mediu rămîne pentru oricare medievist de ieri, de azi și de mîine o citadelă a erudiției, că nu oricare istoric poate face față unei investigații în izvoarele acestei epoci istorice ; iar pentru a face față medievistul trebuie să fie nu numai un arhivist priceput dar mai ales pasionat pentru profesiunea sa. În privința lui Jules Michelet autorul îl consideră ca fiind părintele istoriei totale, al istoriei de adîncime, unde sînt studiate probleme de la cultura materială la mentalități și chiar un reprezentant de frunte al celor care au creat știința istoriei moderne.

În continuare, sînt tratate în mai multe studii problemele de bază ale evului mediu în domeniul istoriei materiale fie că este vorba despre raportul dintre negustori și biserică (*Au Moyen âge: Temps de l'Eglise et temps du marchand*) sau despre rolul pe care l a avut producția de bunuri materiale medievale în apariția societății moderne (*Le temps du travail dans la „crise" du XIV-e siècle: du temps médiéval au temps moderne*), fie că e vorba de studierea structurii economice a meșteșugurilor medievale (*Métiers licites et métiers illicites dans l'Occident médiéval*), sau despre rolul meșteșugarilor și al tehnicii artizanale reflectat în literatura medievală timpurie (*Travail, techniques et artisans dans les systèmes de valeur du haut Moyen âge, V X siècle*), în fine despre locul pe care masele muncitoare din evul mediu (Laboratores) l au ocupat în structura socială din Occidentul medieval (*Note sur société tripartie, idéologie monarchique et renouveau économique dans la chrétienté du IX-e au XII e siècle*).

S ar părea că pentru Jacques le Goff producția artizanală este o preferință profesională, dar acest fapt este numai aparent deoarece pe el l-a interesat și economia agrară și mai ales raporturile sociale din economia agrară în evul mediu timpuriu (*Les paysans et le monde rural dans la littérature du haut Moyen Âge, V VI-e siècle*). E adevărat că ancheta lui s-a oprit asupra unui cadru cronologic foarte restrîns (secolele V VI), totuși ținînd seama că autorul a reușit să stabilească

www.dacoromanica.ro

modificările semantice ale noțiunii de țăran (agricola, rusticus paganus) în mentalitatea contemporanilor acelor vremuri, care reflectau schimbările structurale din această clasă socială fundamentală medievală, considerăm că studiul său reprezintă o contribuție valoroasă la istoriografia problemei.

Un alt grup de studii (II) se referă la modul cum s-a reflectat munca (le travail) în conștiința omului medieval, muncă în înțelesul cel mai larg al cuvîntului, așadar nu numai cea fizică dar și cea intelectuală (hommo faber, hommo litteratus) în acea vreme ambele productive. Plecînd de la dictonul „La main à plume vaut la main à charrue" care nu numai că nu opune munca manuală celei intelectuale dar stabilește cadrul colaborării dintre ele pentru binele comun autorul dezvăluie unele aspecte mai puțin cunoscute relativ la evoluția aprecierilor asupra muncii reflectate în unele texte religioase medievale *(Métier et profession d'après les manuels de confesseurs du Moyen Âge)*. Dar nu numai atît. Autorul mai arată că pe măsură ce se răspîndea știința de carte, un anumit discernămînt existent totuși între aceste două categorii social economice a început să se reducă în așa fel încît pînă la urmă a dispărut cu totul în cursul evului mediu, ca urmare a faptului că fiecare din ele contribuia la dezvoltarea societății.

Preocupările lui Jacques le Goff relativ la acest aspect al societății medievale sînt mai pregnant subliniate în acele studii privind în mod exclusiv lumea intelectuală care frecventa Universitățile (studenți și profesori-magistri deopotrivă). Unul din ele reflectă un interes deosebit nu atît pentru obiectele rare de studiu sau pentru ideile difuzate de la înălțimea catedrelor — contravenind de multe ori principiilor care stau la baza ideologică a bisericii catolice, ci mai ales pentru formele organizatorice ale acestor instituții superioare de învățămînt superior (*Dépenses universitaires à Padoue au XV e siècle)*, al retribuției cadrelor didactice, al taxelor pe care erau obligați studenții să le plătească pentru frecvență și examene, al repartiției burselor, al veniturilor și cheltuielilor lor bugetare. Un altul acorda mare importanță mentalității lumii universitare care, prin conținutul ei, era în contradicție cu aceea proliferată de biserică în rîndul maselor *(Quelle conscience l'Université médiévale a t elle eue d'elle-même?)*. Astfel se arată că această situație a generat cîteva secole o ostilitate din partea Curiei papale față de instituțiile universitare în care își făceau loc astfel de idei. De fapt, ceea ce demonstrează în studiul său autorul reflectă un aspect al contradicției manifestată între filozofia laică și cea teologică în tot evul mediu.

Cercetările istoricului francez se extind în cadrul acestei teme și asupra raporturilor dintre Universitate și puterea civilă *(Les Universités et les Pouvoirs publics au Moyen Âge et à la Renaissance)*, unde constată de-a lungul a cîtorva secole (XII—XVI) unele schimbări profunde în sensul că administrația de stat a căutat și a reușit să-și subordoneze încetul cu încetul aceste instituții de înaltă cultură și învățămînt. În acest scop Jacques le Goff descrie mai întîi pe larg regimul de autonomie administrativă de care s-au bucurat o vreme Universitățile constituite în corporații (secolele XII—XV), ele fiind totodată nu numai centre pentru formare profesională, dar și un grup economic cu trăsături specifice în ansamblul societății. Apoi în continuare sînt prezentate liniile generale ale evoluției raporturilor între Universități și puterea publică (în secolele XV—XVII) după formarea statelor naționale, cînd aceste instituții de învățămînt superior au devenit un laborator unde s-a creat acea intelectualitate revoluționară, al cărei scop era efectuarea schimbărilor structurale de la baza regimului social economic și politic feudal.

Studiile asupra lumii universitare nu l-au împiedicat pe autor să acorde o atenție tot atît de mare și nivelului atins de cultură în evul mediu. El face o deosebire între cultura savantă și cea populară (III) prin prima înțelegînd cultura de care se bucura clerul organizat în ordine și instituții monastice, iar prin a doua cultura maselor țărănești reflectată mai ales în folclorul local sau regional. Între aceste două categorii de cultură se constată încă din evul mediu timpuriu *(Culture cléricale et traditions folkloriques dans la civilisation mérovingienne)* o discrepanță, ca urmare a faptului că în cultura clericală nu se iviseră încă semnele ereziei iar cultura populară era încă puternic sub influența creației mitologice. Ulterior însă o întrepătrundere a celor două forme de cultură avea să aibă loc mai ales drept urmare a transformărilor social-economice din societatea medievală. Această idee este reluată mai pe larg în volum într-un studiu consacrat cercetării unor elemente componente aparținînd celor două culturi *(Culture ecclésiastique et culture folklorique au Moyen Âge: saint Marcel de Paris et le Dragon)* în care se demonstrează pe de o parte larga răspîndire a mitului dragonului în straturi largi sociale, iar pe de alta înfruntarea și nimicirea acestuia în contextul unei înfruntări dramatice de către episcopul Marcel din Paris (sanctificat ulterior pentru aceasta). Fenomenul semnalat de istoricul francez ar fi avut loc tot în evul mediu timpuriu numai că acesta era circumscris într-o arie geografică redusă (orașul Paris).

Cultura populară mai are în concepția lui Jacques le Goff și o altă semnificație și anume că aceasta a fost ușor receptivă la unele legende nu numai locale, autohtone dar și

www.dacoromanica.ro

străine, de pe meleaguri foarte îndepărtate, chiar dacă ele se găseau pe țărmurile oceanului Indian *(L'Occident médieval et l'Océan Indien: un horizon onirique)*. Legendele provenite din folclorul popoarelor din Asia au pătruns ușor în folclorul din Occidentul european nu numai în literatura orală, dar și în cea cultă, transmițîndu-se din generație în generație în tot cursul evului mediu. Fenomenul a avut loc în condițiile extinderii misionarismului catolic în Asia și al descoperirii de noi pămînturi de către navigatori și negustorii europeni în căutare de piețe de desfacere și de materie primă, și, așa cum arată și autorul, aceasta a contribuit la lărgirea orizontului geografic al omului medieval.

Tot atît de interesantă este și tema visului așa cum apare el în cultura și mentalitatea colectivă medievală *(Les rêves dans la culture et la psychologie collective de l'Occident médiéval)*. După cum se știe în literatura medievală au abundat acele lucrări consacrate *visului* diferitelor personalități politice, militare, culturale, religioase, care se integrau în dorința de căutare și aflare a unui ideal comun societății medievale, cunoscut o vreme sub numele de viziune. Aceasta se prezenta ca o explicație a activității întreprinse într-un anumit scop (religios, politic) pentru binele comun (fie răspîndirea catolicismului, fie înlăturarea pericolului invaziei arabe, fie combaterea unor erezii care cuprinseseră o largă arie geografică, fie întreprinderea de noi cruciade etc.). Autorul le dă o explicație științifică în sensul că ele reflectă un anumit stadiu și un anumit aspect al mentalului colectiv medieval. Din folclorul medieval investigat de Jacques le Goff nu lipsesc nici acele cercetări consacrate zînelor cunoscute sub un nume comun — melusine — despre care abundă literatura savantă a acestei epoci *(Melusine maternelle et défricheuse)*. El nu numai că reușește să facă o paralelă între diferitele versiuni sub care sînt prezentate aceste ființe fantastice, dar indică și originile lor îndepărtate descoperite în creațiile mitologiei greacă și romană, de unde au fost transmise prin intermediul unor scriitori laici culți, cunoscători de limbi clasice, dar și înzestrați cu o imaginație remarcabilă.

Un loc special în volumul de față îl ocupă două studii consacrate antropologiei istorice (IV). Într-unul din ele este dezbătută problema importanței folosirii cercetărilor de etnologie în studierea societății umane de-a lungul vremurilor și în special în evul mediu *(L'historien et l'homme quotidien)*. Potrivit concepțiilor sale etnologia permite istoricului să scoată în evidență structurile sociale și să adîncească cunoașterea dinamicii sociale și chiar să stabilească formele pe care le-a luat lupta socială. Această știință relativ nouă, puțin abordată de specialiști în zilele noastre mai are avantajul că indică istoricului utilizarea celor mai diferite categorii de izvoare, așadar recomandă abordarea unei documentații noi în cercetare. Un alt avantaj pe care-l mai prezintă etnologia în raport direct cu istoria este și acela că presupune generalizarea folosirii metodei comparative și a metodei regresive pe de o parte iar pe de alta aceasta îl convinge pe istoric să părăsească punctul de vedere europocentrist.

În celălalt studiu *(Le rituel symbolique de la vassalité)* este studiată în mod analitic o importantă instituție a ierarhiei feudale vasalitatea și anume în ceea ce privește formele ei exterioare, formele ei de manifestare, ritualul și protocolul, pe baza unor texte medievale. Concluziile la care ajunge autorul volumului de față sînt acelea că prestarea omagiului de către vasal seniorului era un gest simbolic (ale cărui origini sînt inițial religioase — signum) menit să dea forma unui angajament care se integra în mentalul feudal al vremii. Totodată prestarea omagiului de vasalitate era și forma care confirma existența unui sistem de stratificare socială mai restrînsă la o anumită clasă și care era confirmată de biserică. Fenomenul este studiat de autor nu numai în limitele geografice ale Franței și se extinde și la alte țări din Europa (Italia, Spania, Anglia) pe de o parte, iar pe de alta este studiat și din punct de vedere cronologic în sensul că sînt stabilite cele mai vechi și cele mai tîrzii atestări documentare.

Așa cum s a mai spus, volumul de față nu are concluzii. Ele pot însă fi trase cu ușurință de cititor, care rămîne impresionat de informarea de arhivă și de bibliotecă a autorului, multe din lucrările utilizate fiind chiar grupate în „bibliografii selective" care însoțesc multe din aceste eseuri (în afara aparatului critic) și care-ți îmbogățește materialul documentar relativ la anumite probleme nu numai cu textele în limba latină din subsolul multor pagini dar mai ales cu „anexele" aflate la unele din eseuri. Totuși una din concluzii ar fi că studiile lui Jacques le Goff oglindesc numai o parte din preocupările sale multiple, în care a înțeles să integreze cercetările de istoria Franței în cele relativ la istoria Europei, să studieze evul mediu în adîncime, abordînd cele mai diferite aspecte ale sale, să folosească cele mai diferite categorii de izvoare, care dau un sens nou acestei epoci istorice. O alta ar fi aceea că, în cele 18 eseuri specialiștii români și din alte țări găsesc o nouă viziune despre modul cum trebuie studiat evul mediu și despre perspectivele ce i se oferă acestei noi orientări.

Constantin Șerban

www.dacoromanica.ro

REVISTA REVISTELOR

* * * „Revista Comisiei naţionale române pentru UNESCO", Bucureşti, anul 21 (1979), nr. 3—4, 142 p., 16 pl.

Revista Comisiei naţionale române pentru UNESCO reţine de obicei atenţia iubitorilor de istorie prin inserarea unor izbutite medalioane de personalităţi ale ştiinţei şi culturii sau evocarea unor momente marcante din istoria culturii şi civilizaţiei române sau universale.

De această dată, în numărul dublu 3—4/1979 al revistei, obiectivul central l-a constituit evocarea complexă a epocii conducătorului dac Burebista, prilejuită de aniversarea în 1980 a peste 2 milenii de la constituirea primului stat dac centralizat şi independent, evocare care domină cea mai mare parte a unui număr de excepţie. Căci grupajul, realizat prin colaborarea unor specialişti de indiscutabilă competenţă şi cu o reputaţie ştiinţifică internaţională, se distinge prin caracterul său global şi interdisciplinar, adunînd laolaltă creaţii ce abordează diverse sectoare ale istoriei educaţiei şi culturii.

În felul acesta, proiecţia sistemică, care integrează personajul istoric amintit şi epoca sa, depăşeşte aria cronologică în care acesta şi-a desfăşurat prodigioasa-i activitate politică şi ne introduce într-un larg cimp de investigaţie care, traversînd domenii de interferenţă cu istoria propriu-zisă (muzicologie, etnografie, istoria artei şi arhitecturii, politologia) se încheie — ca un periplu prin spaţiul şi timpul istoric evocat — cu anii luminoşi ai construirii şi edificării noii ere socialiste pe pămîntul României.

Vom încerca, în cele ce urmează, o succintă trecere în revistă a acestui interesant grupaj de studii, accentuînd mai puţin asupra restului sumarului care desigur păstrează în continuare profilul mai specios al periodicului. Astfel, el se deschide, în chip firesc, cu o expunere a acestei teme *(Statul lui Burebista)* datorată cunoscutului arheolog şi istoric clujean Hadrian Daicoviciu. În spaţiul restrins al materialului autorul oferă o succintă, dar densă în semnificaţii, încadrare a celei dintîi formaţii statale de anvergură a dacilor în contextul istoric intern şi internaţional al secolului I t. e. n.

Premisele interne, conjuncturа externă, vestigiile materiale ce au rămas pînă azi mărturie a nivelului atins de civilizaţia vechilor locuitori ai acestui pămînt, extinderea stăpînirii marelui conducător politic care a fost Burebista în fine ecoul înregistrat de aceste evenimente în izvoarele vremii, toate aceste elemente îşi găsesc în viziunea istoricului amintit o deo- sebit de competentă tratare.

Un subiect de un particular interes, legat nemijlocit de problematica în discuţie şi anume *Educaţia în vremea lui Burebista şi Deceneu* este abordată de profesorul Ion Verdeş. Fără îndoială puţinătatea izvoarelor ca şi numărul restrîns de informaţii conţinute asupra acestui domeniu au ridicat dificultăţi serioase în calea investigaţiei autorului; cu toate acestea, din coroborarea diferitelor informaţii pe care acestea le furnizează, el a reuşit să ne schiţeze un tablou, dacă nu complet, în orice caz plauzibil şi convingător al procesului educaţional desfăşurat sub îndrumarea supremului conducător religios al vechilor daci.

Dintre domeniile cunoaşterii ce au format obiectul preocupărilor de instruire a clericilor şi laicilor I. Verdeş enumeră filozofia, astronomia, ştiinţele medicale, dar aminteşte şi de difuzarea în mase a principalelor datini şi legi, pentru a se realiza o mai bună ordine internă şi respectarea ierarhiei sociale a epocii.

Un alt moment de apogeu a vechii societăţi de pe teritoriul patriei noastre, şi anume *Dacia sub Decebal: a doua perioadă de înflorire a geto-dacilor*, este evocat de o proeminentă personalitate a istoriografiei româneşti contemporane, academicianul Emil Condurachi.

Descriind în expozeul său contextul intern şi extern, în care s-a desfăşurat spectaculosul proces de ascensiune economică şi politică a dacilor, istoricul relevă iminenţa ciocnirii acestora cu puternicul imperiu roman, aflat într-una din epocile sale de maximă expansiune teritorială, rezistenţa îndîrjită a autohtonilor conduşi cu inteligenţă şi dîrzenie de noua personalitate conducătoare — Decebal. O a doua parte a studiului se opreşte, în chip sintetic, asupra

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 33, nr. 2, p. 387—390, 1980.

www.dacoromanica.ro

realizărilor și trăsăturilor celor mai caracteristice ale societății dace din perioada menționată, — așa cum pot fi ele deduse din vestigiile materiale care s-au păstrat pînă în zilele noastre.

Una din problemele fundamentale ale istoriei vechi a patriei noastre, de stringentă actualitate și cu profunde implicații asupra evoluției ulterioare a poporului nostru, o constituie *Continuitatea geto-dacică*, subiect abordat aici de reputatul arheolog și numismat Constantin Preda.

Cu convingătoare argumente — bazate pe analiza critică a izvoarelor, a descoperirilor arheologice, spirit de discernămînt și pe o logică impecabilă a demersului științific, C. Preda combate tezele (mai vechi, dar și cele de factură mai recentă) ale partizanilor secătuirii demografice, după războaiele cu romanii. Urmele materiale, prezența în toponimie a numelor dace ca și depistarea unor unități militare alcătuite din daci și staționate în diferite provincii ale imperiului sînt tot atîtea dovezi evidente ale persistenței elementului autohton pe teritoriul Daciei și după instaurarea ocupației și administrației romane.

Aspecte ale arhitecturii și urbanismului geto-dac formează obiectul studiului realizat de arh. Dinu Antonescu.

Luînd ca punct de pornire al investigației concluziile de ordin arhitectonic rezultate în urma descoperirilor efectuate în zona complexului de la Popești (sec. II — I î.e.n.) autorul relevă, pe de o parte, existența certă a unei influențe sudice, de inspirație miceniană, iar pe de o parte trăsăturile specifice artei constructive autohtone, care a adoptat modelul venit din afară la necesitățile vitale și de cult ale populației locale și conducătorilor ei. Din punct de vedere strict constructiv vorbind — consideră D. Antonescu, — cetatea de la Popești reprezintă o etapă dintr-un proces cu caracter evolutiv, ce avea să cunoască odată cu marile așezări întărite din munții Orăștiei un moment de maximă înflorire.

Cele mai recente concluzii ale cercetării istorice din țara noastră într-o problemă de maxim interes cum este aceea privind *Desăvîrșirea procesului formării limbii și a poporului român* sînt sintetizate de profesorul Dumitru Berciu, specialist cu recunoscută reputație în studierea acestei probleme.

În principal, D. Berciu consideră că „poporul român și limba română s-au alcătuit ca entitate etnică și lingvistică pe toată aria locuită de geto-daci și pe care avea să se petreacă unirea, contopirea celor două civilizații, aceea a dacilor și cea romană...".

Faptul că limba latină vorbită în interiorul romanității orientale a pierdut legătura cu cea vorbită în părțile occidentale ale Imperiului Roman, trebuind să se dezvolte în condiții istorice proprii în cadrul cărora a existat și o perioadă de bilingvism, i-au conferit acesteia particularități distincte iar procesului de formare și structurare a limbii române — în linii mari terminat în secolul VI e. n. — un caracter specific.

În ceea ce privește procesul de formare a poporului român — proces în cadrul căruia, pe fondul dacic autohton se imprima influența incontestabilă a romanității — autorul apreciază că acesta, în secolul al VII-lea era, practic, încheiat, iar diferitele mișcări ale populațiilor în migrație, ca și penetrația slavilor, nu au dus la modificări esențiale, de structură, în dinamica evoluției sale.

Specialist de notorietate în cercetarea aspectelor lingvistice ale istoriei vechi românești, profesorul Ioan I. Rusu abordează, în acest context, o chestiune destul de discutată asupra căreia s-au emis mai multe păreri, și anume raportul dintre *Limba geto-dacilor și limba română*.

Reluînd ,cu acest prilej, o parte a tezelor sale în această problemă și a căror veracitate științifică nu a putut fi contestată pînă astăzi cu argumente serioase, I. I. Russu subliniază, odată mai mult, faptul că limba geto-dacă era de tip tracic, și accentuează asupra distincției existente între ea și celelalte graiuri ale marii familii „indo-europene".

Istoricul clujean opinează mai departe că, în condițiile victoriei și stăpînirii romane în Dacia, cu toată presiunea exercitată de limba cuceritorilor, cea latină, limba geto-dacilor nu a putut fi totuși înlăturată brusc și că ea s-a putut menține încă multă vreme, în anumite regiuni și locuri, datorită unor condiții geografice și politice favorizante.

Un alt fapt indubitabil, asupra căruia semnatarul comunicării stăruie cu justificat temei este și acela că cele circa 170 de cuvinte identificate pînă azi ca fiind traco-geto-dace, au intrat în fondul principal de cuvinte al limbii române, avînd o largă circulație si avînd numeroase derivate. Susținerile bine fondate ale lui I. I. Rusu la această problemă aduc astfel noi dovezi pregnante pentru evidențierea continuității poporului nostru pe teritoriul locuit din cele mai vechi epoci ale istoriei sale milenare.

Solicitat să prezinte concluziile la care a ajuns cercetarea istorică actuală asupra unuia din momentele majore ale evului nostru mediu, și anume *Apariția statelor feudale românești* experimentatul medievist Florin Constantiniu oferă o privire de ansamblu asupra tuturor componentelor acestui proces istoric precum și a particularităților specifice care l-au detașat.

Autorul condiționează în chip justificat acest important eveniment politic de progresele sensibile înregistrate în sfera vieții materiale în secolele X—XIV, și, corespunzător acestora, de transformările sociale datorită cărora asistăm la apariția claselor fundamentale ale

www.dacoromanica.ro

societății feudale românești. Concluzia finală a articolului încununează demersul istoriografic efectuat, subliniind că statele feudale Țara Românească și Moldova „au conferit românilor o identitate politică și le-au creat condiții favorabile dezvoltării lor demografice, economice, politice și culturale".

La prima vedere, prezența în sumar a temei *Manuscrisele muzicale de la Putna și cultura medievală românească* pare mai puțin obișnuită în raport cu structura acestui număr cu vădită tentă istorică. Lectura materialului, datorat competentului muzicolog ieșean Gheorghe Ciobanu infirmă însă această impresie și provoacă cititorului un justificat interes. Prezentînd într-o manieră accesibilă semnificația și însemnătatea descoperirii (în ultimele 3 decenii) unor manuscrise muzicale medievale realizate la mînăstirea Putna, specialistul român combate tezele unor cercetători străini care au susținut că acestea ar fi copii de pe manuscrise bulgare mai vechi, aduse în Țările române în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea, și evidențiază, în chip convingător, apartenența lor la tezaurul documentar al muzicii medievale românești.

Cunoscutului critic de artă Vasile Drăguț îi aparține articolul *Consonanțe artistice și literare în anii revoluției de la patruzeci și opt.* Ideea centrală, plasată de V. Drăguț chiar la începutul eseului său, și care străbate ca un fir conducător expunerea este aceea că „între oamenii de litere și artiștii plastici din acea vreme a existat o perfectă unitate de acțiune și că prin tot ceea ce a avut mai reprezentativ intelectualitatea română s a dăruit cauzei revoluționare". În acest sens, multitudinea exemplelor, uzitate de autor, oferă o convingătoare imagine a acestei concordanțe de idealuri și aspirații între scriitorii și artiștii generației pașoptiste, personalități care, în operele lor au exprimat cu strălucire imperativele unei societăți aflate într-un stadiu de profunde mutații calitative și puternice transformări revoluționare.

Unul dintre cei mai reputați folcloriști ai etnologi români contemporani, Adrian Fochi, semnează contribuția *Datini populare românești la sfîrșitul secolului 19: amprenta tradiției și sensul inovației.*

Elementul comun care constituie baza de discuție a materialului îl constituie cele trei anchete științifice întreprinse cu mobiluri și rezultate diferite de Alexandru Odobescu (1871 1875), B. P. Hasdeu (1884) și Nicolae Densușianu, în mediul rural de la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Comentarea volumului de informații adunat cu aceste prilejuri este însoțită de evidențierea unor interesante tradiții și obiceiuri specifice epocii respective — și care în prezent se află în curs de dispariție.

În încheiere, A. Fochi relevă în chip pertinent după opinia noastră că etapa ultimului sfert al secolului trecut reprezintă ultima perioadă de imobilism a societății rurale, justificînd astfel interesul istoric și documentar prezentat de chestionarele amintite și poate fi socotită așadar ca sfîrșit și început de ev în cultura noastră folclorică.

O problemă de certă actualitate, respectiv *Patrimoniul cultural național și afirmarea adevărului istoric* este tratată de criticul și istoricul de artă Andrei Paleolog. Cu argumente a căror valabilitate este mai presus de orice îndoială, se demonstrează însemnătatea deosebită a patrimoniului cultural național pentru viața spirituală a României socialiste, necesitatea unei riguroase evidențe a acestuia precum și rezultatele care s-a ajuns pînă în prezent. Coloanele publicației îi oferă totodată realizatorului acestei luări de poziții și prilejul de a semnala unele dintre descoperirile și depistările mai recente de noi obiective de interes istoric național, printre care cetățile getice de la Ocnița (Vîlcea), cea de la Popești, vasul cu inscripție latină de la Moigrad (jud. Sălaj), pisania datată 1313 1314 din biserica de la Streisîngiorgiu (jud. Hunedoara) ș. a.

Muzeograful Vlad Protopopescu, realizează — în măsura îngăduită de spațiul relativ restrîns la care a trebuit să se limiteze fiecare contribuție — o izbutită prezentare a mijloacelor și conținutului în idei și exponate — ale principalei instituții muzeistice de profil din țară *(Muzeul de istorie al R.S.R — oglindă a luptei poporului român pentru independență națională și progres social).*

După un scurt istoric al preocupărilor existente în această direcție, care s-au finalizat, în 1972, cu inaugurarea amintitei instituții, autorul procedează la o trecere în revistă a modului cum momentele cele mai importante ale istoriei noastre naționale își găsesc cuvenita reflectare în muzeu, prin mărturii și documente dintre cele mai edificatoare. Este subliniat accentul deosebit pus în organizarea și structurarea ciclului expozițional pe reliefarea acestui factor de permanență ale evoluției istorice a societății românești : lupta neobosită a maselor populare pentru dreptate socială și libertate națională.

Studiul *Permanențe ale gîndirii politice românești; unitate națională, independență și suveranitate* realizat de Nicolae Fotino și Alexandru Cernatoni (reprezentînd Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale) încheie în chip fericit structura judicios alcătuită a grupajului aniversativ menționat.

Pornind de la cele mai vechi atestări în izvoare ale românilor ca entitate etnică distinctă, relevînd episoade dintre cele mai semnificative pentru gîndirea și acțiunea politică românească, și coordonatele lor patriotice în diferite epoci ale existenței noastre naționale,

www.dacoromanica.ro

materialul, dens în fapte și bogat în substanța sa ideatică, reușește să evidențieze cu pregnanță persistența acestor obiective în cursul tuturor marilor momente de seamă din trecutul poporului român.

Politica externă a României socialiste în a cărei elaborare și înfăptuire un rol major revine președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu eminentă personalitate a vieții politice interne și internaționale reia, pe un plan superior, și în noi condiții istorice, efortul pentru apărarea independenței și suveranității naționale — conchid autorii. Actuala poziție internațională a țării noastre, prestigiul de care se bucură România pe toate meridianele globului, se arată în finalul lucrării, constituie o strălucită confirmare a justeței și caracterului științific al acestei politici.

Ilustrativă pentru continuitatea tematică a acestui număr, pe care redacția periodicului în cauză s-a străduit s-o realizeze în condiții cît mai variate, este, după opinia noastră, și selecția operată la rubrica de „Recenzii" unde au fost analizate cu precădere o serie de monografii elaborate temeinic, apărute în ultima vreme și axate pe problemele istoriei vechi și a epocii lui Burebista în civilizația geto-dacică (e vorba de volumele aparținînd lui Ion Horațiu Crișan *(Burebista and his time)*, Sebastian Morintz *(Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic)*, și Maria Coja și Pierre Dupont *(Histria. V. Ateliers céramiques)*.

Ținuta științifică sobră, caracteristică de altfel fiecărei apariții a „Revistei Comisiei române pentru UNESCO" originalitatea concepției în structurarea grupajului tematic central la care ne-am referit, ca și ilustrația propriu-zisă, bogat și inspirat aleasă, pentru a susține, vizual argumentele cuprinse în textele autorilor de studii și de recenzii, ne obligă la a formula o apreciere tot de excepție.

Editarea sa în cîteva limbi de circulație internațională, este un motiv în plus pentru a ne exprima satisfacția, întrucît vom putea oferi cititorilor străini o temeinică și multilaterală informație, o amplă exegeză științifică și documentată asupra „momentului istoric Burebista", moment care s-a permanentizat și transfigurat prin ceea ce are mai bun, mai reprezentativ și autentic cultura și civilizația românească pînă în contemporaneitate.

Marian Stroia

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

DAMASCHIN BOJINCĂ, *Scrieri*, Studiu introductiv, selecție de texte și note de Nicolae Bocșan, Edit. Facla, Timișoara, 1978, 155+LXII p.

Reeditarea celor mai valoroase scrieri istorice complinite de serioase studii monografice confirmă o importantă preocupare în sensul cunoașterii moștenirilor culturale românești. Întreprinderile cauzate de diversificarea cercetărilor istorice și de necesitatea înlesnirii contactului cu vechea istoriografie au dobîndit valoare științifică atunci cînd autorii edițiilor au înțeles menirea textelor pe care le repun în circulație. Desigur, ne referim la selecția scrierilor, la notele care întregesc imaginea bibliografică sau care își propun să evidențieze trăsăturile specifice ale vieții și operei cărturarului și nu în ultimă analiză, la studiul introductiv. De aceea credem că editorul trebuie să fie în măsură să aducă o substanțială contribuție pentru îmbogățirea informației cu privire la activitatea personalității și, în egală măsură, un bun cunoscător și profund interpret al operei, dar și al realităților epocii pentru definirea momentului cultural în care se afirmase cărturarul.

În direcția amintită, prin reeditarea selectivă a scrierilor lui Damaschin Bojincă, se înregistrează o valoroasă apariție în istoriografia contemporană ceea ce va facilita cu siguranță comunicarea cu originalitatea experienței culturale românești din prima jumătate a veacului precedent.

Prin studiul care precedă scrierile, autorul ediției, tînărul și documentatul cercetător clujean, Nicolae Bocșan, evidențiază strălucita reprezentanță a lui Damaschin Bojincă în etapa culturală românească pe care o parcursese.

Născut în anul 1801 la Girliște-Banat, viitorul intelectual este martorul unei rapide evoluții economice, a înfiripării noilor raporturi politice pe plan european, dar și național. Anexarea Banatului la Ungaria în anul 1778, a însemnat pierderea statutului de domeniu al coroanei ceea ce va determina, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, fenomene sociale și istorice deosebite. Mai întîi, documentele arată scoaterea în vînzare publică a unor moșii pînă atunci proprietatea statului, ceea ce determinase apariția unei categorii sociale — nemeșimea —, mai apoi, abuzurile acesteia și împotrivirea față de idealurile păturilor sociale libere determinaseră conflictele izbucnite. Așadar nu întîrzie nici apariția mișcării naționale cunoscută prin acțiunea lui Paul Iorgovici pentru o școală românească și nici elaborarea unui program de revendicări politice străbătut de particularitățile evidente ale regimului și care a avut ca rezultat o evoluție spre cristalizare, spre o viguroasă continuitate în timp. În această etapă ce beneficiază din plin de un cadru cultural favorabil creat în luminismul românesc, se afirmă o nouă generație, apărută în noi centre culturale luministe „situate în teritoriile vestice îndeosebi — Oradea, Arad, Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Lipova etc. —, fenomen ce corespunde etapei de renaștere națională pe care o parcurge populația românească din aceste teritorii...". Această nouă generație, în care se afirmă nume cu rezonanță în cultura românească — Eftimie Murgu, Pavel Vasici, Teodor Aaron, Ioan Tomici, Constantin Diaconovici-Loga, Alexandru Gavra, Nicolae Tincu-Velia, Damaschin Bojincă — aduce „în cultura noastră o nouă sensibilitate, o nouă direcție, care evoluează de la idealul luminării, la idealul național, deschizînd drumul afirmării ideologiei romantice" (p. IX).

Autorul ediției, degajat de tiparele cvasicunoscute ale interpretării de natură istoriografică, relevă, prin reconstituirea atentă a ansamblului cultural, legăturile cu trecutul istoriografic românesc din Banat sau Transilvania, întregind astfel un proces de comunicare existent prin trăsăturile proprii culturii noastre, altminteri solid afirmate și în textele alese din opera lui Bojincă. Damaschin Toma Bojincă era jurist, pedagog, istoric, o personalitate a cărei formație trebuie căutată în mediul universitar de la Pesta și a cărei operă fusese elaborată într-un „moment din istoria culturii române, un moment de răscruce care trasează cîteva din viitoarele orientări sau contribuie la consolidarea moș-

www.dacoromanica.ro

tenirii de excepție care o lasă marii înaintași" (p. LII).

Umanismul renascentist, prezent pînă în anii romantismului, își răspîndise mesajele prin școli, tipografii sau grupări savante, „elaborase un anume cadru cultural care conturase o formă de universalitate, menită să îmbrățișeze întreaga omenire cultivată" (vezi Alexandru Duțu, *Cultura română în civilizația europeană modernă*, București, 1978, p. 228); cu toate însă că umanismul nu fusese negat în secolele următoare, avem să constatăm că fiecare perioadă istorică se face cunoscută printr-o individualitate remarcată de istoriografie și așa cum epoca dintre Renaștere și Lumini are o structură mentală specifică, tot așa, între Lumini și Romantism se plasează anii a căror distincție o sesizăm prin deplasările spiritului creator al viitoarei generații pașoptiste. Acest din urmă moment îl integrează pe bănățeanul Damaschin Bojincă, editorul intuindu-l excelent și numindu-l în același timp reprezentativ ca și „luminător", iar prin vehicularea unei game diverse de idei și teme apropiat de spiritul romantic al veacului al XIX-lea (p. LII).

Cercetarea miturilor moderne îl determinase pe Mircea Eliade să sublinieze că în zorile acestei lumi, „originea" se bucura de un prestigiu aproape magic, că o „origine" bine stabilită însemna a te prevala de o origine nobilă". De fapt, conștiința descendenței latine afirmată cu mîndrie de reprezentanții Școlii ardelene, ca și de urmașii acesteia „era însoțită la ei de un fel de participare mistică la măreția Romei" (vezi Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, 1978, p. 171). Această teză a susținut lumina unei reconstituiri istorice, a dat o coerență cercetării, a permis implantarea unei opere de educație națională. „Politizarea ideii — remarcă Nicolae Bocșan — și-a găsit o strălucită formă de expresie în deceniul al III-lea sub forma scrierii polemico-istorice, filologice, filozofice și etnografice în același timp, într-o epocă polemică în atmosfera ei generală, dominată de spiritul voltairian pe plan european și de opera lui Petru Maior la noi" (p. XXII).

Discipol declarat al școlii lui Petru Maior, Bojincă a sintetizat într-adevăr tezele românești privitoare la originea noastră romanică, publicîndu-le într-o elegantă scriere în limba latină intitulată „Animadversio in Dissertationem Hallensem", tradusă în limba română sub titlul „Răspundere desgurzătoare la cîrtirea cea în Halle". Lucrarea combate printr-o bogată argumentație, scrierea bilingvă, româno-germană a lui Sava Tököly intitulată „Arătarea că vlahii sau rumânii nu-s de viță romană și că rădăcina aceea din limba lor slăvenească mestecată cu italienească nu se urmează. Din limba nemțească pre- cea românească întoarsă și cu mai multă materie înmulțită prin S.T.". Polemica sa apare în contextul afirmării „conștiinței naționale a românilor, în condițiile progreselor înregistrate pe calea închegării națiunii române moderne" și „determină — precizează autorul ediției — un efort corespunzător de definire a conceptului modern de națiune, o afirmare a specificului și individualității națiunii române în raport cu celelalte popoare din centrul și sud-estul Europei" (p. 4). Ideile ce reies din paginile răspunderii, ale Istoriei romanilor sau Anticilor romanilor, dar și din suita biografiilor de domnitori români publicate în „Biblioteca românească" (Ioan de Hunedoara, Mihai Viteazul, Radu Șerban, Dimitrie Cantemir), cuprind o problematică social-politică, o critică a feudalismului, discuții în jurul principalelor forme de guvernămînt ceea ce afirmă cu puterea evidenței pe unul dintre protagoniștii ideologiei naționale române.

Cărțile și, în general, orice scriere a lui Damaschin Bojincă, fie că este de natură istorică, fie juridică sau pedagogică urmează o carieră frumoasă în epoca, multe chiar fiind elogiate de revuistica pașoptistă. Cu alte cuvinte, pasiunea pentru tot ceea ce însemna cultură, emancipare, luminare, era o consecință a desteptării naționalităților în această regiune a Europei, ea transformîndu-se curînd, încă în timpurile lui Bojincă, într-un veritabil instrument de propagandă și de luptă politică.

La acest cărturar se îmbină într-un mod strălucit viziunea largă în întîmpinarea lectorului, spiritul critic luminist, reflecțiile social-politice, toate ca urmare a văditei aderențe la concepția și ideologia luminismului francez, cu deosebire a lui Montesquieu. Și, dacă am aprofunda, am constata că fenomenele istorice, personalitățile cercetate, își au motivații bine determinate, deși, partial lipsite de originalitate și inferioare ca metodă și erudiție operei lui Șincai sau Maior, scrierile lui Damaschin Bojincă au un caracter „angajat, militant, menit să activizeze conștiința națională a românilor".

Precursor al romansitmului în cultura românească, Bojincă s-a afirmat prin ideologia națională promovată, activînd un sentiment național, o conștiință care trasează direcțiile ireversibile ale noii concepții romantice.

Prin textele editate, Nicolae Bocșan a repus în circuitul istoriografic „un bănățean" care „trăia un viitor într-un prezent devenit istoric" (p. LIV), în alte cuvinte, a demonstrat că asemenea figuri ale culturii românești mult timp neglijate de istoriografie își așteaptă, firesc, dezvăluirea realizărilor lor; a sugerat necesitatea studiului monografic și

www.dacoromanica.ro

aceasta nu numai în cazul liderilor, curentelor sau şcolilor, ci şi în acela al unor marcante figuri care pînă în prezent sînt relativ puţin cunoscute şi care prin cercetare relevă noi şi esenţiale coordonate ale culturii române într-o epocă de renaştere culturală.

Victor Neumann

NICOLAE STOICESCU, *Vlad Ţepeş*, Edit. militară, Bucureşti, 1979, 198 p.

Comemorarea, în 1976, a 500 de ani de la moartea lui Vlad Ţepeş a fost marcată de apariţia unor interesante lucrări şi studii ce au abordat diverse aspecte ale vieţii şi activităţii viteazului domn al Ţării Româneşti, care la mijlocul secolului al XV-lea a jucat un rol de primă însemnătate în această parte a Europei*.

Între acestea, s-a detaşat, prin amploarea investigaţiei, bogăţia faptelor, logica prezentării lor, valoarea şi claritatea concluziilor, cît şi prin sobrietatea stilului, monografia *Vlad Ţepeş* a cunoscutului istoric Nicolae Stoicescu, apărută în Editura Academiei (1976), lucrare care, prin grija aceleiaşi edituri, a cunoscut şi o excelentă versiune în limba engleză (1978, traducere semnată de Cristina Krikorian).

Pornind de la această apreciată monografie, o dovadă în acest sens constituind-o şi rapida ei epuizare din librării, N. Stoicescu a realizat o nouă lucrare, de dimensiuni mai mici, care a apărut recent la Editura militară în cadrul popularei colecţii „Domnitori şi voievozi".

Referindu-ne la recenta apariţie, trebuie să subliniem dintru-început faptul că deşi tipărită într-o colecţie ce se adresează prin excelenţă maselor largi de cititori, ea nu este calitativ mai prejos faţă de monografia din 1976.

Evident că profilul colecţiei l-a determinat, uneori, pe Stoicescu să renunţe la expunerea şi argumentarea amănunţită a unor perioade din domnia lui Ţepeş, ca şi la numeroasele accente polemice prezente în lucrarea anterioară, şi să facă o nouă organizare şi selecţie în vastul material de care dispunea. Prin aceasta însă, credem că cititorul obişnuit nu a fost frustrat, ci, dimpotrivă, noul text — armonios şi precis, cu puţine citate, plin de căldură şi dragoste faţă de faptele eroice ale domnitorului român şi ale poporului său de acum o jumătate de mileniu — îi este mai accesibil.

Un destin ciudat a făcut din Vlad Ţepeş o figură aparţinînd mai mult legendei decît istoriei, iar romanul scriitorului irlandez Bram Stoker, *Dracula*, publicat în 1897, reeditat şi transpus pe ecrane de mai multe ori, a creat în Occident în jurul acestui nume o celebritate lugubră. De aceea, scopul principal al lucrării lui N. Stoicescu este acela de a face demarcaţia cuvenită între adevărul istoric şi legendă şi să restituie istoriei ceea ce îi aparţine, de a face din acest personaj de literatură de groază personalitatea istorică care a fost în realitate.

Lucrarea se compune din nouă capitole, o prefaţă şi o bibliografie selectivă. Primele două capitole se referă la familia, tinereţea, domnia lui Vlad Ţepeş din 1448 şi apoi pribegia acestuia pînă în momentul reocupării tronului în 1456; toate prezentate în strînsă legătură cu situaţia din Ţara Românească (p. 7 27). Locul central în volum îl ocupă, cum era şi firesc, cea de-a doua domnie a lui Ţepeş — 1456—1462 —, căreia îi sînt rezervate cinci capitole. În cadrul acestor capitole, principalele aspecte de politică internă şi externă a lui Vlad Ţepeş — marele efort de consolidare a autorităţii domneşti, relaţiile cu Moldova, Transilvania şi Ungaria, ca şi cele cu Imperiul otoman, încheiate prin războiul din 1462 formează obiectul unei minuţioase şi sistematice investigaţii.

În capitolul „Politica internă a lui Ţepeş" (p. 29—53), subliniind că „prin centralizarea puterii se înţelege întărirea autorităţii centrale, nu apariţia acestei autorităţi" (p. 28), autorul izbuteşte, în ciuda dificultăţilor create de puţinătatea surselor, să reconstituie acele măsuri care l-au făcut pe cronicarul bizantin Chalcocondil să afirme că „omul acesta a prefăcut cu totul organizaţia Daciei". Acţiunile domnului român destinate să stăvilească, dacă nu să curme, practicile anarhice ale marii boierimi sînt comparate cu politica suveranilor contemporani marelui voievod — Ludovic al XI-lea, regele Franţei, Mahomed al II-lea, sultanul Turciei ş.a. — arătînd că Vlad Ţepeş, la fel ca aceştia,

* Vezi în acest sens studiile istoricilor Ştefan Ştefănescu, Nicolae Stoicescu, Ştefan Andreescu, Constantin Şerban, Ştefana Simionescu, Dan Cernovodeanu şi Constantin Rezachevici cuprinse în numărul 11 1976 al „Revistei de istorie", număr dedicat în întregime lui Vlad Ţepeş. De asemenea lucrările: Nicolae Stoicescu, *Vlad Ţepeş*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1976; Ştefan Andreescu, *Vlad Ţepeş (Dracula). Între legendă şi adevăr istoric*, Edit. Minerva, Bucureşti, 1976; Manole Neagoe, *Vlad Ţepeş — un conducător de stat celebru*, Edit. politică, Bucureşti, 1977 ş.a.

www.dacoromanica.ro

nu a făcut decît să aplice metodele timpului său în scopul întăririi statului şi consolidării autorităţii domneşti singurele modalităţi de asigurare a independenţei Ţării Româneşti. În ceea ce priveşte politica economică şi socială a voievodului, sînt menţionate măsurile luate în favoarea negustorilor autohtoni (înfiinţarea iarmaroacelor de graniţă ş.a.), poziţia domnului faţă de diversele clase şi categorii sociale (acţiunile lui Ţepeş împotriva săracilor sînt considerate de autor ca încadrîndu-se în viziunea generală a epocii care îi asimila cu răufăcătorii, numărîndu-i printre elementele nocive ale societăţii etc.

În capitolele consacrate politicii externe a lui Ţepeş este tratat amplu marele conflict care l-a opus pe voievodul Ţării Româneşti, cuceritorului Constantinopolului, (capitolul VI. „Vlad Ţepeş şi Mohamed al II-lea. Victoria din 1462", p. 88 — 132). Spaţiul întins acordat acestui episod al domniei lui Vlad Ţepeş este pe deplin justificat ; pe de o parte — este vorba de cel mai însemnat moment din cele trei domnii ale lui, pe de altă parte — sfîrşitul acestui război rămîne obiect de controversă : biruinţă pentru unii, eşec pentru alţii. La capătul unei examinări critice a izvoarelor, autorul conchide că „Vlad Ţepeş a ieşit victorios şi că sultanul a fost silit să părăsească Ţara Românească fără să fi reuşit să-şi realizeze ţelul, acela de a supune ţara şi de a-l înlocui din scaun pe Ţepeş" (p. 132).

Capitolul următor „Căderea şi arestarea lui Ţepeş" (p. 133 — 154) lămureşte aparentul paradox între biruinţa militară a domnului şi înfrîngerea sa politică. Lucrarea explică convingător acest lucru : Vlad reprezenta un program de luptă antiotoman care reclama o extraordinară încordare a tuturor forţelor ţării şi la care marea boierime nu mai era dispusă să colaboreze, în timp ce Radu cel Frumos, rivalul domnului, făgăduia o politică de conciliere cu Poarta şi de moderaţie în interior. Printr-o dialectică bizară, dar al cărei sens se dezvăluie analizei pătrunzătoare a autorului, tocmai victoria lui Ţepeş consolida în faţa boierimii poziţia fratelui său : înfrînt, Mahomed al II-lea era obligat să recunoască statutul de autonomie al Ţării Româneşti, iar favoritul său aducea ţării ceea ce Vlad nu putea obţine decît prin război — pacea. Autorul conchide că anul 1462 a însemnat recunoaşterea dominaţiei otomane asupra Ţării Româneşti. Această recunoaştere s-a făcut „foarte probabil pe baza unei înţelegeri, pe care turcii au trebuit să o accepte" (p. 140).

Un alt capitol este consacrat istoriei Ţării Româneşti de la căderea lui Ţepeş pînă la revenirea pe tron, cu sprijinul lui Ştefan cel Mare, precum şi scurtei domnii din 1976 sfîrşită cu moartea viteazului voievod.

Ultimul capitol „Faima lui Dracula" (p. 183 — 193) reliefează modul în care au fost receptate faptele şi personalitatea domnitorului român atît de contemporanii săi europeni, cît şi de urmaşii acestora. Analiza critică a bogatei literaturi consacrate domnitorului român, în decursul celor cinci secole scurse de la moartea sa, oferă lui N. Stoicescu posibilitatea să facă o demarcaţie logică şi corectă între personajul real, Vlad Ţepeş şi cel fictiv „Dracula", care nu are comun cu primul decît supranumele. „Cei care vor să-l cultive mai departe pe „Dracula" vampir — scrie acesta sînt liberi să o facă, fără să uite însă că el nu are nimic comun cu istoria românilor, unde este aşezat la loc de cinste Vlad Ţepeş cel real, cunoscut nouă prin faptele sale" (p. 191). „Faima europeană de care s-a bucurat Vlad Ţepeş — conchide autorul indiferent dacă este negativă sau pozitivă, constituie o dovadă certă că el a fost o mare personalitate pentru că numai o astfel de personalitate poate stîrni în jurul său o asemenea faimă" (p. 192).

Pornind de la cercetarea personalităţii lui Vlad Ţepeş, Nicolae Stoicescu a reexaminat, cu mare rigurozitate ştiinţifică izvoarele istorice, le a confruntat între ele şi pe baza analizei lor critice a relevat fondul de adevăr pe care l cuprind, ca şi adausurile subiective. Înlăturînd cu grijă stratul fals de informaţii ce denaturau chipul domnitorului şi acţiunile lui, autorul lucrării ni l prezintă pe Ţepeş ca pe un conducător de stat al epocii lui, în tot ce a avut ea mai măreţ, dar şi reprobabil. Cartea de faţă dovedeşte convingător că departe de a fi un tiran singeros, Vlad Ţepeş a dus o politică de apărare a intereselor ţării sale, utilizînd metodele epocii respective. Din monografie el apare ca un reprezentant strălucit al politicii de întărire a statului, ca un domn ce a pus în slujba ţelurilor politice urmărite consolidarea autorităţii domneşti, limitarea abuzurilor şi privilegiilor boierimii, întronarea dreptăţii şi cinstei, apărarea independenţei ţării o gamă de mijloace care nu le-a exclus pe cele mai teribile, între care tragerea în ţeapă avea să frapeze imaginaţia contemporanilor şi urmaşilor. Mai uşor de observat decît înţelegerea mobilului măsurilor întreprinse de domn şi a efectului acestora pentru soarta ţării, asprimea manifestată de el a dat naştere şi dă din păcate încă naştere la o întreagă literatură „istorică" şi de groază. Aceste speculaţii literare, iar unele chiar avînd pretenţia de a se numi „studii istorice", au păstrat de la domnul român doar numele moştenit de la tatăl său — „Dracula" —, nume căruia i-au dat sensul de „drac", „diavol" şi i au asociat cele mai teribile născociri. Lui „Dracula" ficţiune, N. Stoicescu îi opune pe Ţepeş cel real, ale cărui

www.dacoromanica.ro

fapte au fost puse în slujba întăririi țării. Numeroaselor lucrări așa-zise istorice și de literatură cu subiect istoric, cercetătorul român le răspunde cu un laborios studiu de restituire a figurii lui Țepeș, celebru conducător de stat, care preocupat de soarta țării sale a văzut departe și a întreprins acte care să-i asigure progresul.

Paraschiv Marcu

DAN GH. TEODOR, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Edit. Junimea, Iași, 1978, 159 p + 62 p. cu ilustrații.

Monografia cercetătorului Dan Gh. Teodor se înscrie ca o contribuție valoroasă privind evoluția procesului de etnogeneză a românilor în general și cu deosebire în teritoriul est-carpatic.

Pentru prima dată în istoriografia românească ni se prezintă o sinteză reușită, documentată, asupra rezultatelor descoperirilor arheologice și numismatice coroborate cu izvoarele literare ale epocii, care se referă la perioada cuprinsă între veacurile V—XI e.n. în regiunile de la răsărit de Carpați. Această lucrare vine să completeze în mod fericit tabloul de ansamblu al cercetărilor istorico-arheologice din România în perioada migrațiilor, epocă ce corespunde formării poporului român ca popor romanic, vorbitor al unei limbi neolatine, unitare, singurul reprezentant astăzi al romanității răsăritene în dăinuirea sa neîntreruptă cuprinsă în spațiul carpato-danubian-pontic.

Pe baza investigării unui bogat material arheologic, rezultat din cercetările ultimului sfert de veac, autorul ei, aducînd și material arheologic inedit pînă acum formează unele concluzii convingătoare, de primă importanță privind continuitatea neîntreruptă a populației autohtone la est de Carpați, integrată organic în procesul ireversibil al romanizării.

Structurată pe patru capitole, lucrarea este însoțită de un bogat material ilustrativ al inventarului arheologic descoperit, întregind util textul redactat într-o manieră ce permite consultarea lui de către cercuri largi de cititori, nu numai de către specialiști.

Primul capitol „Populația din regiunile est-carpatice și civilizația ei de la sfîrșitul secolului al V lea și pînă în secolul al VII-lea inclusiv", după un scurt istoric al descoperirilor, ne prezintă așezările autohtonilor din secolele V—VII e.n., așezate de regulă în apropierea unor surse de apă, majoritatea suprapunînd nivele de locuire mai vechi (Costișa-Mănoaia, Botoșana, Dodești, Pojorâni-Vaslui, Bacău, Curtea Domnească), iar altele suprapuse de așezări de epocă mai tîrzie, secolele VIII—X e.n. (Spinoasa—Iași, Miroslava—Iași, Horga și Dodești Vaslui și altele). Aceasta permite să se afirme caracterul de continuitate și stabilitate a populației în toată această epocă.

Dintre tipurile de locuințe din aceste așezări se remarcă bordeiul, semibordeiul și cele de suprafață, din care al doilea tip predomină în secolele analizate. Caracteristice locuințelor sînt vetrele deschise, cuptoarele de piatră și de lut, precum și gropile de provizii, prezentate de autor într-un paragraf special.

Deși nu s-au descoperit în această perioadă multe cimitire, majoritatea dintre acestea fiind fără inventar, ceea ce a făcut ca ele să nu poată fi încadrate cronologic, totuși înmormîntarea este birituală și sînt indicii sigure „că religia creștină începuse să se răspîndească și la populația din această regiune a României, ca o consecință a multiplelor și permanentelor legături pe care aceasta le avea cu civilizația imperiului bizantin" (p. 19).

Inventarul descoperit în așezările și mormintele autohtone din secolele V—VII e.n. este bogat constînd din unelte, obiecte de podoabă, monede bizantine și bineînțeles ceramică autohtonă sau de import de factură dacică sau romană, iar în cazul celei de import, bizantină, fragmente găsite și în așezările culturii Ipotești-Cîndești și în orașele romano-bizantine de pe Dunăre.

Autorul conchide, analizînd aspectul cultural Costișa—Botoșana, că elementele tradiționale, dacice sau romane, la care se adaugă și altele noi desigur, dovedesc legăturile cu aspectul roman-tîrziu și totodată, rădăcinile locale ale civilizației din Moldova din perioada secolelor V—VI (p. 31).

Apropierile dintre această cultură din Moldova cu cele din sud-estul Transilvaniei (Bratei Mediaș) ne relevă pentru acest timp o dezvoltare culturală relativ uniformă, de caracter daco-roman, pe o arie întinsă și supusă permanent influențelor civilizației romane și romano bizantine și în cazul Moldovei.

Din a doua jumătate a secolului al VI-lea și pînă spre sfîrșitul veacului al VII-lea, constatăm prezența elementelor slave, separate la început de cele autohtone, apoi forme noi

www.dacoromanica.ro

hibride, ce explică incipientul proces de asimilare sau conservatorismul slav, fenomen ce se poate urmări pînă în veacul al VIII lea, cînd se încheie procesul de asimilare etnică în linii generale.

Analizîndu-se de către autor pătrunderea slavilor pe teritoriul Moldovei, precum şi descoperirile arheologice slave din teritoriul est-carpatic din secolele VI VII e.n., se ajunge la concluzia (în faza actuală a cercetărilor) că „nu s-au putut semnala şi cerceta încă o aşezare slavă pură sau vreo necropolă slavă tipică, necontaminate de elemente romanice" (p. 40).

După unele considerații asupra problemelor privitoare la aspectul cultural slav timpuriu în regiunile est-carpatice ale României, se analizează un alt aspect cultural din Moldova, şi anume Suceava-Şipot din secolele VI VII, cu caracter sigur local, avînd strînse legături cu civilizația de tip Costişa-Botoşana şi similitudini cu complexul cultural Ipoteşti-Cindeşti.

Aspectele culturale analizate stau la baza evoluției civilizației din Moldova în secolele următoare, romanice, în pofida prezenței temporare a slavilor, definînd coordonate ale procesului de formare a poporului român concomitent cu asimilarea slavilor.

Capitolul al II-lea al lucrării ne prezintă „Evoluția civilizației din Moldova în secolele VII IX e.n.," unde, după istoricul descoperirilor, sînt analizate aşezările, care, spre deosebire de epoca precedentă, sînt şi întărite, este drept acestea fiind puține, cele mai multe fiind deschise. Locuințele sînt tot de trei tipuri, dintre care semibordeiul predomină şi sînt prevăzute cu vetre simple, cuptoare de lut cotlonite, cuptoare din piatră, vetre portative sau gropi de provizii. Cît priveşte necropolele şi riturile de înmormîntare în Moldova, acestea sînt foarte rare în această perioadă, ca de altfel şi în alte zone, datorită caracterului limitat încă al cercetărilor. Cîteva morminte, descoperite la Vinețeşti Vaslui şi Stoicani—Galați, permit autorului să conchidă că înmormîntările erau birituale şi ritualul era creştin.

Inventarul descoperit constă din unelte, obiecte de podoabă şi mai puțin monede bizantine, situație datorată crizei prin care trecea imperiul. Ceramica este prezentă în toate aşezările, fie lucrată cu mîna, fie la roată, iar cea de import, comparativ cu cea locală, se găseşte în mai mică măsură în secolele VII—IX, o sporire a ei se constată în secolul al IX-lea, cînd relațiile cu Bizanțul sînt mai active.

Cercetîndu-se atent această perioadă s-a putut constata că „transformările din domeniul cultural s-au finalizat şi în Moldova prin apariția unei culturi de caracter predominant românesc" (p. 87), aşa cum este reprezentată în aşezările de la Hlincea, Suceava-Drumul Național, Băiceni, Spinoasa-Iaşi, Dodeşti-Vaslui, Oituz-Bacau şi altele.

Cercetările arheologice privitoare la această perioadă atît din Moldova, cît şi din restul României arată autorul au dat „posibilitatea de a demonstra concret existența unor numeroase vestigii de civilizație, de cea mai autentică factură locală romanică", precum şi legăturile cu Bizanțul ca şi contribuția lor la o cultură cu caracter romanic (p. 90), ce coincide cu apariția şi cristalizarea culturii Dridu spre finalul procesului de etnogeneză a poporului nostru.

Civilizația din secolele X XI e.n. în regiunile est-carpatice şi semnificația ei istorică constituie conținutul celui de-al treilea capitol, care urmăreşte, în ordinea tratării, aceleaşi elemente din capitolele anterioare. Aşa cum relevă autorul, cercetările întreprinse pe teritoriul Moldovei au scos la iveală un bogat material arheologic, care prin caracteristicile sale poate fi raportat sigur culturii Dridu din secolele X XI.

Această cultură prezentă la est de Carpați nu se datoreşte unei deplasări de populație de la sud, ci ea s a definitivat local în condiții istorice şi social-economice identice şi altor regiuni ale țării noastre. O probează descoperirile făcute la Spinoasa şi Boiceni Iaşi, Dodeşti şi Epurani Vaslui, Oituz Bacău, Şendreni Galați, Fundu Herței Botoşani, constituindu-se toate în dovezi indiscutabile relative la caracterul românesc şi evoluția locală a culturii Dridu, în general. Ea este o cultură românească prezentă pe întreg spațiul carpato-danubian pontic şi chiar dincolo de granițele actuale ale țării noastre, dovedind caracterul unitar şi pe întreg spațiul țării al procesului de formare a poporului român.

În capitolul final dedicat concluziilor, Dan Gh. Teodor relevă că pe baza dovezilor pe care le avem la dispoziție în faza actuală a cercetărilor, se poate susține cu certitudine continuitatea populației băştinaşe din regiunea est-carpatică a României în secolele V VI e.n. şi unitatea culturii materiale din această provincie cu alte regiuni ale teritoriului românesc (p. 113).

Evident că cercetările ulterioare vor aduce noi date asupra problemelor urmărite şi argumentate pe parcursul lucrării prezentate aici. Ea rămîne, în concluzie, un instrument de lucru foarte util şi un punct de pornire pentru sinteze viitoare asupra unei epoci esențiale din istoria veche românească.

Vasile Păsăilă

www.dacoromanica.ro

RADU CONSTANTINESCU, KLAUS HENNING SCHROEDER, ed., *Die rumänische Version der „Historia destructionis Trojae" des Guido delle Colonne*, Kritische Edition und Kommentar, TBL Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1977, 427 p.

Întocmită prin folosirea celor două copii manuscrise păstrate (Biblioteca Academiei mss. rom. 2 183, din anul 1766, și mss. rom. 3 381, din anul 1812) ale vechii *Istorii Troadei, scrisă de Dit Grecul și Darie Frighii*, — ultimul roman cavaleresc medieval ajuns în literatura română, rămas pînă acum inedit —, ediția Constantinescu-Schroeder, aparținînd unui istoric și unui filolog, ultimul ilustrîndu-se pînă acum mai cu seamă prin teza sa de doctorat, *Die Geschichte vom trojanischen Krieg in der älteren rumänischen Literatur* (München, 1976), pune la îndemîna cititorilor o producție literară de reală valoare artistică a vechii literaturi românești. În acest chip, dispunem acum de toate edițiile operelor mai însemnate ale literaturii laice naționale din epoca veche, chiar dacă unele din acestea sînt nesatisfăcătoare din punct de vedere științific, *Alexandria* și *Floarea darurilor*, *Archir și Anadan* sau altele necesitînd noi ediții, consecvent critice.

Introducerea (p. 7—53), „Istoria războiului troian în literatura veche românească sec. XV XVIII" este o variantă prescurtată a unui capitol din lucrarea Literatura medievală europeană în cultura veche românească (sec. XV XVIII), întocmită de R. Constantinescu în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga" în anii 1966—1968, altă variantă apărînd acum în „Revista de istorie și teorie literară" pe 1978. Versiunea germană prescurtată este redactată de K. H. Schroeder. Potrivit editorilor, romanul cavaleresc al lui Guido delle Colonne, alcătuit în 1287, a pătruns în literatura românească prin intermediul unui manuscris rusesc, practic identic celui care a stat la temelia primei ediții rusești a romanului, atribuit, ca și aici, lui Dares Phrygius și lui Diktys Cretensis, tipărită la Sanct Petersburg în 1709. La rîndul său, traducătorul rus a folosit o prescurtare latină din secolul al XV-lea, rămasă pînă acum neidentificată, dar care prezintă unele analogii cu versiunile germane semnalate de Karin Schneider, *Der Trojanische Krieg im späten Mittelalter. Deutsche Trojaromane des 15. Jahrhunderts*, Berlin, 1968. Cît privește traducătorul român, acesta pare a fi fost brașoveanul Radu Tempea II, faimosul cronicar al Șcheilor, mai degrabă decît episcopul Ghenadie de la Cozia. Epoca traducerii este însă în orice caz primul sfert al veacului al XVIII-lea, deși cea mai veche copie păstrată datează din 1766, alcătuită fiind la Bărbătești (Vîlcea), unde scribul trebuie să fi întrebuințat o copie cozian din 1729 ori 1733, venită de la Brașov. Copia mai nouă, din 1812, prescrisă la Brașov, reprezintă o prelucrare de pe la 1745, datorată lui Ștefan Ioanovici ori lui Dimitrie Eustatievici.

Textul românesc, ce reproduce în note numai variantele esențiale (p. 55—260), este editat de R. Constantinescu, notele fiind prescurtate de K. H. Schroeder. Traducerea germană deosebit de reușită, (p. 261—412) aparține lui K. H. Schroeder. Un indice general de nume și locuri (p. 413—427) ușurează orientarea cititorului.

Tipărită într-un tiraj destul de mic, în străinătate, această ediție ar trebui, după părerea noastră, reluată de o editură românească, pentru ca cititorii noștri să aibă într-adevăr acces la un monument de seamă al vechii noastre culturi.

Constantin Vlad

ISTORIA UNIVERSALĂ

* * * „Cyrillomethodianum", IV (1977), Thessalonique, 158 p. + XLV p. cu reproduceri

Volumul se deschide cu un excelent studiu de sinteză datorat prof. E. Tachiaos — *Muntele Athos și literaturile slave (Mount Athos and the Slavic literatures)*. Deși titlul e foarte cuprinzător, totuși autorul, urmînd o metodă strict selectivă, a izbutit să ne ofere un tablou clar al celor mai importante momente din istoria relațiilor culturale dintre Muntele Athos și neamurile slave din sud-estul și răsăritul Europei. Începînd cu fundarea Lavrei în 963 — exact după o sută de ani de la plecarea spre Marea Moravie a celor doi apostoli tesalonicieni — Chiril și Metodiu — de către Athenasios și pînă în timpurile mai noi, între această vestită cetate de cultură religioasă, pe de o parte, și lumea slavă ortodoxă, pe de alta, a avut loc un permanent schimb de valori culturale. Veacuri de-a rîndul au pendulat între Peninsula calcidică și continent texte religioase (manuscrise, originale sau copii. traduceri, cronici, documente, opere literare, conografe ș.a.) în limbile slavonă, greacă, bulgară, sîrbă și rusă, dar și oameni : monahi, prelați, cărturari, artiști plastici,

www.dacoromanica.ro

dieci, caligrafi, chiar și voievozi. În cursul acestui proces de osmoză, Muntele Athos intră mai întîi în contact cu știința și artele bizantine, însă treptat și cu centrele de cultură slavonă din Balcani.

Astfel, în secolul al XIV-lea cetatea de cultură religioasă din Peninsula calcidică trece printr-o mare epocă de înflorire, care coincide cu renașterea Paleologilor. Atît activitatea literară desfășurată la Athos, ca și tradiția unei vieți de supremă liniște și singurătate, au creat acestui focar de cultură un caracter fascinant pentru întreaga lume ortodoxă. Numai așa se explică sentimentele de fervoare și devoțiune, de care erau animați pînă și reprezentanții ai claselor dominante din sud-estul Europei.

Manifestările vieții culturale a Bizanțului și-au găsit paralele atît în Bulgaria sub țarul Ivan Alexandru, cît și în Serbia despoților, Ștefan Dușan și Lazăr, dar și în Rusia moscovită. Mai ales perioada de liniște dintre Ivan Alexandru și bizantini a creat condiții ideale pentru creșterea schimburilor culturale.

Dintre popoarele slave care au contribuit la prestigiul cultural al Athosului au fost desigur slavii sudici — bulgarii și sîrbii. Autorul afirmă că în secolul al XIII lea au existat acolo mulți călugări bulgari, însă aparțineau probabil altor fundații mînăstirești decît Zografu-lui. E sigur că Bulgaria a avut în acest secol scriitori de valoare și totuși n-a dat Athosului călugări învățați, spre deosebire de Serbia care a transformat mînăstirea Hilandar într-un puternic centru de cultură slavă ortodoxă. La mînăstirea Zografu există multe copii după originale bulgare care s au pierdut, așa cum s-a întîmplat și în alte cazuri, de pildă, cu actele de cancelarie domnească.

E de remarcat că, în perioada ocupației otomane, schimburile de valori culturale au continuat, evident, într-o măsură mult mai mică. Ceva mai mult, în acest timp, Athosul întreține legături strînse cu Rusia și țările române. Prosperitatea acestor țări atrăgea călugării athoniți, care porneau după daruri și acte de danie, al căror obiect erau ocine, schituri și mînăstiri închinate Muntelui Athos.

Vorbind despre contactele între Athos și literaturile slave, prof. Tachiaos se oprește și asupra unui moment din istoria relațiilor cu românii. E vorba, în primul rînd de Paisie Velickovski (1722 1794), probabil ucrainean la origine, a cărui activitate literară s-a desfășurat atît la Athos (18 ani), cît și în Moldova, la mînăstirea Neamț. Se înțelege, capitolul contactelor cu românii e mult mai cuprinzător și autorii care s-au ocupat de aceste probleme sînt menționați în lucrare. Din acest studiu sobru și instructiv reținem faptul că nici pînă astăzi nu există un catalog general al întregii avuții literare de la Muntele Athos. Ceea ce a încercat G. Iljinsky în 1908, nu-i decît un fel de inventar. Studiul prof. Tachiaos e susținut de o documentație bogată, care dovedește larga competență informativă a autorului.

Une chronique byzantine perdue et sa version slavo-roumaine. (La Chronique de Tismana, 1411 1413) se intitulează un studiu semnat de D. Năstase. În realitate, e vorba de o lucrare de mari proporții care răpește 71 pagini din cele 213 ale acestui anuar. Deși acest lucru ține de rigorile redacției, totuși, după modesta noastră opinie, contribuția de față depășește cu mult limitele impuse de economia unei atare publicații cum este „Cyrillomethodianum".

Expunerea își îngăduie atîtea divagații, însoțite de o copleșitoare documentare bibliografică și numeroase referințe obositoare, încît nu poate fi decît semnalată pentru o eventuală istorie a vechilor cronici slavo române.

Axinia Djourova publică un interesant studiu despre *Le manuscrit pendant la deuxième Royaume bulgare (1185 1396). L'etude de l'ornement.* Autoarea, bună specialistă în problemele de istoria artei decorative a vechilor texte religioase, a pus în circulație în anii precedenți o serie de studii merituoase, privind în general arta miniată a manuscriselor medievale bulgare. Îndeosebi, atenția și interesul științific sînt îndreptate către așa numita școală de la Tîrnovo (sec. XIV)[1].

Autoarea începe prin a contura cadrul istoric din perioada celui de al doilea imperiu bulgar, înlăuntrul căruia manuscrisul bulgar cunoaște o înaltă prețuire artistică. După moartea lui Ioan Asan (1241) și pînă la Ioan Alexandru (1331 1371) spiritul religios foarte dezvoltat se încorporează în fundarea citorva mînăstiri, devenite centre de cultura religioasă (Rila, Vatopedi, Batoșevo, Osșevo s.a.). Odată cu suirea pe tron a acestuia, a cărui soție, Theodora, era fiica voievodului de la Arges, Tugomir Alex. Basarab (†1352), cultura și arta miniată bulgară din această vreme excelează în realizări artistice, care

[1] Iată cîteva din publicațiile sale: *Sur l'étude des livres manuscrits enluminés dans la société byzantine de la fin de l'Empire*, „Byzantinobulgarica", V (1976), 20 30; *Tradicia s novi momenti v iljustriranite bulgarski rukopisi ot XIV v.*, „Tradicija i novi certi v bălgarskoto izkustvo", 1976, 21 32; *Ukrasnite rukopisi ot XIV vo izlesti ot Tarnovo i okolnostitemu*, Veliko Tărnovo, 1978; *Tomičov psaltir săotnošenie meždu text illjustracija i tălkuvanie*, „Mirogled, metod i stil v izkustvoto", Sofia, 1975, 265—289.

www.dacoromanica.ro

rivalizează cu așa-zisul „secol de aur" al manuscrisului bulgar, de sub domnia țarului Simeon (secolele IX—X).

În arta decorativă a manuscriselor din perioada studiată, autoarea distinge trei stiluri: *neobizantin, teratologic* și *balcanic*. Reliefînd particularitățile fiecărui stil, se insistă mai cu seamă asupra celui teratologic, despre originea și formele căruia există păreri controversate. Începînd de la finele secolului al XII lea, dar mai cu seamă în veacul următor, acest stil cunoaște o mare eflorescență. Elemente teratologice se întîlnesc adeseori îmbinate cu motivele stilului balcanic. Dealtminteri, evoluția celor trei stiluri prezintă o inegală distribuție în timp. Cele mai frecvente sînt formele neobizantine și teratologice. Cele dintîi se pot situa în secolul al XIV-lea, dar mai ales în a doua jumătate a acestui veac. Pe bună dreptate autoarea recunoaște că e dificil de a determina în timp perioadele în care predomină un stil sau altul. De pildă, stilul teratologic se întîlnește în secolul al XIII lea și o variantă a lui se pierde în veacul următor, împletit cu cel balcanic. Tocmai varietatea bogată a inițialelor și vignetelor, ca și spontaneitatea și libertatea imaginilor constituie elementele specifice datorate tradiției uneori preferințelor locale.

Studiul e sugestiv și în aceeași măsură instructiv, cu atît mai mult cu cît autoarea a avut fericita idee să adauge în anexe un număr impresionant de planșe, (10 pagini), care cuprind circa 400 de reproduceri excelente în alb și negru de inițiale, chenare, vignete ș.a., reprezentînd figuri zoomorfe, motive vegetale și umane. Foarte multe dintre ele par desprinse din manuscrisele noastre religioase ale epocii.

Problema controversată, referitoare la originea și semnificația formulei *Iω* din titulatura voievozilor români, a despoților sîrbi și a țarilor bulgari, e reluată într un studiu semnat de Marin Tudin (*L'origine et la signification de la particule Iω dans le titre honorifique des princes de Bulgarie, de Serbie (méridionale) de Valachie et de Moldavie*). La început, autorul trece în revistă, într o formă succintă, suita celor care s au ocupat, în mod expres, de originea și funcția diplomatică a acestei particule (J. Venclin, Al. Vostokov, I. Bogdan, D. Onciul, A. Xenopol, Lj. Kovačevic, Evlogios Lauriotis, D. Ciurea, D.P. Bogdan, C. Stricevic, E. Virtosu și Gr. Nandriș).

Așadar, timp de 126 de ani de la Venelin (1840) la Virtosu (1960), doisprezece specialiști, dintre care șapte români, a căror competență științifică nu poate fi pusă la îndoială, au căutat să dezlege originea acestei enigmatice vocabule, fără să se treacă totuși dincolo de granițele unor ipoteze și interpretări discutabile. Autorul, fiind convins că „explicațiile" celor de mai sus „nu satisfac pe nici un cercetător avizat", pornește la o analiză lărgită a întregii problematici. Trei aspecte sînt cercetate: data și originea formulei *Iω*, cum s-a transformat în prenumele Ioan și semnificația acesteia în contextul intitulației. Discutarea elementelor de fond se desfășoară urmînd ipostaze și exemple în genere cunoscute. Din păcate însă ideile și argumentele nu sînt sudate într-o coerență menită să dezvolte ideea principală. Pe de altă parte, aparatul critic e supraîncărcat cu referințe și titluri care nu au raporturi directe cu problema studiată.

După ce prezintă situația și poziția acestei formule în diferite acte, cu titlu de exemple (sîrbești, bulgărești, românești, latine), autorul afirmă în final că originea acesteia urcă în trecut pînă „în antichitatea biblică". Spre deosebire de ipotezele de pînă acum, autorul propune o nouă origine. *Iω* nu-i decît o prescurtare a două cuvinte din invocația verbală: *Imą otca*, care precede intitulația. Nu ne propunem aici să analizăm justețea acestei ipoteze, însă, cît privește spațiul românesc, există temeiuri care ne îndrituiesc să presupunem că *Iω*, situat imediat după invocația simbolică, a căpătat cu timpul un caracter de sacralitate. Numai așa se explică marea frecvență a acestei formule atît în actele emise înlăuntrul, cît și în afara cancelariei domnești. Pe de altă parte, nu-i exclus ca pe parcurs, într-o perioadă mai tîrzie, deși autorul respinge această posibilitate, să fi avut loc un proces de suprapunere fonetică între *Iω* și forma populară a pronumelui personal *eu* (io). Aceasta ar explica, evident, numai o ipostază din evoluția particulei *Iω*!

În sfîrșit, noi consemnăm faptul că dispunem acum de o nouă ipoteză: *a treisprezecea*.

Miodrag Stojanović se ocupă, într-un scurt articol, de transpunerea în limba greacă, de către Kostas Passaianis (1873—1931), a unei colecții de poezii populare și culte din cîțiva scriitori sîrbi, aparținînd secolului al XIX-lea (*Versions libres de poesies choisies des poetes romantiques serbes — 1916—1918*). În afară de balade populare din ciclul Kosovian, după colecțiile lui Vuk Karadžić — traducătorul grec a preferat poeme patriotice din Petrović Niegoš (1813—1851), versuri lirice de Branko Radičević (1824—1853), poezia revoluționară de Jovan Jlić ș.a. Autorul articolului semnalează unele abateri ale traducătorului față de original mai ales că tălmăcirea s a făcut în versuri libere —, dar și dificultatea de a reda în greacă metrica versului sîrbesc.

Regretăm că redacția acestui valoros anuar a renunțat — să sperăm temporar — la recenzii și semnalări.

Tr. Ionescu-Nișcov

www.dacoromanica.ro

* * * *Atti del secondo convegno su Mazzini e i mazziniani dedicato a Maurizio Quadrio*, Pisa, 1978, 380 p. + XVII

Student la Universitatea din Pavia, avînd printre alți profesori pe ilustrul jurisconsult iluminist Gian Domenico Romagnosi, afiliat la asociația constituțională și antiaustriacă a federaților, Maurizio Quadrio (1800—1876) s-a simțit atras de mișcarea patriotică devotată renașterii Italiei. Participarea plină de fervoare la evenimentele piemonteze din 1821 îi aduse un îndelung exil în Spania, Elveția, Rusia și Polonia, unde luă parte activă la acțiunile insurecționale din 1830 1831. Revenit în Valtellina în 1834 sub imperiul irezistibilei chemări mazziniene de reînnoire democratică națională și europeană, continuă să desfășoare opera sa revoluționară, devenind în 1848 sufletul efervescenței milaneze.

În lunile efemerei Republici Romane (1849) devine secretarul lui Mazzini căruia îi împărtășește cu neabandonată fidelitate soarta și ideile, servindu-le exemplar, pînă la moarte, în cîmpul ziaristicii, al publicisticii democratice, republicane, al organizării politice.

Ocazionată de centenarul morții sale, reuniunea de studii dedicată de *Domus mazziniana* lui Maurizio Quadrio a depășit, în multe din comunicările prezentate, sensul și valoarea unei simple manifestări retoric-celebrative, constituind o contribuție remarcabilă la lărgirea și aprofundarea substanțială a cunoașterii personajului, a operei sale, a destinului său istoric. Introduse de mărturia senatorului Giovanni Spadolini asupra acestei nobile figuri a republicanismului italian, cele șaptesprezece intervenții cuprinse în volum au adus date și elemente noi, revelatorii, în biografia revoluționarului auster, a militantului republican intransigent, în istoria raporturilor lui cu Mazzini și Garibaldi, în aria viziunii sale internaționale sau în aceea a intereselor sale atît de marcate de pionier al mișcării muncitorești pentru problemele de educație și cultură populară.

După notele de arhivă culese de Guido Scaramellini referitoare la ascendenții lui Quadrio, la familia sa și la anii preadolescenței (*Maurizio Quadrio a Chiavenna*), Mario Nagari examinează rolul său în evenimentele piemonteze din 1821. Fondat pe o generoasă bibliografie, pe documente în parte inedite relative la procesele politice, pe scrisori de epocă sau evocări personale ulterioare, autorul oferă mai mult decît promite titlul (*Maurizio Quadrio. Sua partecipazione alla rivoluzione piemontese del '21*). Este vorba nu numai de o reconstrucție minuțioasă a aportului batalionului universitar din Pavia la acea mișcare insurecțională, precedată de analiza fervoarei patriotice care-i anima pe studenții lombarzi, sensibili la iradierea spiritului revoluționar napolitan, sard sau spaniol, dar și una a represiunii succesive din regatul lombardo-venețian, a exilului în Spania, Elveția, Rusia — cu colaborarea la acțiunile patrioților polonezi în 1830 1831 pînă la revenirea în patrie, atras de proiecte revoluționare, în 1834, arestarea, condamnarea și repunerea în libertate controlată a aceluia care, autodefinindu-se „voiajor comercial ramura revoluție", avea să reînceapă în anul următor peregrinarea prin Italia și Europa.

Viziunea internațională a lui Maurizio Quadrio este cercetată de Bruno di Porto în vastul studiu cu același titlu rezervat contribuției sale notabile la dezvoltarea jurnalismului democratic italian, prin argumentele tratate în ziare mazziniene ca „Italia e", „Popolo" sau „Unità italiana" în care prevalau cele de politică externă. Fondat asemenea celui al lui Mazzini, pe misiunea naționalităților și vocația lor la unitate și independență pe care a interpretat-o cu competență și angajare profundă, atent la tezaurul spiritual și speranțele tuturor, crezul său european s-a exprimat în exercițiul cotidian al profesiei de ziarist, servite cu devoțiune lineară sub imperiul postulatului dreptății istorice.

Inițiată cu o sumară trecere în revistă a unor articole publicate în 1849 în gazeta florentină „La Costituente italiana", legate de revoluția maghiară, mișcarea slavă, dieta de la Frankfurt sau Imperiul habsburgic, cercetarea devine minuțios particularizată atunci cînd începe să se aplice anilor în care istoria continentului e dominată de redeschiderea problemei orientale, a cărei posibilă rezolvare pe cale revoluționară reînvigora aspirațiile democraților italieni, similare acelora ale patrioților din Principatele Române, exaltate de Quadrio și pentru patrimoniul comun de latinitate, dar și pentru perseverența în afirmarea lor decisă, în articole ca *La Russia ed i Principati*, *La Moldavia*, *Situazione attuale della vertenza d'Oriente* sau *La lett ra d llo zar* (*Italia e Popolo*, ianuarie martie 1854).

Poziția ezitantă a puterilor occidentale este blamată de mazzinianul conștient de carența fundamentală a politicii lor externe, bazată pe jocul cancelariilor, străin sau ostil cauzei popoarelor. Contradicția este anulabilă în probabilitatea întrevăzută a apunerii solidarității forțelor conservatoare, a declanșării, ca efect al conflictului militar, a unor insurecții naționale populare — reluare la scară continentală a procesului revoluționar întrerupt în 1849, a construcției noii Europe a popoarelor: numai în cadrul unui front democratic european conflictul ar fi putut ajunge la o semnificație ideală, etică. Aparenta evoluție

www.dacoromanica.ro

a dominației otomane spre forme mai suportabile este remarcată fără însă a nega dreptul asupriților : acea evoluție e necesar să devină și politică, în sensul emancipării lor naționale depline, încoronată prin dezagregarea imperiului.

În seria de articole publicate în anii 1854 1856 în *Italia e Popolo*, atitudinea ziaristului democrat se manifestă între sensul inițial, filoturc și antițarist, și cel pacifist, antihegemonic în genere, intervenind permanent reevaluări ale conflictului în curs ca șansă de desfășurări revoluționare, cu sublinierea absenței grave a unei înțelegeri organice între mișcările democratice în scopul fructificării ocaziei. Aliații sunt dezaprobați pentru eroarea de a nu fi susținut energic Turcia de la început, blocînd în față acțiunea Rusiei, prevenind exploatarea avantajoasă a circumstanțelor de către Austria. Cu fermitate este respinsă, în cadrul perspectivei reconstituirii Poloniei, ipoteza monarhică a moderaților susceptibilă eventual de concursul lui Napoleon III, militîndu-se pentru mobilizarea poporului polonez sub conducerea elementelor democratice republicane, în funcție nu numai antițaristă, dar și antiaustriacă și antiprusiană. Reflectînd într-un bilanț al anului 1855 la logica internă a evenimentelor consumate, la sensul lor pedagogic, el respinge rațiunea faptului împlinit sursă de conservatorism și imobilism și reafirmă încrederea nelimitată în popoare, meritată prin marile probe de la 1848 1849. Diplomația îi apare incapabilă de a urma calea voinței popoarelor în lupta pentru drepturi naționale. O antiteză netă se desprinde între cauza popoarelor și conduita puterilor și numai o diplomație nouă, a dreptului gintilor, ar putea o substitui salutar pe aceea dinastică, a faptului : nu e de aceea surprinzător să l vedem pe editorialist intuind în manevrele Congresului de la Paris, posibile aranjamente ale unei alte Sfinte Alianțe. Spre a o contracara, o ligă democratica, adevărată internațională a naționalităților, trebuie să ia ființă, inițiata prin revoluția italiană, promotoare a marilor valori libertare si umanitare mazziniene. Între națiunile cărora urmează să li se întindă o mînă frațerna, locul privilegiat îl ocupă cea română prevăzută în combinațiile diplomatice doar ca teren de schimb pentru compensațiile teritoriale de oferit Austriei. Este exaltată afinitatea dintre italieni și romani, frați de sînge ai primilor, „fii ai nemuritoarelor legiuni latine : Despărțiți de patria muma de un spațiu de 700 de mile, în contact cu miile de hoarde barbare care, precipitîndu se asupra Europei, au urmat timp de cincisprezece secole de a rîndul valea Dunării, ei au păstrat cu fidelitate tradițiile, limba și tipul stirpei din care purced. Ei sînt și în ziua de azi trunchiul înaintat al gintei latine, sînt îndeosebi prietenii firești ai Italiei", supuși dublei opresiuni străine și boierești.

Pentru anii 1861 1863, autorul examinează militantismul democratic promovat de Quadrio în noul său ziar mazzinian, „L'Unità italiana", port-drapel republican al mișcării risorgimentale a Italiei și a tuturor națiunilor aservite și divizate. În timp ce în Apus nu este disimulată o simpatie evidentă, parțial explicabilă, pentrn conduita Angliei constituționale și liberale, ca și admirația pentru democrația lincolniană, pentru Europa orientală, coloanele gazetei agită fără devieri programul revoluționar fondat pe inițiativa italiană al cărei moment istoric de manifestare părea să fie indicat de insurecția polonează. Consecvent respingerii independentismului moderat și compromisului cu monarhiile autoritare, Quadrio proclamă necesitatea renunțării Poloniei la iluzia intențiilor generoase ale marilor puteri față de ea și simultan pe aceea a solidarității dintre revoluționarii polonezi și democrații ruși grupați în jurul lui Herzen. Înfruntarea eficientă a celor trei imperii opresive de către polonezi devenea posibilă, conform tezei sale, prin convergența revoluționară a popoarelor asuprite, chemate la declanșarea insurecției generale europene. Dar momentul optim trecuse și de pierderea lui erau făcuți răspunzători Vittorio Emanuele II, emigrația maghiară moderată, Garibaldi însuși. Prin abandonarea strategiei mazziniene pentru expedientul tactic cavourian, Kossuth, Türr și Klapka facilitaseră acea tendință a politicii Austriei finalizată în dualismul austro-ungar, consecință a înfrîngerilor suferite în Italia și a încercării de a consolida imperiul pe seama naționalităților negermane si nemaghiare.

Pornind de la personalitatea exemplară a exilatului rus Herzen, redactorul ilumineză perspectiva Rusiei viitorului, o Rusie democratică și europeană. Momentul istoric al acestei transformări este relevat în evenimentele poloneze din 1863, ce au contribuit la slăbirea forței autocrației țarismului, dar susceptibile și de deviere în sens moderat, în combinația cu interesele Franței.

Cu toată admirația fără rezerve pentru sacrificiul lui Francesco Nullo, Quadrio dezaprobase intervenția voluntarilor garibaldieni în Polonia, susținînd că adevăratul concurs Italia l ar fi putut da reapriuzînd flacăra revoluției în peninsulă si a războiului cu Austria pentru Veneția. Erau în schimb admise și încurajate manifestările propoloneze organizate în orașele italiene spre a sensibiliza opinia și a se obține mijloace materiale pentru cauza polonă, în ideea de a relansa astfel și acțiunea revoluționară antiaustriacă proprie.

În concluzia analizei consacrate mișcării poloneze din 1863, autorul studiului consideră

www.dacoromanica.ro

că revoluția pură, propusă și idealizată de Mazzini și discipolul său, nu era suficientă pentru a elibera popoarele și că era necesar ca ea să fie însoțită de intervenția diplomatică, abilitatea politică, interesele de putere, aparatele militare, așa cum s-a evidențiat în cursul primului conflict mondial.

În partea finală a articolului, se reliefează din paginile examinate în „L'Unità italiana", pentru anii menționați, simpatia fervență pentru lupta revoluționară și patriotică a poporului grec.

Dînd o apreciere de ansamblu a activității jurnalistice a lui Quadrio, Bruno di Porto evidențiază compensarea modestiei instrumentelor și mijloacelor prin intensitatea mesajului. Viziunea, orientarea, concepția generală erau mazziniene, ziarul așadar, mai puțin o sursă de informație decît o tribună civică, un factor educativ fundamental în opera de creație a unei Europe fondate pe împlinirea perfectă, armonică, a națiunilor, libere, egale, independente, asociate în fraternă cooperare.

Prin intermediul memorialisticii garibaldiene și al perspectivei lui Quadrio, Paolo Mario Sipala analizează critic pozițiile de disensiune față de orientarea politică a lui Garibaldi, exprimate în interiorul mișcării democratice italiene, îndeosebi confruntarea Quadrio-Garibaldi. Din articol (*Maurizio Quadrio e la letteratura garibaldina*), motivările opoziției intransigente a patriotului valtelinez față de compromisul cu monarhia și moderații, rezultă confirmate prin elemente obiective puse în valoare de epica înflorită pe urmele mitului popular garibaldian. Prin exemplul lui Quadrio, al tezelor și polemicii sale stringente, revoluționare și republicane, contra direcției monarhice și moderate a mișcării pentru unitatea Italiei, autorul situează mazzinismul la stînga acesteia.

Acțiunea lui Quadrio în etapa premergătoare expediției garibaldiene în Sicilia este cercetată de Giuseppe Monsagrati prin explorarea corespondenței acestuia, a articolelor scrise pentru „L'Unità italiana", ca și a unor opuscule publicate de acesta. Ca și studiul precedent, și acesta (*Quadrio e la preparazione della spedizione dei Mille*) contribuie la iluminarea intransigentismului quadrian față de tenta monarhică a programului lui Garibaldi.

Critica garibaldiană a lui Quadrio și neînțelegerea Quadrio-Garibaldi, inițial independentă de contrastele dintre Mazzini și Garibaldi, este urmărită cronologic și de Paolo Sanfilipo (*Quadrio e Garibaldi*), care integrează cercetările celelalte, aducînd în același timp și elemente de autocritică garibaldiană.

Imaginea unui ilustru jurisconsult din secolul nostru asupra lui Quadrio este reconstruită excelent de eminentul cercetător al gîndirii sale, Giuseppe Armani (*Maurizio Quadrio in un profilo di Giulio Andrea Belloni*).

Giuseppina Rando Lombardini completează biografia valtellineză dar și extravaltellineză a lui Quadrio și a familiei sale (*Maurizio Quadrio e la sua Valtellina*).

Giuseppe Tramarollo parcurge critic, interpretînd și corectînd — în cadrul unei sondări a paginilor biografice dedicate lui Quadrio în care datul biografic este reținut ca element de istorie în act, așa cum de fapt se cuvine să se procedeze cu viața aceluia care, închinînd-o exemplar unei coerente acțiuni republicane în sens mazzinian, n-a mai avut timpul și poate nici dorința să și-o comenteze — opusculul lui Vollo din 1884 (*La prima biografia di Maurizio Quadrio*). Rămas fără o biografie completă pentru că Brusco Onnis, colegul de redacție de la „Italia e popolo" și „Unità italiana", cel mai în măsură să o scrie, nu a făcut-o, Maurizio Quadrio, „figura cea mai devotată a olimpului mazzinian", și-a materializat-o cum a observat cu dreptate Ernesto Nathan, citat de Tramarollo în „amprenta lăsată de el în istoria țării sale".

Aprofundînd activitatea ziarului mazzinian „L'Emancipazione" subintitulat „organ oficial al societăților muncitorești italiene înfrățite", în cei cinci ani de apariție, 1872 1876, Alfonso Scirocco ajunge în studiul său de strictă documentare (*Maurizio Quadrio e L'Emancipazione*) la concluzia că redactorii săi nu reușiseră să enunțe și să discute necesitățile fundamentale ale muncitorimii și țărănimii, adresîndu-se unui interlocutor cert. Lăsînd în afara intereselor sale ancheta vieții claselor populare și a raporturilor interclasiste reale din Italia, mai mult tribună de propagandă de idei decît jurnal de informare și dezbateri de concretă actualitate, „L'Emancipazione" a îndepărtat dintre cititorii posibili pe muncitori, tot mai atrași de limbajul convingător al socialismului incipient.

Raporturile lui Maurizio Quadrio cu republicanii napolitani (1872 1876) și rolul său în epoca de criză a mișcării republicane din aceiași ani de după moartea lui Mazzini sînt studiate de Luigi Mascilli Migliorini și, respectiv, de Bianca Montale de ultima prin valorificarea exigentă a unei abundente corespondențe și a ziarelor mazziniene, teren de reflectare a violentelor contraste ce divizau pe republicanii de frunte.

În încheierea masivului volum, Amedeo Piraino întreprinde o penetrantă disecție a criticii formulate de Giovanni Bovio asupra lecțiilor lui Francesco De Sanctis, la Universitatea din Napoli, despre Mazzini, Luigi Ambrosoli prezintă însemnări prețioase pentru o cercetare a interesului lui Quadrio și a mazzinienilor, de după 1860, pentru învățămîntul și cultura populară, Vittorio Parmen-

www.dacoromanica.ro

tola — revenind la profilul biografic al celui studiat — propune atenției cartea lui Alessandro Levi, *Ricordi della vita e dei tempi di Ernesto Nathan*, Romano Ugolini, Aroldo Benini și Teodolfo Tessari, publică sau semnalează noi documente referitoare la tema fructuoasei reuniuni de studii pisane.

Ștefan Delureanu

GAZMEND SHPUZA, *Kryengritja fshatare e Haxhi Qamilit*, (1914—1915), (Răscoala țărănească a lui Hadji Qamil, 1914 1915) Edit. „8 Nëntori", Tirana, 1979, 172 p.

În istoria Albaniei, răscoalele țărănești au constituit forma cea mai frecventă de manifestare a nemulțumirii maselor împotriva asupririi naționale și sociale. În acest sens trebuie înțelese puternicele răscoale armate ce au brăzdat întreaga viață social-politică a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în special cele din anii 1909—1912, premergătoare cuceririi independenței de stat a Albaniei din 28 noiembrie 1912. De cele mai multe ori revendicările de ordin național erau strîns împletite cu cele de ordin social, deoarece asupritorul otoman reușise să corupă o mare parte din păturile avute ale populației albaneze în urma unor concesii de ordin material, să și le aliceze în exploatarea nemiloasă a maselor largi populare, îndeosebi a țărănimii. Cercetătorul Gazmend Shpuza de la Institutul de istorie din Tirana, în recenta sa lucrare privitoare la răscoala țărănească din anii 1914 1915, reușește să prezinte o interesantă frescă a societății albaneze în anii imediat următori proclamării independenței Albaniei, urmărind procesul de radicalizare a maselor țărănești care continuau să lupte împotriva nedreptăților sociale și a împilării, indiferent de apartenența națională a exploatatorilor. Studiu dens, cu multe informații inedite, scris într-o formă stilistică deosebit de atractivă, pe înțelesul tuturor cititorilor, el cuprinde o analiză științifica remarcabilă a cauzelor de ordin social și politic ce au determinat izbucnirea puternicei răscoale de sub conducerea lui Hadji Qamil, tocmai în perioada anilor 1914 1915, cînd Albania era confruntata cu o serie de probleme deosebit de critice, ce puneau în pericol existența țarii ca stat de sine stătător.

Capitolul I, intitulat „Situația economică, socială și politică a Albaniei în preajma rascoalei țărănești" (p. 5 52), are două subcapitole. În primul, este prezentată situația țarii la începutul secolului nostru, cu o serie de date statistice asupra economiei, subliniindu-se persistența unor puternice rămășițe feudale și o foarte slabă dezvoltare a industriei. Datele sînt revelatorii. Dacă pînă în anul 1900 existau 22 de ateliere și fabrici, numărul lor în anul 1912 se ridică la abia 40 (mori, fabrici de ulei, fierăstraie electrice, fabrici de săpun, de textile, de țigări și de macaroane) în care lucrau circa 500 600 de muncitori. Astfel că, la acea vreme, țărănimea constituia forța revoluționară a societății albaneze și a tînărului stat independent, care, din punct de vedere economic, continua să rămînă tributar vechilor forme de stăpînire a pămîntului, moștenite de la feudalismul de tip otoman. Subcapitolul al doilea, formulat sugestiv „Regimul antinațional și antipopular al prințului german W. de Wied", se referă la opoziția maselor populare față de numirea unui prinț străin la conducerea statului albanez. Considerat ca reprezentant al intereselor marilor puteri și susținător al moșierimii autohtone, prințul Wilhelm de Wied din momentul instalării sale pe tronul Albaniei a fost confruntat cu numeroase probleme interne, cît și de politică externă. Guvernul format la 17 martie 1914, condus de Turhan, pașă de Përmet, în care majoritatea portofoliilor ministeriale erau deținute de mari moșieri, departe de a soluționa situația critică în care se afla țara a agravat și mai mult contradicțiile sociale. Pe acest fundal al unor profunde nemulțumiri de ordin social, economic și politic se va declanșa puternica răscoală populară ce formează obiectul studiului de față.

Capitolul al II-lea, „Începutul răscoalei țărănești" (p. 53 106), are meritul de a face o analiză profundă a cauzelor răscoalei și o descriere amănunțită a unor momente „calde" ale acesteia. Astfel se arată că în primăvara anului 1914, la Shijak, un mare număr de țărani înarmați, adunați în fața conacului moșierului Esat Toptani, care deținea în guvern postul de ministru de interne, striga „nu mai vrem beileri" (în sensul de „jos domnia moșierilor" *n.n.*). Esat Toptani s a fortificat în conac, înarmîndu-si oamenii săi și chemînd în ajutor mercenari și un batalion de sub conducerea lui Abdi bei Toptani, care căzînd într-o ambuscadă a răsculaților, a fost împrăștiat. Pentru a liniști pe țăranii răsculați, prințul de Wied ordonă, la 19 mai 1914, arestarea lui Esat Toptani. Dar țăranii cereau îndepărtarea beilor din funcțiile politice, respectarea religiei musulmane, instaurarea „ornduirii țărănești" etc., continuînd să atace depozitele de cereale ale beilor.

www.dacoromanica.ro

La 3 iunie 1914, la Shijak, reprezentanți ai răsculaților prezintă unor delegați ai Comisiei internaționale de control (Comisie numită de marile puteri pentru a coordona și a conduce direct treburile politice ale Albaniei, după proclamarea independenței sale de sub stăpînirea Imperiului otoman — *n.n.*) cererile lor: stabilirea unui prinț mulsulman pe tronul Albaniei, numirea unui reprezentant turc în Comisia internațională de control și folosirea alfabetului turco-arab în limba albaneză.

Țăranii sînt atacați dinspre nord de armata de mercenari a lui Prenkë pașa, iar de la sud de către Aziz pașa Vrioni și Bektash bei Cakrani, dar fără succes. Lupte violente se dau în jurul orașului Durrës — sediul guvernului și capitala țării la acea vreme — la 23 iunie 1914 fiind cucerit Elbasanul — important centru administrativ al Albaniei. În teritoriile ocupate de răsculați sînt instaurate „consilii locale" cu atribuții administrative și militare, sub conducerea Consiliului general, cu sediul la Shijak. Forțele răsculaților ajung în nord pînă la riul Mati, iar în sud se îndreptau către orașele Korcea și Pogradeț, după ce la 13 iulie cuceriseră orașele Berat și Fieri. În aceste condiții, la 11 iulie 1914, la palatul prințului de Wied are loc o consfătuire cu participarea a 30 de persoane, reprezentînd aristocrația moșierească, burgheză și clerul, pentru a găsi o soluție situației noi ce se crease. Unele gazete ce exprimau poziția revoluționară a intelectualității progresiste vedeau în expropierea marilor moșieri prima măsură pe calea înfăptuirii unei reforme agrare care să satisfacă setea de pămînt a maselor țărănești. Cercurile politice din jurul prințului de Wied nu reușesc să ajungă la un acord cu răsculații și nici să înfrîngă rezistența lor. Curtea de la Viena dîndu-și seama de instabilitatea regimului politic din Albania cere prințului de Wied să se retragă, acesta părăsind tronul la 3 septembrie 1914.

În capitolul al III-lea „Întărirea caracterului antifeudal al răscoalei țărănești (p. 107—149), sînt prezentate curentele ce s-au conturat în rîndul conducătorilor țărănimii după ce răsculații au pătruns în orașul Durrës. În sînul mișcării se detașează un puternic curent progresist în fruntea căruia se afla Qamil Haxhifeza (Hadji Qamili) ce imprimă răscoalei un profund caracter social și național, dar și unul turcoman condus de Mustafa Ndroqi și Musa Qazimi, care va ajunge la înțelegere cu Esat Toptani. Răsculații condusi de Hadji Qamili atacă și cuceresc orașul Tirana, atrăgînd de partea lor alți țărani nemulțumiți de cîrmuirea lui Esat Toptani. Sub lozinca „pămîntul este al celor ce-l muncesc" țăranii confiscă pămînturile beilor. În fața avîntului revoluționar al maselor populare se creează o alianță între burghezie și moșierime, preconizîndu-se chiar formarea unui Guvern Național Provizoriu cu sediul la Shkodra. Se organizează o comisie de împăciuire menită să „normalizeze" relațiile dintre răsculați și Esat Toptani. Disensiunile din rîndul conducătorilor răscoalei slăbesc forța de luptă a țărănimii, permițînd aripii turcomane o apropiere față de autoritățile esatiste.

În ultimul capitol „Înăbușirea răscoalei. Importanța luptei antifeudale a țărănimii din anii 1914 1915 (p. 150 170)", autorul analizează poziția față de răscoală a unor state străine, în conjunctura situației create de izbucnirea primului război mondial. Cu ajutor din afară, reacțiunea feudală albaneză în luptele purtate în lunile mai și iunie 1915 reușeș să înfrîngă rezistența îndîrjită a țăranilor Forțele răsculaților sînt împrăștiate, unele căpetenii fiind capturate de trupele esatiste

Istoricul Gazmend Shpuza supune unei minuțioase atenții toate fazele răscoalei pentru a pune în evidență atitudinea diferitelor pături sociale și cercuri politice față de problema țărănească, cu sublinierea faptului că în perioada respectivă, țărănimea era singura forță revoluționară a societății albaneze, deoarece în rîndul burgheziei, chiar și a celei progresiste, existau multe oscilații și ezitări. Clasa muncitoare albaneză, puțin numeroasă și eterogenă, împrăștiată în mici întreprinderi și ateliere, nu dispunea de o organizare politică capabilă să conducă lupta maselor. Țărănimea răsculată a dovedit o bună capacitate de organizare a forțelor sale, putere de luptă, fiind la un moment dat stăpîna situației politice din țară. Intervenția străină în susținerea autorităților feudale, precum și unele disensiuni din cadrul conducerii mișcării țărănești, au permis înfrîngerea acestei puternice răscoale antifeudale, care avînd și unele cauze de ordin religios, n-a reușit să atragă întreaga țărănime albaneză. Totuși, ea a avut un puternic ecou, fiind una dintre cele mai importante mișcări țărănești din Balcani.

Prin datele aduse în circuitul științific, modul de abordare a vieții politice și social-economice, cartea prezintă interes pentru toți cercetătorii preocupați de istoria sud-estului european.

Gelcu Maksutovici, Marius Dobrescu

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71261.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE A. D. XENOPOL — IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SERIE BEAUX-ARTS
  - SERIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINEMA

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

MARIA COMȘA, **Cultura materială veche românească (Așezările din secolele VIII—X de la Bucov—Ploiești)**, 1978, 181 p. 30 lei.

PETRE DIACONU, **Les Coumans au Bas-Danube au XI-e et XII-e siècles**, 1978, 158 p., 8,25 lei.

ION HORAȚIU CRIȘAN, **Burebista and his Time**, 1978, 253 p., 22 lei.

ALEXANDRU DUȚU, **Romanian Humanist and European Culture. A contribution to comparative cultural History**, 1978, 196 p., 12 lei.

MIHAIL KOGĂLNICEANU, **Opere, IV, Oratorie, II, Partea IV (1874—1878)**, 1978, 662 p., 49 lei.

OLIMPIU MATICHESCU, **Rabocíala solidarnosti v Rumânii (1921—1944 gg)** 1978, 232 p., 11 lei.

SEBASTIAN MORINTZ, **Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic**, 1978, 216 p., 21 lei.

BEATRICE MARINESCU, ȘERBAN RĂDULESCU-ZONER, AUREL DUȚU, **Bucureștiul și epopeea independenței 1877—1878**, 1978, 198 p., 12 lei.

DAN BERINDEI, **Epoca Unirii**, 1979, 272 p., 16 lei.

DUMITRU VITCU, **Diplomații Unirii**, 1979, 186 p., 24 lei.

ILIE CORFUS, **Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea**, 1979, 448 p., 29 lei.

* * * **Independența României. Bibliografie**, 1979, 307 p., 31 lei.

VICTOR AXENCIUC, IOAN TIBERIAN, **Premise economice ale formării statului național unitar român**, 1979, 332 p., 27 lei.

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, **Depozitele de bronzuri din România**, 1978, 390 p., 51 lei.

ION BARNEA și colab. **Tropaeum Traiani, I. Cetatea**, 1979, 258 p., 38 lei.

LIGIA BÂRZU, **Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii**, 1979, 138 p., 10 lei.

RADU POPA, MONICA MĂRGINEANU-CÂRSTOIU, **Mărturii de civilizație medievală românească**, 1979, 162 p., 28 lei.

* * * **Documente privind revoluția de la 1848 în țările române, C. Transilvania**, vol. II, 1979, LXI+475 p., 35 lei.

RM ISSN CO-3870

I. P. Informația c. 1823

43 856
www.dacoromanica.ro

Lei 10.